

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΑΠΟΣΤΡΑΤΟΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ**

ΣΑΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

**ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΡΟΤΖΩΚΟΣ ΝΙΚΟΣ, ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	43
Συνομογραφίες	51
Εισαγωγή	55
Πρόλογος	66
1. Προσωπικά κεφάλαια	66
1.1. Πολιτική	67
I. Μεσοπόλεμος	70
II. Μεταξική-Κατοχική περίοδος	75
III. Μεταπολεμική εποχή	80
1.2. Δημόσια διοίκηση	83
1.3. Επιστήμη	88
1.4. Κοινωνία	91
Α. Δημόσιος λόγος	93
Β. ...και Προπαγάνδα	98
1.5. Στατιστικά δεδομένα	98
2. Συγκρότηση Ενώσεων	104
2.1. Η ρομαντική εποχή	107
2.2. Esprit de corps	108
2.3. Πελαταιακή πολυδιάσπαση	111
2.4. Κεντρικός έλεγχος	116
2.5. Η παιδική ηλικία της Ε.Ε.Α.Α.	127
2.6. Μεταπολεμική δράση-πρακτικές	128
2.7. Οικοδομικός συνεταιρισμός	129
2.8. Το «υπόστεγο» του Παπάγου	129
2.9. Σύνδεσμοι-«σύμβολα»	134
2.10. «Προβληματικοί» σύνδεσμοι	138
Α. Κεντρώοι	141
Β. Ε.Δ.Ε.Σ.ίτες	
2.11. Εκμοντερνισμός των ε.α. Αζκών	
2.12. «Τέλος εποχής»	
2.13. Μεταπολίτευση	
3. Απόπειρα εξαγωγής συμπεράσματος	
Επίλογος	
Παράρτημα 1	
Παράρτημα 2	
Πίνακας 1	
Πίνακας 2	
Ευρετήριο κυρίων ονομάτων	
Βιβλιογραφία	
	2
	3
	7
	9
	16
	18
	18
	20
	22
	27
	36
	38

Συντομογραφίες

3Τ	Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων, Τηλεφώνων
Α/	Αρχηγός (-εϊον)
Α.Ε.	Ανώνυμος Εταιρία
Α.Κ.Ε.	Αγροτικόν Κόμμα Ελλάδος
Αξκος	Αξιωματικός
Α.Ο.Ο.Α.	Αυτόνομος Οικοδομικός Οργανισμός Αξιωματικών
Ανθλος	Ανθυπολοχαγός
Ανθμος	Ανθυπομοίραρχος
Ανθπος	Ανθυποπλοίαρχος
Ανθσος	Ανθυποσμηναγός
Ανθστης	Ανθυπασπιστής
Ανσχος	Αντισμήναρχος
Ανπχος	Αντιπτέραρχος
Αντγος	Αντιστράτηγος
Αντπχος	Αντιπλοίαρχος
Αντχος	Αντιναύαρχος
Ανχης	Αντισυνταγματάρχης
Α.Ο.Ο.Α.	Αυτόνομος Οικοδομικός Οργανισμός Αξιωματικών
Α.Ο.Σ.	Ανώτατον Οικονομικόν Συμβούλιον
Α/Π	Αστυνομία Πόλεων
αποτ.	Εν αποτάξει τελών
Αρπχος	Αρχιπλοίαρχος
Αρτρος	Αρχίατρος
Α/Σ	Αεροπορία Στρατού
Α.Σ.Α.	Ανώτατον Συμβούλιον Ανασυγκροτήσεως
Α.Σ.Δ.Α.Ν.	Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκησης Αττικής-Νήσων
Α.Σ.Δ.Ε.Ν.	Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκησης Εσωτερικού και Νήσων
Α.Σ.Δ.Υ.	Ανώτατον Συμβούλιον Δημοσίων Υπηρεσιών
Α.Τ.Ε.	Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος
Β.Ν.	Βασιλικό Ναυτικό
Γ.Ε.Α.	Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας
Γ.Ε.ΕΘ.Α.	Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης
Γ.Ε.Ν.	Γενικό Επιτελείο Ναυτικού
Γ.Ε.Σ.	Γενικό Επιτελείο Στρατού
Γ.Λ.Ρ.Ε.	Γενική Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωσις (Κονδύλης, Θεοτόκης, Ράλλης)
Γ.Σ.	Γενική Συνέλευσις
Δ	Δικαστικού
ΔΒ	Διαβιβάσεων
Δ.Ε.	Διοικούσα Επιτροπή
Δ.Ε.Η.	Δημοσία Επιχείρησις Ηλεκτρισμού
Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α.	Διεύθυνση Εφέδρων Πολεμιστών, Αγωνιστών, Θυμάτων & Αναπήρων (Πολέμου)
Δ.Ε.Σ.	Διεθνής Ερυθρός Σταυρός
Δκτης	Διοικητής
Δ.Π.	Δημοκρατική Παράταξις (Σβώλος)
Δ.Σ.	Διοικητικόν Συμβούλιον
ΔΧ	Διαχειρίσεως (Υλικού Πολέμου)
Ε	Επιμελητείας
ε.α.	εν αποστρατεία
Ε.Α.Α.Σ.	Ένωσις Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού
Ε.Α.Μ.	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
Ε.Β.	Ένωσις Βασιλοφρόνων (Μεταξάς, Ράλλης)
Ε.Β.Α.	Ελληνική Βασιλική Αεροπορία
Ε.Δ.	Ένοπλοι Δυνάμεις
Ε.Δ.Α.	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
Εν.Δ.Α.	Ένωσις Δημοκρατικών Αριστερών (Σοφινάπουλος)
Ε.Δ.Ε.Σ.	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Στρατός
Ε.Δ.Κ.	Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα (Κονδύλης)

Ε.Δ.Μ.Ε. ε.ε.	Εντολοδόχος Διαχειρίσις Μηχανικού Εξοπλισμού εν ενεργεία
Ε.Ε.	Ένωσις Εθνικοφρόνων (Τουρκοβασίλης)
Ε.Ε.Α.Α.	Ένωσις Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών
Ε.Ε.Κ.	Εθνικόν Ενωτικόν Κόμμα (Π. Κανελλόπουλος)
Ε.Ε.Ν.Α.	Εθνική Ένωσις Νέων Αξιωματικών
Ε.Ε.Σ.	Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
Ε.Ε.Τ.	Ετερόρρυθμος Εταιρεία
Ε.Ζ.Λ.Θ.	Ελευθέρα Ζώνη & Λιμήν Θεσσαλονίκης
ΕΘ.Σ. ειδ.απ. ειδ.απ.τρ.	Εθνικός Συνασπισμός (Ελ. Βενιζέλος, Μυλωνάς, Καφαντάρης, Παπαναστασίου) Εν ειδική αποστρατεία τελών Εν ειδική αποστρατεία λόγω τραυματισμού
Ε.Ι.Ρ.	Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας
Ε.Κ.	Ένωση Κέντρου
Ε.Κ.Ε.	Εθνικόν Κόμμα Ελλάδος (Ζέρβας)
Ε.Κ.Ο.	Ελληνικά Καύσιμα-Ορυκτέλαια
Ε.Κ.Ο.Φ.	Ελληνική Κολυμβητική Ομοσπονδία Φιλάθλων
Ε.Κ.Ο.Φ.Ν.Σ.	Ελληνική Κολυμβητική Ομοσπονδία Φιλάθλων Ναυτικών Συλλόγων
Ε.Λ.Α.Σ.	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΛ.Δ.Α.	Ελληνικά Διυλιστήρια Ασπροπύργου
ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ.	Ελληνική Εταιρία Στρατηγικών Μελετών
ΕΛΛ.Α.Σ.	Ελληνικά Αεροπορικά Συγκοινωνία
Ε.Λ.Π.Α.	Ελληνική Λέσχη Περιηγήσεων και Αυτοκινήτου
Ε.Μ.Π.	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Ε.Μ.Υ.	Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία
Ε.Ο.Α.	Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων
Ε.Ο.Ε.Α.	Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών
Ε.Ο.Μ.Α.	Επικουρικός Οργανισμός Μεταφοράς δι' Αυτοκινήτων
Ε.Ο.Ν.	Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
Ε.Ο.Τ.	Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού
Ε.Ο.Χ.Α. ε.π.δ.	Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης εν πολεμική διαθεσιμότητα
Ε.Π.Ε.	Εθνική Πολιτική Ένωσις (Σ. Βενιζέλος, Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλος)
Ε.Π.Ε.Κ.	Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου
Ε.Π.Ε.Λ.	Εθνική Παράταξις Εργαζόμενου Λαού (Π. Μαυρομιχάλης, Βαμβέτσος, Δημητράτος, Παπαδάκης)
Ε.Π.Κ.	Ελληνικό Πυριτιδοποιείο-Καλυκοποιείο
Επσγος	Επισμηναγός
Επτρος	Επίατρος
Ε.Ρ.Ε.	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις
Ε.Ρ.Ι.Β.Ε.	Ένωσις Ριμνιτών-Ιερολοχιτών Βορείου Ελλάδος
Ε.Ρ.Κ.	Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Κονδύλης)
Ε.Σ.	Εθνικός Συναγερμός
ΕΤ.Α.Λ.	Εταιρία Αλληλεγγύης
Ε.Τ.Ε.	Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ΕΦ	Έφεδρος
Ζ.Α.Α.	Ζώνη Αστικού Αναδασμού
Η.Α.	Ηνωμένη Αντιπολίτευση (Π. Τσαλδάρης, Κονδύλης, Μεταξάς)
Η.Ε.Α.Π.	Ηλεκτρική Εταιρία Αθηνών-Πειραιώς
Η.Π.Ε.	Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων (Κ. Τσαλδάρης, Π. Μαυρομιχάλης, Στ. Στεφανόπουλος, Θεοτόκης)
Ι	ΙΑτρός
Ι.Δ.Ε.Α.	Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών
Ι.Κ.Α.	Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων
Ι.Κ.Υ.	Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών
ΙΠ	Ιππικού
Κ.Α.Α.Υ.	Κέντρο Αναγνώσεως Αξιωματικών-Υπαξιωματικών
Κ.Β.Φ.	Κόμμα Βενιζελικών Φιλελευθέρων (Σ. Βενιζέλος)
Κ.Γ.Π.	Κόμμα Γεωργίου Παπανδρέου
ΚΔ-ΑΛ	Καταδρομέων-Αλεξιπτωτιστών

Κ.Δ.Ε.	Κόμμα Δημοκρατικής Ενώσεως (Παπαναστασίου)
Κ.Ε.	Κεντρική Επιτροπή
Κ.Ελ.	Κόμμα Ελευθεροφρόνων (Μεταξάς)
Κ.Ε.Α.	Κίνηση Εθνικής Αναδημιουργίας (Γρίβας)
Κ.Α.Φ.	Κόμμα Αριστερών Φιλελευθέρων (Χατζήμπεης, Ν. Γρηγοριάδης)
Κ.Ε.Α.	Κόμμα Εθνικής Αντιστάσεως (Φωστηρίδης)
Κ.Ε.Φ.	Κόμμα Εθνικών Φιλελευθέρων (Γονατάς)
Κ.Κ.Ε.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
Κ.Π.	Κόμμα Προοδευτικών (Καφαντάρης προπολεμικά, Μαρκεζίνης μετακατοχικά)
Κ/Σ	Κομμουνιστοσυμμοριτής (-ες)
Κ.Τ.Ε.	Κτηματική Τράπεζα Ελλάδος
Κ.Φ.	Κόμμα Φιλελευθέρων
Λγος	Λοχαγός
Λ.Κ.	Λαϊκόν Κόμμα
Λ.Σ.	Λιμενικό Σώμα
Μ	Μεταγωγών
Μ.Α.	Μέση Ανατολή
Μ.Α.Υ.	Μονάδες Αυτοαμύνης Υπαίθρου
Μ.Ε.Α.	Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας (Π. Κανελλόπουλος, Αλ. Σακελλαρίου, Δ. Μπότσαρης)
Μ.Κ.	Μοίρα Καταδρομών
Μ.Ο.Μ.Α.	Μικτάι Ομάδα Μηχανημάτων Ανασυγκροτήσεως
Μ.Τ.Β.Α.	Μετοχικό Ταμείο Ελληνικής Βασιλικής Αεροπορίας
Μ.Τ.Β.Ν.	Μετοχικό Ταμείο Βασιλικού Ναυτικού
Μ.Τ.Π.Ν.	Μετοχικό Ταμείο Πολεμικού Ναυτικού
Μ.Τ.Σ.	Μετοχικό Ταμείο Στρατού
ΜΧ	Μηχανικού
Μχος	Μοίραρχος
Ν.Δ.	Νέα Δημοκρατία
Ν.Ι.Μ.Τ.Σ.	Νοσηλευτικό Ίδρυμα Μετοχικού Ταμείου Στρατού
Ν.Π.Δ.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Νχος	Ναύαρχος
Ο	Οικονομικού
Ο.Δ.Ε.Π.	Οργανισμός Διαχειρίσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας
Ο.Δ.Ι.Σ.Υ.	Οργανισμός Διαχειρίσεως Συμμαχικού Υλικού
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ο.Λ.Π.	Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς
Ο.Π.Α.Π.	Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου
Ο.Σ.Ε.	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
Ο.Σ.Μ.Α.Ε.Σ.	Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μονίμων Αξιωματικών Ελληνικού Στρατού
Ο.Τ.Ε.	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
Ο.Φ.Κ.Ο.	Όμιλος Φίλων Κυνηγετικών Όπλων
ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
Π.Α.	Πολεμική Αεροπορία
Π.Α.Π.	Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις (Τουρκοβασίλης, Μανιαδάκης, Κοτζιάς)
ΠΒ	Πυροβολικού
Π.Ε.Ε.Α.	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθερώσεως
Π.Ε.Κ.	Προοδευτικών Εργατοτεχνικών Κόμμα (Κατσώτας)
Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι.	(Πανελλήνιος Ένωσις) Πολεμιστών Εκστρατευτικών Σωμάτων Μέσης Ανατολής Ριμνιτών-Ιερολοχιτών
ΠΖ	Πεζικού
Π.Ι.Κ.Π.Α.	Πατριωτικόν Ίδρυμα Κοινωνικής Προνοίας & Αντιλήψεως
Πλχης	Πλωτάρχης
Πλχος	Πλοίαρχος
Π.Ν.	Πολεμικό Ναυτικό
Π.Σ.Υ.	Προπαρασκευαστική Σχολή Υπαξιωματικών (από το 1884 ως το 1934)
Πχος	Πτέρυαρχος
Σ/Α	Σώματα Ασφαλείας
Σ.Α.	Σχολή Αεροπορίας (από το 1931 ως το 1946)
Σ.Α.Α/Π	Σχολή Αξιωματικών Αστυνομίας Πόλεων

Σ.Α.Β.Χ.	Σχολή Αξιωματικών Χωροφυλακής
Σ.Α.Λ.Σ.	Σχολή Αξιωματικών Λιμενικού Σώματος
Σγος	Στρατηγός
Σ/Δ	Στρατιωτική Δικαιοσύνη
Σ.Δ.Α.	Στρατιωτική Διοίκησης Αθηνών
Σ.Ε.Α.	Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών
Σ.Ε.Γ.Α.Σ.	Σύνδεσμος Ελληνικών Γυμναστικών Αθλητικών Σωματείων
Σ.ΕΘ.Α.	Σχολή Εθνικής Αμύνης
Σ.Ε.Κ.	Σιδηρόδρομοι Ελληνικού Κράτους
Σ.Ε.Π.	Σώμα Ελλήνων Προσκόπων
Σ.Ι.	Σχολή Ικάρων (από το 1947)
Σ.Ι.Σ.	Στρατιωτική Ιατρική Σχολή (από το 1926 ως το 1970)
Σ.Κ.-Ε.Λ.Δ.	Σοσιαλιστικών Κόμμα-Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (Γσιριμώκος)
Σμγος	Σμηναγός
Σμρος	Σημαιοφόρος
Σμχος	Σμήναρχος
Σ.Μ.Υ.	Σχολή Μονίμων Υπαξιωματικών (από το 1949)
Σ.Ν.Δ.	Σχολή Ναυτικών Δοκίμων (από το 1845)
Σ.Ξ.	Στρατός Ξηράς
Σ.Π.Α.Π.	Σιδηρόδρομοι Πειραιώς-Αθηνών-Πελοποννήσου
Σ.Σ.Α.Σ.	Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων (από το 1970)
Σ.Σ.Ε.	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (από το 1828)
Σ.Υ.Κ.Ε.Α.	Στρατιωτική Υπηρεσία Κατασκευής Μηχανημάτων Ανασυγκροτήσεως
Σ.Υ.Β.Χ.	Σχολή Υπαξιωματικών Βασιλικής Χωροφυλακής
Σ.Φ.Ε.Α.	Σύνδεσμος Φυλακισθέντων και Εξορισθέντων Αντιστασιακών περιόδου 1967-1974
Σ.Φ.Ε.Β.Α.	Συντονιστική Φοιτητική Ένωση Βορειοηπειρωτικού Αγώνα
Σχης	Συνταγματάρχης
Τ/Α	Τάγματα Ασφαλείας
Τ.Α.Ε.	Τεχνικά Αεροπορικά Εκμεταλλεύσεις
ΤΑΞ	Ταξιαρχία
τ.απ.	Εν τιμητική αποστρατεία τελών
Τ.Ε.Α.	Τάγματα Εθνικής Ασφαλείας
ΤΘ	Τεθωρακισμένων
ΤΧ	Τεχνικού
Τχης	Ταγματάρχης
Ταξχος	Ταξίαρχος
ΥΓ	Υγειονομικού
Υ.ΕΝ.Ε.Δ.	Υπηρεσία Ενημερώσεως Ενόπλων Δυνάμεων
Υ.Ε.Ν.	Υπουργός (-είο) Εμπορικής Ναυτιλίας
ΥΠ.ΕΞ.	Υπουργός (-είο) Εξωτερικών
ΥΠ.ΕΣ.	Υπουργός (-είο) Εσωτερικών
Υπδκτης	Υποδιοικητής
Υπδντης	Υποδιευθυντής
Υπλγος	Υπολοχαγός
Υπλχος	Υποπλοίαρχος
Υπμχος	Υπομοίραρχος
Υπνχος	Υποναύαρχος
Υπσγος	Υποσμηναγός
Υπτγος	Υποστράτηγος
Υπτχος	Υποπτέραρχος
ΥΦΥΠ.ΕΞ.	Υφυπουργός Εξωτερικών
ΥΦΥΠ.ΕΣ.	Υφυπουργός Εσωτερικών
Φ	Φαρμακοποιός
ΦΡ	Φροντιστής
Χ/Φ	Χωροφυλακή

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας είναι η διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στις οργανωμένες ενώσεις, συνδέσμους, ομάδες, κύκλους και μεμονωμένες προσωπικότητες, που ανήκουν στο χώρο των αποστράτων αξιωματικών (στο εξής ε.α. Αξκοί) του στρατού ξηράς (Σ.Ξ.), του ναυτικού (Β.Ν.), της αεροπορίας (Ε.Β.Α.) και της χωροφυλακής (Χ/Φ) με τις κατά τόπους αρχές και διοικήσεις αλλά και την κεντρική εξουσία, κατά την περίοδο από τα χρόνια της προηγούμενης ελληνικής Δημοκρατίας και τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου μέχρι τη μεταπολίτευση. Οι εν λόγω απόστρατοι τυγχάνουν, μοιραία, και βετεράνοι ή έφεδροι των συγχρόνων τους πολέμων, από τον ατυχή του 1897 και το Μακεδονικό Αγώνα, οι παλαιότεροι, μέχρι τον Εμφύλιο και τον πόλεμο της Κορέας, για τους νεότερους. Την παρούσα απασχολούν και οι τοποθετήσεις των ανθρώπων αυτών, μεμονωμένα ή ως ομάδων, απέναντι στο πολιτικό σύστημα και την κοινωνική πραγματικότητα.

Υπόθεση της εργασίας είναι η ανάδειξη των ιδιομορφιών και η αναζήτηση των αιτίων της παγίωσης και ύπαρξής τους, στον τρόπο της συλλογικής πολιτικοποίησης και του κοινωνικού αυτοκαθορισμού των ε.α. Αξκων, όπου αυτή μπορεί να τεκμηριωθεί, αλλά και της συγκρότησης των συνταξιοδικών τους ενώσεων, υπό τον τύπο των λεγόμενων «ενώσεων αποστράτων», όσο και επί του προσωπικού, με τη βοήθεια της στρατιωτικής κοινωνιολογίας, της διαπραγμάτευσης της συναίνεσής τους, με τη μορφή της ψήφου, της έμπρακτης βοήθειας ή της επιρροής, μέσα από δράσεις, πρακτικές και απτά εξαγόμενα, στα βαθμιαία σχηματοποιούμενα πολιτικά συστήματα.

Τα χρονικά όρια που θέτονται, από το κίνημα του 1922, που άλλαξε τη διάταξη δυνάμεων στην εκτελεστική εξουσία, τη φυσική ηγεσία του στρατεύματος και του χώρου των ε.α. Αξκων, εισάγοντας φιλελεύθερες καινοτομίες που ευνόησαν και ισχυροποίησαν τον κλάδο, με έναν ουσιαστικό σταθμό στο αποτυχημένο κίνημα του 1935, που έπνιξε, σύμφωνα με τον Κονδύλη, στα θολά και παγωμένα νερά του Στρυμόνα την ελληνική Δημοκρατία, μέχρι το επιτυχημένο πραξικόπημα της Λευκωσίας, που έπνιξε στην Ανατολική Μεσόγειο, μαζί με τη μισή μεγαλόνησο, τις διάδοχες καταστάσεις των υπαίτιων του προηγούμενου πνιγμού, για μια ακόμη φορά στρατιωτικούς, είναι συγχρόνως τα όρια μιας αυταρχικής εποχής, ανεξαρτήτως της ονοματοθεσίας που κυριάρχησε, την οποία οι απόστρατοι δεν είδαν αποστασιοποιημένα. Τάχθηκαν ξεκάθαρα, κάθε φορά, υποστηρίζοντας και υποστηριζόμενοι από τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, υπέρ ή εναντίον.

Στην **1^η ενότητα** γίνονται αναφορές σε προσωπικά κεφάλαια αναγνωρίσιμων και πολλαπλά αξιοποιούμενων, πολιτικά, διοικητικά και κοινωνικά, ε.α. Αξκων, που «σφράγισαν», με τη δυσανάλογη συμμετοχή τους και την πολυεπίπεδη συνεισφορά τους την υπό μελέτη περίοδο.

Θίγονται οι διακρίσεις ανάμεσα στους ε.α. Αξκους και τα ιδεολογικά και πραγματιστικά πολιτικά ζητήματα, που τους απασχόλησαν συνολικά αλλά και κατά ομάδες, κυρίως κατά την προπολεμική και τη μετεμφυλιακή περίοδο, ειρηνικές περιόδους, εφόσον η περίοδος 1941-1949 παρουσιάζει ιδιαιτερότητες που απαιτεί, ίσως, ιδιαίτερη και πιο επισταμένη εξέταση, όπως αναδεικνύονται από την έκπτυξή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή, αλλά και τη μελέτη τμήματος της άλλοτε ισχνής και άλλοτε πληθωρικής βιβλιογραφίας, αυτοβιογραφικής ή επιστημονικής, που τους περιβάλλει.

Στο τελευταίο τμήμα της ενότητας γίνεται μια απόπειρα στατιστικοποίησης κάποιων δεδομένων, με σκοπό να ληφθούν, και με τη βοήθεια καθαρών αριθμών, συμπεράσματα που συμπλέουν ή καινοτομούν, όσον αφορά στην επίσημη ιστορία. Αυτό το τελευταίο τμήμα της πρώτης ενότητας, φιλοδοξεί να καταδείξει την ποιότητα των στοιχείων, που μπορούν να προκύψουν από την αυτόνομη και αμερόληπτη στατιστική καταγραφή, που θα ήταν δόκιμο να έπεται των βιογραφικών εξιστορήσεων, αλλά να προηγείται της επίσημης ιστορικής καταγραφής, αλλά και της πολιτικής ανάλυσης, που πολλάκις βασίζεται στην «αλληθωρη» πολιτική διάθεση των μελετητών.

Στη **2^η ενότητα**, γίνονται γνωστές οι ομαδοποιήσεις σε Συνδέσμους, αδρά από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα και με πυκνότερες αναφορές στα νεότερα χρόνια.

Δίνεται, συγχρόνως, επιγραμματικά, μια πολιτική και ιστορική αναηγήλαψη της πραγματικότητας των τελευταίων χρόνων του μεσοπολέμου, εστιαζόμενη στην μερική οπτική των αποστράτων αξιωματικών, κομβικό σημείο, κατά τον γράφοντα, και πλαίσιο, που αποτέλεσε και την εναρκτήρια βάση αναζήτησης στοιχείων για την εργασία. Κόμβο, που οδηγεί στη συγκρότηση της κεντρικά ελεγχόμενης «Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών» (στο εξής Ε.Ε.Α.Α.), με αναφορές στη δόμηση, τη σύσταση, την οργάνωση, την καταστατική της λειτουργία, καθώς και τις εξελίξεις της μέσα από τη μελέτη των νόμων που εκδόθηκαν για αυτήν, και την παγίωση στο χώρο τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, χρόνια της 4^{ης} Αυγούστου και της τριπλής Κατοχής.

Η μεταπολεμική εξέλιξη στη δράση συλλογικών φορέων αλλά και μεμονωμένων προσώπων, που εμπλέκουν το χώρο των ε.α. Αξκών, παράλληλα με την αδή ιστορική εικόνα επιχειρεί την ανίχνευση ή συσχέτιση της συμμετοχής τους στις τοπικές και κεντρικές πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις μέσω των διακηρυκτικών επιδιώξεών τους, και την ανασύσταση και αντιδιαστολή τους με την κοινωνική πραγματικότητα.

Η εργασία ολοκληρώνεται στην 3^η ενότητα με προσωπικές κρίσεις, που επιχειρούν την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων από τα ανωτέρω στοιχεία, όσον αφορά στην ευδιάκριτη και σαφώς αφοριζόμενη κοινωνική ομάδα των ε.α. Αξκών, μέσα στα πολιτικά συστήματα των ιστορικών περιόδων που εμπλέκονται.

Τα αναφερόμενα ιστορικά και πολιτικά δεδομένα επιχειρείται να αντιμετωπιστούν αντικειμενικά και πολύπλευρα, δεδομένης της ανυπαρξίας συγκροτημένης επιστημονικής πολιτικής και ιστορικής καταγραφής για το ζήτημα, ισορροπώντας ανάμεσα στην επίσημη και γνωστή ιστορία, τις βιογραφικές αφηγήσεις και τα προσωπικά αρχεία προσώπων αλλά και των μελών και φίλων των ενώσεων και συνδέσμων, που έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς ή παραμένουν αποθηκευμένα, και τις πιθανές τοπικές διαβαθμίσεις, όπως αναδεικνύονται από περιφερειακές βιβλιοθήκες και τμήματα αρχείων, καθώς και αποδελτίωση, όπου χρειάστηκε και όσο έγινε δυνατόν, του τοπικού ή αθηναϊκού τύπου και συλλογικών εκδόσεων των ανωτέρω φορέων. Επιδιώκεται, με αυτόν τον τρόπο, μια συνεπής, κατά το δυνατόν, πρώτη καταγραφή της ιστορίας των αποστράτων αξιωματικών και των ενώσεών τους, που να καθιστά λιγότερο εργώδη μια μελλοντική πιθανή σύνδεση με το κεντρικό πολιτικό σύστημα.

Βέβαια, μια καταγραφή όλων των απόψεων που υποστηρίχθηκαν και για κάθε ζήτημα ή γεγονός που ενεπλάκη στη μεσοπολεμική, κατοχική και μετεμφυλιακή συγκυρία δεν ήταν δυνατή, για λόγους που θα αναφερθούν και στη συνέχεια. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που η εργασία προλογίζεται εδώ ως απόπειρα, που σημαίνει ότι σαφώς δεν κάλυψε την πληθώρα των προσφερομένων εγγύτερων και σχετικών επιστημονικών, δημοσιογραφικών, αυτοβιογραφικών ή άλλων εγχειρημάτων ιστορικής καταγραφής ή και προσωπικών αρχείων, που δεν έχουν γίνει ευρύτερα γνωστά, που δε στάθηκε δυνατό να μελετηθούν ή, που, για διάφορους λόγους, εξέλιπαν.

Πρόλογος

Η «σκοτεινή», για την Ιστορία, πλευρά του μέσου ιστορικού προσώπου, όταν παύει να επιδρά καθοριστικά στις κύριες πολιτικές και κοινωνικές συντεταγμένες, ήταν το κίνητρο αυτής της εργασίας. Η συνεισφορά του αποχωρούντος, που περιχαρακώνεται ή και καθοδηγείται από τις νέες επιδράσεις, των νεότερων ιστορικών πρωταγωνιστών, και οριοθετείται σε «από τα κάτω» κινητικότητες, προσαρμοσμένες σε ή αυτονομημένες από την κεντρική πολιτική και κοινωνική αντίληψη, σε ατομικό ή σε επίπεδο μαζικής οργάνωσης ή ομάδας πίεσης, χωρίς, φυσικά, να αποκλείεται και η, εξίσου πιθανή, ολοσχερής «αποστράτευση» από τα κοινά, ερειζόμενη άλλοτε σε φυσικές απολαβές «αμειψισποράς», στο ίδιο ή παρεμφερές παραγωγικό αντικείμενο, «αγρανάπαυσης», σε συνδυασμό με βιολογικό οικειοθελή ή αναγκαστικό «αναχωρητισμό» ή και σε οργανωμένο από τη νέα συγκυρία, διά νομοθεσίας ή άτυπο, «αποκλεισμό».

Ειδικά για τον στρατιωτικό, η αποστρατεία σηματοδοτεί την εγκατάλειψη ενός ολόκληρου κόσμου και την αναγνωριστική προσπάθεια μιας νέας κοινωνικοποίησης, με εντελώς άλλους, ετεροκαθοριζόμενους πάντα, πολιτικούς και κοινωνικούς, όρους και άλλοτε άλλες συνέπειες. Η κοινωνική θέση, ωστόσο, του Έλληνα στρατιωτικού, ιδιαίτερα μετά το Κίνημα του 1909 και ιδιαίτερα του βετεράνου διαδοχικών ένδοξων και νικηφόρων, ή όχι, πολέμων, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από την απλή συγκατάθεση στην επαγγελματική αποστράτευση. Ο στρατιωτικός γίνεται, σταδιακά, «στρατηγικός επενδυτής» της αστικής οικοδόμησης και της εθνικής ολοκλήρωσης, υπό την αιγίδα, αλλά και μετά την αποδυνάμωση, της Μεγάλης Ιδέας. Ο απόστρατος αξιωματικός δε, όπως θα αναδειχθεί, γίνεται δυναμικός μέτοχος της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Οι βενιζελικές μέθοδοι στήριξης της νέας πολιτικής αστικής πελατείας διαδέχονται τις τρικούπιες εκσυγχρονιστικές απόπειρες και την, δημοκρατικών καταβολών και γαλλικής εμπνεύσεως, οργάνωση και οικοδόμηση του τακτικού στρατού, χτίζοντας παράλληλα μια ιδιότυπη κοινωνική ομάδα, σαφώς αφοριζόμενη.

Η επιλεγόμενη «**Φάλαγγα**» αποτέλεσε την τελική οθωνική λύση για ένα πρωτόγονο «κοινωνικό κράτος» για τους καπεταναίους και απλούς αγωνιστές της επανάστασης. Οι πένητες και ηλικιωμένοι, που είχαν ενταχθεί στην πρώτη προσπάθεια του Καποδίστρια, το «**Ταξιαρχικό Σώμα**», αυστηρά επιλεγμένοι με βαυαρικά κριτήρια, πέρασαν στο «**Λόχο των Βετεράνων**» και, από το 1835, αποτέλεσαν την «**Ελληνική Φάλαγγα**». Η Φάλαγγα οργάνωθηκε σε 13 τετραρχίες, που η καθεμιά είχε 64 φαλαγγίτες, δηλαδή σύνολο 832 ανθρώπους. Δηλαδή, από τους 10.000 ή κατ' άλλους 15.000 αγωνιστές, η «πατρίδα» έκρινε ότι μόνο αυτοί οι 832 άξιζαν ηθική και υλική βοήθεια και, μη γνωρίζοντας άλλο επάγγελμα από «τα όπλα» απέκτησαν δικαίωμα σύνταξης. Βέβαια, οι πιο περήφανοι των ατάκτων και όσοι απολύθηκαν μετά τη διαλογή γέννησαν τη ληστοκρατία. Πολλοί δε από όσους παρέμειναν στήριξαν αντιμοναρχικές πρωτοβουλίες, με αποκορύφωμα το Κίνημα του 1843. Η Φάλαγγα, άλλωστε, λειτουργούσε σαν μονάδα του στρατεύματος και σαν συγκοινωνούν δοχείο με τον τακτικό στρατό, εμπεριέχοντας, εκτός από ανάπηρους και απόστρατους λόγω ηλικίας, τους αγωνιστές και καπεταναίους που τύγχαναν της δυσαρέσκειας της Αυλής και της κεντρικής στρατιωτικής διοίκησης, τους αντικαθεστωτικούς ή τους υποστηρικτές αντίπαλων «τζακιών»¹.

Χαριτολογώντας, πλην όμως σοβαρολογώντας, δεν είναι υπερβολή να υποστηριχθεί ότι, στο νεότευκτο κράτος, πρώτα συστάθηκε το σώμα των αποστράτων και μετά το σώμα των Αξκών. Το πρότυπο της Φάλαγγας σηματοδότησε την κρατική ευαισθησία, όταν, ουσιαστικά δεν υπήρχε ακόμη κράτος, για το ιερό σώμα των αποστράτων: για τους ήρωες του Αγώνα. Κλίνοντας τους το γόνυ, αξιοποιώντας το κοινωνικοπολιτικό τους βάρος, το βάρος των όπλων τους ή, ακόμη, γράφοντας μια πρώτη επίσημη σελίδα «μνημοσύνων» του έθνους-κράτους, η Φάλαγγα στήριξε άπορους και ήρωες, αλλά και πλάνητες και καταφερτζήδες,

¹ Γεροζήσης Αθ. Τριαντάφυλλος, Το Σώμα των Αξιωματικών και η θέση του στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία 1821-1975, σελ.59, 77-82, 95-99, 109-112.

ανοίγοντας μια κοινωνική σελίδα, όπως και μια σελίδα αδικιών και πολιτικών παροχών και διασπαθίσεων του χρήματος της εθνικής άμυνας, κατά τη διάθεση των, κάθε περίοδο, κρατούντων την εξουσία και τα δημόσια οικονομικά.

Το πρότυπο, μάλιστα, της Φάλαγγας ως «μάντρας ψυχών» ή, αλλιώς, «υλικών κατεδάφισης», για τους απόστρατους αξιωματικούς, θα χρησιμεύσει και σε άλλες εποχές, ιδιαίτερα στις περιόδους, που μας ενδιαφέρουν, όπως αυτές των ετών 1922-1927, 1935-1941 και 1944-1946, με πολύ συχνές επαναλήψεις και στις επόμενες αυταρχικές περιόδους, ενίοτε μέχρι και τις μέρες μας. Το πρότυπο της Φάλαγγας, λαμβάνοντας ποικίλες ονομασίες, πέρα από την εξυπηρέτηση της ανασφάλειας ενός, διαφορετικού κάθε φορά, ανώμαλου καθεστώτος, χρησιμοποιήθηκε και σαν θάλαμος πολεμικής διαθεσιμότητας, βραχείας ή χρόνιας, σαν χώρος αναμονής υποδίκων για πολιτικής ή στρατιωτικής φύσεως εγκλήματα, ακόμη και σαν χώρος αναγκαστικώς εξελθόντων, αποταχθέντων ή εκτοπισθέντων. Βέβαια, σε δευτερογενώς αποδεικνυόμενη «νομιμοφροσύνη», «βασιλοφροσύνη» ή αργότερα «εθνοφροσύνη», η διατήρηση σε εφεδρεία ή πολεμική διαθεσιμότητα ήταν ο πρόναος της επαναφοράς στην ενέργεια, με τη λήψη, συνήθως, βαθμού ή τον συνυπολογισμό των απολεσθέντων στρατιωτικών βαθμών και, φυσικά, των σχετικών οικονομικών παροχών.

Εν πάσει περιπτώσει, στο πλαίσιο που ενδιαφέρει την παρούσα, την οικοδόμηση του σώματος των ε.α. Αξκών διαδέχθηκε μια σειρά νόμων-σταθμών, που πρέπει να αναφερθούν εδώ γιατί η αναφορά τους θα είναι στο εξής συχνή και η γνώση τους από τον αναγνώστη δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Πρώτο τέτοιο σταθμό αποτέλεσε, το Μάρτιο του 1851, υπό τη συνεχή πίεση του στρατεύματος, η ψήφιση από τη Βουλή του νόμου-πλαισίου ΡΟΗ', «Περί καταστάσεως των αξιωματικών του στρατού», που ουσιαστικά δόμησε το Σώμα των αξιωματικών, δημιουργώντας τις βάσεις για την εσωτερική λειτουργία και την επιδιωκόμενη αυτονομία απέναντι στην εκτελεστική και τις άλλες εξουσίες. Στο άρθρο 2 του πρώτου αυτού οργανωτικού νόμου, για πρώτη φορά, καθορίζονταν οι διαδοχικές καταστάσεις των αξιωματικών ως **α. ενέργεια**, **β. διαθεσιμότητα**, **γ. αργία**, **δ. απόταξη** και **ε. αποστρατεία**².

² Ο νόμος εφαρμόστηκε ως το 1909 και, στα κύρια του σημεία, ως το 1928, αποτελώντας όμως, με κάποιες τροποποιήσεις, τη βάση και για τη σύγχρονη στρατιωτική νομοθεσία. Κρίθηκε σκόπιμο να αναλυθεί εδώ γιατί, σε όλη τη μελετώμενη περίοδο, αρχής γενομένης από τα πολλαπλά κινήματα του Μεσοπολέμου, η πολιτικής χροιάς και σκοπιμότητας αποστράτευση αξιωματικών απολάμβανε πάντα τη συνταγματική και νομική κάλυψη που, με την πάροδο των ετών, λάμβανε παραδοσιακό και αξιωματικό, αυτονόητο χαρακτήρα. Οι επιλογές της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Στρατιωτικών διαμόρφωναν, και διαμορφώνουν, τη φυσική ηγεσία του στρατεύματος, σχηματοποιώντας και κατευθύνοντας προς ορισμένους χαρακτήρες του μόνιμου και εφεδρικού στρατού, της κρατικής διοίκησης και του κοινωνικού τμήματος που άμεσα επηρεάζει.

Η κατάσταση της «αποστρατείας» ορίζονταν ως η επάνοδος του αξιωματικού στον ιδιωτικό βίο. Οι αξιωματικοί ετίθεντο σε αποστρατεία:

- i. «τη αιτήσει τους», μετά τη συμπλήρωση 25 συνταξίμων ετών, οπότε εγγράφονταν στο στέλεχος των αξιωματικών της εφεδρείας, μέχρι να συμπληρώσουν το όριο ηλικίας των 60 ετών και να διαγραφούν και από εκεί. Η αποδοχή της αιτήσεως της αποστρατείας ήταν υποχρεωτική στην ειρήνη, όχι όμως και σε εμπόλεμη ή περίοδο επιστρατεύσεως.
- ii. «ένεκα ορίου ηλικίας», εφόσον συμπληρώσουν οι κατώτεροι αξιωματικοί το 50ό, οι Τχες το 54°, οι Ανχες το 56°, οι Σχες το 58° και οι Υπτγοί και Αντγοί το 60ό έτος της ηλικίας. Μεγαλύτερα όρια ηλικίας είχαν οι αξιωματικοί της Χ/Φ και της Σ/Δ, αγγίζοντας, στον ανώτατο βαθμό το 65° και 68° έτος αντίστοιχα. Και αυτοί οι απόστρατοι εγγράφονταν αντίστοιχα στο στέλεχος των εφέδρων.
- iii. «ένεκα σωματικής ανικανότητας», εφόσον η Ανώτατη Υγειονομική Επιτροπή γνωμάτευε ότι το νόσημά τους ήταν ανίατο. Αν αυτό χαρακτηριζόταν ιατό, ετίθεντο σε διαθεσιμότητα. Αν συμπλήρωναν, συνεχή ή διακεκομμένη, περίοδο διαθεσιμότητας μεγαλύτερη των 12 μηνών εντός περιόδου τριετίας, ετίθεντο σε αποστρατεία. Εφόσον, μάλιστα, κρινόταν ότι δεν είναι αξιοποιήσιμοι στον πόλεμο δεν εγγράφονταν στην εφεδρεία. Η μη αναστρέψιμη σωματική ανικανότητα, που προκαλούνταν από τις κακουχίες ή τους τραυματισμούς σε πόλεμο, οδηγούσε σε «τιμητική αποστρατεία».
- iv. «ένεκα διοικητικής και επαγγελματικής ανικανότητας», κατόπιν ιεραρχικής αναφοράς των προϊσταμένων του αρχών, παραπομπής του από τον Υπουργό Στρατιωτικών σε ανακριτικό συμβούλιο και σύμφωνη γνωμοδότηση του συμβουλίου. Αν απαλλασσόταν, ο

αξιωματικός δεν μπορούσε να παραπεμφθεί εκ νέου και με το ίδιο αιτιολογικό πριν περάσουν 2 χρόνια. Εφόσον κρινόταν αποστρατευτέος εγγραφόταν στο στέλεχος της εφεδρείας. Είναι λογικό ότι, όταν κινούνταν τέτοια διαδικασία, ως επί το πλείστον μετά από κινήματα και στάσεις, υπήρχε εκφρασμένη πολιτική βούληση και τα συμβούλια στελεχώνονταν κάθε φορά, ως επί το πλείστον, από τους «νικητές», οπότε και η πορεία ήταν προδιαγεγραμμένη.

- v. «αυτεπαγγέλτως» από το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο, οι Υπτιγοί, Σχες αλλά και αξιωματικοί οποιουδήποτε βαθμού εάν κρίνονταν δις στάσιμοι στον ίδιο βαθμό. Όπως και στην προηγούμενη παράγραφο, αυτή την εκδοχή αξιοποιούσε η πολιτική ηγεσία του υπουργείου όταν διέθετε τη σχετική υπομονή ή όταν δεν διακουβευόταν η ανάληψη υπεύθυνης θέσης από τον «ανεπιθύμητο», ανώτατο συνήθως, Αξκο.

Η κατάσταση της «απόταξης», αντίθετα, ορίζονταν ως η οριστική αποβολή του αξιωματικού από το στράτευμα χωρίς να δύνανται να επιστρέψει στην ενέργεια «επ' ουδενί λόγω». Οι ε.ε., ε.π.δ. και εν αργία διά προσκαίρου παύσεως ή απολύσεως διατελούντες αξιωματικοί αποτάσσονταν:

- i. «δι' απρεπή διαγωγή κατ' επανάληψιν επιδειχθείσα»,
- ii. «διά βαρέα περί την υπηρεσίαν και την πειθαρχίαν πταίσματα», χαρακτηριζόμενων ως τέτοιων και των «εμμέσως ή αμέσως εις υπονόμουςιν της εννόμου τάξεως στρεφομένων ενεργειών, ως και της συμμετοχής εις σχετικὴν προπαγάνδα»,
- iii. «διά παραπτώματα αφορόντα την στρατιωτικὴν τιμὴν» και θεωρούμενα αιτιωτικά για τη θέση του αξιωματικού, που διαπράχθηκαν ακόμη και πριν την κατάταξή του στο Σώμα των αξιωματικών. Για παράδειγμα, αν έχανε την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη με δικαστική απόφαση ή αν καθαιρούταν του βαθμού του με απόφαση του Πολεμικού Συμβουλίου απουσιάζοντας παράνομα από τη θέση του επί τριμηνία ή στο εξωτερικό επί 15νθημέρω,
- iv. αν παραιτούνταν του βαθμού τους. Από το νόμο ΤΜΗ/1856, ο Αξκος έχανε το βαθμό του αν παραιτούνταν, και εγκρινόταν η παραίτηση από το βασιλιά. Ο νόμος προέβλεπε ποινές, προλαμβάνοντας απομακρύνσεις με παραιτήσεις. Τη στιγμή, άλλωστε, που ο βασιλιάς, ελέω Θεού μονάρχης ή, στη συνέχεια, απόλυτος άρχων ενσαρκώνοντας την ισχύ της «αγάπης του Λαού» απένειμε το βαθμό, κατάσταση εξαιρετικά τιμητική, ήταν κολάσιμο οποιοσδήποτε να τον απαρνηθεί,
- v. εφόσον καταδικάζονταν από ποινικό δικαστήριο σε φυλάκιση μεγαλύτερη των 6 μηνών, που θεωρούνταν το όριο της «εγκληματικής ποινής»,
- vi. εφόσον τιμωρούνταν τρεις φορές εντός δεκαετίας με πρόσκαιρη παύση, δύο με πρόσκαιρη παύση και μία με απόλυση ή δύο με απόλυση,
- vii. εφόσον αιχμαλωτιζόνταν και πριν την αιχμαλωσία τους «δεν έπραξαν ό,τι επέβαλλεν αυτοίς το καθήκον και η Στρατιωτική τιμή».

Την απόταξη αποφάσιζε ανακριτικό συμβούλιο, στο οποίο παραπέμπονταν ο αξιωματικός με πράξη του Υπουργού των Στρατιωτικών. Ο αποταχθείς αξιωματικός μπορούσε να ζητήσει κρίση από δευτεροβάθμιο ανακριτικό εντός 10ημέρου. Το δευτεροβάθμιο δεν τροποποιούσε άμεσα την ποινή, αλλά μπορούσε να αποφανθεί μόνο σε περίπτωση απαλλακτική, οπότε στον εγκαλούμενο επιβάλλονταν από τον Υπουργό ηπιότερη ποινή, όπως αργία διά προσκαίρου παύσεως ή ακόμη μικρότερη. Οι αξιωματικοί που αποτάσσονταν δεν εγγράφονταν στην εφεδρεία, δεν καλούνταν προς στράτευση και δεν ήταν επιτρεπτό να φέρουν στολή. Λάμβαναν σύνταξη ανάλογη του βαθμού και των χρόνων υπηρεσίας τους και ιδιώτευαν.

Τα στοιχεία ελήφθησαν από τη μελέτη των διαδοχικών νόμων «Περί καταστάσεως αξιωματικών», τη *Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήναι χ.χ. (192?), Τ.2 και στα λήμματα «Αποστρατεία» και «Απόταξις», Γαννήρη Σταματίου, Στρατιωτικού Δικαστικού Συμβούλου, *Μελέτη του νέου Νόμου Περί Καταστάσεως Αξιωματικών του Στρατού (Νομοθετικό Διάταγμα 5-2-1926 τροποποιηθέν υπό του Νομοθετικού Διατάγματος 12-11-1927)*, Αθήναι 1927, Γιαννήρη Σταματίου, Ταξχου (Σ/Δ) ε.α., *Νόμος περί καταστάσεως Αξιωματικών του κατά γην στρατού (Α.Ν. 25/1/1936 ως ετροποποιήθη και συνεπληρώθη μεταγενεστέρως) μετά νομολογίας του Συμβουλίου Επικρατείας επί των καθ' έκαστον άρθρων του*, Αθήναι 1951, Αναγκαστικός Νόμος 1400.22/5/1973, Φ.Ε.Κ. 114.28/5/1973, Τεύχος Α' «Περί καταστάσεων των Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων» & Κακαράς Αντώνης, *Οι Έλληνες Στρατιωτικοί, Αξιωματικοί και Υπαξιωματικοί στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 2006, Τ. Α', σελ.42-46.

Ο αγαπητός Αρπχος ε.α. Κακαράς δίνει επιγραμματικά την αίσθηση της συνέχειας και τις «διστακτικές» προσθαφαιρέσεις στους νόμους για την εξέλιξη των Αξκων επί 12 δεκαετίες,

Η αποστρατεία δεν ήταν ποτέ τελική κατάσταση μέχρι να συμπληρωθεί το όριο ηλικίας. Ουκ ολίγες φορές, ανώτατοι, ειδικά, Αξκοι επανέρχονταν στην ενέργεια όταν κρινόταν ότι συντρέχει εθνικός λόγος και η πείρα τους θα ήταν πολύτιμη. Αλλά και μετά το πέρας της εφεδρείας, όπως θα δούμε, πολλοί «ακούραστοι» ε.α. Αξκοι παρέμεναν «στη διάθεση του υπουργείου»³ για κάθε είδους ανάληψη ευθυνών.

Όπως είναι φυσικό, σε εκατοντάδες περιπτώσεις, τις «εν βρασμώ» αποτάξεις διαδέχονταν αναιρετικές αμνηστίες, που συνεπάγονταν αποκαταστάσεις και αναδρομικές προαγωγές, που άλλαζαν κάθε φορά τη μορφή του πρώην «εκκαθαρισθέντος» στρατεύματος. Έτυχε, εκτός αυτών, πολλές φορές, ο «αποτάσσων» και ο «αμνηστεύων» να είναι το ίδιο άτομο, είτε υπουργός, είτε μονάρχης, επιβεβαιώνοντας την πολιτική σκοπιμότητα των πρώτων. Άλλες φορές πάλι, ο πολιτικός εγωισμός κρυβόταν πίσω από τις νομικές διατάξεις και δινόταν χάρη, ώστε να μην μπορέσει ο απότακτος να επανέλθει σε ενέργεια.

Πρέπει να αναφερθεί εδώ, γιατί εμφανίζει πολλαπλές προσεκβολές σε όσα συνέβησαν τις επόμενες περιόδους, ή συμβαίνουν ακόμη, ότι, το νόμο ΡΟΗ' ακολούθησαν νόμοι που όριζαν τη Στρατιωτική Ποινική Νομοθεσία -1852-, τις στρατιωτικές συντάξεις και τη δημιουργία του «*Ταμείου των χηρών και ορφανών των αξιωματικών του στρατού της γραμμής, της οροφυλακής και χωροφυλακής*» -1853-, τη δημιουργία του «*Ταμείου αποστράτων αξιωματικών του μονίμου στρατού και της εφεδρείας*», του «*Ταμείου προς περιθάλπιν των οικογενειών των υπαξιωματικών και στρατιωτών του μονίμου στρατού και των υπαξιωματικών του διαρκούς στρατού της εφεδρείας*»⁴ και των στρατιωτικών προβιβασμών -1861-.

καταλήγοντας στο λογικό συμπέρασμα ότι το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου δεν τροποποίησε καμιά νομοθεσία με τον Α.Ν. 1400/1973, στέλλοντας όλους τους αντιπάλους του «στα σπίτια τους», αφού «η αντίθεσή τους «έθιγε τη στρατιωτική τιμή και ήταν βαρύ περί την υπηρεσία παράπτωμα». Απλά εφάρμοσε τις ήδη υπάρχουσες!

³ Έκφραση κατά μείζονα λόγο χρησιμοποιούμενη από τους ίδιους στα αυτοβιογραφικά τους σημειώματα, όπως αυτά αξιοποιούνταν από τα Λεξικά Προσωπικότητων.

⁴ Καθένα από τα τρία ταμεία αναλάμβανε ειδικές υποχρεώσεις και είχε ίδιους πόρους, αλλά προέκυπταν διάφορα ζητήματα από τα δικαιώματα του ενός εις βάρος του άλλου. Έτσι, αποφασίστηκε η συγχώνευσή τους το 1867, υπό τον τίτλο «Μετοχικόν Ταμείον του κατά γην Στρατού» (στο εξής Μ.Τ.Σ.), 5μελή διοίκηση και προεδρεία στρατηγού. Με νόμο του 1880 η διοικητική επιτροπή περιορίστηκε σε καθήκοντα διοίκησης και οργανώθηκε η εσωτερική λειτουργία της υπηρεσίας με τη δημιουργία θέσεων ταμιά, γραμματέα και ελεγκτού. Με επόμενες νομικές ρυθμίσεις το Δ.Σ. έγινε 9μελές, με θέσεις Προέδρου και Αντιπροέδρου ανωτάτων αξιωματικών ε.ε., ε.α. ή ε.π.δ. και άλλους 7 Υπτους, Σχες ή Ανχες, εκ των οποίων 4 ε.α., ορίστηκε ως Ν.Π.Δ.Δ. και η ανώτερη εποπτεία και έλεγχος ανατέθηκε στο Υπουργείο Στρατιωτικών.

Κάθε μόνιμος στρατιωτικός είναι υποχρεωτικά μέτοχος, καταβάλλοντας το 3% των μηνιαίων αποδοχών του από τη στιγμή της εισόδου του στο στράτευμα μέχρι την αποστρατεία του, με οριζόμενη ως ελάχιστη υπηρεσία, για κανονικώς εξερχομένους (αποστρατεία τη αιτήσει) την 25ετία και τους «βιαίως» (απόταξη, απόλυση, αυτεπάγγελτη αποστρατεία) ή τιθέμενους σε ειδικές καταστάσεις (τιμωρημένους με διαθεσιμότητα ή αποστρατεία και θέση σε ειδική αποστρατεία) την 10ετία. Το Μ.Τ.Σ. διατηρεί ενημερωμένο τμήμα ληξιαρχικών πράξεων, τμήμα διαχείρισης κτημάτων, τμήμα δανειών και λογιστήριο διακανονισμού των μερισμάτων, που χορηγεί τα μερίσματα μηνιαίως, αναλόγως του βαθμού που τη σύνταξη λαμβάνει, σε κάθε δικαιούχο από τη στιγμή που διακόπτεται η μισθοδοσία του από το στράτευμα και συνεχιζόμενο και μετά το θάνατό του στη δικαιούχο οικογένειά του, στη χήρα διά βίου, στα άρρενα τέκνα μέχρι του 18^{ου} έτους ή ως την αρχή του βιοπορισμού τους και στα θήλεα μέχρι να καταστούν «ύπανδρα».

Πρέπει να σημειωθεί, γιατί εμπλέκει και το καθοριστικό οικονομικό κριτήριο στο σύνολο όσων θα αναφερθούν, ότι υπάρχουν διατάξεις που περιορίζουν ή στερούν τις παροχές του Μ.Τ.Σ. για τους αποστράτους αξιωματικούς. Έτσι, από το μητρώο των μετόχων διαγράφονται και στερούνται του μερίσματος όσοι παραιτούνται του βαθμού τους, αποτάσσονται χωρίς να έχουν κατοχυρώσει δικαίωμα σύνταξης, αποβάλλουν την ελληνική ιθαγένεια, καταδικάζονται χωρίς να έχουν κατοχυρώσει δικαίωμα σύνταξης από οποιοδήποτε δικαστήριο σε ποινή επί «κλοπή, υπεξαίρεση, απάτη, πλαστογραφία, ψευδεί διά χειραγίας υποσχέσει, επιορκία, ψευδεί καταμηνύσει ή συκοφαντία», ανεξαρτήτως του ύψους της ποινής. Όσοι κατοχύρωσαν δικαίωμα σύνταξης δεν λαμβάνουν μέρος εφόσον και για όσο διάστημα είτε εκτίουν ποινή, είτε φυγοδικούν και μέχρι τη λήψη τελεσίδικης απόφασης.

Η νομική «τακτοποίηση», εκτός των άλλων, τερμάτισε τη «ρομαντική» ή «ηρωική» περίοδο του ελληνικού στρατού και δημιούργησε τις προϋποθέσεις, υπό την αιγίδα της Μεγάλης Ιδέας, για κάποιας μορφής, συνεχώς μεταλλασσόμενου, «στρατοκρατικού πνεύματος» και “esprit de corps”, που όμως άρχισε να γίνεται αισθητό μόνο τη δεκαετία του 1890, με τους επαγγελματικούς και εθνικούς σκοπούς του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» και της «Εθνικής Εταιρείας», που οδήγησαν και στην πρώτη ευρεία εκκαθάριση αντιβασιλικών αξιωματικών μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897, και επέδρασαν, όπως θα δούμε, και στις συγκροτούμενες ενώσεις ε.α. Αζκών. Το ίδιο το Γουδί, το 1909, αποτέλεσε τη μεσοπρόθεσμη απάντηση των αξιωματικών στην εν γένει πολιτική χρεωκοπία και διαφθορά και την προσπάθεια των ανακτόρων να ελέγξουν τις πρωτοβουλίες τους, που στρέφονταν, εκείνη την περίοδο, προς τις αλύτρωτες πατρίδες της Μακεδονίας και της Κρήτης, αλλά και τις προαγωγές, δημιουργώντας σώματα επιτελών-ευνοουμένων⁵.

Πέρα από τις ομοιότητες με το νεοτουρκικό, το στρατιωτικό κίνημα του 1909 στάθηκε απόλυτα πρωτότυπο⁶ δεδομένου ότι δεν είχε σαφή πολιτική έμπνευση, χτύπησε όλα τα υπάρχοντα κόμματα καταργώντας, για ένα διάστημα το σύνολο της πολιτικής σκηνής του τόπου αλλά και το κοινοβουλευτικό του υπόστρωμα και στελεχώθηκε από πρωταγωνιστές που ακολούθησαν, τα επόμενα χρόνια, και, ως ε.α. Αζκοί τις επόμενες δεκαετίες εντελώς διαφορετικές πορείες. Οι πολιτικοί φατριασμοί, που είχαν στοιχειώσει όλα τα στρατιωτικά κινήματα από γενέσεως ελληνικού κράτους, αφαιρούσαν την αυτονομία από τους στρατιωτικούς καθιστώντας τους ταπεινά και πειθαρχημένα υποχείρια των πολιτικών αρχηγών. Για πρώτη φορά οι στρατιωτικοί συνωμότησαν και χρησιμοποίησαν τα όπλα τους σε αυστηρά συντεχνιακό περιβάλλον.

Από το 1909, λοιπόν, χρονολογείται το πρώτο «ομαδικό διάβημα» μιας 3μελούς επιτροπής ανώτερων Αζκών, που ο πρωθυπουργός Θεοτόκης τότε απέπεμψε σκαιώς, χειριζόμενος άριστα τις κυβερνητικές του δυνατότητες, με σκληρά λόγια, διαθεσιμότητες και μεταθέσεις. Το εμβρικό, όμως, αυτό «pronunciamento»⁷, «αντιπειθαρχικό κίνημα»⁸ ελληνιστί, θα αποτελούσε μόνο το έναυσμα δεκάδων, ποικιλόμορφων, λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένων αντίστοιχων μέχρι το 1974. Η σφυρηλατημένοι δεσμοί των συντεχνιακών στρατιωτικών ομαδώσεων, ιδιαίτερα ανάμεσα σε βετεράνους, τους οποίους ένωναν, κυριολεκτικά, και δεσμοί αίματος, καθιστούσε την ανταρσία «ιερή επιχείρηση», ενίοτε και «εθνοσωτήριο», παρασύροντας και ευρύτατες λαϊκές μάζες. Όσο για την αστική τάξη, την πρώτη δεκαετία παρακολουθούσε «εύθυμα» τους γόνους της να συσσωματώνονται προς στάση, αναγνωρίζοντας και διαβλέποντας ιδιαίτερες εθνικές υποχρεώσεις στο επάγγελμά τους: «Πάνε να...επαναστατήσουν»⁹, ψιθύριζαν μεταξύ τους.

Το 1909, έστω και με δεδομένο το τελικό αδιέξοδο του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ήταν ο πρώτος μεγάλος σταθμός του στρατού, που επέβαλε την αστική λύση Βενιζέλου:

«Η πραγματικότητα εκείνη είχε τη δική της αυτόνομη «δυναμική». Από το 1915, αν όχι από το 1909, άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό, τα «δυναμικά ερείσματα» του κράτους στην Ελλάδα, αντί να είναι απλώς ο «βραχίον» της έννομης τάξεως και των νομίμων φορέων των συντεταγμένων εξουσιών, είχαν μεταβληθεί σε εξωσυνταγματικούς αλλά πραγματικούς και, συχνότατα, αποφασιστικούς παράγοντες της δημόσιας και πολιτικής ζωής της χώρας, σε αυτόνομους και de facto φορείς εξουσίας. Και σάρωναν Συντάγματα, νόμους, βουλές και κυβερνήσεις. Ένα πολίτευμα και μια έννομη τάξη ευσταθούν και λειτουργούν όταν εκφράζουν μία de facto ισορροπία

Εξεχωριστό Ν.Π.Δ.Δ. με αντίστοιχη οργάνωση και λειτουργία αποτελεί το ονομαζόμενο από το 1924 «Μετοχικόν Ταμείον Πολεμικού Ναυτικού» (στο εξής Μ.Τ.Π.Ν. ή Μ.Τ.Β.Ν. στις περιόδους της βασιλευόμενης), που προήλθε από συγχωνεύσεις 1856 και 1874 επιμέρους ταμείων αρωγής. Μετοχικόν Ταμείον Στρατού, Τμήμα Μελετών και Στατιστικής, *Η Ιστορία του Μετοχικού Ταμείου Στρατού 1853-1937*, Αθήναι χ.χ.(193?), Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, Τ.4 και στα λήμματα «Μετοχικόν Ταμείον του κατά γην Στρατού» και «Μετοχικόν Ταμείον Πολεμικού Ναυτικού» και στις επίσημες ιστοσελίδες www.mts-mod.gr και www.mtn.gr.

⁵ Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.219-225, 230-241, 248-252.

⁶ Μελάς Σπύρος, *Η Επανάσταση του 1909*, Αθήνα 2009, σελ.141-142.

⁷ Ό.π., σελ.156.

⁸ Ό.π., σελ.165.

⁹ Ό.π., σελ.257.

δυνάμεων στην υποδομή του κράτους και της εξουσίας ή όταν στηρίζονται σε μία παραδοσιακά νομιμόφρονα και πολιτικά ουδέτερη υποδομή. Αλλιώς, η «υποδομή» παρασύρει την «υπερδομή» σαν κάρφη αχύρου»¹⁰.

Μετά τις παραπάνω απαραίτητες τεχνικές κατατάξεις, είναι απαραίτητο να γίνουν, παρουσία του αναγνώστη, κάποιες απλές αριθμητικές πράξεις. Ο Αξκος ε.α. της εργασίας και των χρόνων, π.χ. 1935-1975 είναι, κατά μέσον όρο, αυτός που υπηρέτησε τις 25ετείς περιόδους 1897-1922 μέχρι 1950-1975. Δεν αποκλείονται, όμως οι απότακτοι που δεν συγκεντρώνουν τα συντάξιμα χρόνια αλλά πληρώνονται, συνήθως, μέχρι να τα συμπληρώσουν, οι απότακτοι που χάνουν το δικαίωμα σύνταξης επειδή καταδικάστηκαν και, βέβαια, πολλοί που συμπλήρωσαν 30, 35 ή και 40 χρόνια υπηρεσίας στο στρατό ή οι, απλώς, μακρόβιοι, που είναι πολλοί και αγγίζουν ή εισχωρούν βαθιά στη μελετώμενη περίοδο, διαδραματίζοντας μάλιστα πολύπλευρους ρόλους.

Δεδομένων αυτών, οι ε.α. Αξκοί της εργασίας σπάνια δεν είναι βετεράνοι, αφού οι παλιότεροι συμμετείχαν στον ατυχή πόλεμο του 1897 ή το Μακεδονικό Αγώνα, οι περισσότεροι ήταν νέοι Αξκοί στους βαλκανικούς και τη Μικρά Ασία φτάνοντας να πολεμήσουν και εναντίον Ιταλών, Γερμανών και κατόπιν του Δ.Σ.Ε. από υψηλές θέσεις ή για τα συμφέροντα της Συμμαχίας στην Κορέα, ενώ οι ακόμη νεότεροι είναι «άκαπνοι», πλην ελαχίστων που πρόλαβαν να ρίξουν καμιά σφαίρα επί Αττίλα.

Εκτός αυτών, από το 1914, και στον απόηχο του Κινήματος, μπορεί να μην κατακτάται ο εξοβελισμός των πριγκίπων Γλύξμπουργκ από το στράτευμα, αλλά επιτυγχάνεται, στο πλαίσιο των αστικών «ανοιγμάτων» του Βενιζέλου, η άρση του κοινωνικού αποκλεισμού για την είσοδο στις στρατιωτικές σχολές. Τα δίδακτρα, συχνά αποτρεπτικά για τις λαϊκότερες τάξεις, αφού ανέρχονταν σε μερικές εκατοντάδες χρυσές δραχμές, καταργούνται στη Σ.Σ.Ε. και ενισχύουν τις κατώτερες κοινωνικές προελεύσεις, με ηπιότερες ισορροπίες ως προς τον στρατοκρατικό ή φιλομοναρχικό αντικοινοβουλευτισμό, το αντιφιλελεύθερο ή το πελατειακό του φρονήματος, που δέσμευε το σώμα των αξιωματικών και την καριέρα των υπαξιωματικών και εφέδρων στον κραταιό παλαιοκομματισμό του τέλους του 19^{ου} αιώνα.

Τα στοιχεία των επετηρίδων για το Στρατό Ξηράς από το 1909 ως το 1940 και ιδιαίτερα ως το 1935 δίνουν 25% του συνόλου, κατά προσέγγιση, σε αξιωματικούς προερχόμενους από τη ΣΣΕ, ενώ το 75% προέρχεται από την Προπαρασκευαστική Σχολή Υπαξιωματικών και άλλες κατηγορίες¹¹. Στη διάρκεια του μεσοπολέμου η τάση είναι αργά ανοδική για τη Σ.Σ.Ε., που δεν καταφέρνει, όμως, μέχρι τον πόλεμο, να «κερδίσει» την πλειοψηφία. Οι απόφοιτοι των παραγωγικών σχολών, όμως, προτιμώνται στα επιτελεία και τη δημόσια διοίκηση, σε σχέση με τους «ηρωικούς» Αξκους, που μπορεί να διακρίνονται στις μάχες και τα κινήματα, αλλά έχουν ολοκληρώσει μόνο τις εγκύκλιες (γυμνασιακές) σπουδές τους. Τα κοινωνικά δεδομένα των ελληνικών Ε.Δ. δεν αλλάζουν ούτε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο. Η διαφορά έγκειται στην αύξηση του ποσοστού των αποφοίτων των παραγωγικών σχολών, αφού οι υπόλοιπες κατηγορίες φθίνουν ή κατευθύνονται προς τα Σ/Α, όπως, για παράδειγμα, πολλοί απόφοιτοι της Σχολής του Ε.Δ.Ε.Σ..

¹⁰ Καλλιγιάς Π.Κωνσταντίνος, *Παλινόρθωση και 4^η Αυγούστου*, Αθήνα 1974, σελ.145.

¹¹ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 480-481, 502-508. Τις άλλες κατηγορίες αποτελούν οι:

- «εξ εθελοντών», συχνότερα πτυχιούχοι πολιτικών σχολών που κατατάσσονταν κυρίως ως αξιωματικοί, συνήθως στα Σώματα αλλά και τα Όπλα.
- «εξ εφέδρων», που μονιμοποιούνταν και κατατάσσονταν κατ' απονομήν ή κατ' εκλογήν, με ή χωρίς κάποια μερική φοίτηση σε παραγωγική στρατιωτική σχολή, συνήθως υπαξιωματικών.

Οι κατηγορίες αυτές ακολουθούσαν, στη συνέχεια, την εξέλιξη των αξιωματικών και υπαξιωματικών των παραγωγικών σχολών, με γρήγορους, μάλιστα, ρυθμούς, λόγω των διαδοχικών πολέμων και κινήματων, που συνεχώς δημιουργούσαν δυνατότητες ανάδειξης, με ανδραγαθίες ή προαγωγές, αλλά και κενές θέσεις ανωτέρων.

Σημειωτέον ότι, μόλις το 1926 ιδρύεται η Σ.Ι.Σ., με αποτέλεσμα οι υγειονομικοί αξιωματικοί (ιατροί, οδοντίατροι, κτηνίατροι, φαρμακοποιοί) να προέρχονται, ως τότε, εξ ολοκλήρου από τους εθελοντές και μόλις το 1931 η Σ.Α., με αποτέλεσμα η Ε.Β.Α. να εξυπηρετείται από κλάδους του Σ.Ξ. και του Β.Ν. και να στελεχώνεται τυπικά από μετατάξεις αποφοίτων της ΣΝΔ, ως επί το πλείστον «πελατειακού» τύπου.

Με βάση τα δεδομένα αυτά, η πλειοψηφία των παλαιών ε.α. Αξκών, χονδρικά των προβαλκανικών πολέμων Αξκών, προέρχονταν από αριστοκρατικές ή μεγαλοαστικές οικογένειες ή από παραδοσιακές οικογένειες αγωνιστών του «Αγώνος της Ανεξαρτησίας». Οι πόλεμοι της δεκαετίας 1912-1922, όμως, αναδεικνύουν τους νέους Αξκούς, από προβιομηχανικές, αγροτικές ή ημιαστικές περιοχές. Άλλωστε ο Σ.Ξ. εμφανίζει προαπαιτούμενα που είναι κοινά στους χωρικούς, όπως επαφή με τη γη, το βουνό και την κακουχία, και χρησιμοποίηση των χεριών χωρίς απαραίτητες αργίες τεχνικές γνώσεις. Εξαίρεση αποτελεί, ίσως λόγω οικογενειακών και τοπικών παραδόσεων από τα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους αλλά και της γειτνίασης των μεγάλων λιμανιών με μεγάλα αστικά κέντρα, το Β.Ν.¹².

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι σύζυγοι των παραπάνω Αξκών ήταν μόνο κατά 19% από αγροτικές περιοχές, ενώ το επάγγελμα του πατρός τους κατά 35% ήταν «Δημόσιος Υπάλληλος ή παροχή υπηρεσιών». Κοινώς, ήταν «πλουσιότερες» ή, τουλάχιστον, για περισσότερα χρόνια «αστές» από τους βετεράνους συζύγους τους, «αγροτόπαιδα» της περιφέρειας, κυρίως της Παλαιάς Ελλάδας και «αστούς πρώτης γενιάς» που, όμως, λόγω των εθνικών επιτυχιών, αλλά και των εναπομεινάντων «εθνικών πόθων», αποτελούσαν «καλούς γαμπρούς». Τα στοιχεία αυτά δίνουν μια εικόνα για τη μέση οικογένεια του Έλληνα Αξκού, που διαδραμάτισε καίριο ρόλο στη δόμηση του κλάδου.

Οπότε, οι πρώτοι ε.α. Αξκοί, εφόσον προέρχονταν από τη Σ.Σ.Ε., ως μειοψηφία, αποτελούσαν γόνους αστικών και, πολλές φορές, γνωστών οικογενειών, που κατοικούσαν ή σύχναζαν στη μικρή Αθήνα περίξ των Ανακτόρων, και οι υπόλοιποι, και περισσότεροι, ήταν οι παλαίμαχοι του Αγώνα της Ανεξαρτησίας ή οι συνταξιούχοι εξ Υπαξκών μικροαστοί, που επιδείκνυαν τη στολή, την οποία γέμισαν παράσημα και προαγωγές, στον αχό της μάχης ή στα μετόπισθεν των επιτελείων, ως απόδειξη μιας ένδοξης καριέρας, «ευέλπιδες», στην τρίτη ηλικία πλέον, προς επαγωγή κάποιου αντίστοιχου κοινωνικού κύρους.

Για να κλείσει η κοινωνιολογική παρένθεση και να επανασυνδεθεί η εργασία με την εναρκτήρια ιστορική παράθεση, είναι απαραίτητο να σταχυολογηθούν προσωπικές ιστορίες, μέσα στο δεδομένο ιστορικό πλαίσιο, που οδηγούν και καταλήγουν στη μεταπολεμική εποχή, οδηγώντας και καταλήγοντας στην απόπειρα ομαδοποιήσεων, που ακολουθεί στην επόμενη ενότητα.

¹² Με τα συμπεράσματα αυτά για την κοινωνική προέλευση και κινητικότητα, συμφωνεί και ο Δημήτριος Σμοκοβίτης, *Μία ιδιότυπος κοινωνική ομάδα: Οι ένοπλοι δυνάμεις*, Δ.Δ. Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1977, σελ.210-225, με αναλυτικούς πίνακες για τη νεότερη εποχή, τα χρόνια 1962-1972. Ενδιαφέροντα στοιχεία για το κοινωνικό υπόβαθρο των αξιωματικών της περιόδου είναι ότι άνω του 40% δήλωναν επάγγελμα πατρός «Γεωργός, Αλιεύς, Κτηνοτρόφος», 18% «Εμπόρος», 11% «Δημόσιος Υπάλληλος», 6% «Στρατιωτικός». Μπορεί να υποθεθεί, λοιπόν, μια αργή μα σαφής εξέλιξη, παράλληλη προς την αστικοποίηση ολόκληρου του πληθυσμού.

1. Προσωπικά κεφάλαια¹³

Στην πρώτη υποενότητα γίνεται αναφορά, κατά περιόδους, σε περισσότερους από 100 ε.α. Αξκους που δραστηριοποιήθηκαν στην κεντρική πολιτική σκηνή, που εξελέγησαν, «επιβλήθηκαν» ή τους παραχωρήθηκε ένα μερίδιο της εκτελεστικής εξουσίας. Η απλή περιδιάβαση των πιο αναγνωρίσιμων ε.α. Αξκων στοχεύει στην κατάδειξη της ευρείας εκπροσώπησης του κλάδου τη μελετώμενη περίοδο και δεν προχωρά σε αναλύσεις, που θα ακολουθήσουν για τους εκπροσώπους του των επομένων υποενοτήτων. Άλλωστε, τα στοιχεία πολλών αποτέλεσαν αντικείμενο εστιασμένων μελετών ή είναι τμήματα της επίσημης ιστορίας.

Είναι αξιοσημείωτο π.χ. ότι στο μεσοπόλεμο 4 ε.α. και 1 ε.ε. Αξκοί ορκίστηκαν 6 φορές πρωθυπουργοί¹⁴ κυβερνώντας συνολικά πλέον των 7 ετών, 2 ε.α. Αξκοί Πρόεδροι της Δημοκρατίας¹⁵ που κάλυψαν τα μισά από τα 11 χρόνια της πολύπαθης δημοκρατίας, ενώ 5 ε.α. και 1 ε.ε. Αξκοί ορκίστηκαν 9 φορές πρωθυπουργοί της μεταπολεμικής Ελλάδας¹⁶ κυβερνώντας συνολικά 6^{1/2} χρόνια μέχρι τους 87 μήνες της Χούντας.

Στη δεύτερη υποενότητα εισχωρούμε στους λιγότερο γνωστούς ε.α. Αξκους, για να αναφερθεί η αξιοποίησή τους στην ανώτερη κλίμακα της κρατικής μηχανής, ως επικεφαλής δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών. Επιχειρείται εδώ μια ψηλάφησή της πολιτικής βούλησης, ή αναγκαιότητας, επιστημονικής ή εθνικής, εντός ή εκτός εισαγωγικών, όπως θα υποστηριχθεί, που διαιωνίζει τη συνήθεια πολλά χρόνια μετά την Απελευθέρωση και κατά μείζονα λόγο στην επταετία.

Αλληλέγγυα, στην τελευταία απόπειρα, τίθεται και η επόμενη υποενότητα, που αναζητά ε.α. Αξκους και συγχρόνως επιστήμονες καριέρας, σε μια προσπάθεια να συνδεθεί με τις γενικότερες κοινωνικές τάσεις των επίμαχων περιόδων.

Έτσι, στην τέταρτη υποενότητα αγγίζουμε το μέσο ε.α. Αξκο, που ενεργοποιείται κοινωνικά, πολυδιάστατα και ακούραστα, σε μη στρατιωτικούς χώρους όπου ουσιαστικά η παρουσία του πλειοψηφεί και χαρακτηρίζει τον ίδιο και τον ιστορικό χρόνο.

Την ενότητα κλείνει παράρτημα με την επιλογή βιογραφικών για ε.α. Αξκους του μεσοπολέμου και της μεταπολεμικής πραγματικότητας, που επιχειρεί, μέσα από στατιστική επεξεργασία, να αντιστοιχίσει ρόλους και ισχύ του χώρου ανάμεσα στις δύο εποχές.

Βιογραφικά στοιχεία για μερικές εκατοντάδες ε.α. Αξκους, που αναφέρονται στη συνέχεια, κρίνεται απαραίτητο να συνδυαστούν με κάθε βήμα της επίσημης ιστορίας.

¹³ Για τις βιβλιογραφικές παραπομπές, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για βιογραφικά λεξικά, εγκυκλοπαίδειες και λευκώματα, που η συνεχής επανάληψή τους θα ήταν ανιαρή, ο αναγνώστης παραπέμπεται στην τελική βιβλιογραφία, όπου παρατίθενται ξεχωριστά οι τόμοι άντλησης των στοιχείων που εκτίθενται συγκεντρωτικά εδώ.

¹⁴ Ο **Σχης Γονατάς Στυλιανός** για 14 μήνες μετά την επανάσταση του 1922, ο **Υπτγος ε.α. Πάγκαλος Θεόδωρος** (μόνος του έλαβε προαγωγή σε Αντγο ε.α.) για ένα χρόνο από τον Ιούνιο του 1926, ο **Υπτγος ε.α. Κονδύλης Γεώργιος** (από το 1935 επίσης Αντγος ε.α.) για 4 μήνες μετά την κατάπνιξη του κινήματος Παγκάλου και, μετά την μετακόμισή του στο βασιλόφρον στρατόπεδο απόλυτος κυβερνήτης της «Πεντηκοστής» της Παλινόρθωσης και της «Κοσμογονίας», ο **Αντγος ε.α. Οθωναίος Αλέξανδρος**, ο αξιόπιστος μεταβατικός Πρωθυπουργός των 4 ημερών, που παραδίδει τη Δημοκρατία στους Λαϊκούς το Μάρτιο του 1933 και ο **Αντγος ε.α. Μεταξάς Ιωάννης** για 5 περίπου χρόνια από τον Απρίλιο του 1936.

¹⁵ Ο **Νχος ε.α. «τιμής ένεκεν» Κουντουριώτης Παύλος** για 5 συνολικά χρόνια (13/4/1924-19/3/1926 και 26/8/1926-15/12/1929) και ο **Αντγος ε.α. Πάγκαλος Θεόδωρος** που παρεμβλήθηκε.

¹⁶ Ο **Αντγος ε.α. Βούλγαρης Πέτρος** για 6 μήνες το 1945, ο **Σχης ε.α. Βενιζέλος Σοφοκλής** για ένα μήνα το Μάρτιο του 1950 και για 13 από τον Αύγουστο του ίδιου έτους, ο **Αντγος ε.α. Πλαστήρας Νικόλαος** για 3 μήνες το 1945, 4 το 1950 και για ένα χρόνο από τον Οκτώβριο του 1951, ο **Στρατάρχης Παπάγος Αλέξανδρος** την τριετία 1952-1955, ο μεταξικός υπουργός Παιδείας **Σχης (ΣΔ) ε.α. Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος** υπηρεσιακός πρωθυπουργός το 1958 και ο αρχηγός του στρατιωτικού οίκου του βασιλέως **Αντγος ε.α. Δόβας Κωνσταντίνος** υπηρεσιακός πρωθυπουργός της «βίας και νοθείας» το 1961.

Άλλωστε, λόγω συνωνυμιών, παρεμφερών δράσεων, αποτάξεων και αποκαταστάσεων στην ενέργεια, προαγωγών μετά την αποστρατεία και πολιτικών «μεταπηδήσεων», κρίνεται αρκετά ανασφαλές να αντιμετωπιστούν ως σύνολο, παρά μόνο χωρισμένοι, και με επιφυλάξεις πάντα, σε μικρές υποομάδες.

Εκτός αυτού, είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι, η στατιστική επεξεργασία κρίνεται ανασφαλής για το σύνολο του αριθμού, και πραγματοποιείται μόνο επιμερίζοντας ομοειδείς, όσο αυτό είναι δυνατόν, σχηματισμούς. Κατά την ταπεινή γνώμη του γράφοντος, αυτό επιτυγχάνεται στο μέγιστο βαθμό από το παράρτημα της παρούσας ενότητας.

1.1. Πολιτική

I. Μεσοπόλεμος

Τα ελληνικά Συντάγματα, λόγω σταδιακής τους ωρίμανσης στην αστικότητα και τη διοικητική οργάνωση του νέου ελληνικού κράτους, αντιμετωπίζουν εντελώς πρακτικά και εκ του αποτελέσματος τη συμμετοχή των στρατιωτικών στην πολιτική. Οι σταδιακές εξελίξεις, στις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, δίνουν μια αίσθηση αυτού του προσανατολισμού, «διά της ψηλαφήσεως» των ορίων. Ενός προσανατολισμού που ποτέ δεν είναι αδιάφορος με τα τεκταινόμενα, την μικροπολιτική και τις προσωπικές αντιπαλότητες. Το «ηρωικό» Σύνταγμα του 1844, για παράδειγμα, δεν έθετε «ασυμβίβαστο» της στρατιωτικής ε.ε. με τη βουλευτική ιδιότητα. Η πολιτική καριέρα, από εκλογή του στρατιωτικού ως αντιπροσώπου, ήταν μια «παρένθεση», που δεν απέτρεπε επαναφορά στο στράτευμα μετά τη λήξη της, η βουλευτική αποζημίωση δε κάλυπτε τη διαφορά ανάμεσα στο μισθό του βουλευτή και του ε.ε. Αξκου. Ιδιαίτερα για τους στρατιωτικούς που γίνονταν γεροϋσιαστές, προβλεπόταν να είναι Αρχηγοί Στρατοπέδου ή Στόλου ή Ναυτικής Μοίρας, που οδήγησαν τα «ελληνικά όπλα κατά τον υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνα εις πολιορκίας ή μάχας», να είναι άνδρες «ιστορικοί διά λαμπρών ανδραγαθημάτων» ή να είναι «Στρατηγοί, Αντιστράτηγοι, Υποστράτηγοι, Ναύαρχοι, Αντιναύαρχοι ή Υποναύαρχοι, μετά πενταετίαν από του διορισμού τους ως τέτοιων»¹⁷.

Όπως αναφέρθηκε, άλλωστε, οι Αξκοι καριέρας ήταν εκ των πραγμάτων, λόγω διδάκτρων και πολιτικών γνωριμιών, γόννοι μεγαλοαστικών οικογενειών, οπότε η πολιτική, κατά τη ρομαντική περίοδο, αξιολογούνταν ως μια εκ των πραγμάτων καλοπροαίρετη «έφεση» ή μια επίδειξη της βασιλικής εύνοιας-διορισμού, προς επιλεγμένους καπετάνιους-αγωνιστές, λογική που κυριάρχησε μέχρι την πρόωμη βενιζελική περίοδο. Η Β' Εθνική Συνέλευση το 1864 ξεκαθάριζε ότι «τα καθήκοντα του Βουλευτού είναι ασυμβίβαστα προς τα του εμμίσθου δημοσίου υπαλλήλου και τα του δημάρχου, ουχί δε και προς τα του ενεργεία αξιωματικού. Οι αξιωματικοί εκλέγονται, αλλ' εκλεχθέντες τίθενται εις διαθεσιμότητα καθ' όλην την διάρκειαν της βουλευτικής περιόδου και διατελούν εις την τοιαύτην κατάστασιν μέχρις της εις την υπηρεσίαν ανακλήσεώς των». Προβλεπόταν, τέλος, και 5 ½ (sic) μηνών κανονική άδεια απουσίας στους Αξκους «τη αιτήσει αυτών» πριν από την ημερομηνία διεξαγωγής των εκλογών¹⁸.

Από το 1887 μέχρι το 1909 οι βουλευτές με στρατιωτικό παρελθόν αποτελούσαν το 7 ως 15% της σύνθεσης της βουλής.

Τα συνταγματικά δεδομένα, όπως παρουσιάζονται στις προηγούμενες παραγράφους αλλάζουν το 1911, όταν η Β' Αναθεωρητική Βουλή ψηφίζει ότι οι εν ενεργεία στρατιωτικοί «δεν δύνανται να εκλεχθώσι βουλευταί, εάν μη παραιτηθώσι προ της ημέρας της ανακυρήξεως των υποψηφίων»¹⁹. Φυσικά, την πιθανή αποτυχία της εκλογής ακολουθούσε η συγκαταβατική επανεισδοχή στο στράτευμα, τονίζοντας την ιεράρχηση της στρατιωτικής νομολογίας πάνω από την υπόθεση της συνταγματικότητας²⁰.

Ωστόσο, το Σύνταγμα της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας του 1927, στο αστικό πνεύμα του 1911, απαγόρευε την υποβολή υποψηφιότητας στην περιφέρεια υπηρεσίας του Αξκου την τελευταία 3ετία και έκλεινε το «συγκοινωνούν δοχείο»:

¹⁷ Σβώλος Αλέξανδρος, Λουκάς Αξελός (επιμ.), *Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986, Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1998, σελ.161-164.

¹⁸ *Ο.π.*, σελ.178-180.

¹⁹ *Ο.π.*, σελ.200-201.

²⁰ Ο ίδιος ο γιος του πατριάρχη των Φιλελευθέρων, Σοφοκλής, απόφοιτος της Ευελπίδων από το 1914, παραιτήθηκε το 1920 για να εκλεγεί Βουλευτής Χανίων, επανέρχεται στο στράτευμα μετά από 2 χρόνια, όπου παραμένει άλλα 8, υπηρετώντας στην καθ' όλα μάχιμη θέση του στρατιωτικού ακολούθου στο Παρίσι. Από το 1930, σε ηλικία 36 ετών, είναι, «δόξη και τιμή», ε.α. Σχης του ελληνικού στρατού, με βαρύνοντα λόγο και ισχυρή πολιτική πελατεία μέσα στον ενεργό στρατό μέχρι το θάνατό του.

«Αξιωματικοί του στρατού ξηράς ή θαλάσσης, παραιτηθέντες του αξιώματός των ίνα εκλεγώσι βουλευταί, δεν δύνανται να επανέλθουν πλέον εις το Στράτευμα ούτε διά νόμου»²¹.

Από το 1923, λοιπόν, εισαγόμενοι στην περίοδο της εργασίας, ως το 1936, το 6 ως 10% των βουλευτών ήταν πρώην στρατιωτικοί και από τους γερουσιαστές το 10%. Το διάστημα αυτό, ο συνολικός αριθμός των πρώην στρατιωτικών βουλευτών ήταν 70, από τους οποίους τα 2/3 ήταν βενιζελικοί και το 1/3 μη βενιζελικοί.

Ενδεικτικά²² αναφέρουμε κάποιους, για να ιντριγκαριστεί η μνήμη του αναγνώστη, που ίσως πολλά ονόματα του θυμίζουν κεντρικά γεγονότα της επίσημης ιστορίας, αλλά που ποτέ δεν τα είδε συγκεντρωμένα. Ζυγίζοντας, έτσι, την εκλογική ή και εκτελεστική ισχύ των απομάχων του στρατού, για την περίοδο του Μεσοπολέμου και αλφαβητικά, από τους Φιλελεύθερους αναφέρουμε τον **Σχη ε.α. Αβραάμ Νικόλαο**, βουλευτή Πειραιώς από το 1922 ως το 1936 και δις υπουργό του Βενιζέλου (Συγκοινωνιών 1929-1930 και Δικαιοσύνης 1930-1931), τον **Αρτρο ε.α. Αποσκήτη Ηλία**, βουλευτή Γορτυνίας από το 1923 ως το 1936 (από το 1933 με τους Λαϊκούς) και δις υπουργό (Προνοίας της κυβέρνησης Κονδύλη το 1926 και Γεν. Δκτη Κρήτης επί Τσαλδάρη 1934-1935), τον **Υπνχο ε.α. Αργυρόπουλο Περικλή**, επτάκις υπουργό βενιζελικών κυβερνήσεων (Συγκοινωνιών το 1917 στις κυβερνήσεις Ζαΐμη και Ευταξία, ΥΠ.ΕΞ. το 1926 στην κυβέρνηση Κονδύλη και το 1929 στην κυβέρνηση Βενιζέλου, Ναυτικών 1928-1929 και 1930-1932 σε κυβερνήσεις Βενιζέλου και ΥΠ.ΕΣ. το 1929 στην κυβέρνηση Βενιζέλου), τον **Πλχο ε.α. Βασιλειάδη Γεράσιμο**, πρώην υπασπιστή της Προεδρείας της Δημοκρατίας, βουλευτή Λοκρίδος ή Φθιώτιδος-Φωκίδος από το 1928 και υπουργό Ναυτικών και Αεροπορίας στην κυβέρνηση Βενιζέλου, το **Λγο ε.α. Βαφέα Χρήστο**, βουλευτή Λέσβου από το 1932, το **Γεν. Αρτρο ε.α. Βαχλιώτη Αθανάσιο**, βουλευτή Αρκαδίας το 1936, το **Λγο ε.α. Βενιζέλο Σοφοκλή**, βουλευτή Χανίων το 1920, τον **Αντγο ε.α. Γονατά Στυλιανό**, βουλευτή Αθηνών από το 1923 και μετέπειτα γερουσιαστή, επαναστατικό Πρωθυπουργό την περίοδο 1922-1924, τρις υπουργό (Στρατιωτικών το 1923, Συγκοινωνιών το 1929 και Γεν. Δκτη Μακεδονίας 1929-1932 σε κυβερνήσεις Βενιζέλου) και Πρόεδρο της Γερουσίας την κρίσιμη περίοδο 1932-1935, τον **Αντγο ε.α. Γρηγοριάδη Νέοκοσμο**, γερουσιαστή από το 1932 και Πρόεδρο της Δημοκρατικής Άμυνας το 1933-1934, τον **Αντγο ε.α. Δαγκλή Παναγιώτη**, μέλος της Τριανδρίας και τυπικό αρχηγό του Κ.Φ. την 4ετία 1920-1924, τον **Πλχο ε.α. Θεοχάρη Λεωνίδα**, βουλευτή Ροδόπης του κόμματος Παπαναστασίου το 1923, τον **Σχη ε.α. Καλογερά Ιωάννη**, βουλευτή Αθηνών από το 1923 και Γεν. Δκτη Θράκης της τελευταίας κυβέρνησης Βενιζέλου (1930-1932), τον **Υπτγο ε.α.** (από το 1922) **Καρασεβδά Παπαντολέοντα**, βουλευτή Αιτωλοακαρνανίας από το 1910 μέχρι το 1936, τον Μακεδονομάχο Καπετάν-Ρούβα (από το 1924 **Αντγο ε.α. Κατεχάκη Γεώργιο**) πεντάκις υπουργό (Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Σοφούλη το 1924 και σ' αυτές του Βενιζέλου 1930-1932 και 1933 και Υπουργό Γενικό Δκτη Κρήτης στις κυβερνήσεις Ζαΐμη - 1928- και Βενιζέλου -1929-1930-), τον **Πλχο ε.α. Κιζάνη Θεόδωρο**, βουλευτή Ύδρας από το 1932, τον **Υπτγο ε.α. Κονδύλη Γεώργιο** (από το 1935 Αντγο ε.α.), ή αλλιώς «Κεραυνό», μόνιμο μέτοχο σε όλα τα μεσοπολεμικά κινήματα και βουλευτή από το 1923 στη Ροδόπη, απ' όπου ξεκίνησε την κάθοδό του στην Αθήνα (1928 Καβάλας, 1932 Τρικάλων), αναλαμβάνοντας διαδοχικά Υπουργός Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Παπαναστασίου (1924), ΥΠ.ΕΣ. Μιχαλακοπούλου (1925-1926), Πρωθυπουργός μετά την κατάπνιξη του κινήματος Παγκάλου και, μετά την μετακόμισή του στο βασιλόφρον στρατόπεδο, Αντιπρόεδρος στην κυβέρνηση Τσαλδάρη (1935) και απόλυτος κυβερνήτης της

²¹ Ο.π., σελ.220-221 & 227. Η περίοδος από την 10^η Οκτωβρίου 1935 και μέχρι την 4^η Αυγούστου κύλησε χωρίς την επίσημη ισχύ Συντάγματος, με προσωρινή ισχύ αυτού του 1911.

²² Κρίθηκε πρόωρη και παρακινδυνευμένη η παράθεση του συνόλου των πολιτευτών και βουλευτών των περιόδων που αναφέρονται στην παράγραφο, έστω και σε πίνακες με τα αδρά βιογραφικά τους στοιχεία, δεδομένου ότι απαιτεί τεράστιο φόρτο ανιάρης, αλλά και αποκαλυπτικής, εργασίας αναζήτησης και αντιστοίχισης, ένα προς ένα, δεκάδων ονομάτων για την καταγωγή, την υπηρεσία τους στο στρατό, τη συμμετοχή τους σε στασιαστικά κινήματα ή τη δύναμη καταστολής τους. Εκτός αυτού, η παράθεση πινάκων θα καταλάμβανε δυσανάλογο χώρο, για τις περιορισμένες δυνατότητες της παρούσας, οδηγώντας μόνο σε ανασφαλή στατιστικά συμπεράσματα.

Παλινόρθωσης και της «Κοσμογονίας», που έμελε να αλλάξει για πάντα την ελληνική πολιτική σκηνή, τον καφανταρικό **Σχη ε.π.δ. Λεονάρδο Διονύσιο**, βουλευτή Αιτωλοακαρνανίας από το 1923, τον **Αντγο ε.α. Μαυρομιχάλη Περικλή**, της παλιάς μανιάτικης οικογένειας, βουλευτής Οιτύλου και μετέπειτα γερουσιαστής, ΥΠ.ΕΣ. των κυβερνήσεων Γονατά και Σοφούλη (στην πρώτη, για ένα 5μηνο, και Υπουργός Στρατιωτικών), τον **Υπνχο ε.α. Μελά Κωνσταντίνο**, βουλευτή Ιωαννίνων από το 1915, τον **Υπνχο ε.α. Μιαούλη Αθανάσιο**, επίσης της γνωστής οικογενείας, Υπουργό Ναυτικών στις κυβερνήσεις Βενιζέλου 1914-1915 και Μιχαλακοπούλου 1924-1925, τον **Αντχο ε.α. Μιαούλη Ανδρέα**, φιλελεύθερο βουλευτή Αττικοβοιωτίας από το 1920, τον **Υπτγο ε.α. Μπότσαρη Δημήτριο**, βουλευτή Ιωαννίνων από το 1923 και Υπουργό Συγκοινωνιών της κυβέρνησης Σοφούλη (1924), Υ.Ε.Ν. και Ναυτικών σε αυτή του Βενιζέλου (1929-1930) και μετέπειτα Υπουργό Γενικό Δκτη Ηπείρου (1933), τον **Τχη ε.α. Μπουρδάρα Γεώργιο**, βουλευτή Αιτωλοακαρνανίας από το 1932, και μετέπειτα Ευρυτανίας, τον **Πλχο ε.α. Παπαμιχαλόπουλο Δημήτριο**, βουλευτή Λακωνίας από το 1932, τον **Αντγο ε.α. Παρασκευόπουλο Λεωνίδα**, βενιζελικό Πρόεδρο της Γερουσίας τη διετία 1930-1932, τον **Σχη ε.α. Χαβίνη Θεόδωρο**, βουλευτή Πρεβέζης από το 1923 και Υπουργό Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Βενιζέλου το 1932, τον ανάπηρο **Σχη ε.π.δ. Χατζήμπεη Σταμάτιο**, βουλευτή Πειραιώς από το 1932, γνωστό από τη μετέπειτα συμμετοχή του στο Ε.Α.Μ., και τόσους άλλους, βουλευτές ή απλούς πολιτευτές, του κέντρου ή της επαρχίας, βετεράνων των βαλκανικών πολέμων ή των βενιζελικών κινημάτων ή μελών των γνωστών οικογενειών της επανάστασης του 1821, που εναλλάσσονται στις φιλελεύθερες κυβερνήσεις ως Υπουργοί, αλλάζουν στρατόπεδα και συμπάθειες και χαρακτηρίζουν τη Β' Ελληνική Δημοκρατία.

Από τους Λαϊκούς, που η εκπροσώπησή τους υπολείπεται ξεκάθαρα μέχρι το 1932, αναφέρονται αντιστοίχως ο **Λγος ε.α. Βουρδουμπάς Δημήτριος**, βουλευτής Αττικοβοιωτίας από το 1935, ο **Δικαστικός α' τάξεως (Σχης) ε.α. Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος**, βουλευτής Αρκαδίας από το 1928 και υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργό στις κυβερνήσεις Δεμερτζή και Μεταξά, ο **Αντχος ε.α. Δούσμανης Σοφοκλής**, Υπουργός Ναυτικών της κυβέρνησης Τσαλδάρη το 1935, ο **Τχης ε.π.δ. Μαντούβαλος Δρακούλης**, βουλευτής Πειραιά από το 1932, ο απότακτος **Τχης Μερκούρης Σταμάτιος**, βουλευτής Αργολιδοκορινθίας το 1920 και Αττικοβοιωτίας από το 1935, οπότε και αναλαμβάνει Υφυπουργός παρά τω Πρωθυπουργώ στην «κοσμογονία» του Κονδύλη, ο **Σχης π.δ. Παπαρτεμίου Ιωάννης**, βουλευτής Αργολιδοκορινθίας από το 1936, ο μακεδονομάχος Καπετάν-Βάρδας (από το 1930 **Αντχος ε.α. Τσόντος Γεώργιος**), βουλευτής Φλωρίνης και Καστοριάς από το 1932 και κατόπιν Γεν. Δκτης Κρήτης του Κονδύλη και άλλοι.

Κάποιοι από τους γενικά νοούμενους ως «δημοκράτες» ε.α. Αξκοι επιδιώκουν να κρατούν ουδέτερη στάση σε όλη την στρατιωτική και πολιτική τους καριέρα, χωρίς να καταφέρνουν πάντα να αποφύγουν τη στοχοποίηση. Ο **Αντχος ε.α. Οθωναίος Αλέξανδρος**, για παράδειγμα, είναι ο αξιόπιστος μεταβατικός Πρωθυπουργός που παραδίδει τη Δημοκρατία στους Λαϊκούς το 1933. Την κυβέρνησή του απαρτίζουν αντίστοιχης διάθεσης Αξκοι, όπως ο **Αντχος ε.α. Δεμέστιχας Ιωάννης**, Υπουργός Ναυτικών, οι αδελφοί **Μανέτα, Αντγοι Θεόδωρος και Κωνσταντίνος**, Υπουργοί Γεωργίας-Εθνικής Οικονομίας και Συγκοινωνίας-Δικαιοσύνης αντίστοιχα, ο **Υπνχος ε.α. Πάνας Γεώργιος**, Υπουργός Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως και ο **Αντχος ε.α. Μαζαράκης-Αινιάν Αλέξανδρος**, ΥΠ.ΕΞ., Παιδείας και Αεροπορίας.

II. Μεταξική-Κατοχική περίοδος

Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, στη συνέχεια, αξιοποίησε κατεξοχήν ε.α. και ε.ε. Αξκους στην κεντρική πολιτική σκηνή. Το πρότυπό της δικτατορίας ακολούθησε και η τριπλή Κατοχή, διατηρώντας, πολλές φορές, στο προσκήνιο τα ίδια αναγνωρίσιμα πρόσωπα, προς όφελος, βέβαια, και των δυο συμβαλλομένων μερών.

Ενδεικτικά και κατά το προηγούμενο πρότυπο, αναφέρουμε τον «ανανήψαντα» πρώην βενιζελικό υπουργό **Υπνχο ε.α. Αργυρόπουλο Περικλή**, που αποστέλλεται στη θέση του Πρέσβη της Ελλάδος στη Μαδρίτη, το **Δικαστικό α' τάξεως ε.α. Γεωργακόπουλο Κωνσταντίνο**, που αναλαμβάνει τη διαπαιδαγώγηση της νεολαίας του «Γ' ελληνικού

πολιτισμού» την περίοδο 1936-1938, ως υπουργός Παιδείας, τον πρώην Λαϊκό Υπουργό **Υπτιο ε.α. Σπυρίδωνος Γεώργιος**, που διατελεί Υπουργός Συγκοινωνιών και Αυτοκινήτων την ίδια διετία, και τον επίσης «ανανήψαντα» **Αντιο ε.α. Γονατά Στυλιανό**, που αναλαμβάνει για ένα εξάμηνο υπουργός Συγκοινωνιών το 1939, για να αναλάβει, αργότερα στην Κατοχή νέους ρόλους.

Νέες παρουσίες, αποτελούν βασιλόφρονες ε.α. Αξκοί των προηγούμενων κινημάτων, που στη Δημοκρατία ιδιώτευαν, όπως ο **Υπτιος ε.α. Δουρέντης Ιωάννης**, ΥΠ.ΕΣ. μετά την «εκπαραθύρωση» του απότακτου **Σχη Σκυλακάκη Θεόδωρου**, από το 1937 ως το 1941, ο απότακτος **Σχης Κάβδας Περικλής**, Γεν. Δκτης Θράκης 1936-1939, ο **Υπτιος ε.α. Κυρίμης Γεώργιος**, Γεν. Δκτης Ηπείρου και, στη συνέχεια, Μακεδονίας, όπου διαδέχεται τον **Υπτιο ε.α. Τσίπουρα Νικόλαο**, ο απότακτος **Λγος Μανιαδάκης Κωνσταντίνος**, Υφυπουργός Δημοσίας Ασφαλείας, ο **Αντιος ε.α. Παπαβασιλείου Ιπποκράτης**, Υφυπουργός Ναυτικών, ο **Σχης ε.α. Παπαδήμας Νικόλαος**, Υφυπουργός Στρατιωτικών και προϊστάμενος του Παπάγου στην πολεμική προπαρασκευή της χώρας και ο **Αντιος ε.α. Ρεδιάδης Δευκαλίων**, Υπουργός Ναυτικών 1936-1938 και, το έτος 1937 και Υπουργός Οικονομικών.

Οι κατοχικές κυβερνήσεις αναζητούν τη συναίνεση των Ελλήνων μέσω της αξιοποίησης ε.ε. και ε.α. Αξκων, με ιδιαίτερη ένταση στην αναζήτηση πρώην βενιζελικών, για τον επιμερισμό των ανατιθέμενων ευθυνών.

Ο **Αντιος Τσολάκογλου Γεώργιος** περιστοιχίζεται από μια πλειάδα Αξκων, που αναλαμβάνουν τα κύρια υπουργεία. Ο **Αντιος Μπάκος Γεώργιος**, διατελεί Υ.ΕΘ.Α. στις κυβερνήσεις Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου. Ο **Υπτιος Κατσιμήτρος Χαράλαμπος**, ήρωας του ελληνοαλβανικού πολέμου, διατελεί για ένα 10ήμερο Υπουργός Εργασίας και Γεωργίας²³. Ο **Υπτιος Μουτούσης Σωτήριος**, είναι Υπουργός Σιδηροδρόμων, Αυτοκινήτων και Συγκοινωνιών των Κυβερνήσεων Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου (1941-1943)²⁴. Ο **Αντιος ε.α. Δεμέστιχας Παναγιώτης** αναλαμβάνει ΥΠ.ΕΣ..

Αλλά και οι επόμενες κυβερνήσεις ακολουθούν την πεπατημένη. Ο πρώην υπασπιστής του βασιλέως Αλεξάνδρου **Αντιος ε.α. Γέροντας Αγησίλαος**, παλιός βασιλόφρων βουλευτής, είναι ο «υπερυπουργός» Δημ. Έργων, Συγκοινωνιών και Ε.Ν. της κυβέρνησης Ράλλη. Ο **Πλγος Παπαδόπουλος Ιωάννης** είναι Υ.Ε.Ν. την ίδια περίοδο. Ο **Αντιος ε.α. Διαλέτης Δημοσθένης**, μεταβατικός Πρόεδρος και της Ε.Ε.Α.Α., όπως θα δούμε, είναι ο Υφυπουργός Στρατιωτικών της κυβέρνησης Ράλλη.

Και η εξόριστη, όμως, ελληνική κυβέρνηση αξιοποιεί πολιτικοποιημένους απόστρατους του Μεσοπολέμου, για να οικοδομήσει μια εικονική εξουσία και, βέβαια, μια επαφή με τον υπόδουλο Έλληνα. Αντιπρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου και Υπουργός Ναυτικών είναι ο **Υπτιος Σακελλαρίου Αλέξανδρος**. Ο απότακτος **Σχης Τζανακάκης Εμμανουήλ** αναλαμβάνει Υπουργός Στρατιωτικών, για να επανέλθει στην ενέργεια και να επανορισθεί Υπουργός Προνοίας, Κρατικής Αντιλήψεως και Εργασίας, στην κυβέρνηση Βενιζέλου. Ο **Σχης ε.α. Βενιζέλος Σοφοκλής** αναλαμβάνει υπουργός Αεροπορίας και Ναυτικών, ενώ διορίζεται και πρωθυπουργός, για λίγες μέρες, τον Απρίλιο του 1944, πριν οριστεί, στη συνέχεια, αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Παπανδρέου. Τον διαδέχεται ο **Υπτιος ε.α. Βούλγαρης Πέτρος** ως υπουργός Αεροπορίας, ενώ διατελεί συγχρόνως και αναπληρωτής Υπουργός Στρατιωτικών, μετά την εκκαθάριση που επιτυγχάνει στα στρατιωτικά τμήματα που στασιάζουν στην Αίγυπτο. Σε αυτό επικουρείται από τον μετέπειτα Υφυπουργό Ναυτικών **Υπτιο Καββαδία Επαμεινώνδα**. Ο πλέον ουδέτερος, στις αντιπαλότητες των

²³ Για τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση Τσολάκογλου καταδικάστηκε από το Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων την 31^η Μαΐου 1945 σε έκπτωση από το βαθμό του και 5^{1/2} χρόνια κάθειρξη. Την 5^η Οκτωβρίου 1949 του χαρίστηκε η υπόλοιπη ποινή του και το 1951 αποκαταστάθηκε στο βαθμό του προαγόμενος αναδρομικά, από το 1947 σε Αντιο.

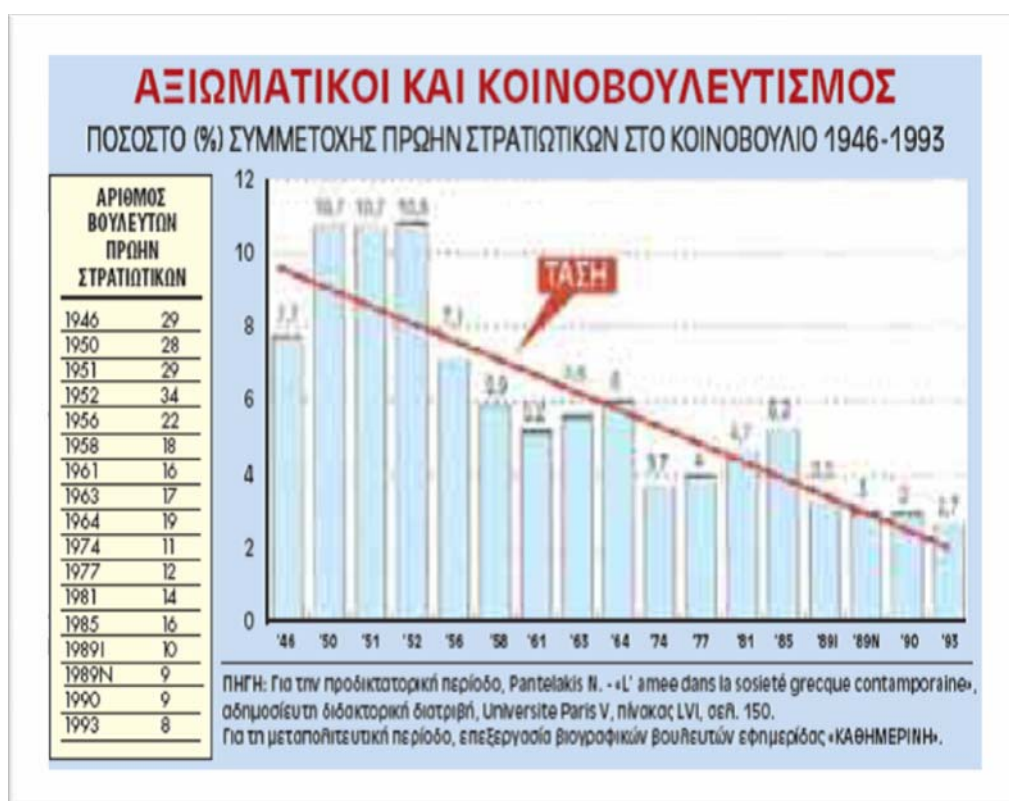
²⁴ Για τη συμμετοχή του στις κυβερνήσεις Τσολάκογλου και Λογοθετόπουλου καταδικάστηκε από το Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων την 31^η Μαΐου 1945 σε έκπτωση από το βαθμό του και 11 χρόνια κάθειρξη. Το 1950 του χαρίστηκε η υπόλοιπη ποινή του και το 1951 αποκαταστάθηκε στο βαθμό του προαγόμενος αναδρομικά, από το 1947 σε Αντιο.

κυβερνήσεων της Μ.Α., μεταξύ βασιλοφρόνων και ανταρτοφίλων είναι, τέλος, ο **Αντχος ε.α. Δεμέστιχας Ιωάννης**, βραχύβιος ΥΠ.ΕΣ., Παιδείας και Ε.Ν. στην κυβέρνηση Βενιζέλου τον Απρίλιο του 1944 και ενώ τα «στρατόπεδα», στην εξόριστη κυβέρνηση, γίνονται περισσότερο σαφή και αμείλικτα.

III. Μεταπολεμική εποχή

Η απελευθέρωση θα βρει τους παλιούς πολιτευτές χωρίς καμιά επιρροή και τους αναγνωρισίμους ε.α Αξκους του μεσοπολέμου σε δύσκολη κατάσταση, αφού, μετά την παράδοση των όπλων, ελάχιστοι ενεργοποιήθηκαν εντός συνόρων, κυρίως συμμετέχοντας σε πολιτικές ή στρατιωτικές θέσεις του Ε.Λ.Α.Σ., και ακόμη λιγότεροι στελεχώνουν τις συμμαχικές συνεδριάσεις της ανίσχυρης αλλά αναγνωρισμένης από τους Συμμάχους κυβέρνησης της Μ.Α.. Η διετία, ωστόσο, της «λευκής τρομοκρατίας» 1945-1946, η εκλογική αποχή του Ε.Α.Μ. και ο Εμφύλιος, επαναφέρουν το αστικό πολιτικό σύστημα στις νέες εσωτερικές και διεθνείς του ισορροπίες, εισάγοντας λίγους μόνο από τους αγωνιστές της Αντίστασης στο πολιτικό προσκήνιο και ελέγχοντας πιο αυστηρά τους παλαιούς δημοκρατικούς και λιγότερο τους πιστούς βασιλόφρονες που, με ή χωρίς αμφίβολη συμπεριφορά απέναντι στον κατακτητή, υπερψηφίζονται ή απλά επανατοποθετούνται σε νέους ρόλους.

Όπως φαίνεται και στον κατωτέρω πίνακα, καρπό της εργασίας του νυν προέδρου της Ε.Α.Α.Σ.²⁵, οι βουλευτικές περιόδους του 1946, του 1950, του 1951 και του 1952, αποτελούν τις χρυσές περιόδους της εκπροσώπησης του στρατού στο κοινοβούλιο.

Το Σύνταγμα που ίσχυσε από την 1^η Ιανουαρίου του 1952, στο ζήτημα της εκλογής Αξκων στη θέση του βουλευτή προσομοίαζε, όπως και οι περισσότερες διατάξεις, αυτό του 1911. Ο Αξκος όφειλε να παραιτηθεί πριν την ανακήρυξή του ως υποψηφίου, δεν επιτρεπόταν η συμμετοχή του στην εκλογή στην περιφέρεια που υπηρετούσε πάνω από

²⁵ Δημοσιεύτηκε στην Εθνική Ηχώ τον Ιανουάριο του 2009.

εξάμηνο την τελευταία 2ετία και δεν αποκλειόταν η επιστροφή του στην ενέργεια μετά την πάροδο έτους²⁶.

Το 1952, λοιπόν, υπάρχουν 34 ε.α. Αξκοι στη βουλή, το μεγαλύτερο ποσοστό στην ιστορία της, που συνοδεύει την κυβερνητική παντοδυναμία Παπάγου, μέχρι το θάνατό του²⁷. Την άμεση μεταπολεμική εποχή και στις εκλογές του 1946, οι επιδόσεις των ε.α. Αξκων, ως προς τη συμμετοχή τους στο εθνικό κοινοβούλιο, είναι συγκρίσιμη με την προπολεμική περίοδο. Δεν αποτελεί, δηλαδή, καμιά πρωτοφανή εξέλιξη, με τη διαφορά ότι τους αντιπάλους των βενιζελικού και λαϊκού στρατοπέδων αντικαθιστά η παντοδυναμία των «εθνικών» αντιπροσώπων του στρατεύματος, απέναντι στα πολιτικά ψήγματα, που καταφέρνει να εκλέξει το πάλαι ποτέ κραταιό Ε.Α.Μ. από τους φίλα προσκείμενους νομιμοποιημένους υποψήφιους της κεντροαριστεράς και αριστεράς μετά το 1950.

Έτσι, με τους παλαιούς βενιζελικούς, και πλέον με το ευρύ Κέντρο, στις πολλαπλές του αποχρώσεις, ο **Αντχος ε.α. Αβραμίδης-Ραδανλής Χρήστος** εκλέγεται βουλευτής Κιλκίς το 1956, ο **Υπτχος ε.α. Αλεξανδρής Γεώργιος**, κινηματίας του 1933, διατελεί υπουργός Αεροπορίας στις κυβερνήσεις Βούλγαρη και Δαμασκηνού 1945-1946, ο **Υπνχος ε.α. Αλεξανδρής Κωνσταντίνος**, αδελφός του προηγούμενου, Υ.Ε.Ν. την ίδια περίοδο, ο **Πλχος ε.α. Βασιλειάδης Γεράσιμος** αναλαμβάνει Υ.Ε.Ν. το 1944, επανεκλέγεται βουλευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος από το 1946 και το 1949-1950 αναλαμβάνει υπουργός Ναυτικών και στη συνέχεια υπουργός Τύπου και Εφοδιασμού, ο **Υπτχος ε.α. Βαχλιώτης Αθανάσιος** επανεκλέγεται βουλευτής Αρκαδίας το 1946 και ορκίζεται υπουργός Δημοσίας Τάξεως το 1950, ο **Σχης ε.α. Βενιζέλος Σοφοκλής** επανεκλέγεται βουλευτής Χανίων και ορκίζεται 2 φορές πρωθυπουργός (το 1950 και 1951), 3 φορές αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και 26 φορές υπουργός σε διάφορα υπουργεία, όπου παραμένει από μερικές μέρες μέχρι 6μηνο, διαπραγματευόμενος, πάντα, τις εσωτερικές ισορροπίες των κεντρικών βουλευτικών αυτοδυναμιών και τις σχέσεις με τα ανάκτορα, ο **Αντχος ε.α. Βούλγαρης Πέτρος** αναλαμβάνει πρωθυπουργός για ένα 6μηνο το 1945, περίοδο κατά την οποία διατελεί με διαλλείματα, υπουργός Ναυτικών, Αεροπορίας, Εσωτερικών, Εξωτερικών και Στρατιωτικών, επιχειρώντας να διαχειριστεί την κρίση, που δεν τελειώνει στη Βάρκιζα, ο πρώην βενιζελικός **Πλχος ε.α. Κιζάνης Θεόδωρος** επανεκλέγεται βουλευτής Πειραιά και Νήσων από το 1946, Τροιζηνίας από το 1952, και διατελεί τρις Υ.Ε.Ν. την περίοδο 1947-1950, ο πρώην ουδέτερος (αλλά φιλοβενιζελικός) **Αντχος ε.α. Μανέτας Θεόδωρος** εκλέγεται βουλευτής Αρκαδίας το 1946 και ο αδελφός του **Αντχος ε.α. Μανέτας Κωνσταντίνος** Αθηνών το 1950, όπου και ο **Υπτχος ε.α. Μαχάς Δημήτριος** σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, οι πρώην βενιζελικοί βουλευτές **Τχης ε.α. Μπουρδάρης Γεώργιος** και **Πλχος ε.α. Παπαμιχαλόπουλος Δημήτριος** επανεκλέγονται στην Αιτωλοακαρνανία και τη Λακωνία αντίστοιχα από το 1950, ο πρώην βουλευτής του Α.Κ. **Σχης π.δ. Παπαρτεμίου Ιωάννης** εκλέγεται με το Κέντρο στην Αργολίδα από το 1956, ο **Αντχος ε.α. Σπαής Λεωνίδας** στην Άρτα, μετά Λευκάδα και Πρέβεζα από το 1950, αναλαμβάνοντας τρις Υφυπουργός Στρατιωτικών τις περιόδους 1944-1945 και το 1950 και Υπουργός Γενικός Δκτης Β. Ελλάδος για ένα χρόνο το 1951, ο **Αντχος ε.α. Τούμπας Ιωάννης**, βουλευτής Αθηνών από το 1956, και Υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου το 1963, ΥΠ.ΕΣ. το 1964, και κατοπινός αποστάτης ΥΠ.ΕΣ., Υπουργός Δημοσίας Τάξεως, Δημοσίων Έργων, Βορείου Ελλάδος σε όλες τις κυβερνητικές απόπειρες της αποστασίας (1965), Βιομηχανίας (1965-1966), και ΥΠ.ΕΕ. (1966), ο **Πλχος ε.α. Τριανταφυλλίδης Ανδρέας** εκλέγεται στην περιφέρεια Αττικοβοιωτίας από το 1946, ο **Σχης ε.α. Χαβίνης Θεόδωρος** στην Πρέβεζα από το 1950 και ο, περισσότερο γνωστός στη μεταπολίτευση Υ.ΕΘ.Α. του ΠΑ.ΣΟ.Κ., **Ανχης ε.α. Χαραλαμπίδης Ιωάννης** στη

²⁶ Σβώλος Αλέξανδρος, Λουκάς Αξελός (επιμ.), *ό.π.*, σελ.268-269.

²⁷ Με τους αριθμούς αυτούς συμφωνεί και τους αναφέρει και ο Κακαράς Α., *ό.π.*, Τ.Α', σελ.549, όπου γίνεται και προσπάθεια up-to-date. Το 1993 μόλις 8 στρατιωτικοί είναι βουλευτές, ενώ στην κοινοβουλευτική περίοδο 2000-2004 ο αντίστοιχος αριθμός είναι 5. Την περίοδο 2004-2007 είναι 1 (ο Υπτχος ε.α. Φλωρίνης Αθηναίος, βουλευτής Χαλκιδικής), την περίοδο 2007-2009 επίσης 1 (ο Νχος ε.α. Χηνοφώτης Παναγιώτης, βουλευτής Επικρατείας) και την τρέχουσα περίοδο (2009), για πρώτη φορά, κανείς!

Μεσσηνία από το 1963. Μερικές δεκάδες λιγότερο γνωστοί, πολλοί δε περισσότεροι απλοί πολιτευτές, συντάσσονται σε διάφορες προσωποπαγείς ομάδες του Κέντρου, διαδραματίζοντας άλλοτε άλλο ρόλο.

Πλέον, όμως, υφίσταται και κραταιά Δεξιά, που λαμβάνει την πρωτοβουλία των κινήσεων διά- και μετεμφυλιακά, ενσωματώνοντας παλαιούς βασιλόφρονες και βενιζελικούς, μοντέρνους αντικομμουνιστές απόστρατους των διασυμμαχικών αποστολών και της Μ.Ανατολής, αλλά και τους νεότερους εθνικούς ήρωες του «συμμοριτοπολέμου» και της Κορέας. Ο παλιός βενιζελικός υπουργός **Αρχίατρος ε.α. Αποσκήτης Ηλίας** συντάσσεται πλέον με την Ε.Ε. του Τουρκοβασίλη, στη συνέχεια Π.Α.Π., και επανεκλέγεται βουλευτής Αρκαδίας από το 1946, ο **Υπτγος ε.α. Βάσος Κωνσταντίνος** εκλέγεται το 1952 βουλευτής Αθηνών, ο παλαιοβενιζελικός **Τχης ε.α. Βαφέας Χρήστος** μεταπηδά στον Ε.Σ. για να εκλεγεί βουλευτής Λέσβου από το 1952, ο **Σχης ε.α. Βενέτης Κωνσταντίνος** είναι από το 1951 βουλευτής Καβάλας, ο **Λγος ε.α. Βουρδουμπάς Δημήτριος** επανέρχεται ως βουλευτής Αττικοβοιωτίας από το 1946, υπουργοποιούμενος μάλιστα τετράκις (υφυπουργός Στρατιωτικών 1946-1947, υπουργός Παιδείας 1948-1949, 3Τ 1949-1950 και ΥΦ.ΕΘ.Α. 1954-1956), ο πρώην Δντης της Αστυνομίας Πατρών κατά την περίοδο 1943-1945, **Βρανόπουλος Δημήτριος** εκλέγεται βουλευτής Αθηνών το 1956, ο **Αντγος ε.α. Βραχνός Βασίλειος** εκλέγεται βουλευτής Αργολιδοκορινθίας από το 1951, για να αναλάβει το 1954 και το υπουργείο Δημ. Τάξεως, ο ταγματσαφιλίτης της Εύβοιας, **Αντγος πλέον ε.α. Γερακίνης Χρήστος** εκλέγεται βουλευτής εκεί το 1952 και του ανατίθενται οι Συγκοινωνίες το 1954, ο αειθαλής **Δικαστικός α΄ τάξεως ε.α. Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος**, παραμένει, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, κοινωνικά ενεργός, όχι ως μεταξικός υπουργός Παιδείας, αλλά ως σύμβολο της Δημοκρατίας, αφού ορκίζεται και υπηρεσιακός πρωθυπουργός πριν τις εκλογές του 1958, ο **Αντγος ε.α. Γκίκας Σόλων**, επιστρέφει από την Κορέα, αποστρατεύεται, εκλέγεται βουλευτής Αθηνών το 1958 και προσωποποιεί τη στρατιωτική παρουσία, και την κρατική καταστολή, που τυγχάνει να είναι ιδιαίτερα βίαιη αυτήν την περίοδο, στις κυβερνήσεις Καραμανλή, ως υπουργός Δημ. Τάξεως από το 1958 ως το 1963(και Συγκοινωνιών την τριετία 1958-1961), ο **Αστυνομικός Δντης α΄ ε.α. Γλύκας Μιχαήλ** εκλέγεται βουλευτής Χίου από το 1956, ο **Αντγος ε.α. Γονατάς Στυλιανός**, παλαιότερο βενιζελικό ίνδαλμα, συνεργάζεται το 1946 με τους Λαϊκούς, εκλέγεται βουλευτής Αθηνών και υπουργοποιείται για βραχείες περιόδους 7 φορές, για να επανέλθει στο Κ.Φ. το 1950 και να τελευτήσει αφανώς, ο **Ανχης ε.α. Γρίβας Γεώργιος**, Αρχηγός των Χιτών, κατέρχεται ανεπιτυχώς ως ανεξάρτητος υποψήφιος το 1946 και το 1950, μέχρι να αποφασίσει ότι η ενεργός υπηρεσία του δεν έχει ακόμη τερματιστεί²⁸. Αργότερα, θα «φλέρταρε» πολιτικά και με το Κέντρο, εν όψει των εκλογών του 1961. Δεν πρέπει να συγχέεται με τον έτερο **Ανχη ε.α. Γρίβα Δημήτριο**, βουλευτή Δράμας του Ε.Σ. για όλη τη μεταπολεμική περίοδο μετά το 1946. Στην ίδια περιφέρεια εκλέγεται σταθερά βουλευτής και ο πρώην υπουργός της 4^{ης} Αυγούστου **Υπτγος ε.α. Κάβδας Περικλής**. Η κυβέρνηση Παπάγου, μεριμνά για την Εθνική Άμυνα με τρεις απόστρατους στρατηγούς στη θέση ισάριθμων υφυπουργείων για το Σ.Ξ., τη Β.Α. και το Β.Ν.. Ο **Αντγος ε.α. Δημαράτος Σωκράτης**, βουλευτής Ιωαννίνων, πρώην μέραρχος του Ε.Λ.Α.Σ.²⁹, ο **Αντγος ε.α. Γυαλίστρας Σέργιος**, βουλευτής Αθηνών το 1952, που αναλαμβάνει την Αεροπορία τη διετία 1952-1954 και ο **Αντγος ε.α. Γεωργούλης Σπυρίδων**, ΥΦ.ΥΠ.ΕΣ. και υπουργός Στρατιωτικών το 1945, που μεταπηδά από το Κ.Γ.Π. στον Ε.Σ., εκλέγεται βουλευτής Αθηνών και γίνεται υφυπουργός Ναυτικών της κυβέρνησης Παπάγου τη διετία 1952-1954, παλιός βενιζελικός και πλέον βουλευτής Αθηνών του Ε.Σ., αντιστοίχως. Ο ανάπηρος **Λγος ε.π.δ. Δαβάκης Δημήτριος** είναι βουλευτής Λακωνίας από το 1951 (υπουργοποιείται τη διετία 1956-1958 ως ΥΦ.ΕΘ.Α. και το 1961 ως ΥΦΥΠ.ΕΣ.), στην Αρκαδία εκλέγεται το 1958 ο πρώην μεταξικός νομάρχης **Σχης ε.π.δ. Καλτεζιώτης**

²⁸ Αργότερα ανακηρύσσεται Αντγος ε.α. και «Άξιο τέκνο της πατρίδος» με το Ν. 3944/1959, ΦΕΚ 51/20/3/1959, Τεύχος Α΄, «Περί προαγωγής του εν αποστρατεία Αντισυνταγματάρχου Γρίβα Γεωργίου και απονομής εις τούτον ειδικής συντάξεως». Την επόμενη χρονιά, με την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου, ανακηρύσσεται Στρατηγός.

²⁹ Η κρίση του Σαράφη για τον ικανό και βασιλόφρονα Σχη (ΙΙΙ) Δημάρατο στο Σαράφη Στ., ό.π., Τ. Α΄, σελ.163-164.

Κωνσταντίνος, στην Αίγινα ο **Υπνχος ε.α. Καναβαριώτης Στυλιανός** από το 1952, στη Μεσσηνία ο **Αντγος ε.α. Κοσμάς Γεώργιος** από το 1951 (υπουργός Γενικός Δκτης Βορείου Ελλάδος τη διετία 1954-1955), ο αδελφός του ποιητή **Αντγος ε.α. Κρυστάλλης Βασίλειος** στα Γιάννενα από το 1946, ο διαβόητος μεταξικός υπουργός **Σχης ε.α. Μανιαδάκης Κωνσταντίνος**, συντάσσεται με την κοινοβουλευτική Δεξιά και εκλέγεται σταθερά στην Αργολιδοκορινθία από το 1950, ο **Ταξχος ε.α. Μαντούβαλος Δρακούλης** εκ νέου στον Πειραιά από το 1946, ο **Υπνχος ε.α. Μπίστης Λεωνίδας** στις Κυκλάδες από το 1952, και τόσο άλλοι.

Εκτός, όμως, των ε.α Αξκων του τακτικού στρατού, και τα διακριτά και αναγνωρίσιμα στελέχη των «εθνικών» αντιστασιακών οργανώσεων, που, είτε ανήκαν στον τακτικό στρατό και επανήλθαν προαγόμενοι σ' αυτόν, είτε τους παραχωρήθηκε κάποιο στρατιωτικό αξίωμα, που αναγνώριζε τη δράση τους στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, το οποίο τους συνόδευε έκτοτε, αποτέλεσαν τους αδιαμφισβήτητους φυσικούς και πολιτικούς τοπικούς ηγέτες σε μικροπεριόδους της μεταπολεμικής εποχής.

Τέτοιους αποτελούσαν, φυσικά, οι Ε.Δ.Ε.Σ.ίτες αρχηγοί, ο προαχθείς σε **Σγο ε.α. Ζέρβας Ναπολέον**, που, μετά την εκλογή του ως βουλευτή Ιωαννίνων το 1946 με το δικό του κόμμα, επανήλθε στο Κ.Φ. για να υπουργοποιηθεί δυο φορές ακόμη σε κυβερνήσεις του Κέντρου (Δημ. Τάξεως 1950-1951, Υ.Ε.Ν. 1951), αλλά χωρίς να επιτύχει επανεκλογή του, ο **Σχης ε.α. Παπαδόπουλος Αλέξανδρος**, υπαρχηγός του Ε.Δ.Ε.Σ. στο Ξηρόμερο, που επέτυχε την εκλογή του δις με το Κ.Π., αναλαμβάνοντας στη συνέχεια και την αρχηγία των Ε.Ο.Ε.Α.-Ε.Δ.Ε.Σ., ο **Αντγος ε.α. Δρομάζος Γεώργιος**, συνεπής φιλελεύθερος Ε.Δ.Ε.Σ.ίτης, που θα πολιτευθεί μια μοναδική φορά ανεπιτυχώς στην Αθήνα ή ο **Υπνχος ε.α. Κοσίντας Νικόλαος**, που θα συνταχθεί με τη Δ.Π. και θα εκτεθεί το 1951 με την Ε.Δ.Α., αλλά και οι ημιεπίσημα αναγνωρισθέντες Πόντιοι οπλαρχηγοί της Β. Ελλάδας.

Από τους τελευταίους, ο Αντών Τσαούς, ένας ταπεινός βενιζελικός αγροφύλακας στις Κρηνίδες Καβάλας, αναδεικνύεται, μετά την εξόντωση του τοπικού Ε.Λ.Α.Σ. στο Τσαλ-Νταγ την Πρωτοχρονιά του 1944, σε Γενικό Αρχηγό των Εθνικών Αντιστασιακών Οργανώσεων της Ανατολικής Μακεδονίας³⁰. Η νέα πολιτική κατάσταση προσεταιρίστηκε αδιάκριτα τις αντικομμουνιστικές δυνάμεις, που πέραν του Αντών Τσαούς περιέλαβαν και στοιχεία της Π.Α.Ο. και ξεκάθαρα δοσίλογων οργανώσεων της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης. Για τον αρχηγό, όμως, επιφυλάχθηκε η τιμή της κατ' απονομήν χορήγησης του βαθμού του Ανχη του τακτικού στρατού, με τον οποίο συμμετείχε στον Εμφύλιο³¹. Ο **Ανχης ε.α. Φωστηρίδης Αντώνιος** συνέστησε το «Κόμμα Εθνικής Αντιστάσεως Ελλάδος», που έλαβε 8.260 ψήφους το 1950. Ο ίδιος εξελέγη βουλευτής Δράμας του Ε.Σ. το 1952 και του Κ.Π., στο οποίο προσχώρησε από το 1955, το 1961³².

Αξιοσημείωτα ήταν και τα αποτελέσματα του υπαρχηγού του, Παντελή Παπαδάκη, που στις Σέρρες, το 1946, με το Κ.Ε.Φ. του Γονατά λαμβάνει 11.650 ψήφους. Παρακινώντας σε σύγκριση, αναφέρουμε ότι, στις ίδιες εκλογές, ο μόνος προπολεμικός βουλευτής των Σερρών που επιβιώνει πολιτικά και επανεκλέγεται, με 10.670 ψήφους του Λ.Κ., είναι κάποιος... Κωνσταντίνος Καραμανλής³³.

³⁰ Μαραντζίδης Νίκος, *Γιασασίν Μιλιέτ-Ζήτω το Έθνος*, Ηράκλειο 2001, σελ.121-122.

³¹ *Ημερησία Διαταγή Μεράρχου 28^{ης} Αυγούστου 1948*, που ανευρέθη στο προσωπικό αρχείο του Πόντιου οπλαρχηγού, όπου προτείνεται «η μονιμοποιήσις εις τον βαθμόν του Αντισυνταγματάρχου του Πυροβολικού», για τις «ανεκτιμήτους υπηρεσίας», που προσέφερε και προσφέρει, αποτελώντας μάλιστα, σύμφωνα με το Μέραρχο Υπνχο Κώτσαλο Γεώργιο «Εθνικόν Κεφάλαιον». Σύμφωνα με την κόρη του Ανχου ε.α. Φωστηρίδη, που ζει σήμερα στη Θεσσαλονίκη και θυμάται πολύ καλά «τη ζωή των βουνών», αφού πολλοί αντάρτες έβγαιναν στο βουνό οικογενειακώς, για το φόβο αντιπόνων και κατά το πρότυπο του αντάρτικου του Πόντου, ο Αντών Τσαούς έμεινε στα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας από το 1941 και μέχρι το τέλος του «συμμοριτοπολέμου», με μικρά διαλείμματα, οπότε επανεγκαταστάθηκε στη Δράμα για να σταδιοδρομήσει στην πολιτική, στην αρχή με δικό του κόμμα και, στη συνέχεια, στο πλευρό του Μαρκεζίνη, τον οποίο «ουδέποτε εγκατέλειψε».

³² *Ο.π.*, σελ.212-213.

³³ Τζανακάρης Ι. Βασίλης, *Οι βουλευτικές εκλογές στα Σέρρες 1915-1996*, Σέρρες 200, σελ.92.

Αλλά και η Αριστερά δε μένει έξω από το πολυπλόκαμο της πολιτικής «έκπτυξης» των ε.α. Αξκών. Άλλωστε άμεση ιστορία της δεν αποτελεί μόνο το κίνημα του ύστερου μεσοπολέμου ή η ομάδα της Ακροναυπλίας και της παρανομίας, αλλά και το έπος της Αντίστασης, όπου οι στρατιωτικοί του τακτικού στρατού διαδραμάτισαν κεντρικούς ρόλους. Μετεμφυλιακά, άλλωστε, το διακύβευμα γίνεται ενιαίο: διεκδίκηση κεντρικού πολιτικού ρόλου, νομιμοποίηση του παράνομου κόμματος και αναγνώριση των αγώνων του των περιόδων 1935-1940 και 1940-1944, που συμπίπτουν με τους αγώνες των δημοκρατικών και αντιστασιακών αποτάκτων ή ε.ε. που ακολούθησαν τον Ε.Λ.Α.Σ.. Έτσι, κάνει σημαία της και κατορθώνει να εκλέξει τον αρχηγό του Ε.Λ.Α.Σ. **Υπτγος ε.α. Σαράφη Στέφανο** βουλευτή το 1950 και το 1951, στην προσπάθεια να άρει την εκτόπισή του. Ο **Υπτγος ε.α. Αυγερόπουλος Γεράσιμος** εκλέγεται βουλευτής στην Αθήνα το 1956. Ο γηραιός **Αντγος ε.α. Γρηγοριάδης Νεόκοσμος** με το Κ.Α.Φ. εκλέγεται μαζί με τον αχώριστο φίλο του παλαιοφιλελεύθερο **Σχη ε.π.δ. Χατζήμπεη Σταμάτιο**, και ο **Υπτγος ε.α. Μάντακας Εμμανουήλ** εκλέγεται βουλευτής στον Πειραιά το 1950 (Δ.Π.) και το 1951 (Ε.Δ.Α.).

Εκτός αυτών, όμως, που είναι ούτως ή άλλως «στιγματισμένοι» από τη συμμετοχή τους στον Ε.Λ.Α.Σ. ή την Π.Ε.Ε.Α., η Αριστερά κερδίζει έδαφος και στους ταγμένους εχθρούς της. Ο ίδιος ο πρόεδρος της «εθνικόφρονος» Βουλής του 1946, της Βουλής της Ε.Α.Μ.ικής αποχής, **Λγος ε.π.δ. Λεονάρδος Διονύσιος** μεταπηδά και εκλέγεται στην Αιτωλοακαρνανία με την Ε.Δ.Α. το 1958. Την ίδια περίοδο, ο **Ανγης ε.α. Μερκούρης Σταμάτιος** στην Αθήνα, παλιός βασιλόφρων, αντιπρόεδρος της «Κοσμογονίας» του Κονδύλη και βουλευτής του Ε.Σ. και της Ε.Ρ.Ε. αποφασίζει να καθίσει στα αριστερά έδρανα του κοινοβουλίου!. Είναι κάποιες από τις επικίνδυνες επιρροές, που τρομοκρατούν την παντοδύναμη δεξιά, έναντι μιας Ε.Δ.Α., που βρίσκεται πλέον, πάντα αναφερόμενοι στο 1958, στην αξιωματική αντιπολίτευση και, σύμφωνα με τους νέους επαγγελματίες του ενεργού στρατού, αλλά και την πλειοψηφία των ε.α. Αξκών του, στην πολιτική και πολιτειακή αντιπολίτευση, στο μονόδρομο προς τον τέταρτο κομμουνιστικό γύρο.

Τέλος, είναι κρίσιμο να αναφερθεί ότι ο ρόλος του στρατού δεν εξαντλείται ούτε στο ρόλο του ενεργού στρατού και της οργάνωσής του, αλλά ούτε και στο ρόλο των ε.α. Αξκών. Πρέπει, σε μια προσπάθεια πολιτικής αποτίμησης του ρόλου των στρατιωτικών, να συνυπολογιστούν και οι πολιτικές εκφράσεις που εμπλέκουν έφεδρους, με συμμετοχή και ενέργεια μέχρι και τον Εμφύλιο και την Κορέα, τις οποίες προέτασσαν μεταπολεμικά στα ατομικά τους βιογραφικά διεκδικώντας το μερίδιό τους στη φήμη, τη μνήμη και τις ψήφους. Έφεδροι Αξκοί ή και Υπαξκοί, στην Αθήνα, τις μεγάλες πόλεις και την επαρχία, περιέφεραν αποδεικτικά της ενόπλου ή αντιστασιακής δράσεώς τους υπογεγραμμένα από τους γνωστούς αρχηγούς των «εθνικών» αντάρτικων ομάδων ή τους εκάστοτε υπουργούς, υφυπουργούς και γενικούς γραμματείς του υπουργείου στρατιωτικών, επεδείκνυαν τραύματα και αναπηρίες, υπενθύμιζαν τους ηρωισμούς τους και τις επαφές τους με τοπικούς παράγοντες τις δύσκολες πολεμικές εποχές, άρθρωναν εθνικό ή απλά αντικομμουνιστικό λόγο κερδίζοντας τη στήριξη κομματαρχών και ολόκληρων επαρχιών. Αυτή όμως η επέκταση σε εκατοντάδες πολιτικά πρόσωπα ξεφεύγει από τις δυνατότητες αυτής της εργασίας. Επανασύνδεση θα επιχειρηθεί και στην επόμενη ενότητα, αυτή των συνδέσμων, επιχειρώντας να θέσει το χώρο υπό μια ενιαία οπτική: είναι χρήσιμο να γίνει αντιληπτό ότι ο χώρος των αναγνωρίσιμων ε.α. Αξκών και των εφέδρων του στρατού είναι το αδιαμφισβήτητο περιβάλλον που πλαισιώνει και ενισχύει, όχι μόνο τη φυσική ηγεσία του στρατού και το ρόλο του, απέναντι σε εχθρούς εσωτερικούς ή εξωτερικούς, αλλά, στο πλαίσιο μιας «καχεκτικής δημοκρατίας», την επιβίωση ολόκληρου του πολιτικού συστήματος.

1.2. Δημόσια διοίκηση

Πέραν της ατομικής ή πολιτικής τους εμπλοκής, αρχής γενομένης από τα χρόνια της Β' ελληνικής δημοκρατίας και, κατά μείζονα λόγο, μεταπολεμικά, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και μετεμφυλιακά, ε.α. ανώτεροι και ανώτατοι αξιωματικοί, συνηθέστατα με παράπλευρες σπουδές, κυρίως πριν την κατάταξή τους στο στράτευμα και κυρίως πτυχιούχων της νομικής, των οικονομικών και του πολυτεχνείου, σε σχολές της Ελλάδας ή του εξωτερικού, αξιοποιούνται κατά κόρον σε διευθυντικές θέσεις δημοσίων υπηρεσιών, επιμελητηρίων και Ν.Π.Δ.Δ.. Η επιλογή τους αποτελεί αμιγώς κυβερνητική ευθύνη, έχει εμφανή πολιτικά και δευτερογενώς αξιοκρατικά κριτήρια και ο διορισμός τους γίνεται με την έκδοση Βασιλικών Διαταγμάτων ή υπουργικών και διοικητικών πράξεων «σε θέση μετακλητού υπαλλήλου και επί βαθμώ 1ω»³⁴.

Να σημειωθεί ότι το πρόβλημα της δημόσιας διοίκησης απασχολούσε την πολιτική ηγεσία και τον Έλληνα νομοθέτη από δεκαετιών και, φυσικά, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα, αφού προσέκρουε στο κραταιό κομματικό κράτος, τα οξυμμένα πολιτικά πάθη και την πελατειακή δόμηση της υπάρχουσας διοίκησης³⁵. Μεταπολεμικές προσπάθειες, ως επί το

³⁴ Βλ. π.χ. την ανάλυση αρμοδιοτήτων και τρόπος επιλογής Δ.Σ. στο Οργανισμός Ελευθέρου Ζώνης & Λιμένος Θεσσαλονίκης, *Λεύκωμα 1966*, Θεσσαλονίκη 1966. Οι ανευρεθέντες Δντες, Δκτες και μελών Δ.Σ. τραπεζών, επιμελητηρίων, δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών αποτελούν μια ταπεινή πρώτη προσπάθεια καταγραφής, αφού το ζήτημα είναι χαώδες, εμπλέκει εκατοντάδες προσώπων, που δεν αναφέρονται πάντα με τον καταληκτικό στρατιωτικό βαθμό τους, αλλά επιβάλλει αντιστοίχιση βιογραφικών στοιχείων και προσωπικών δεδομένων, αγκαλιάζοντας όλο το φάσμα της προ- και μεταπολεμικής κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας. Εν πάσει περιπτώσει, για τους αναφερόμενους, τα στοιχεία έχουν διασταυρωθεί, με πολύ μεγάλο αριθμό ανθρώπων να εκκρεμούν και που (φυσικά) δεν καταγράφονται εδώ.

³⁵ Η πρώτη προσπάθεια για την ίδρυση σχολής για την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων της χώρας γίνεται μόλις το 1906. Πρόκειται για το νομοσχέδιο «Περί καταστάσεως δημοσίων υπαλλήλων, υπηρεσιών αναγομένων εις τα Υπουργεία των Εσωτερικών, των Οικονομικών, της Δικαιοσύνης και των Εκκλησιαστικών και της Δημ. Εκπαιδεύσεως», το οποίο υποβάλλει στη Βουλή στις 24/5/1906, ο Υπ. Οικονομικών Σιμόπουλος, της κυβέρνησης Θεοτόκη. Με το άρθρο 31 «Περί συστάσεως ειδικής Σχολής δημοσίων υπαλλήλων», προβλεπόταν ίδρυση στην Αθήνα, υπό τη διεύθυνση του διευθυντή του Πολυτεχνείου, «ειδικής σχολής» για τη μόρφωση υπαλλήλων των διαφόρων κλάδων της οικονομικής υπηρεσίας και του διοικητικού κλάδου. Η σχολή θα περιελάμβανε τέσσερα τμήματα «εφοριακόν, ταμιακόν, τελωνειακόν, διοικητικόν». Οι σπουδαστές που θα εγγράφονταν σε αυτή έπρεπε να έχουν απολυτήριο γυμνασίου και να καταβάλλουν ετήσια δίδακτρα 50 δρχ. Καθηγητές διορίζονταν από τους καθηγητές του Πολυτεχνείου, του Πανεπιστημίου καθώς και εκ των ανωτέρων οικονομικών υπαλλήλων, με Β.Δ. ύστερα από πρόταση των ΥΠ.ΕΣ. και Οικονομικών. Οι αποφοιτήσαντες από τη σχολή αυτή σπουδαστές προβλεπόταν να διορίζονται σε κλάδο του τμήματος του οποίου έχουν δίπλωμα. Το νομοσχέδιο αυτό δε θα ψηφιστεί από τη Βουλή τελικά.

Η επόμενη απόπειρα προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, ψηφίστηκε σε νόμο από το κοινοβούλιο, αλλά δεν έγινε πράξη. Ήδη είχε αρχίσει να ωριμάζει η ιδέα της δημιουργίας σχολής εκπαίδευσης δημοσίων υπαλλήλων μετά δε από την ψήφιση της συνταγματικής μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Έτσι ο καθηγητής της Νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αγγελόπουλος επεσήμανε από το 1914 το πρόβλημα του ανθρώπινου δυναμικού της διοίκησης και πρότεινε μια «καλώς διοικούμενη σχολή, ... άμα τω πέρατι των γυμνασιακών αυτών σπουδών, και εν η μετά της θεωρητικής μορφώσεως θα συνεδιάζετο η τε πρακτική άσκησης και η κοινωνική αγωγή, θα υπεβόηθη μεγάλως το έργον του νομοθέτου και θα παρασκευάζεν, εντός βραχέως σχετικώς χρονικού διαστήματος υπαλλήλους μεμορφωμένους και εμπεφορημένους δε του πνεύματος της τάξεως και της πειθαρχίας». Μέσα σε αυτό το κλίμα, οκτώ χρόνια αργότερα ψηφίστηκε από τη Βουλή νομοσχέδιο το οποίο αφορούσε την ίδρυση σχολής διοικητικής εκπαίδευσης, αλλά δεν υλοποιήθηκε στην πράξη, λόγω των έκτακτων συνθηκών που ακολούθησαν τη μικρασιατική καταστροφή. Πρόκειται για το Νόμο 3000 «Περί ιδρύσεως Σχολής Διοικητικών Υπαλλήλων», της 10-12/8/1922, ΦΕΚ 143, Τ. Α'. Επρόκειτο για διετούς φοιτήσεως σχολή στην οποία θα γινόταν δεκτοί, κατόπιν εισιτηρίων εξετάσεων, πτυχιούχοι νομικών και πολιτικών επιστημών ή διπλωματούχοι της Ανωτάτης Εμπορικής σχολής με ηλικία μικρότερη των τριάντα ετών. Οι σπουδαστές της σχολής «διορίζονται εις ο εδήλωσαν Υπουργείον δόκιμοι ακόλουθοι, υποχρεούνται δε να διακούσωσι τα μαθήματα της Σχολής και να

πλείστον, των βραχυχρόνιων κυβερνήσεων του Κέντρου, απλώς καταγράφηκαν στην ιστορία του πολύπαθου θεσμού³⁶. Ο Βαρβαρέσος έγραφε, χαρακτηριστικά, στη φημισμένη μελέτη του, που αποτελούσε έγκριτη αναφορά ακόμη και μετά πάροδο δεκαετιών από το πλαστηρικό 1952:

«Διά την επιτυχίαν μιας προσπαθείας εξυγιάνσεως της Διοικήσεως, απαραίτητος προϋπόθεσις είναι: Η διοικητική αναδιοργάνωσις να μη γίνη από εν μόνο κόμμα, διότι οσονδήποτε ειλικρινείς και αν είναι αι προθέσεις του, θα προκαλέση αντεκκαθαρίσεις από τα άλλα κόμματα και θα καταλήξουν εις περαιτέρω εξάρθρωσιν της Διοικήσεως, αντί βελτιώσεως. Να μη γίνη από πολιτικά πρόσωπα, διά πολλούς σοβαρούς λόγους. Διά την αναδιοργάνωσιν αυτήν να επιστρατευθούν πρόσωπα ανεγνωρισμένου κύρους, επιβολής, ακεραιότητος χαρακτήρος, αμεροληψίας και ικανότητος.

Την δυνατότητα αναθέσεως του έργου εις πρόσωπα ως τα ανωτέρω έχων υπ' όψιν, υποβάλλω την πρότασιν περί ριζικής αναδιοργανώσεως της Διοικήσεως. Ανατιθεμένη εις πρόσωπα κατωτέρας περιωπής, η αναδιοργάνωσις, όχι μόνον ουδεμίαν πιθανότητα επιτυχίας θα είχεν, αλλά θα ηδύνατο και να γίνη πρόξενος κακού»

Οι αποστροφές του λόγου του για υπερκομματικά, ισχυρά, έμπειρα και πειθαρχημένα πρόσωπα με διοικητικές ικανότητες, μετά την αφαίρεση των επαγγελματιών πολιτικών, έγινε φανερό, ιδιαίτερα μετά την επικράτηση του πολιτικού διδύμου Πλαστήρα-Παπάγου, ότι

ασκηθώσι πρακτικώς εις την υπηρεσίαν της αρμοδιότητος του Υπουργείου, εις ο ανήκωσιν, ονομάζονται δε ακόλουθοι, κατατασσόμενοι παρά τοις οικείοις Υπουργείοις κατά την σειράν της επιτυχίας αυτών, εάν ευδοκιμήσωσιν εις τās απολυτηρίους εξετάσεις της Σχολής».

³⁶ Την πρώτη μεταπολεμική περίοδο δεν παρατηρούνται ανάλογες προσπάθειες για την αναδιοργάνωση και τον εξορθολογισμό της εκπαίδευσης των υπαλλήλων της ελληνικής διοίκησης, παρότι ακούστηκαν πρώιμα φωνές ειδικών προς αυτή την κατεύθυνση. Ο δημοσιοϋπαλληλικός κώδικας του 1951, παρότι περιέλαβε στις διατάξεις του την επιμορφωτική διαδικασία για το υπαλληλικό προσωπικό της χώρας, δε εξειδικεύτηκε αργότερα από ανάλογες ρυθμίσεις και μέτρα. Όμως η ανάγκη εξορθολογισμού της διοίκησης καταγράφεται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50, στις εκθέσεις δυο κορυφαίων Ελλήνων επιστημόνων της εποχής, του Γεώργιου Μαραγκόπουλου και του Κυριάκου Βαρβαρέσου. Ο Βαρβαρέσος στην περίφημη έκθεσή του « Επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδας», Ιανουάριος 1952, διαπίστωνε ότι «εις το μέλλον ουδεμία πραγματική βελτίωσις των οικονομικών της χώρας θα καταστεί δυνατή, εφ' όσον δεν αντιμετωπίζεται το βασικόν τούτο πρόβλημα της πλημμελώς λειτουργούσης διοικητικής μηχανής» (υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο), στο Βαρβαρέσος Κυριάκος, *Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος*, Αθήνα 2002, σ. 282. Πρότεινε έτσι τη συγκρότηση επιτροπής από επιφανείς προσωπικότητες της χώρας καθώς επίσης και τη διενέργεια κεντρικά κατευθυνόμενου αδιάβλητου διαγωνισμού για την πλήρωση των κενών θέσεων του δημοσίου, ο οποίος και θα εποπτευόταν από μια ενιαία «Υπηρεσία διαγωνισμών και προσλήψεως προσωπικού δια τας δημοσίας υπηρεσίας», ό.π., σ.296. Θεωρούσε δε ότι η ωφέλεια την οποία θα αποκόμιζε η χώρα από τη διοικητική μεταρρύθμιση θα ήταν μεγαλύτερη από αυτή που θα προέκυπτε «από την εκτέλεσιν και των πλέον δαπανηρών και μεγαλεπιβόλων σχεδίων», ό.π., σ.300. Συμπλήρωνε δε εύστοχα και αιχμηρά ότι πρόκειται «περί ωφελείας, την οποίαν εξαρτάται από ημάς και μόνους να εξασφαλίσωμεν εις την Χώραν».

Ο Γεώργιος Μαραγκόπουλος από τη μεριά του στο ίδιο πνεύμα με τον Βαρβαρέσο τόνιζε στην αρχή της έκθεσής του ότι «Η επιτυχία οιοδήποτε υγιούς προγράμματος διοικητικής μεταρρυθμίσεως εξαρτάται, κατά μέγα μέρος, από την ύπαρξιν ενός *ορθού συστήματος επιλογής και εκπαίδευσέως των δημοσίων υπαλλήλων*. Διότι η διοικητική μεταρρύθμιση είναι κυρίως 'πρόβλημα προσώπων'» (υπογραμμίσεις στο πρωτότυπο), στο Μαραγκόπουλος Γεώργιος (1950), *Μέθοδοι επιλογής και εκπαίδευσέως του προσωπικού της διοικήσεως*, που περιέχεται στο Μακρυδημήτρης, Α. & Μιχαλόπουλος, Ν. (επιμ.), *Έκθέσεις εμπειρογνομόνων για τη δημόσια διοίκηση 1950- 1998*, Αθήνα 2000, σ.95. Έτσι συνηγορούσε και αυτός στη δημιουργία μιας κεντρικής αρχής που να υπάγεται κατευθείαν στον πρόεδρο της κυβέρνησης για τη διενέργεια προσλήψεων στο δημόσιο μέσω διαγωνισμού. Κυρίως όμως, έχοντας υπόψη του το παράδειγμα της αρτισύστατης τότε γαλλικής Ε.Ν.Α. (Ecole Nationale d' Administration), τόνιζε την ανάγκη δημιουργίας στη χώρα μιας Ανώτατης Σχολής Διοικητικής Μορφώσεως. (η Ε.Ν.Α. ιδρύθηκε το 1947 και έκτοτε οι απόφοιτοί της εντάσσονταν στη δημόσια διοίκηση και ειδικότερα στην παράδοση των μεγάλων σωμάτων -grand corps-). Συνηγορούσε στη συμμετοχή στο διαγωνισμό της όλων των κατηγοριών πτυχιούχων των ελληνικών πανεπιστημίων, αμφισβητούσε δε τη μονομέρεια των νομικών σπουδών, ως επαρκούς εργαλείου μόρφωσης του υπαλληλικού προσωπικού, ανάγοντάς την στην κληρονομιά του κράτους δικαίου του 19^{ου} αιώνα.

χαρακτήριζε τους ανώτατους ε.α. αξιωματικούς³⁷, που αποτελούσαν, ως επί το πλείστον, «εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων» σύνολο, ή, εν πάσει περιπτώσει, η ιστορία τους ήταν γνωστή, από τη συμμετοχή τους στη στασιάζουσα ή την κατασταλτική, κάθε φορά, κλίκα των κινημάτων του μεσοπολέμου, της συμπεριφοράς στη Μέση Ανατολή, της εμπλοκής σε εθνικές αντιστασιακές ομάδες ή Τ/Α, της συμμετοχής στον «αντισυμμοριακό» αγώνα του μετώπου ή των μετόπισθεν. Έτσι, οι «λευκοί» ανώτατοι ε.α. αξιωματικοί αξιοποιούνται, με το «συγχωροχάρτι» του εθνικόφρονος Κέντρου και μετά το τέλος του εμφυλίου, στη διάρκεια του οποίου δικαιολογημένα, ίσως εντάσσονταν στην «κοινωνική άμυνα», την εφεδρεία της αστικής δημόσιας διοίκησης και καθ' όλη τη διάρκεια της Δεξιάς της «ανάπτυξης» του Καραμανλή και, φυσικά, την περίοδο της Χούντας.

Επιλέχθηκαν δε αναγνωρίσιμοι χαρακτήρες των τελευταίων πολέμων, ηρωικού ή τεχνοκρατικού τύπου αξιωματικοί, με σχετική ή όχι μόρφωση προς το αντικείμενο που αναλάμβαναν να διαχειριστούν/εποπτεύσουν, με υπερτερούσα την εκπροσώπηση, από καταγωγή, των «παλαιοελλαδίτικων», αστικών και αμιγώς αγροτικών, νοτιών επαρχιών, ιδιαίτερα της Πελοποννήσου, της Στερεάς και της Κρήτης και, φυσικά, του αττικού λεκανοπεδίου, υπερεκπροσώπηση των αποστράτων του Β.Ν. και των αποφοίτων των γνήσιων παραγωγικών σχολών, εις βάρος των αξιωματικών του Ε.Δ.Ε.Σ. και των άλλων κατ' απονομήν αξιωματικών. Δεν ανιχνεύεται, επίσης, κάποιος δισταγμός στην ανάθεση υπηρεσίας στους θητεύσαντες μεταξύ των στους επιλέκτων και ευνοουμένων των επιτελείων της περιόδου της 4^{ης} Αυγούστου, ούτε της συμμετοχής σε Τ/Α. Αντίθετα, εξοβελιστέες και αναξιόπιστες κρίνονται επαφές με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. και το Δ.Σ.Ε.. Είναι χαρακτηριστικό ότι όσοι διατηρούσαν, κατά Τσιφόρο, «ιδεολογικά βερεσέδια», έστω και κατ' υποψίαν, ιδιώτευσαν, εκτός περιπτώσεων που επέδειξαν κάποιου είδους έμπρακτη «μετάνοια».

Ο καθηγητής Βαρβαρέσος, διαβάστηκε και εκτιμήθηκε και από τη Δεξιά, αν και υπουργοποιηθείς από το Κέντρο, καταλαμβάνοντας μια ακόμη θέση στο βάθρο των διεθνούς φήμης «προφητών», που τελικά εισακούστηκαν, εμπλεκόμενοι όμως στον ελληνικό «συγκρητισμό», που έφερε την παραγωγική πρόταση της ανάπτυξης ακριβώς στα μέτρα του κομματικού φατριασμού. Τα λεγόμενα Βαρβαρέσου αποτέλεσαν, στο πλαίσιο των πολιτικών παθών της εποχής, έναν ακόμη εξορκισμό της πολιτικής και οικονομικής κακοδαιμονίας και ξένης εξάρτησης, σε συνδυασμό με τη συγκινησιακή έξαρση της ενασχόλησης του αποδήμου ελληνισμού και του υπερατλαντικού συμμάχου με την κρατική, κεντρική και περιφερειακή, διοικητική ανεπάρκεια και την εν γένει δυστυχία της «αναπτυσσόμενης» νοτιοανατολικής πτέρυγας του Ν.Α.Τ.Ο. και της ενοποιούμενης Ευρώπης³⁸.

³⁷ Και άλλες ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, όπως τους πανεπιστημιακούς καθηγητές και τους απόμαχους δικαστικούς, με τη βασική βιολογική διαφορά ότι οι συνταξιούχοι αυτοί θα ήταν άνω των 65 ετών και, ίσως, όχι απόλυτα ελεγχόμενοι.

³⁸ Ο Κυριάκος Βαρβαρέσος τελεύτησε στις Η.Π.Α. το 1956. Ακολούθησαν αρκετά χρόνια μέχρι να παρουσιαστεί επόμενη έκθεση με προτάσεις σχετικά με το μέλλον της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Αυτό έγινε στις αρχές του 1964 από τον Georges Langrod στα πλαίσια της μετάκλησης του επιφανούς εμπειρογνώμονα του Ο.Ο.Σ.Α. από την τότε ελληνική κυβέρνηση, πάλι του Κέντρου. Από τον Langrod συντάσσεται «Έκθεσις αφορώσα την αναδιοργάνωσιν των Δημοσίων Υπηρεσιών εν Ελλάδι», που ολοκληρώθηκε σε μια περίοδο όπου η Ε.Κ. δια του Γεωργίου Παπανδρέου χαρακτήρισε, μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της προηγούμενης χρονιάς, το 1965 ως «έτος της Δημοσίας Διοικήσεως», δηλαδή της «αναδιοργάνωσης των Δημοσίων Υπηρεσιών», στο Μακρυδημήτρης & Μιχαλόπουλος (επιμ.), ό.π., σ.39. Ο συντάκτης «της πιο διάσημης ίσως από τις εκθέσεις των εμπειρογνομένων κατά την μεταπολεμική περίοδο», ό.π., σ.36, διατεινόταν ότι «η Διοίκησις παρουσιάζει σήμερον μωσαϊκόν οργάνων ανεπαρκώς συντονισμένων, απομεμονωμένων (υπό πολλούς επόψεις) το εν από το άλλο, αποτελούντων συγχρόνως, ισάριθμα κεχωρημένα 'οχυρά' και παράλληλες μικρές αυτοκρατορίες που ευνοούν τον πολιτικό φατριασμό». Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος πρότεινε τη δημιουργία μιας νέας διυπουργικής κατηγορίας ανώτερων υπαλλήλων, οι οποίοι δε θα ήταν μόνιμα τοποθετημένοι σε κάποιο υπουργείο αλλά θα ανήκαν σε ένα κεντρικό όργανο, «ούτως ώστε να αποτελούν ούτοι εν διαρκές απόθεμα επιλέκτων υπαλλήλων, δυνάμενων να αποσπασθούν επί ωρισμένον χρόνον εις διαφόρους θέσεις και εις διάφορα υπουργεία». Την κατηγορία αυτή ονόμαζε «Ε» από το Ελλάς. Αμφισβητούσε και αυτός με τη σειρά του την επάρκεια των νομικών σπουδών, ως μοναδικό εφόδιο ενός διοικητικού επιστήμονα, παροτρύνοντας τις σχετικές σχολές να εισάγουν στα προγράμματα σπουδών τους μαθήματα διοικητικής επιστήμης. Σε σχέση με τη διοικητική εκπαίδευση

Από τα παραπάνω τεκμαίρεται ότι οι προσπάθειες για τη δημιουργία παραγωγικής σχολής υψηλόβαθμων στελεχών στην ελληνική δημόσια διοίκηση, μέχρι, τουλάχιστον, τη δεκαετία του 1980 παρέμειναν ανολοκλήρωτες. Άμεσα μετά την μεταπολίτευση, με την κυβέρνηση εθνικής ενότητας³⁹, το μόνο που πραγματοποιήθηκε ήταν η αλλαγή σκυτάλης, από τους διορισμένους της Χούντας⁴⁰ στους, ευρείας υποτίθεται αποδοχής, αποκαλούμενους «αντιστασιακούς», κυρίως βασιλόφρονες αποτάκτους ή αποστρατευθέντες του Κινήματος του Δεκεμβρίου του 1968, στους οποίους μπόρεσαν να παρεισφρήσουν κάποιοι περισσότερο ιδεολόγοι δημοκράτες, αλλά και πολλοί που δεν αντιστάθηκαν ποτέ και σε τίποτα, αλλά απλώς αξιοποίησαν γνωριμίες στην μεταπολιτευτική πολιτική ηγεσία, για να προαχθούν

η έκθεση έδινε μεγάλη έμφαση στην κατάρτιση και στη συντονισμένη δράση μιας πολιτικής εκπαίδευσης δημοσίων υπαλλήλων που θα κάλυπτε όλο το πλαίσιο της διοίκησης. Έκανε διάκριση μεταξύ εκπαίδευσης στην υπηρεσία και μετεκπαίδευσης. Ακόμη σημαντικότερη ήταν η πρότασή του για τη δημιουργία Σχολής Δημόσιας Διοικήσεως κατά τα πρότυπα της σχολής της Γαλλίας. Οι προτάσεις του συνάντησαν ευρεία αποδοχή, αλλά, παρά την αρχική ευφορία, που συνόδευσε την έκθεσή του, η υλοποίησή τους, φυσικά, δεν επετεύχθη. Έτσι ο Langrod, λίγο αργότερα και στη δεύτερη έκθεσή του, τόνιζε ότι δεν είχε πραγματοποιηθεί συντονισμός και κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ ανώτατης εκπαίδευσης και διοίκησης. Έτσι τις, όποιες, ελπίδες του εναπόθετε στην «ένωσιν ωρισμένων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων των Αθηνών, κειμένων εκτός του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, εις εν νέον "Αττικόν" Πανεπιστήμιον», εντός του οποίου θα υπήρχε η προοπτική ιδρύσεως σχολής Δημόσιας Διοικήσεως.

Η επόμενη προσπάθεια για την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης των δημοσίων υπαλλήλων της χώρας γίνεται στην περίοδο της Χούντας με τη δημιουργία του Κέντρου Μετεκπαίδευσως Οργάνων Δημόσιας Διοικήσεως (Κ.Μ.Ο.Δ.Δ.) μέσα από το Β.Δ. 323, 14/5/1969. Το Κ.Μ.Ο.Δ.Δ. ανήκε στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως και στόχευε μέσα από ένα ενδοδιοικητικό πρόγραμμα εκπαίδευσης, τόσο στην ανανέωση των γνώσεων των ανώτερων υπαλλήλων της διοίκησης, όσο και στην κατάρτιση και ενημέρωση των πρωτοδιοριζόμενων. Την όποια προσπάθειά του να αποδώσει καρπούς αυτός ο θεσμός, καθώς και οι απορρέουσες από αυτόν Μονάδες Εκπαίδευσης (ΜΟ.ΕΚ.) στα επιμέρους υπουργεία, περιόρισε σαφώς το ολοκληρωτικό πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Κ.Μ.Ο.Δ.Δ. στα τρία πρώτα χρόνια λειτουργίας του πραγματοποίησε δεκαοκτώ προγράμματα από τα οποία επιμορφώθηκαν 2.310 υπάλληλοι εκ των οποίων οι μισοί περίπου πέρασαν από το πρόγραμμα ταχύρυθμης εκπαίδευσης, διάρκειας εννέα εβδομάδων.

Μεταπολιτευτικά και από την κυβέρνηση της Ν.Δ. καταγράφηκε μια νέα προσπάθεια. Το 1975 δημιουργείται η Σχολή Επιμόρφωσης Δημοσίων Υπαλλήλων (Σ.Ε.Δ.Υ.) με τον νόμο 232/1975. Η Σ.Ε.Δ.Υ. στην πράξη λειτούργησε ως μονάδα επιμόρφωσης των ήδη υπηρετούντων υπαλλήλων, παρόλο που το σημαντικότερο σε αυτή την προσπάθεια δεν ήταν το επιμορφωτικό πρόγραμμα της Σ.Ε.Δ.Υ. αυτό καθ' αυτό, αλλά η ματαιωθείσα επιδίωξη του νομοθέτη να αποτελέσει σχολή εκπαίδευσης και όχι σχολή επιμόρφωσης, μετά από αντιδράσεις και της τότε αντιπολίτευσης. Η Σ.Ε.Δ.Υ. είχε ετήσια διάρκεια, κατά κανόνα υπό τον τύπο επιμορφωτικών προγραμμάτων. Ένα αρνητικό στοιχείο του θεσμού αυτού ήταν και η εξάρτηση της προαγωγής σε ανώτερους βαθμούς της υπαλληλίας από την επιμόρφωση σε αυτόν. Έτσι δημιουργήθηκε μια επετηρίδα υποψηφίων επιμορφούμενων, και κατ' επέκταση δυνάμει προαγώγιμων δημοσίων υπαλλήλων από τη Σ.Ε.Δ.Υ., καθότι δικαίωμα να φοιτήσει σε αυτή είχε όλη η πολιτική υπαλληλία της χώρας. Τόσο η Σ.Ε.Δ.Υ., όσο και το Κ.Μ.Ο.Δ.Δ. ήταν ημιανεξάρτητοι φορείς υπαγόμενοι στο Υπουργείο Προεδρία

³⁹ Με το Ν.Δ. 3/9-8-1974 «Περί ρυθμίσεως ζητημάτων αναφερομένων εις την διοίκησην των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Δημοσίων Επιχειρήσεων και Οργανισμών, Τραπεζών κλπ.» κηρύχθηκε λήξασα η θητεία των μελών της Διοικήσεως και των Δ.Σ. «των ως είρηται Οργανισμών και Τραπεζών».

⁴⁰ Τον πρώτο μήνα μετά την 21^η Απριλίου, η Χούντα τοποθέτησε στα υπουργεία, τους οργανισμούς και τις δημόσιες υπηρεσίες, τις τράπεζες, ακόμη και τα ποδοσφαιρικά σωματεία και τους αθλητικούς συλλόγους αξιωματικούς «επίτροπους»-παρατηρητές, Τχες και Λγους. Έτσι, άμεσα σταθεροποίησε και κράτησε την κατάσταση υπό το στενό έλεγχό της. Όσον αφορά στην εσωτερική πολυαρχία της Χούντας, σχετικά με την τακτοποίηση του θέματος της «Επαναστατικής Επιτροπής», όπου καθένας και κάθε ομάδα ζητούσε το μερίδιό του στην αναληφθείσα εξουσία, μια προσωρινή λύση δόθηκε με την ονομασία και τοποθέτηση των περισσότερων μελών της Διοικούσας Επιτροπής της παλιάς Ε.Ε.Ν.Α., που δε λειτουργούσε πια, ως γενικών γραμματέων στα υπουργεία ή σε δημόσιες υπηρεσίες, όπου ήταν μικροί δικτάτορες. Το γεγονός ότι αυτό πραγματοποιήθηκε πάνω στο οξύ και άμεσο πρόβλημα της διανομής της εξουσίας, που προκαλούσε καχυποψίες ένθεν κακείθεν αποδεικνύει το ότι οι διοριζόμενοι σε αυτές τις θέσεις δεν παραιτήθηκαν από το στρατό, παραμένοντας ε.ε.

αναδρομικά και να εισπράξουν, λόγω της αδικίας που θεωρήθηκε ότι υπέστησαν σε προηγούμενες αυταρχικές περιόδους, τις αντίστοιχες οφειλές από το Δημόσιο στη διαφορά των συνταξίμων ετών⁴¹.

Η συζήτηση για τη δημόσια διοίκηση είναι, όπως αποδεικνύεται, μακρά και διδάσκεται έτσι σήμερα ως ιστορία στις σχολές δημόσιας διοίκησης και μάρκετινγκ. Αυτό, όμως, που διαφεύγει από τη φιλελεύθερη αντίληψη είναι ότι στα ελληνικά δεδομένα του Μεσοπολέμου, ήδη οι ε.α. Αξκοί συμμετέχουν στη διοίκηση, ιδιαίτερα από τα χρόνια επικράτησης της αντικοινοβουλευτικής Δεξιάς. Από τους κονδυλικούς μήνες και τα μεταξικά χρόνια, λοιπόν, αξιοποιούνται κατά κόρον ε.α. Αξκοί σε κεντρικές διοικητικές θέσεις. Τη συνήθεια αυτή διατηρεί, σε υπέρμετρο, ενίοτε, βαθμό, η κατοχική διοίκηση και, χωρίς καταλογισμό προσωπικών ευθυνών, τουλάχιστον για την πλειοψηφία των εμπλεκομένων, οι κυβερνήσεις μετά την απελευθέρωση.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, ο β' αντιπρόεδρος, για παράδειγμα, της πρώτης συσταθείσας Ε.Ε.Α.Α. **Υπτγος ε.α. Φεσσόπουλος Γεώργιος**, μετά από παροδική του επαναφορά στην ενέργεια από το Μεταξά ως Α' Υπαρχηγού του Γ.Ε.Σ. στη διάρκεια του πολέμου, ανέλαβε, κατόπιν, κατά την περίοδο 1942-1943 Γενικός Δντης των Σ.Ε.Κ.⁴², παρακολουθώντας από αυτή τη θέση και την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου (25/11/1942)⁴³. Την περίοδο 1941-1943, ο **Αντγος ε.α. Πετρίτης Δημήτριος**, παλιός βενιζελικός βουλευτής της Αίγινας, θα αναλάβει Πρόεδρος του Ο.Λ.Π.. Ο **Υπτγος Βουργουράκης Ιωάννης** είναι η επιλογή για την κρίσιμη θέση του Γεν. Γραμματέα της Ε.Ο.Χ.Α., που μετά τον δύσκολο χειμώνα 1942-1943 και τη διάλυση της Κεντρικής Επιτροπής Συσσιτίων, αναλαμβάνει, ως Ν.Π.Δ.Δ. υπαγόμενο στο Υπουργείο Εθνικής Προνοίας⁴⁴, το φιλανθρωπικό έργο της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Ο **Αντγος ε.α. Καμμένος Δημήτριος**, γνωστός υψηλόβαθμος απότακτος του κινήματος 1935, αναλαμβάνει Πρόεδρος του Μ.Τ.Σ. κατά την κρίσιμη περίοδο, όπως αναφέρθηκε, μετά το 1943. Θα διατηρηθεί και κατά την απελευθέρωση και μέχρι το 1946⁴⁵.

Άλλοι ε.ε. και ε.α. Αξκοί, με δεδομένες διοικητικές ικανότητες και «υγιή» φρονήματα, αναλαμβάνουν τις Γενικές Διοικήσεις και Νομαρχίες. Ο **Σμχος ε.α. Θεμελής Γεώργιος**, για παράδειγμα, διατελεί νομάρχης Πέλλης. Με την ιδιότητα αυτή, μάλιστα, κυκλοφόρησε μια προκήρυξη κατά του Ε.Α.Μ., όπου έγραφε ότι «...πας όστις πολεμά τους Γερμανούς δεν είναι Έλλην...»⁴⁶.

Άλλοι Αξκοί, απλά δεν θα μπορέσουν να διακόψουν την καριέρα τους. Ως ανώτερος αξιωματικός του Β.Ν., για παράδειγμα, ο Κυριάκος Πεζόπουλος, αρχίζει να διδάσκει «Ασύρματη Τηλεπικοινωνία» στους υπόδουλους Έλληνες στο Μετσόβιο από το 1942. Θα αποστρατευθεί με το βαθμό του Υπνχου το 1946. Ο **Υπνχος ε.α. Πεζόπουλος Κυριάκος** θα αναλάβει άμεσα τακτικός καθηγητής Ασυρμάτου και Ηλεκτρικών Εφαρμογών στο Ε.Μ.Π., Γενικός Δντης του Ο.Τ.Ε. από την ίδρυσή του, συνεχίζοντας την ακαδημαϊκή του καριέρα που θα τον φέρει, όπως θα δούμε, μέχρι τη θέση του πρύτανη.

Δειγματοληπτικά, αναφέρουμε ανώτατους ε.α. Αξκούς, που ανέλαβαν σοβαρές θέσεις στη δημόσια διοίκηση την περίοδο 1944-1967, έχοντας υπό την εποπτεία τους χιλιάδες Έλληνες εργαζόμενους.

⁴¹ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.1097, 1101 & Χαραλάμπης Δ., *ό.π.*, σελ.251.

⁴² Φεσσόπουλος Θ. Γεώργιος, Στρατηγός, *Το Κράτος, Η μαρτυρική ζωή του αγρότου – Σοβαροί εθνικοί κίνδυνοι, Α' Τόμος*, Αθήνα 1957, αδρό βιογραφικό σημείωμα στο εξώφυλλο.

⁴³ Το Φεσσόπουλο θα συναντήσουμε σε υπεύθυνες και τιμητικότερες θέσεις και μεταπολεμικά.

⁴⁴ Νομοθετικό Διάταγμα 2234.16/3/1943, Φ.Ε.Κ. 73.31/3/1943 Τεύχος Α' «Περί διαλύσεως της Κεντρικής Επιτροπής Συσσιτίων και ασκήσεως ελέγχου επί της Εθνικής Οργανώσεως Χριστιανικής Αλληλεγγύης».

⁴⁵ Δεν θα διωχθεί, φυσικά, και θα τοποθετηθεί σύμβουλος στους σιδηρόδρομους Πελοποννήσου και κατόπιν σύμβουλος στην Τράπεζα Δανείων και Παρακαταθηκών μέχρι το 1948. *Ο.π.*

⁴⁶ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.998, Γρηγοριάδης Φ., *ό.π.*, Τ.3, σελ.14. Ο Θεμελής μετά την απελευθέρωση θα εκλεγεί βουλευτής στην περιφέρεια Θεσσαλονίκης με το Λαϊκό Κόμμα το 1946, ενώ αργότερα, εκλεκτός του Κωνσταντίνου Καραμανλή, βουλευτής της Ε.Ρ.Ε. το 1956, το 1958 και το 1961, πάντα στη Θεσσαλονίκη, θα διατελέσει και ΥΦ.ΕΘ.Α. κατά την τριετία 1958-1961, Οργανισμός Who's who, *Ελληνικόν Who's Who 1962, Βιογραφικόν Λεξικόν Προσωπικότητων*, Αθήνα 1962.

Στις συγκοινωνίες, ο **Αντγος ε.α. Γυαλίστρας Σέργιος**, μετέπειτα υπουργός, είναι Γενικός Δντης των Σ.Ε.Κ. την περίοδο 1946-1951. Ο **Υπτγος ε.α. Δαμασκηνός Σπυρίδων**, αφού διατελεί Προσωπάρχης της ΕΛΛ.Α.Σ. Α.Ε. την τετραετία 1950-1954 και, κατόπιν Δντης Εκμεταλλεύσεως των Τ.Α.Ε. την τριετία 1954-1957, αναλαμβάνει Γενικός Δντης της Ολυμπιακής Αεροπορίας από το 1957 ως το 1962. Ο **Ανπγος ε.α. Κελαϊδής Εμμανουήλ** είναι Γενικός Δντης του Ο.Λ.Π. την ίδια περίοδο. Υπδντης της Ε.Μ.Υ. στα πρώτα της βήματα είναι ο **Υπτγος ε.α. Βουρλάκης Ευάγγελος** (1945-1947), που αργότερα αναλαμβάνει Δντης (1947) και στη συνέχεια Γενικός Δντης της (1951-1958). Τη μεταπολεμική περίοδο είναι Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον Παγκόσμιο Μετεωρολογικό Οργανισμό.

Στις δημόσιες αποθήκες, ο **Υπτγος ε.α. Ματαλάς Κωνσταντίνος** είναι Δντης του Ο.Δ.Ι.Σ.Υ. την περίοδο 1947-1952. Ο **Υπτγος ε.α. Αλεξάκης Ιωάννης** είναι Οικονομικός Δντης της Ε.Δ.Μ.Ε. την τριετία 1949-1952, ενώ στη συνέχεια αναλαμβάνει Πρόεδρος της Επιτροπής και Υπηρεσίας των Κρατικών Προμηθειών (1952-1961). Ο **Υπνγος ε.α. Κοκκόλης Ιωάννης**, Τεχν. Δντης των «Ναυπηγείων Βασιλειάδη» την εξαετία 1941-1947, αναλαμβάνει αργότερα μέλος της αποστολής του Ο.Δ.Ι.Σ.Υ. στο Βέλγιο, τη Μ. Βρετανία, τη Γερμανία, τη Γαλλία & την Ολλανδία, κατά την πενταετία 1947-1952, αλλά και μέλος της αντιπροσωπείας για τις Γερμανικές Επανορθώσεις στο Αμβούργο το 1952. Ο **Υπνγος ε.α. Γκιόκας Κωνσταντίνος** ορίζεται Πρόεδρος της Επιτροπής Παραλαβής των Ιταλικών Επανορθώσεων το 1951. Είναι συγχρόνως Δντης της Εταιρίας Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων τη δεκαπενταετία 1947-1962.

Στη βιομηχανία, ο **Σγης ε.α. Παπαδήμας Νικόλαος**, μεταξικός υπουργός και ιδρυτής της Ε.Ε.Α.Α., όπως είδαμε, συμπληρώνει την καριέρα του ως Δντης της «Βιοφάρμ» τη δεκαετία 1945-1955. Ο αυλικός **Υπτγος ε.α. Ποταμιάνος Χαράλαμπος** είναι, όπως οι περισσότεροι ανακτορικοί ευνοούμενοι, πολυθεσίτης και πολυάσχολος. Είναι εντεταλμένος Σύμβουλος Ε.Π.Κ. 1953-1958, Αντιπρόεδρος Ε.Ε. Εθνικού Ιδρύματος, Μέλος του Δ.Σ. της Α.Ε. Ελληνικών Χημ. Προϊόντων & Λιπασμάτων, Μέλος της Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων, Μέλος του Δ.Σ. της Μεταλλευτικής Ενώσεως, Μέλος του Δ.Σ. της ασφαλιστικής εταιρίας «Λαϊκή», Μέλος του Δ.Σ. της Θ.Ε.Δ.Ο.Λ. Α.Ε. και Μέλος του Δ.Σ. του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Ο πρώην υπουργός **Υπτγος ε.α. Αλεξανδρής Γεώργιος** είναι Γενικός Δντης των Ναυπηγείων Βασιλειάδη από το 1947 και για μια 15ετία. Ο αδελφός του, επίσης πρώην υπουργός, **Υπνγος ε.α. Αλεξανδρής Κωνσταντίνος**, αφού επάξια διατελεί Τεχνικός Δντης του Ε.Π.Κ. την περίοδο 1936-1940, διορίζεται Πρόεδρος του Οργανισμού Ανεγκύσεως Ναυαγίων (1947-1952), Πρόεδρος του Μ.Τ.Β.Ν. (1951-1957), Πρόεδρος του Δ.Σ. του Σπηλιοπούλειου Νοσοκομείου «Η Αγία Ελένη» (1954-1962) και Πρόεδρος του Ναυτικού Μουσείου (1957-1962).

Στην υγεία και πρόνοια αξιοποιούνται ο ακούραστος **Στρατιωτικός Δικαστικός α' τάξεως ε.α. Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος**, ο πρώην μεταξικός υπουργός που, μετά από μια σύντομη διετία ως Αντιπρόεδρος του Ε.Ε.Σ. (1945-1947), τον αναλαμβάνει ισόβια ως Πρόεδρος (1948-1973). Συγχρόνως, διατελεί Πρόεδρος του Ι.Κ.Υ. (1953-1962), Αντιπρόεδρος του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου του Εξωσχολικού Αθλητισμού (1958-1962), Μέλος του Δ.Σ. της Ε.Τ.Ε. και της Κ.Τ.Ε.. Σε όλες της κρατικές τράπεζες ανιχνεύεται τουλάχιστον ένα μέλος του Δ.Σ. ε.α. Αξκος. Στο Νοσοκομείο «Σωτηρία» Γενικός Δντης είναι ο **Αρτρος ε.α. Αμπλιανίτης Χριστόφορος** (1953-1962). Στα περισσότερα νοσοκομεία, τα Ι.Κ.Α. και Π.Ι.Κ.Π.Α. Δντες ή μέλη των Δ.Σ. διορίζονται ε.α. Αξκοι (Υ), αν και ενίοτε αναλαμβάνουν και ε.α. Αξκοι των όπλων, όπως ο τελευταίος Αλεξανδρής.

Στις επικοινωνίες, ο **Υπτγος ε.α. Φεσσόπουλος Γεώργιος**, όπως τον γνωρίσαμε, στελεχώνει με τις διοικητικές του γνώσεις, ως σύμβουλος, την Τηλεφωνική Εταιρία την τριετία 1946-1949 και αναλαμβάνει, στη συνέχεια, επί Παπάγου, τη Γενική Διοίκηση Θράκης, όπου θα τον βρούμε και στη συνέχεια. Ο **Υπνγος ε.α. Πεζόπουλος Κυριάκος**, που γνωρίσαμε ως καθηγητή του Πολυτεχνείου επί Κατοχής, αναλαμβάνει Γεν. Δντης του Ο.Τ.Ε. την πρώτη τριετία ζωής του (1949-1952). Παράλληλα, είναι μέλος του Δ.Σ. του Ε.Ι.Ρ. και Πρόεδρος της Τεχνικής και Γνωμοδοτικής Επιτροπής του. Πρόεδρος Δ.Σ. του Ο.Τ.Ε. μετά το 1953 αναλαμβάνει και ο **Αντγος ε.α. Στεριόπουλος Σωτήριος** το 1953. Γεν. Δντης του Ε.Ι.Ρ. την τριετία 1950-1953 είναι ο **Υπτγος ε.α. Τσιγάντες-Σβορώνος Χριστόδουλος**, αδελφός του «Μείζονος», που, μετά τη θητεία του στη Λεγεώνα των Ξένων και τον Ιερό Λόγο,

συμφιλιώνεται με την Παλινόρθωση του 1935 και όσους τότε τον είχαν καθαιρέσει. Ο **Υπτγος ε.α. Αποκορίτης Ευάγγελος** γίνεται Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ε.Ι.Ρ. το 1953 και το 1955 αναλαμβάνει Γενικός Δντης. Ο **Υπτγος ε.α. Δαλκαφούκης Αθανάσιος** αναλαμβάνει, από γενέσεως της, Γενικός Δντης Προγράμματος της Υ.Ε.Ν.Ε.Δ., ενώ διορίζεται και πρώτος Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ο.Π.Α.Π..

Στην ανωτέρω παράθεση, έγινε προσπάθεια να καλυφθεί το μεγαλύτερο δυνατό εύρος στην ελληνική δημόσια διοίκηση και τις απόπειρες εκβιομηχάνισης και ανάπτυξης του μεταπολεμικού κράτους. Υπάρχουν δεκάδες άλλοι, στους οποίους, αν συνυπολογιστούν οι ανώτεροι ε.α. Αξιοί και τα μέλη των Δ.Σ. των δημοσίων οργανισμών και υπηρεσιών, προκύπτει 3ψήφιος αριθμός ε.α. Αξικών, που μόνο μετά από προσεκτική στατιστική επεξεργασία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη αποκόμιση ασφαλών συμπερασμάτων ως προς τα επιστημονικά ή διοικητικά τους προσόντα, αλλά και τους πολιτικούς τους δεσμούς, που εκτείνονται από τα πεδία της μικροπολιτικής, ουδέποτε απύσασ στις εν λόγω περιόδους και με επιβιώσεις μέχρι σήμερα, μέχρι τους συγγενικούς δεσμούς (συμπεθεριά, κουμπαριές) ή ποικίλες κοινές εμπειρίες, από την κοινή καταγωγή, μέχρι επαρχίας, χωριού ή γειτονιάς, μέχρι το συμμαθητή στη στρατιωτική σχολή ή το συμπολεμιστή ή συνεπιτελή.

Αντιλαμβάνεται, κανείς, ότι αυτό αποτελεί εργωδέστατη διαδικασία, που περιλαμβάνει αποδελτίωση των ατομικών εγγράφων εκατοντάδων Αξικών, που έχει όμως τα πλεονεκτήματα (α) του κλειστού κύκλου και (β) της υποδειγματικής τήρησης των προσωπικών αρχείων από την Υ.Σ.Α.. Είναι μια σαφής πρόταση, που μπορεί να δώσει συγκεκριμένα αριθμητικά δεδομένα, που θα βαθμονομήσουν το συμπέρασμα στην αδρή κλίμακα πελατειακότητα-αξιοκρατία.

Πιο σαφή, όμως, είναι τα δεδομένα για συγκεκριμένα προσωπικά κεφάλαια, που αναφέρονται εδώ χάριν παραδείγματος. Σήμερα, μπορεί να θεωρείται εξωφρενική και αποκαλυπτική η καταμέτρηση των θυμάτων των Τ/Α μαζί με τις καθαυτό γερμανικές μονάδες στους υπηρεσιακούς στατιστικούς πίνακες της Βέρμαχτ. Τις δεκαετίες 1950 και 1960, όμως, μετά την εμφυλιακή λαίλαπα και την επαναφορά των γνωστών από το μεσοπόλεμο πολιτικών και πελατειακών πρακτικών, δεν αξιολογούνταν ως τέτοια.

Ο Σχης Γερακίνης Χρήστος, Υπδκτης Τ/Α Χαλκίδας ανέφερε, σχετικά με τις απώλειες μιας εκκαθαριστικής επιχείρησης στην κεντρική Εύβοια τον Ιούνιο του 1944:

«Εκ των ημετέρων, εις Γερμανός βαρέως τραυματίας...»⁴⁷.

Εξελέγη, όμως, όπως είδαμε, βουλευτής του Ε.Σ. και δεν άργησε να υπουργοποιηθεί. Κατόπιν αυτού, δεν αποτελεί συνταρακτικό γεγονός ότι, ονομαστοί ταγματасφαλίτες αξιοποιήθηκαν σε περίοπτες θέσεις της κρατικής διοίκησης.

Ο μετέπειτα δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος, υπό τις διαταγές, όπως δείχνουν τα στοιχεία⁴⁸, από κοινού με τον αδερφό του, εντός του Τ/Α Πατρών, Κουρκουλάκου, θα μεριμνήσει αργότερα για τον ε.α. Δκτη του. Ο **Τχης (ΠΖ) ε.α. Κουρκουλάκος Νικόλαος**, γνωστός βασιλόφρων από τη δεκαετία του 1910, είχε αποστρατευθεί τιμητικά το 1926 συνεπεία τραυματισμού. Από στρατιωτική οικογένεια της Λακωνίας, ο Κουρκουλάκος⁴⁹, θα διαθέσει κυριολεκτικά μια ζωή στη μαχόμενη Δεξιά, από συστάσεως Λαϊκού Κόμματος, όπως είδαμε, μέχρι το θάνατό του, με το διορισμό του στη θέση του Δκτη της Αγροτικής Τράπεζας το 1969⁵⁰. Ο **Αντγος ε.α. Χριστόπουλος Παναγιώτης**, πρώην Υπδκτης του Τ/Α Ναυπλίου, θα τοποθετηθεί Δκτης στους Σ.Ε.Κ. την ίδια περίοδο. Άλλωστε, ο **Υπτγος ε.α. Πατίλης Δημήτριος**, στέλεχος του Τ/Α Ναυπάκτου και ιδρυτικός στην Ε.Ε.Ν.Α., διατελεί διαδοχικά Υπουργός Βορείου Ελλάδος και κατόπιν Υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου και Β΄ Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, σε όλη τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Παπαδόπουλου.

⁴⁷ Κωστόπουλος Τάσος, *ό.π.*, σελ.37.

⁴⁸ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.145-148.

⁴⁹ Ο αδελφός του Στέφανος, δυο χρόνια μεγαλύτερος αλλά επίσης Τχης (ΠΖ) τέθηκε επίσης σε αποστρατεία το ίδιο έτος – η εξαιρετική σύμπτωση δείχνει πολιτική σκοπιμότητα – λόγω «νοσήματος». Ο πατέρας τους Ιωάννης ήταν Υπμχος ε.α. από το 1922, *Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια* (192?), στο λήμμα της οικογένειας.

⁵⁰ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.146.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε, έστω και ακροθιγώς, και στην τοπική αυτοδιοίκηση, που στελεχωνόταν κατά κόρον από αναγνωρισμένους ε.α. Αξκούς, που αποτύγχαναν στην κεντρική πολιτική σκηνή ή που κρίνονται «μικρότερης φήμης» ή «τοπικής εμβέλειας». Οι διορισμένοι νομάρχες και έπαρχοι, μάλιστα, λογίζονται, όλη τη μελετώμενη περίοδο, ως τοπική «κυβερνητική χείρα», απολάμβαναν της εμπιστοσύνης του ΥΠ.ΕΣ., αντικαθίσταντο με τις κυβερνητικές αλλαγές και εποπτεύονταν και ελέγχονταν άμεσα από τις τοπικές Γενικές Διοικήσεις, του τύπου των σημερινών περιφερειών, μέχρι το 1956 βαρύτητας μικρότερων υπουργείων. Οι νομάρχες και έπαρχοι, έτσι, είναι ουσιαστικά ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι, με διοικητικές, περισσότερο αρμοδιότητες και «διαβιβαστές» και «ελεγκτές» της αιρετής πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, δημάρχων και κοινοταρχών. Γίνεται σαφές, οπότε, ότι οι νομαρχίες αποτελούν εκτός από τιμητικούς τίτλους και πολιτικούς μηχανισμούς στήριξης των τοπικών κοινωνιών και σύνδεσής τους με την κυβερνητική εξουσία.

Οι ισορροπίες της Δημοκρατίας φθίνουν μετά το 1933 και στην τοπική αυτοδιοίκηση, η συμβολή δε των ε.α. Αξκων είναι πολυεπίπεδη. Η επανάπαυση της παροδικής παντοδυναμίας των φιλελευθέρων και της οικουμενικής κυβέρνησης, που αμνήστευσαν, π.χ., τον **Αντγο ε.α. Τρικούπη Νικόλαο**, δίνοντάς του τη Νομαρχία Αττικοβοιωτίας το 1928, πληρώνεται με την ολοσχερή επικράτηση των πολιτικών προσώπων της καθαρόαιμης μεσοπολεμικής Δεξιάς. Ουσιαστικά για 40 χρόνια (1933-1974) η ελληνική επικράτεια διοικείται από δεξιούς νομάρχες και έπαρχους. Μετά την επικράτηση των Λαϊκών, μόνο ε.α. Αξκοι που ετίθεντο ξεκάθαρα στο βασιλόφρον στρατόπεδο, μπορούσαν να «απολαύσουν», χαριστικά πάντα, μια τέτοια θέση. Οι κινηματίες του 1935, για παράδειγμα, στοχοποιήθηκαν από τον Κονδύλη για να δηλώσουν έμπρακτη μετάνοια. Μόνον ο **Υπνχος ε.α. Λούνδρας Δημήτριος**, από τους υψηλόβαθμους, συντάχθηκε άμεσα και τοποθετήθηκε Νομάρχης Λέσβου.

Αυτό, όμως, που έθιγε την αξιοπρέπεια των δημοκρατικών, για τους βασιλόφρονες αποτελούσε μια ακόμη επιλογή, μια διαφορετική διοικητική παρένθεση στην καριέρα τους. Πέρα από τους απόστρατους λόγω ορίου ηλικίας, οι ανάπηροι, οι ε.π.δ. ή οι καλομαθημένοι επιτελείς, αξιοποιήθηκαν σφόδρα και σε πολύ μικρές ηλικίες. Μόνο με τη λειψανδρία, που διαπιστώθηκε στο στράτευμα τις παραμονές του πολέμου, περιορίστηκε ο Μεταξάς σε νομάρχες-ιστορικές φιγούρες του μακεδονικού αγώνα και των βαλκανικών πολέμων. Ο **Τηης ε.α. Βάσσης Κωνσταντίνος**, για παράδειγμα, πρώην υπασπιστής του Βασιλέως Αλεξάνδρου και στη συνέχεια του Γεωργίου Β΄, και απότακτος από το 1922, διατελεί Νομάρχης Κυκλάδων από το 1933 ως το 1938, επανέρχεται το 1940 στην ενέργεια, στα μετόπισθεν, για να αποστρατευθεί «δόξη και τιμή» ως Υπνχος το 1945. Ο **Ανχης ε.α. Ρικάκης Αντώνιος** από την ηλικία των 39 διατελεί νομάρχης Αρκαδίας, όπως τη Μεσσηνία αναλαμβάνει ο αδελφός του υπουργού **Λγος Παπαδήμας Άγγελος**, απότακτος επίσης του 1923.

Η Κατοχή τροφοδότησε με υψηλόβαθμους και νέα ενέργεια τις νομαρχίες, αφού, ιδιαίτερα μετά το καλοκαίρι του 1943, οι νομάρχες προϊστανται και των τοπικών Τ/Α και Χ/Φ. Ο αγαθός υπερήλικας **Υπνχος ε.α. Τσίπουρας Νικόλαος**, για παράδειγμα, επί διετία νομάρχης Αττικοβοιωτίας από το 1941, κατέφυγε αργότερα στον Ε.Λ.Α.Σ., όπου, φυσικά, δεν έγινε δεκτός. Ο **Υπνχος Λιάκος** σκοτώθηκε μαχόμενος τον Ε.Λ.Α.Σ. Ευβοίας το καλοκαίρι του 1944 και ο **Σμχος ε.α. Θεμελής Γεώργιος**, που, όπως αναφέρθηκε, ενίσχυσε όσο μπορούσε τις γερμανικές εκκαθαρίσεις στην Ημαθία, όπου ήταν νομάρχης, έγινε και υπουργός κυβερνήσεων Καραμανλή.

Κεντρικά πρόσωπα στους μεγάλους δήμους αποτέλεσαν, όπως αναφέρθηκε, ο παραγωγός **Αντγος ε.α. Πιτσικάς Ιωάννης**, που τοποθετήθηκε από Πρόεδρος της Ε.Ε.Α.Α. Δήμαρχος Αθηναίων την 4ετία 1946-1950 και ο ριμνίτης **Υπνχος ε.α. Κατσώτας Πανσανίας**, που εξελέγη την 4ετία 1955-1959. Στη συμπρωτεύουσα, ο διατελέσας επί Μεταξά νομάρχης Δράμας, Κεφαλληνίας και Ευβοίας, **Τηης ε.α. Καναβός Ευάγγελος**, καταφέρνει επί σειρά ετών να εκλέγεται δημοτικός σύμβουλος και φτάνει μέχρι πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου την 5ετία 1959-1964.

Εκτός αυτών βέβαια, υπάρχουν και δήμοι που έχουν ανελλιπώς ε.α. Αξκο ως τοπικό άρχοντα, όπως είναι οι δήμοι Παπάγου, Γλυφάδας (από το 1945 ως το 1964 τον **Ανχη ε.α. Μεταξά Άγγελο**), Αμαρουσίου (από το 1959 ως το 1964 τον **Επσγο ε.α. Γαρδέλη Αλέξανδρο** - και στη μεταπολίτευση ως το 1978 -), Καισαριανής (!!!) (από το 1951 ως το

1967 τον **Υπτηγο ε.α. Μανωλίδη Λεωνίδα**) ή του Αιγάλεω (από το 1954 ως το 1967 τον παλαιοφιλελεύθερο, απότακτο του 1935 **Τχη ε.α. Μαυροθαλασσίτη Σταύρο** - και στη μεταπολίτευση ως το 1978 -).

Τα ονομαστικά στοιχεία που παρατέθηκαν ήταν δείγμα της απόπειρας συλλογής από τον γράφοντα του συνόλου των ονομάτων που ενεπλάκησαν στην τοπική αυτοδιοίκηση, από τους νομούς μέχρι τις μικρότερες κοινότητες, που δεν είναι ακόμη ικανά να δώσουν απόλυτα αριθμητικά ή στατιστικά δεδομένα. Δείχνουν, όμως, την πολιτική βαρύτητα του κλάδου των ε.α. Αξκών. Απομένει η ψηλάφηση της κοινωνικής τους παρουσίας.

1.3. Επιστήμη

Παράλληλα, όπως θα αναφερθεί και σε επόμενη παράγραφο, που επιχειρεί την κατανόηση και κατάδειξη της κεντρικής πολιτικής βούλησης για τον ενεργό στρατό, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 διατυπώθηκε και η πολιτική διάθεση αλλαγής του τύπου του αξιωματικού, από τον ηρωικό στον τεχνοκρατικό, αντιστοιχίζοντας, με αυτόν τον τρόπο, έναν παραδοσιακό στρατό, άρτι, εκτός από διοικητικά ή οργανωτικά, και πολιτικά αναβαπτισθέντα, μέσα από μια εμφύλια ρήξη πανεθνικών διαστάσεων, και οδεύοντα προς μια διεθνή συμμαχία. Το επιζητούμενο, της νέας συνθήκης, για τον Αξκο καριέρας ήταν το πτυχίο του πολυτεχνείου ή, κατά δεύτερο λόγο, των νομικών, ενώ εντάθηκε και η εσωτερική φοίτηση σε σχολεία εξειδίκευσης ή οι μετεκπαιδευσεις σε χώρες της συμμαχίας.

Το Μετσόβιο Πολυτεχνείο, μάλιστα, στελεχωμένο ήδη από καθηγητές Αξκους ε.α., έφτασε στο σημείο να θεωρείται, εκ νέου, μετά το εκπαιδευτικό σχέδιο του Καποδίστρια, «θυγάτηρ Σχολή της Σ.Σ.Ε.»⁵¹.

Κραταιά παρουσία στο Ε.Μ.Π. από το 1918, που παραιτείται από το στράτευμα, είναι ο εξ εθελοντών Αξκος του ΜΧ και βετεράνος των βαλκανικών πολέμων **Χατσόπουλος Ιωάννης**. Δε συμμετέχει στους επόμενους πολέμους ως μάχιμος, αλλά οικοδομεί στο Πολυτεχνείο τη στρατιωτική παρουσία και εκσυγχρονίζει τις επιστημονικές αντιλήψεις του Μηχανικού. Μετά από πολυετή καριέρα ως Τακτικός Καθηγητής «Παραστατικής & Προβολικής Γεωμετρίας», από το 1920, γίνεται και Πρύτανης του Ε.Μ.Π. τις διετίες 1951-1953 και 1957-1959.

Στην επόμενη ακαδημαϊκή «γενιά» πρωτοστατεί ο **Ανχης ε.α. Παππάς Αλέξανδρος** Τακτικός Καθηγητής «Μηχανουργικής Τεχνολογίας & Οργανώσεως» από το 1940, Κοσμήτωρ της Σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών (1959-1961) και τελικά Πρύτανης του Ε.Μ.Π. τη διετία 1959-1961. Ο υπερεξηκοντούνης ε.α. Αξκος συγχρόνως διδάσκει ως Καθηγητής στο Κέντρο Στατικής Εκπαιδεύσεως και στη Σχολή Τεχνικών Αξιωματικών, είναι Πρόεδρος της Εταιρίας Επιστημονικών Οργανώσεων Εργασίας, της Ελληνικής Επιτροπής Ελέγχου Ποιότητας, Σύμβουλος στο Κέντρο Παραγωγικότητας και στην «Εταιρία προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων».

Αλλά και ο **Υπνχος ε.α. Πεζόπουλος Κυριάκος**, όπως τον γνωρίσαμε, έκτακτος Καθηγητής της Ασυρμάτου Τηλεπικοινωνίας από το 1942, γίνεται Τακτικός «Ασυρμάτου & Ηλεκτρικών Εφαρμογών» το 1946 με την αποστρατεία του, Κοσμήτωρ στη Σχολή Ηλεκτρολόγων-Μηχανικών (1957-1959), Τακτικός Καθηγητής «Τηλεπικοινωνιών & Ηλεκτρονικής» το 1961 και εκλέγεται τελικά Πρύτανης του Ε.Μ.Π. τη διετία 1961-1963.

Τα μεγάλα ονόματα στο Πολυτεχνείο πλαισιώνονται από μια σειρά καθηγητών, που χαρακτηρίζουν τη μεταπολεμική περίοδο της τεχνικής επιστημονικής εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, ο **Σχης ε.α. Αναγνωστόπουλος Γεώργιος** είναι Τακτικός Καθηγητής της Ειδικής Χημικής Τεχνολογίας για περίοδο πέραν της 30ετίας από το 1931. Την περίοδο, μάλιστα, 1940-1945 αναλαμβάνει μάλιστα και Δντης της Εποπτείας για την Εκπαίδευση των Αξιωματικών στο Ε.Μ.Π.. Ο **Πλχος ε.α. Φραγκούλης Βασίλειος** είναι Μόνιμος Καθηγητής της Ναυπηγικής Ναυτικής Μηχανολογίας για πολλά χρόνια μετά το 1949, ενώ συγχρόνως διατελεί και Γενικός Δντης στα «Ελληνικά Ναυπηγεία Α.Ε.». Υφηγητής στη Ναυπηγική είναι, από το 1950, και ο **Υπνχος ε.α. Ρωσσέτος Ιωάννης**.

Και οι στρατιωτικοί ιατροί, περνώντας στην αποστρατεία μετά τον Εμφύλιο, διακρίθηκαν ιδιαίτερα για την επιστημονική τους συνεισφορά, σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, αλλά και ως σώμα εντός των ελληνικών πανεπιστημίων. Μια πλειάδα επιστημόνων-βετεράνων εγκατέλειψαν, παραιτούμενοι οικειοθελώς, τον ενεργό στρατό σχετικά πρόωρα, με βαθμούς Τχη ή Ανχη, για να μεταφέρουν τα συντάξιμα χρόνια τους στις Ιατρικές Σχολές και, πολλές φορές για να διακριθούν και στα νέα τους καθήκοντα. Άλλωστε, από συστάσεως της Σ.Ι.Σ. το 1926, το ελεύθερο επάγγελμα ήταν δικαίωμα των στρατιωτικών ιατρών, που θεωρείτο ότι συμπληρώνει το εισόδημα των επιστημόνων του στρατού, αλλά και «ανοίγει» τις υπηρεσίες τους στο ευρύ κοινό, που δεν τύγχαναν δικαιούχοι των στρατιωτικών νοσηλευτικών

⁵¹ Σμοκοβίτης Δημ., *ό.π.*, σελ.178.

ιδρυμάτων. Κατά μείζονα λόγο, θεωρούμενη η «μεταφύτευση» στο πανεπιστήμιο ως τιμητικότερη και ανώτερη της καθημερινής κλινικής πράξης, δεν δημιουργούσε πρόσθετες υποχρεώσεις στον οικειοθελώς αποστρατευθέντα, που συνέχιζε να επιτελεί εθνικό έργο.

Υφηγητές, μεταπολεμικά και, κυρίως, μετεμφυλιακά, εκλέγονται ο **Επτρος ε.α. Ζακόπουλος Κωνσταντίνος**, το 1957 στην Παθολογία του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **Επτρος ε.α. Ζερβόπουλος Γεώργιος**, το 1956 στην Ψυχιατρική του Α.Π.Θ., ο **Γεν. Αρτρος ε.α. Κρεμμύδας Βασίλειος**, το 1959 στη Χειρουργική του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **Αρτρος ε.α. Κροντήρης Αθανάσιος**, το 1945 στη Χειρουργική του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **Αρτρος ε.α. Σαμαράς Αναστάσιος**, το 1957 στην Παθολογία του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **Επτρος ε.α. Σταυρόπουλος Κωνσταντίνος**, το 1955 στη Φυματιολογία του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο **Επτρος ε.α. Τερζής Αργύριος**, το 1956 στην Υγιεινής και Μικροβιολογία του Α.Π.Θ., ο **Επτρος ε.α. Τζάκος Κωνσταντίνος**, το 1947 στην Οφθαλμολογία του Πανεπιστημίου Αθηνών και πολλοί άλλοι, δώσανε το στίγμα τους στη μεταπολεμική ελληνική ακαδημαϊκή ιατρική.

Και σε άλλους ακαδημαϊκούς χώρους προσχώρησαν, σποραδικά, ε.α Αξκοι, αλλά δεν κρίνεται σκόπιμη η ανθολόγηση περισσότερων περιπτώσεων, αφού δεν αποτέλεσαν μαζικότερο «κύμα». Στην Πάντειο, για παράδειγμα, εκ Σ.Σ.Ε. προερχόμενος είναι και ο **Πλάτων Σταματιάδης**, επί σειρά ετών, μετά την αποστρατεία του, Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, Καθηγητής Κοινωνιολογίας και Κοινωνικής Ψυχολογίας στη Σ.Σ.Ε. και παράλληλα Υφηγητής Κοινωνιολογίας της Παντείου τη δεκαετία του 1960.

Με αφορμή τον τελευταίο, αξιόλογη υπήρξε η πολυεπίπεδη συνεισφορά των ε.α. Αξκων, όπως αναφέρθηκε ακροθιγώς, και σε ζητήματα, αν όχι αυτοτελείς επιστήμες, που θεωρήθηκαν της αποκλειστικής ειδικότητάς τους. Τέτοια ήταν η Στρατιωτική Ιστορία, που οριζόταν έτσι αλλά επικαλυπτόταν και επεκτεινόταν στις όμορες «Ιστορίες»⁵², η Στρατηγική, η Πολιτική της Εθνικής Άμυνας, καθώς και η Προπαρασκευή και Διεύθυνση του Πολέμου. Εύλογο ήταν, τα παραπάνω ζητήματα, σε συνθήκες διασυμμαχικών ανταλλαγών και σοβούντος του Ψυχρού Πολέμου να πλαισιώσει η Ιστορία συνολικά, από τους αρχαίους μέχρι τους νεότερους χρόνους, η Διπλωματία, η Γεωπολιτική, η Γεωστρατηγική, η Πολιτική Οικονομία και το Εθνικό Δυναμικό με τις μερικές πολιτικές του, η Πολιτική Επιστήμη και το Διεθνές Δίκαιο.

Οι ε.α. Αξκοι, κατ' αυτόν τον τρόπο, συνέβαλαν καθοριστικά στη συγγραφή της επίσημης ιστορίας, που ήταν, άλλωστε, πολεμική ή κινηματικοί, και στην οποία πρωτοστατούσαν, μεταφέροντας, στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και τις επόμενες γενιές τραύματα, βιώματα, βιογραφικές λεπτομέρειες, τα οποία εντοίχιζαν, ανάλογα με την επιρροή τους, στη συνολική ιστορία. Η σύσταση και η οργάνωση της Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού (γνωστής και ως Δ.Ι.Σ.), ως τμήματος του Γ.Ε.Σ. διάρθρωσε αυτές τις «αναγνώσεις» των ιστορικών γεγονότων και «στρατολόγησε» τους ε.α. Αξκους σε συγγραφές, που αποτύπωσαν μαρτυρίες ζώντων ηρώων, εντός ή εκτός εισαγωγικών αλλά, εν πάσει περιπτώσει, πρωταγωνιστών, που σφράγισαν την εποχή και επιδρούν και στον τρόπο που εκλαμβάνεται η ιστορία σήμερα. Περισσότερο δεν επεκτεινόμαστε εδώ, αφού, για τη διάρθρωση και την επιρροή της Δ.Ι.Σ. θα άξιζε να γραφτεί αυτόνομη ενότητα.

Όπως θα δούμε και στην επόμενη παράγραφο, στα όρια ανάμεσα στην αμιγή επιστημονική τριβή και την αντίληψη της δημόσιας ή κοινωνικής συσχέτισης βρέθηκαν πολλοί ε.α. Αξκοι, ειδικοί ή γενικοί δημοσιολόγοι, που συμμετείχαν σε κοινωνικούς συλλόγους, λαμβάνοντας, ωστόσο, ενίοτε τη μορφή ομίλων προβληματισμού ή εργαστηρίων εθνικής σκέψης.

⁵² Αν και υπάρχει και η άποψη ότι, καμιά ιστορία δεν μπορεί να θεαθεί ανεξάρτητα από οποιαδήποτε άλλη, χωρίς να οδηγεί σε παραλογισμούς.

1.4. Κοινωνία

Αρχής γενομένης από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, των μεγάλων ονομάτων και των μεγαλοαστικών οικογενειών του κέντρου, της παλιάς αριστοκρατικής Σ.Σ.Ε. και της Μεγάλης Ιδέας, η Αθηναϊκή Λέσχη⁵³ αποτελεί, λόγω ελεγχόμενης εγγραφής⁵⁴, το «λαμπερότερο» χώρο σύναξης αναγνωρίσιμων ε.α. Αζκών.

Ακριβώς όπως και στις λονδρέζικες λέσχες, οι Έλληνες gentlemen συναντιούνταν στα πολυτελή σαλόνια της Λέσχης για να διαβάσουν την εφημερίδα τους, να πιουν τον καφέ τους, να κλείσουν συμφωνίες και να αποφύγουν τις γυναίκες (τους)⁵⁵. Οποιοσδήποτε άνδρας, διακεκριμένο μέλος της αθηναϊκής κοινωνίας αλλά και της επαρχίας, με πανεπιστημιακό πτυχίο, που είχε να επιδείξει έργο μπορούσε να επιδιώξει εγγραφή. Έπρεπε να προταθεί από 2 μέλη με 5ετή θητεία, να εισηγηθούν θετικά άλλα 3 μέλη και, αν το Δ.Σ. τον ενέκρινε, η Γ.Σ. της Λέσχης έκανε την αίτησή του δεκτή. Εξαιρούνταν (και εξαιρούνται) οι υπουργοί, που ήταν αυτοδικαίως μέλη.

⁵³ Οι λέσχες πρωτοεμφανίστηκαν το 18ο αιώνα και ήταν αρχικά χώροι χαρτοπαιξίας, πολιτικών συζητήσεων και ανάπαυσης για κυρίως της «καλής» κοινωνίας. Η «Αθηναϊκή Λέσχη» (Athens Club) δημιουργήθηκε όταν ένας πλούσιος Ηπειρώτης, ο Μιχαήλ Μελάς, εγκαταστάθηκε από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα και θέλησε να δημιουργήσει μια «συνεργασία εξεχουσών προσωπικοτήτων των Αθηνών, μελών ή απογόνων αρχοντικών και πλουσίων οικογενειών ή αγωνιστών του 1821, με ευρωπαϊκή παιδεία και διακεκριμένες θέσεις στην κοινωνία», εν έτει 1875. Έτσι, δημιουργήθηκε το πρώτο Δ.Σ. με πρόεδρο τον καθηγητή πανεπιστημίου, Δκτη της Ε.Τ.Ε. και λογοτέχνη Παύλο Καλλιγά και μέλη 20 επίλεκτους Αθηναίους πολίτες. Γνωστή ως «Λέσχη των Αριστοκρατών» (σύμφωνα με σατιρικό ποίημα που δημοσιεύτηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1885 στην εφημερίδα «Αριστοφάνης»), είναι η παλαιότερη στην Ελλάδα λέσχη αγγλικού τύπου και δραστηριοποιείται στον προγραμματισμό διαλέξεων και δεξιώσεων με ευρεία θεματολογία από την κοινωνική και επιστημονική ζωή.

Οι πολιτικές διαφορές μεταφέρθηκαν και μέσα στη Λέσχη κατά τον Διχασμό και αργότερα. Την οκταετία, μάλιστα, 1917-1925 δεν έγινε αποδεκτό κανένα νέο μέλος, γιατί οι βασιλικοί κατανήφιζαν τους βενιζελικούς και αντιστρόφως. Ο Κωνσταντίνος, μάλιστα, δεν δεχόταν να «συμφάγει» στον ίδιο χώρο με τον Ελευθέριο Βενιζέλο κι αν τυχαία συνέπιπταν οι ώρες τους στην λέσχη, ένας από τους δύο αποχωρούσε.

Από την ημέρα της ιδρύσεώς της έως σήμερα η «Αθηναϊκή Λέσχη» παραμένει χώρος συνάντησης των «πλουσίων και ισχυρών». Είναι η «Λέσχη των 27 πρωθυπουργών», αφού στο «Φλυαρητήριο» της σύχναζαν πολιτικοί, ανώτατοι διοικητικοί, δικαστικοί και αξιωματικοί με κεντρικό πολιτικό ρόλο. Αξίζει, ίσως, να αναφερθούν οι Θ. Αννινός, Ε. Βενιζέλος, Δ. Βικέλας, Θ. Δεληγιάννης, Γ. Θεοτόκης, Δ. Καλλιφρονάς, Λ. Κορομηλάς, Π. Κουντουριώτης, Κ. Μαυρομιχάλης, Π. Μαυρομιχάλης, Μ. Μελάς, Γ. Παπανδρέου, Αρ. Προβελέγγιος, Ε. Ραγκαβής, Εμμ. Ροΐδης, Α. Σιμόπουλος, Ερρ. Σλίμαν, Κ. Σμολένσκις, Χ. Τρικούπης, Κ. Τσαλδάρης και πολλοί άλλοι. Στις μέρες μας χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η «παρέα» της Παρασκευής, με τους Στ. Ψυχάρη, Πρ. Παυλόπουλο, Γ. Αλογοσκούφη, Π. Μολυβιάτη, που συναντιούνται και ανταλλάσσουν απόψεις για την επικαιρότητα σε εβδομαδιαία βάση. Μέλη της είναι επίσης από το Ίδρυμα Ωνάση ο πρόεδρος Α. Παπαδημητρίου, ο επίτιμος πρόεδρος του Αρείου Πάγου Β. Κόκκινος, ο ακαδημαϊκός Γ. Σκαλκέας κ.ά. Το αρχαιότερο, σήμερα, μέλος της «Αθηναϊκής Λέσχης», με περισσότερα από 50 χρόνια στο βιογραφικό του, είναι ο Κ. Μητσοτάκης, «Στο άβατο του κλαμπ των ισχυρών ανδρών», Ελεύθερος Τύπος, 18/11/2007 και «Στα άδυτα της Αθηναϊκής Λέσχης», Ελεύθερος Τύπος, 1/3/2009.

⁵⁴ Σήμερα, για παράδειγμα, η Αθηναϊκή Λέσχη έχει 1.000 μέλη, αριθμό που αποτελεί και το ανώτερο επιτρεπόμενο όριο, από το καταστατικό της. Φυσικά, εκκρεμούν και πολλές αιτήσεις για εγγραφές νέων μελών.

⁵⁵ Η Λέσχη, αν και προσαρμόζεται συνεχώς στις ανάγκες των μελών της, δεν παρεκκλίνει από τις «αρχές» και τα «πιστεύω» της και δεν υποχωρεί στο θέμα της συμμετοχής γυναικών. Το «ωραίο φύλο» μπορεί να επισκεφτεί μόνο το σαλόνι του 8^{ου} ορόφου, που διατίθεται για δεξιώσεις και κοινωνικές εκδηλώσεις. Οι υπόλοιποι όροφοι του ιδιόκτητου, από το 1971, κτιρίου επί της οδού Πανεπιστημίου, χαρακτηρίζονται επίσης από την πολυτελή επίπλωσή τους περιλαμβάνοντας γυμναστήριο, εστιατόριο, αναγνωστήριο, βιβλιοθήκη, πινακοθήκη, σαλόνια για φιλολογικές συζητήσεις, αλλά και χώρους χαρτοπαιξίας, μια δραστηριότητα που επί σειρά ετών κατέχει κυρίαρχη θέση.

Πρωταγωνιστής στις αθλητικές δραστηριότητες του συλλόγου ήταν και είναι η ξιφασκία, γνωστή και ως «ευγενές άθλημα», αφού κυρίως μέλη της υψηλής κοινωνίας επιδίδονταν στο σπορ. Η επίδοση των μελών στην ξιφασκία και τη σπαθασκία, κυρίως κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, οδήγησε στη συστηματική διδασκαλία, την καθιέρωση επάθλων και την αποστολή μελών στο εξωτερικό για να διδάξουν το άθλημα στα υπόλοιπα μέλη. Ο **Αντγος ε.α Μαυρομιχάλης Περικλής**, βενιζελικός βουλευτής και υπουργός, είναι, εκτός των άλλων, και χάλκινος ολυμπιονίκης του 1896. Μένει πρόεδρος της Λέσχης από το 1932 μέχρι το θάνατό του το 1938. Τον διαδέχεται στην προεδρεία ο γιος του πρώτου ιδρυτή της **Αντγος ε.α. Μελάς Βασίλειος**, επίσης βενιζελικός (ο αδερφός του, ε.α. Αξκος του Β.Ν. είναι βουλευτής Ιωαννίνων), που υφίσταται, όπως είδαμε, και φυλάκιση από τη γερμανική διοίκηση της Αθήνας. Ο ίδιος θα ανοίξει τη Λέσχη μεταπολεμικά, παραμένοντας ισόβιος πρόεδρος, μέχρι το 1956. Ο 62χρονος Αντγος ε.α. Μελάς Βασίλειος, για παράδειγμα, παλαιοβενιζελικός αστός και πρόεδρος της Αθηναϊκής Λέσχης⁵⁶, φυλακίστηκε στις 28 Απριλίου 1941, γιατί από τα παράθυρα της Λέσχης αποθεώνονταν φάλαγγες αιχμαλώτων Άγγλων. Επίσης αναγνωρίσιμος από την ηρωική του εποχή, ο **Αντγος ε.α. Μηλιώτης Κομνηνός**, μέλος της Λέσχης, που δεν ανέχθηκε το κλείσιμο της, χτυπώντας με το μαστίγιό του το Γερμανό φρουρό, και φωνάζοντας «έξω από τον τόπο μας, δολοφόνοι», εκτελέστηκε επί τόπου⁵⁷.

Μέλη της Αθηναϊκής Λέσχης, εκτός από τους διατελέσαντες υπουργούς, που δεν επαναλαμβάνονται εδώ, ήταν ο πολιτικός μηχανικός **Αντγος ε.α. Αφρονίδης Γεώργιος**, ο ωτορινολαρυγγολόγος **Υπτγος ε.α. Γόντικας Κωνσταντίνος**, ο πρώην υπασπιστής του βασιλέως Αλεξάνδρου **Αντγος ε.α. Δελαγραμμάτης Γεώργιος**, ο **Υπνχος ε.α. Καναβαριώτης Στυλιανός**, ο **Ανγης ε.α. Μερκούρης Σταμάτιος** (πατέρας της μετέπειτα υπουργού), ο **Αντγος ε.α. Μπάκας Γεώργιος** και δεκάδες άλλοι ε.α. Αξκοί.

Μόνη υποχρέωση των μελών ήταν να πληρώνουν τη συνδρομή τους, που δεν ήταν ιδιαίτερος βαριά. Ο **Αντγος ε.α. Δούσμανης Σοφοκλής**, για παράδειγμα, υπουργός Ναυτικών της κυβέρνησης Τσαλδάρη το 1935, πλήρωνε συνδρομή τριμηνίας το 1951 μόλις 60.000 δρχ.⁵⁸.

Η μεγάλη μάζα, όμως, τον μικροαστών και μεσοαστών ε.α. Αξκων συνέρρεαν σε μια σειρά από συλλόγους και εταιρίες, όπου ο κύκλος ήταν ανοικτός, ή τουλάχιστον πιο ανοικτός από τον προηγούμενο, αν και με έντονο οικογενειακό κλίμα. Αυτονόητη ήταν η θεώρηση ενός στρατού στο κέντρο κάθε εθνικής κινητικότητας, ακόμη και με ευμεγέθη συμμετοχή μη στρατιωτικών στις δραστηριότητές τους, αλλά και η αποδοχή και αναγνώριση της προσφοράς του βετεράνου και της ικανότητάς του να εκφέρει τον λόγο του ειδήμονος. Πέραν αναγνωρίσιμων ηρωικών προσωπικοτήτων που πρωταγωνιστούσαν σε διαλέξεις και ομιλίες, βέβαια, δεν πρέπει να αγνοηθεί και η συμμετοχή δευτεροβάθμιων στελεχών, που αρθρογραφούσαν συχνά στον αθηναϊκό τύπο ή εξέθεταν τις απόψεις τους σε περιοδικά σχετικής ύλης, ενίοτε δε εξέδιδαν και προσωπικούς τόμους με συλλογές των συγγραφικών τους καρπών, όχι σπάνια με σχετική εμπορική επιτυχία. Ούτε πρέπει να λησμονηθεί η αμέριστη συμπαράσταση των φιλήσυχων και νοικοκυραίων αποστράτων, που δεν πρωταγωνιστούσαν βέβαια επώνυμα, αλλά παρίσταντο στις εκδηλώσεις, γεμίζοντας τα αμφιθέατρα με γκρι κοστούμια και αντίστοιχους κροτάφους, όπως μαρτυρούν οι φωτογραφίες των λευκωμάτων, με μια διάχυτη διάθεση που προσομοίαζε με επαγγελματική υποχρέωση, μπορούμε ακόμη να πούμε ηθική και εθνική υποχρέωση, όπως περίπου η κυριακάτικη λειτουργία.

⁵⁶ Για την ίδρυση και το ρόλο της Λέσχης Αθηνών αλλά και τους απόστρατους αξιωματικούς που διατέλεσαν Πρόεδροι και μέλη, βλ. και τη σχετική, με την κοινωνική επιρροή των ε.α. Αξκων, παράγραφο στη συνέχεια.

⁵⁷ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.572.

⁵⁸ Από αποδείξεις που βρίσκονται στο προσωπικό του αρχείου. Χαρακτηριστικό είναι ότι, τον επόμενο χρόνο, ο Δούσμανης απεβίωσε. Η κηδεία του στοίχισε 12.000.000 δρχ., ποσό που καλύφθηκε από το Τμήμα Απόντων του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας.

Ο Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» δεν ήταν μεταπολεμικά αυτό που πρέσβευε για την ελληνική λογοτεχνική πρωτοπορία και τις αλύτρωτες πατρίδες κατά τη ρομαντική εποχή του ύστερου 19^{ου} αιώνα. Κληροδοτούσε, όμως, όπως φαίνεται, νοητές δάφνες, που κινητοποιούσαν δεκάδες αποστράτων στις εκδηλώσεις του. Πλαισιωνόταν από ομοειδείς οργανώσεις, όπως η Ελληνική Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία (Ε.Ι.Ε.Ε.), η Ελληνική Γεωγραφική και Χαρτογραφική Εταιρεία (Ε.Γ.Χ.Ε.) όπως και η Φιλίππου Ένωση και η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, καθώς και λιγότερο γνωστές «εταιρίες», με ιστοριοφιλικό και εθνικό, λογοτεχνικό ή, πιο «ανάλαφρα», κοινωνικό έναυσμα, ακόμη και τοπικιστικές ενώσεις, διάσπαρτες στην Ελλάδα, που εγγυώνται στους υπερήλικες συναντήσεις με τους εναπομείναντες συντοπίτες, τοπικής εμβέλειας νέα και μνημόσυνα στην παιδική ηλικία και τον «παλιό καλό καιρό».

Όποιος επισκέπτονταν τον «Παρνασσό», για παράδειγμα, το 1962, για να αναφέρουμε μόνο κάποιους από τους ανώτατους ε.α. Αξκους, θα συναντούσε τον **Υπτγο ε.α. Αλεξάκη Ιωάννη (Περικλέους)**, τον **Αντγο ε.α. Αλεξάκη Ιωάννη (Σωτηρίου)**, τον **Αντγο ε.α. Γερογιάννη Χριστόδουλο**, τον πρώην υπουργό της 4^{ης} Αυγούστου **Υπτγο ε.α. Δουρέντη Ιωάννη**, τον πρώην υπουργό **Υπτγο ε.α. Δράκο Μάρκο**, τον **Υπνχο ε.α. Καναβαριώτη Στυλιανό**, τον **Αντγο ε.α. Κανελλόπουλο Κωνσταντίνο**, τον **Αντγο ε.α. Κοκορέτσα Ιωάννη**, τον **Υπτγο ε.α. Κολοκοτρώνη Βλαδίμηρο** (του Θεοδώρου, δισέγγονο του Γέρου του Μορηά), τον **Αντγο ε.α. Κράσσο Χρήστο**, τον **Υπτγο ε.α. Ματαλά Κωνσταντίνο**, τον **Υπτγο ε.α. Μπαλή Παναγιώτη**, τον μετέπειτα υπουργό **Αντγο ε.α. Τούμπα Ιωάννη**, τον πρύτανη, όπως είδαμε, του Ε.Μ.Π. **Χατσόπουλο Ιωάννη** και πολλούς άλλους, που επεδίωκαν, με τη διασταύρωση των λογικών και των πολεμικών τους βιωμάτων, να ζορκίσουν τα ελληνικά κακώς κείμενα⁵⁹.

Η Σχολή Εθνικής Αμύνης (Σ.ΕΘ.Α.), ιδρύθηκε το Μάιο του 1950 ως

«αναγκαία συνέπεια των εξελίξεων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αίτινες επέβαλλον την ανάγκην στενού συντονισμού και συνεργασίας των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας, των Πολιτικών Υπουργείων και Οργανισμών, εις τα θέματα Εθνικής Αμύνης. Η Ελλάς διέβλεπεν εγκαίρως την ανάγκην ταύτην, πλην όμως, λόγω του συμμοριτοπολέμου (1945-1949) δεν ηδυνήθη να ιδρύση την Σ.ΕΘ.Α. παρά μόνον το 1950 ότε και ιδρύθη αυτή υπό του αεμνήστου Στρατάρχου Αλεξάνδρου Παπάγου, έκτοτε δε λειτουργεί ανελλιπώς, συνεχώς βελτιούμενη»⁶⁰.

Η Σχολή, με προορισμό την επιμόρφωση Αξκων των Ε.Δ., των Σ.Α., του Λ.Σ. και υπαλλήλων των Υπουργείων, Οργανισμών Δημοσίου Δικαίου και δημοσίων επιχειρήσεων προέβαινε, είτε «τη Διαταγή Υ.ΕΘ.Α.» είτε αυτεπαγγέλτως στη σύνταξη μελετών επί στρατηγικών θεμάτων αφορούντων την Εθνική Άμυνα, στελεχωμένη από ανώτατους και ανώτερους ε.ε. Αξκους και με την αφειδή επικουρία ε.α. Αξκων, αυστηρά επιλεγμένων. Άμεσα δε, στο χώρο λειτουργίας της⁶¹ έγινε το Κέντρο συνεύρεσης των ε.α Αξκων, που είχαν αποτελέσει Διοικητικό και Εκπαιδευτικό Προσωπικό ή σπουδαστές της.

Ο Σύνδεσμος Επιτελών Εθνικής Άμυνας (Σ.Ε.ΕΘ.Α.), συγκροτημένος από αναγνωρισμούς ε.α Αξκους (αποφοίτους της Σ.ΕΘ.Α. και της Ανωτέρας Σχολής Πολέμου), πρέσβεις ε.τ. και συνταξιούχους ανώτατους υπαλλήλους ενεργοποιούνταν τακτικά με τη διενέργεια ανοικτών, και συνάμα ελεγχόμενης προσέλευσης, διαλέξεων επί άσης φύσεως

⁵⁹ Από τις αναμνηστικές εκδόσεις του Παρνασσού, που ανευρέθηκαν, τεκμαίρεται η ισχυρή παρουσία των ε.α. Αξκων στις δραστηριότητες του συλλόγου, όπου έφταναν να κατέχουν και διοικητικές θέσεις, όπως π.χ. ο Σχης ε.α. Καρυδάκης Νικόλαος, κοσμήτωρ των σχολών επί προεδρείας του ακαδημαϊκού Θρασύβουλου Βλήσιδη (1955-1957), ή ο Αντγος ε.α. Ματαλάς Κωνσταντίνος, στη θέση του αντιπροέδρου, και Σχης ε.α. Γεωργόπουλος Νικόλαος, κοσμήτωρ των σχολών του Παρνασσού, επί προεδρείας του ακαδημαϊκού Ιωάννη Καλλιτσούνακη (1965-1966), Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Έκθεσις πεπραγμένων της Εφορείας του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» δια το έτος 1955-1956, Αθήναι 1957 & Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Εορτασμός Εκατονταετηρίδος 1865-1965, Αθήναι 1966.

⁶⁰ *Η Σχολή Εθνικής Αμύνης*, Αθήναι 1972, σελ.13.

⁶¹ Κατά τα δυο πρώτα χρόνια λειτούργησε στη Θεσσαλονίκη, από το 1952, όμως, μεταφέρθηκε στην Αθήνα, στο Πεδίον του Άρεως και εντός του κτηριακού συγκροτήματος της Σχολής Ευελπίδων, όπου υφίσταται, παρά τη μετακόμιση της Σχολής, μέχρι σήμερα.

κοινωνικών ή εθνικών ζητημάτων, από την Οργάνωση της Δημόσιας Διοίκησης, τη Γεωστρατηγική, τις Εθνικές Πολιτικές μέχρι την Προπαρασκευή και Διεύθυνση του Πολέμου, σφραγίζοντας μια ολόκληρη εποχή και βαρύνοντας με γνωμοδοτήσεις στη διαμόρφωση πολιτικών συνθηκών και πρακτικών.

Ακόμη και ασκήσεις επί χάρτου εκδίδονται και κυκλοφορούν σε σειρές, όπου σεβαστοί ε.α. Αζκοί⁶², μετά από μακρόχρονους εθνικούς αγώνες, αναλαμβάνουν την προϊδέαση και την περιφρούρηση του μέσου πολίτη από τους εξωτερικούς (και παρεμφερείς εσωτερικούς) κινδύνους:

«Δυο όμορα κράτη, άτινα έχουσι κοινά σύνορα της ήδη ελληνογιουγκοσλαβικής μεθορίου, ευρίσκονται εις εμπόλεμον κατάστασιν. Το προς βορράν ερυθρόν κράτος, ενεργήσαν δι' αφηνιδιαστικής και πραξικοπηματικής ενεργείας, επί της κατευθύνσεως της κοιλάδος του Αξιού (Γευγελής-Θεσσαλονίκης), διεξαγάγει σκληρούς αγώνας, προς κατάληψιν της πόλεως της Θεσσαλονίκης, καλύπτόμενον από του υψιπέδου Κοζάνης. Εις την περιοχίν Μοναστηρίου συγκεντρώνει δυνάμεις προς ενέργειαν...»⁶³.

Η συνεισφορά, όμως, των ε.α. Αζκων δεν μένει στη θεωρητική τοποθέτηση. Τα γεγονότα, για παράδειγμα, του τέλους του 1963 στην Κύπρο, ευαισθητοποίησαν και τους απόμαχους του στρατού⁶⁴. Η ενωτική κίνηση του 1963-1964 αφείρεσε από την Εκκλησία τον πρωταγωνιστικό ρόλο των κινητοποιήσεων. Η Ιερά Σύνοδος βέβαια έδωσε τις ευλογίες της και οι κληρικοί κατείχαν περίοπτη θέση σε όλες τις συναθροίσεις και πορείες, αυτή τη φορά, όμως, η Πανελλήνια Επιτροπή Αυτοδιαθέσεως Κύπρου (Π.Ε.Α.Κ.) ανασυστάθηκε με επικεφαλής της έναν απόστρατο στρατηγό, που αποτελούσε κεφάλαιο για την αθηναϊκή κοινωνία της εποχής και εθνικό κεφάλαιο από την εποχή των βαλκανικών πολέμων.

Η κινητοποίηση των ε.α. Αζκων, λαοπρόβλητων ηρώων από δεκαετίες, πιθανότατα επιδιώχθηκε και επιτεύχθηκε ως αντίπαλο δέος στην Αριστερά, που έκανε απόλυτα πλέον αισθητή την παρουσία της, εφόσον ως απόδειξη της πατριωτικής της φυσιογνωμίας είχε να επιδείξει μια συνεπή τοποθέτηση υπέρ των αγώνων του κυπριακού λαού για αυτοδιάθεση. Η κινητοποίηση για την Κύπρο αντιμετώπιστηκε, με τη χαλάρωση των μέτρων της κυβέρνησης της Ε.Κ., ως μέρος του αγώνα για «εθνική δημοκρατική αλλαγή», καθώς πρόσφερε το ιδεώδες έδαφος συνεργασίας με άλλες «δημοκρατικές δυνάμεις», ιδιαίτερα στις τάξεις του κινήματος της νεολαίας, που είχε αναπτυχθεί με άξονα το εκπαιδευτικό ζήτημα τα αμέσως προηγούμενα χρόνια. Οι έφοροι του «Παρνασσού» απαιτήσαν να δοθεί αυτοδιάθεση στους Κυπρίους, δικαίωμα το οποίο δινόταν ήδη «εις πλείστους όσους ημιαναπτύκτους και απολιτίστους λαούς»⁶⁵. Ο ηγέτης της Π.Ε.Α.Κ. μίλησε και σε συγκέντρωση, επιχειρώντας να εκφράσει το λαϊκό μένος και το αυθεντικό λαϊκό συναίσθημα, απέναντι σε αυτό που πολλά χρόνια αργότερα ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον Ο.Η.Ε. Ξανθόπουλος-Παλαμάς θα σχηματοποιούσε εύστοχα ως «πνιγηρή ατμόσφαιρα συναλλαγής γεμάτη από τις υπεκφυγές και προδοσίες των μεγάλων και τις απιστίες των μικρών»⁶⁶.

Ήταν η εποχή, όμως, που η Ελλάδα της караμανλικής ανάπτυξης (και της ευρωπαϊκής προοπτικής) άρχιζε να αποδυναμώνει και να απομυθοποιεί τα ηρωικά «τέρατα» του άμεσου και παλιότερου παρελθόντος της, παρά τις προσπάθειες απόδοσης τιμών και ισχύος, από τους γκρίζους κρόταφους, που τους σεβόταν και τους θαύμαζε και το καθεστώς που γλυστρούσε στη Χούντα της 21^{ης} Απριλίου. Ο **Υπτγος ε.α. Μπότσαρης Δημήτριος**⁶⁷ (του Τιμολέοντος-Νότη), με το τόσο ένδοξο παρελθόν και το βαρύ όνομα, που ελευθέρωσε το

⁶² Συγγραφείς που, ακόμη και σήμερα, απολαμβάνουν της εμπιστοσύνης ιστορικών συγγραφέων, όσον αφορά στην αξιοπιστία και την αποχή τους από το γενικότερο προπαγανδιστικό κλίμα της εποχής, ακόμη και στην καταμέτρηση των θυμάτων των δυο αντιμαχόμενων στρατοπέδων, πρβ. Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Τ. 1 & 2, στις υποσημειώσεις που εμπλέκουν το κύριο πόνημα του στρατηγού, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, Αθήναι 1956.

⁶³ Ζαφειρόπουλος Γ. Δημήτριος, Υπτγος ε.α., *Τακτικόν Απόσπασμα*, Τεύχος 6, Αθήναι 1957, σελ.5.

⁶⁴ Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, *ό.π.*, σελ.295-298.

⁶⁵ Τα Νέα 12/2/1964.

⁶⁶ Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, *ό.π.*, σελ.302.

⁶⁷ Τα κατωτέρω στοιχεία από Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» - Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών, *Στρατηγός Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρης – Τιμητική Εκδήλωση*, Αθήναι 1973.

πατρικό του στο Σούλι επικεφαλής του μικτού στρατεύματος Ηπείρου από εθελοντές, εύζωνες και ντόπιους, εκλεγμένος επί σειρά ετών, από το 1923 ως το 1936, βουλευτής Ιωαννίνων με τους βενιζελικούς και τρεις φορές υπουργός, μέλος της Διασυμμαχικής Επιτροπής στο Λονδίνο σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής απεσταλμένος των κυβερνήσεων της Μ.Α., πρόεδρος, μεταπολεμικά, της Ε.Ι.Ε.Ε., της Ε.Γ.Χ.Ε., της Πανηπειρωτικής Επιτροπής υπέρ των τραυματιών και των θυμάτων πολέμου, της Πανελληνίου Επιτροπής Ηρώου Μπιζανίου, του Ελληνορουμανικού Συνδέσμου, του Ελληνοϊσπανικού Συνδέσμου, του Πατριωτικού Ομίλου, της Φιλίππου Ενώσεως, της Πανηπειρωτικής Εταιρείας Αγγλίας, του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών, της Π.Ε.Α.Κ., των Φίλων του Σουλίου και μερικών ακόμη, που υποδέχθηκε και βράβευσε τον De Gaulle στην Ελλάδα, είναι σπουδαίο κεφάλαιο για την ιστορία και τη μεταπολεμική κοινωνία, μα εκφράζει μόνο τους ανθρώπους της αντίστοιχης ηλικίας, τους απόστρατους με τα αντίστοιχα βιώματα (και τραύματα) και όχι, όπως το έθεσε εύστοχα ο Τσακαλώτος, όπως θα δούμε, όταν βρέθηκε κι αυτός σε μεγάλη ηλικία και με περίσσια ενέργεια, την «εθνική σύγχυση», ή όπως αλλιώς ονομαστεί, που κινητοποιούσε τη νέα γενιά στους δρόμους μετά το 1961, σε νέα διαβάσματα και νέες αντιλήψεις για την ιστορία και την πολιτική.

Για τους παραπάνω λόγους, πέρα από την προσωπική τους ενασχόληση ως καθηγητών στις στρατιωτικές σχολές και σε μαθήματα που κρίνονται της απόλυτης ειδικότητάς τους, οι ε.α. Αξκοί πλαισιώνουν και τους Έλληνες προσκόπους, από θέσεις στα κεντρικά τους συμβούλια⁶⁸. Έτσι, οι Πρόσκοποι, βρετανικής καταγωγής και βενιζελικής εισαγωγής στην Ελλάδα, μετά τη μεταξική τους περιπέτεια, αποκτούν και αυτοί «εθνικόφρονα» προσανατολισμό και στελεχώνονται από φυσιολάτρες ε.α. Αξκους με δυνατότητες διαπαιδαγώγησης.

«Εμείς είχαμε έναν συνταγματάρχη της χωροφυλακής, ο οποίος ερχόταν και μας έκανε αντικομμουνισμό κανονικά. Η διαλογή, το μετεμφυλιοπολεμικό σύστημα οργανώνεται στις κυβερνήσεις Καραμανλή, δηλαδή το '55, κυρίως το '53 μετά την πτώση του Κέντρου και πέρα. Είναι

⁶⁸ Το Σ.Ε.Π. υπάρχει από το 1910 στην Ελλάδα. Ίδρυτικά μέλη του αποτέλεσαν οι αξιωματικοί του Β.Ν. Κ. Μελάς, Γ. Πάνας και Ν. Πασπάτης. Αργότερα, αποτέλεσαν και μέλη των Δ.Σ. του. Ο πρώτος, μάλιστα, για πολλά χρόνια φιλοξενεί στην οικία του τα γραφεία. Το βασικό καταστατικό του Σ.Ε.Π. ορίζεται με το Β.Δ. 843/20-5-1912, Φ.Ε.Κ. 179/9-6-1912, Τεύχος Α', που συμπληρώνεται αργότερα από το Ν. 1066/1917, Φ.Ε.Κ. 268/21-11-1917, Τεύχος Α'. Το 1914 τη γενική αρχηγία του Σώματος ανέλαβε ο βασιλεύς Κωνσταντίνος. Το Σ.Ε.Π. παρασημοφορείται για τη δράση του στους βαλκανικούς πολέμους και τη Μικρασιατική Εκστρατεία, όπου έχει και μεγάλες απώλειες. Συνεχίζει, ωστόσο, τις δραστηριότητές του μέχρι να ενσωματωθεί στην Ε.Ο.Ν. του Μεταξά.

Η κυβέρνηση της Αλεξάνδρειας εγκατέστησε το 1942 προσωρινό Διοικητικό Συμβούλιο των Ελλήνων Προσκόπων με Επίτιμο Πρόεδρο τον διάδοχο Παύλο. Ο Δ. Αλεξάτος, ΕΦ Αξκος Β.Ν., σε συνεργασία με τον Πλχο Γ. Λελοῦδα και τέως στελέχη του Σώματος, οργανώνουν Ομάδα Ποντοπόρων Προσκόπων στα πολεμικά πλοία και τις υπηρεσίες του Β.Ν.. Την Ομάδα αυτή αποτέλεσαν όσοι είχαν διατελέσει Πρόσκοποι από αυτούς που υπηρετούσαν την περίοδο εκείνη στο τότε Ελληνικό Βασιλικό Ναυτικό στην Αίγυπτο. Μετά τα στασιαστικά κινήματα που σημειώθηκαν εκεί, οι Ποντοπόροι Πρόσκοποι οργάνωσαν «αναμορφωτική» κατασκήνωση στο Κασφαρέτ του Σουέζ, όπου στάλθηκαν 300 παιδιά ναυτικών που είχαν «παρασυρθεί» από τους κινήματιες. Τον Αύγουστο του 1943, ιδρύθηκαν από τους Γ. Βλάχο και Τ. Γκαζιάνη προσκοπικές Ομάδες στις Προσφυγικές Κατασκηνώσεις Μέσης Ανατολής για την απασχόληση των παιδιών των προσφύγων. Παράλληλα, στην Αθήνα, από το καλοκαίρι του 1944, ανώτατα παλαιά στελέχη του Σώματος Ελλήνων Προσκόπων κάτω από την ηγεσία των Κ. Μελά, Α. Μπενάκη, Μ. Μίνδλερ, Λ. Πτέρη και άλλων δημιούργησαν ομάδες που προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες κατά την περίοδο που μεσολάβησε μέχρι την άφιξη της εξόριστης κυβέρνησης. Τον Νοέμβριο του 1944 το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων ανασυστήθηκε επίσημα με τη συγκρότηση του Διοικητικού Συμβουλίου από τον Α. Μπενάκη. Με τη συμπαράσταση του κράτους συγκαλείται το δεύτερο, κατά σειρά, αλλά πρώτο μεταπολεμικά, Πανελλήνιο Προσκοπικό Συνέδριο, στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1946.

Αργότερα, οι πρόσκοποι θα παρασημοφορηθούν πολλακίς από την κεντρική εξουσία, όπως το 1949, με το Αριστείο Ανδρείας Α' τάξεως, ενώ ο Αλέξανδρος Παπάγος εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς τους «συμπολεμιστές του Προσκόπους» για την ενεργό συμμετοχή τους «στον Αγώνα επιβιώσεως της Φυλής», στο www.sep.org.gr.

ένα σύστημα όπου υπάρχει ο χαφιεδισμός στο οποίο χωριουδάκι, όπου είναι δακτυλοδεικτούμενοι οι αντιφρονούντες με τη Δεξιά και υπάρχει το φακέλωμα. Η «Εθνική Ηθική Διαπαιδαγώγηση» είναι αντικομμουνισμός. Η περιρρέουσα ιδεολογία είναι ακροδεξιά, δεν έχει κανένα στοιχείο δημοκρατικό, από το καψόνι μέχρι την κλεισούρα, το κλείσιμο μέσα, λίγες ώρες την Κυριακή έξοδο, όλη αυτή η διαβίωση, η παιδεία, η άσκηση και λοιπά, έχει το στοιχείο του αυταρχισμού... Υπήρχε μια προσπάθεια αστικοποίησης του Εύελπι, να φύγει, να ξεχάσει τη γειτονιά του χωριού του. Να ξεχάσει την προέλευσή του “εδώ είσαι ταγμένος για το έθνος και πρέπει να είσαι στην υψηλή αστική τάξη, διότι αυτήν υπηρετείς κιόλας”... Δεν ανήκει εκεί που ανήκε πριν μπει στη Σχολή Ευελπίδων κι ότι αν ακολουθεί αυτό το δρόμο θα ανέβει πολύ ψηλά, πρωθυπουργός της χώρας»⁶⁹,

υπογραμμίζει ο **Αντγος ε.α. Βαρδάνης Μιχαήλ**, πρόεδρος σήμερα του Σ.Φ.Ε.Α., για τους νεοσσούς αξιωματικούς της δεκαετίας του 1950.

Το παράδειγμα των αστών ε.α. αξιωματικών, που κάλυπταν κάθε πτυχή της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, καταλαμβάνοντας το 30-40% των λημμάτων στα σύγχρονα «Who's who», θα ήταν σίγουρα το όνειρο κάθε Εύελπι, όπως και κάθε χωριατόπαιδου.

Πέρα, όμως, από τις παραγωγικές σχολές ή τους προσκόπους, χώροι δράσης των ε.α. Αξκών μπορούσαν να γίνουν όλα τα βήματα των αστικών κέντρων, αλλά και της αγροτικής επαρχίας. Αλλά και το «ξεσκόνισμα» της προσωπικής ιστορίας είναι το εκλυτικό αίτιο για έναν οργανισμό συγγραφής, κατά τις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970, από τους Αξκούς ε.α., με δεκάδες εγχειρίδια ή τόμους, αλλά και στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, με ίδιον κόπο ή με εποπτεία επί κάποιου άλλου γράφοντος. Ο αριθμός τους αυξάνεται και από ανθρώπους που δεν έχουν τίποτε αυτοβιογραφικό να κοινοποιήσουν, αλλά καθίστανται, με κάποιον τρόπο, όπως αναφέρθηκε, αναγνωρίσιμοι και μπαίνουν στον πειρασμό να κρίνουν άλλους, να απεραντολογήσουν πολιτικά και κοινωνικά και, βέβαια, να προσαρμόσουν ένα μικρό κομμάτι ιστορίας σε αυτό που, για κάποιο λόγο, θεωρούν⁷⁰.

A. Δημόσιος λόγος

Ο **Υπτγος ε.α. Γεώργιος Φεσσόπουλος**, γνωστός και από άλλες μελέτες για τη συνεισφορά του στην πολιτική και κοινωνική κουλτούρα των στρατιωτικών⁷¹, με νομικές σπουδές πριν την κατάταξή του ως εθελοντού στη Π.Σ.Υ., πολυγλωσσικός και ενεργητικότητας μέχρι μεγάλης ηλικίας, μετά τις προαναφερθείσες υπηρεσίες του στους ελληνικούς σιδηρόδρομους της Κατοχής, αξιοποιείται μετά την αποστρατεία του ως Σύμβουλος της Τηλεφωνικής Εταιρείας (1946-1949) και τοποθετείται αργότερα από τον Παπάγο στη θέση του Γενικού Δκτη Θράκης (1954-1955). Αναφέρεται εδώ, γιατί αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αποστράτου, που αναλώνεται σε πλείστα ζητήματα, εντός και εκτός στρατού, διατηρώντας αλώβητη την κουλτούρα του στρατιωτικού διοικητή ενώ, με βάση την τελευταία του τοποθέτηση, υιοθετεί δόκιμα το ύφος κυβερνητικού επιτετραμμένου. Αποτελεί, κατά την ταπεινή γνώμη του γράφοντος, την πιο χαρακτηριστική, αποφθεγματώδη έως κυνική, μορφή παλαιοσυντηρητικού και λαϊκού δεξιού, που αδυνατεί να χειραγωγήσει τις φιλελεύθερες ή αστικές εξελίξεις και να κατανοήσει ακόμη και ελάχιστα διαφορετικές λογικές και, φυσικά, εν γένει διαφορετικότητες.

Άλλωστε, ο εν λόγω αξιωματικός, είχε αποτελέσει τον οργανωτή των τριών πρώτων ελληνικών Υπηρεσιών Πληροφοριών, το 1924, το 1926 και το 1936⁷², γεγονός για το οποίο

⁶⁹ Κακαράς Α., *ό.π.*, Τ.Α', σελ.365-366.

⁷⁰ Εδώ θα περιοριστούμε σε, κατά την ταπεινή γνώμη του γράφοντος, κάποιες χαρακτηριστικές αφηγήσεις, που δίνουν το εύρος της ενασχόλησης διαφόρων ομαδώσεων αυτόκλητων συγγραφέων. Η αναφορά περισσότερων θα απαιτούσε ξεχωριστή εργασία. Λαμβάνεται, έτσι, ένας ε.α. Υπτγος του 1929, ένας γηραιός παπαγικός υπουργός, Αντγος ε.α. από το 1941 και ένας δυσσαρεστημένος του Στρατάρχη, που η καριέρα του διακόπτεται από τον τελευταίο με το βαθμό του Αντγου ε.α. το 1952.

⁷¹ Χατζηιωσήφ Χρ. (επιμ.), Τόμος Β₂, σελ.88, 195-196, Παπαδημητρίου Ι.Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων – Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα 2006, σελ.187.

⁷² Κατ' αρχήν συνεστήθη στην Κέρκυρα σε τοπικό επίπεδο το 1924 και διαλύθηκε μετά από 7 μήνες. Στη συνέχεια, το Δεκέμβριο του 1925, σε πανελλήνιο επίπεδο, η «Υπηρεσία Γενικής Ασφαλείας του

εύλογα περηφανεύεται, βλέποντας τις εξελίξεις να οδηγούν στη σύσταση της Κ.Υ.Π. στις αρχές της δεκαετίας του '50. Ολοκληρώνει δε την καριέρα του στη Θράκη, μέχρι την κατάργηση των Γενικών Διοικήσεων το 1955, παίρνοντας πολύ «ζεστά» τα καθήκοντά του και επιδεικνύοντας ιδιαίτερο ζήλο. Οι υπηρεσιακές του αναφορές, που ανθολογούνται σε 450 σελίδες εν μέσω απολαυστικών δόσεων εθνικο-κοινωνικο-πολιτικής κριτικής, αναδεικνύουν την ακάματη στρατιωτική διάθεση για επιτέλεση εθνικού έργου, δείχνουν την προϊούσα απογοήτευσή του από την ελάχιστη στρατιωτικοποιημένη οργάνωση της κρατικής μηχανής, επιχειρώντας να αποδεικνύουν και να χτυπούν συχνότατα τη «φαυλότητα» των Αθηνών και της δημόσιας διοίκησης των «Μανδαρινών», αντικατοπτρίζοντας, εκτός των άλλων, τον μέσο «μάχιμο» απόστρατο αξιωματικό. Άλλωστε, ο Φεσσόπουλος προεδρεύει της Ε.Ε.Α.Α. την περίοδο μετά το πέρας των άλλων καθηκόντων του και θα ήταν απαραίτητο, στην κατανόηση ψυχοσυνθέσεων και λογικών, να κρυφακούσουμε έναν up-to-date μονόλογο.

«Αυτά, πολύ καθαρά σημαίνουν ότι σήμερα: Το Κράτος είναι ΑΔΙΚΟΝ, ΑΒΟΥΛΟΝ και ΑΝΗΘΙΚΟΝ· ότι η κρατική μηχανή λειτουργεί πολύ ανωμάλως»⁷³,

ωρύεται ο στρατηγός, αποκαλύπτοντας ότι «παρακληθείς» ανέλαβε τα καθήκοντά του στη Θράκη, «ως εθνικός εργάτης», εκεί που «ΠΝΕΕΙ ΚΑΘΑΡΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥ ΑΓΝΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ ΑΗΡ» (υπογραμμίσεις του κειμένου), διαπιστώνοντας άμεσα σοβαρά προβλήματα στο βιοτικό επίπεδο, «τη μαρτυρική ζωή του αγρότου» και τη δυσλειτουργία της κρατικής μηχανής, που επιτείνει τον εθνικό κίνδυνο.

«Ο αείμνηστος Στρατάρχης – ο οποίος επιμελέστατα ετηρείτο εις πλήρη άγνοια της πραγματικότητας – εστενοχωρήθη πάρα πολύ. Με παρεκάλεσε θερμώς να επανέλθω εις την Θράκην, να ολοκληρώσω την έρευνάν μου και να του υποβάλω εν καιρώ λεπτομερή μελέτην»⁷⁴.

Ο Στρατάρχης, ωστόσο, για αναπόδραστους σε κάθε άνθρωπο, λόγους, δεν «ηυδόκησε» ποτέ να μάθει τα αναφερόμενα, καθότι, όπως αναφέρει:

«διαρκώς εξηπατώμην από το άμεσον υπηρεσιακόν περιβάλλον του»⁷⁵.

Η «εγκληματική περιφρόνηση» της υπαίθρου, κατά την πρώτη διετία Καραμανλή, η σιωπή «διά να αποκοιμίζεται ο λαός», αποτελούν, κατά τον Φεσσόπουλο, «καθαράν εθνικήν προδοσίαν». Αναλύει με τη σειρά ζητήματα γεωργικά, εποικιστικά, δημοσίων έργων, διαφώτισης, εθνικής ασφάλειας, φτάνοντας, στον επόμενο τόμο του έργου του, σε ανάλυση επισήμων στοιχείων κατά υπουργείο και υπηρεσία, αλλά και ελέγχων-ανακρίσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά υπηρεσία και οργανισμό και καταδεικνύουν καταχρήσεις και «ληηλασίαν» δημοσίου χρήματος σε διάφορα επίπεδα και εντός των ελεγκτικών και διοικητικών μηχανισμών των περιφερειακών και γενικών γραμματειών, των ασφαλιστικών ταμείων, των ταμείων αρωγής συμμοριοπλήκτων, των υπηρεσιών απονομής δικαιοσύνης⁷⁶. Προειδοποιεί ότι οι εργάτες πιστεύουν ότι:

«Η πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου είναι υπόδουλος των μεγιστάνων του χρήματος»⁷⁷.

Και αλλού:

«Η πρωτεύουσα και οι πλούσιοι, οφείλουν να εννοήσουν ότι, εις την γλυδὴν εις την οποίαν ζουν, πρέπει να σκέπτονται πολύ την ύπαιθρον και τους φτωχούς, οι οποίοι ήρχισαν να εξυπνούν... Το πολύ

Κράτους» (Υ.Γ.Α.Κ.) αλλά καταργήθηκε μετά από 9 μήνες. Τρίτη προσπάθεια έγινε μετά από μια δεκαετία, τον Ιανουάριο του 1936 ως «Υπηρεσία Αμύνης του Κράτους» (Υ.Α.Κ.), αλλά και πάλι καταργήθηκε μετά από 8 μήνες. Ο Φεσσόπουλος θεωρεί ότι δεν ευδοκίμησαν, παρά «τας εθνικότητας υπηρεσίας» τους, λόγω «ασυγχωρήτου αγνοίας περί του εθνικού της προορισμού... ταπεινών κομματικών επιδιώξεων των πολιτικών Αρχηγών... και ενόχων προσωπικών βλέψεων μερικων από τα αρμόδια όργανα του Κράτους», χωρίς να αναλύεται σε λεπτομέρειες, εν ολίγοις δε διότι «τα κόμματα δεν κατόρθωναν να τας καταστήσουν όργανά των», ό.π., Τ. Α', σελ.210 & Β', σελ.96-98.

⁷³ Φεσσόπουλος Γ., ό.π., Τόμος Α', σελ.6 (οι υπογραμμίσεις όπως υπάρχουν στο κείμενο).

⁷⁴ Ο.π., Τ. Α', σελ.18.

⁷⁵ Ο.π., Τ. Α', σελ.19.

⁷⁶ Ο.π., Τ. Β', σελ.24-77.

⁷⁷ Ο.π., Τ. Α', σελ.25.

μεγάλο ποσοστόν (48%), το οποίον αι Επισκοπαί εισπράττουν από τους Ναούς, τους καθιστά ανικάνους να εκτελέσουν, μετά των πολλών άλλων σοβαρών υποχρεώσεών των και την κατά τας εορτάς ενίσχυσιν των πτωχών της ενορίας των»⁷⁸.

Φτάνοντας στο ζητούμενο:

«Η κατάσταση, την οποίαν από της απόψεως που εξετάζομεν εμφανίζει σήμερα η περιοχή εκείνη, οφείλεται εις το ότι οι γεωργικοί κλήροι αφέθησαν κατά τα 4/5 εις τους μουσουλμάνους και, κατά φυσικήν συνέπειαν, το από τον καπνόν πολύ πλούσιον εισόδημα περιέρχεται κατά την ιδίαν αναλογίαν εις αυτούς. Οι μουσουλμάνοι όμως, παρά την προσπάθεια που καταβάλλεται δια την πνευματικήν των ανάπτυξιν, ζουν εις πρωτόγονον κατάστασιν, δεν εξοδεύουν τίποτε από το εις χρήμα εισόδημά των, το μεταβάλλουν εις χρυσάς τουρκικάς λίρας τας οποίας, άλλοι μεν κρύπτουν υπό την γην και άλλοι εξαγουν εις την Τουρκίαν»⁷⁹.

Και παράλληλα:

«Δεν υπάρχει η παραμικρά αμφιβολία ότι, σωφρόνως διοικούμενον (το Ι.Κ.Α.), μη υφιστάμενον τας τόσο συνήθεις εις τον τόπον μας κάθε μορφής εκμεταλλεύσεις και εις τον πραγματικόν προορισμόν του αναταποκρινόμενον, αποτελεί τον υπ' αριθμόν ΕΝΑ εχθρόν του Κομμουνισμού»⁸⁰.

«ΜΑ ΔΕΝ ΚΡΟΥΩ ΚΑΝΕΝΑΝ ΚΩΔΩΝΑ. Ξέρω πως όσοι κρούουν τους κώδωνας ΜΑΤΑΙΟΠΟΝΟΥΝ. Και ξέρω ακόμη, **από χρόνια πολλά και από πείρα πικρή**, πως εδώ πέρα μόνον Ο,ΤΙ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΓΙΝΕΤΑΙ» (υπογραμμίσεις του κειμένου), δανείζεται τη φράση άλλου δημόσιου λειτουργού, ο Φεσσόπουλος, για να εκφράσει την οδύνη του.

«...Αι πληγαί αυταί οφείλονται εις τας διαφόρους κρατικές Υπηρεσίας, αι οποία ασχολούνται με τα τόσων μορφών ζητήματα της υπαίθρου, έχουν δ' αφεθεί χωρίς καμίαν καθοδήγησιν και επίβλεψιν. Αι οποία, αποτελούνται από ανθρώπους ουδένα ποτέ υποστάντας έλεγchon μέχρι βαθμού, ώστε **να χάσουν το αίσθημα της πραγματικότητας και την αντίληψιν της ευθύνης**, να νομίζουν εαυτούς ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΣΚΟΥΣ, να μη σέβονται τους νόμους και, όχι σπανίως να περιφρονούν όλους τους προϊσταμένους των **μέχρις αυτού του Υπουργείου**· από ανθρώπους **που δεν έχουν ιδέαν** της νευραλγικότητας του σημείου της Χώρας εις το οποίον υπηρετούν, **αγνοούν** την από πολλών απόψεων επιβαλλομένην εδώ λελογισμένην σκοπιμότητα και **διαπνέονται** κάπου-κάπου από πρωτοφανή – άρα γε ασυνείδητον; - σκληρότητα. Κατά φυσικήν όλων αυτών συνέπειαν, εκδίδουν αποφάσεις ανεδαφικές και πρακτικώς μη εφαρμοσίμους· **καταβασανίζουν** τον λαόν, τον **τηρούν διαρκώς** εν αναστατώσει και προκαλούν τας κυριολεκτικώς ακαταπαύστους και εντονοτάτας διαμαρτυρίας του. Διαμαρτυρίας, αι οποία καθ' εκάστην υποβαλλόμεναι εις εμέ, **ΕΞΕΓΕΙΡΟΥΝ ΤΗΝ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΝ ΜΟΥ** **ως ανθρώπου** και **ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΤΗΝ ΕΝΤΡΟΠΗΝ ΜΟΥ, ως αντιπροσώπου της Κυβερνήσεως...**»⁸¹.

Και αλλού, εστιάζοντας στην πολιτική ηγεσία:

«Οι πολιτικοί μας κατευθύνουν τας πράξεις των ερήμην των αντιλήψεων για την ζωή και γενικότερα των ιδανικών, που είχε διαμορφώσει ο Ελληνισμός. Δεν μπόρεσαν να παρουσιάσουν μια συνθετική σύλληψη, που να καλύψη τις υλικές προϋποθέσεις της ζωής του Έθνους και τον ιδεολογικό προσανατολισμό του πολιτισμού του. Είναι δίχως πνευματικότητα, αφιλοσόφητοι, ανιστόρητοι, δίχως ηθικόν πάθος, κοινοί επαγγελματίαι σχεδόν. Διατελούν υπό κρίσιν, αδυνατούν να διδάξουν τον λαόν Σύστημα, Συνέχεια και Συνέπεια. Καλλιεργούν σκοπίμως την αμάθειαν του λαού. Εις το σύνολόν των σχεδόν, χαρακτηρίζονται από απελπιστική μετριότητα. Στάθησαν κατώτεροι από τας προσδοκίας της μάξης, ουσιαστικά εμπόδιο στη φυσιολογική πορεία του Έθνους. Αδυνατούν να επιλύσουν οποιοδήποτε ζωτικόν πρόβλημα. Τιβάζουν περί πολλά και λιμνάζουν στην τύφλα τους. Στερούνται αισθήματος ευθύνης, θάρρους και πνευματικότητας. Υπάρχει πολιτική κακοδαιμονία, με συνέπειαν την αστάθειαν της πολιτικής ιδεολογίας, την πλήρη εξαφάνισιν της ευθιξίας, την αναισθησίαν έναντι παντός σκανδάλου. Η ελληνική πολιτική είναι δεμένη πίσω από ξένα συμφέροντα, άλλοτε ολότελα διεφθαρμένη, άλλοτε από ανοησία και, ελάχιστες φορές, από καλόπιστη πρόθεση. Έπαιξε, άλλοτε συγκαλυμμένα άλλοτε ανοιχτά και σχεδόν πάντα εν επιγνώσει το παιχνίδι των ξένων, που, πότε με την προσωπίδα του προστάτη, πότε με το μαστίγιο του εκβιαστή, κυριαρχούν στην παρασκηνακή ζωή του

⁷⁸ Ο.π., Τ. Α', σελ.37.

⁷⁹ Ο.π., Τ. Α', σελ.28.

⁸⁰ Ο.π., Τ. Α', σελ.39.

⁸¹ Ο.π., Τ. Α', σελ.112 (υπογραμμίσεις του κειμένου).

τόπου. Επικρατούν κομματική κραιπάλη και συναλλαγή. Επιβάλλεται να εξοστρακισθή από την πολιτική ζωή του τόπου ο καθιερωμένος ως τώρα τύπος πολιτευομένου»⁸².

Ο «μπελάς», που αποτελεί ο απόστρατος στρατηγός, για τις βραδυφλεγείς δημόσιες υπηρεσίες, ενίοτε προκαλεί και συναγερμούς, αληθείς ή στο άμεσό του περιβάλλον:

«Ο γράφων, ολίγον μετά την ανάληψιν των καθηκόντων του και εις την πρώτην με τον τότε Υπουργόν Β. Ελλάδος συνάντησίν του, εξήτησε την άμεσον αντικατάστασίν του. Έλαβε την απάντησιν ότι **αυτό δεν γίνεται, ΔΙΟΤΙ ΤΟΝ ΘΕΛΟΥΝ ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ**. Εις μόνο Βουλευτή του Νομού κατεφέρθη δριμύτατα εναντίον του και απευθυνθείς εις όλους τους αρμοδίους, τον εχαρακτήριζεν με σωρείαν επιθέτων τελειώς ασυνήθους βαρύτητος και εξήτει, το ολιγότερον, την άμεσον απομάκρυνσίν του. Κατά σύμπτωσιν, μετ' ολίγον, ο Βουλευτής εκείνος έγινε Υφυπουργός άμεσος προϊστάμενός του. Έκτοτε, ουδέν παράπονον εξέφερε...»⁸³.

Και αλλού:

«Επιμένων απολύτως ότι η πάταξις των Μανδρινών είναι ευκολοτάτη, θα φέρω ως παράδειγμα δυο ενεργείας, τας οποίας προ πενταετίας ως Γενικός Διοικητής Θράκης, εγώ έκαμα εις βάρος δύο εξ αυτών. Ο εις, ο οποίος εθεωρείτο ο στυλοβάτης της Γενικής Διοικήσεως, θελήσας να με αγνοήση άμα τη αναλήψει των καθηκόντων μου και τυχών άμέσως της υπηρεσιακής απαντήσεως που επεβάρυτο, **διά της άμεσου αποπομπής του**, έμεινεν εμβρόντητος και ματαίως εξήτησε συγγνώμην. Τον έτερον, βασιζόμενον εις την προστασίαν **ολοκλήρου σχεδόν** της ηγεσίας του εν τη εξουσία κόμματος και αποπειραθέντα να κλέψη, επίσης **απεμάκρυνα άμέσως της θέσεώς του**. Οι άλλοι συνάδελφοί των εδιδάχθησαν τόσον, ώστε ουδείς επεχείρησε πλέον να τους μιμηθή»⁸⁴.

Και όταν τα συνήθη και πολιτισμένα μέσα δεν επαρκούν, ο κύριος Γενικός εμφανίζει τα κρυφά του όπλα:

«Επί πλέον, επισήμως έχει αναφερθεί, ότι πρόκειται περί ανωτέρου και δραστηριοτάτου στελέχους του Κομμουνισμού, με πολύ επιβεβαρυμένον παρελθόν, **χωρίς να έχη ζητήσει** και κατά συνέπειαν **ΧΩΡΙΣ ΝΑ ΤΥΧΗ ΑΠΟΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΥ**. Πρόκειται περί του Διευθυντού Γεωργίας, ο οποίος... χειρίζεται τα ζητήματα κατά τον χειρότερον και πλέον άδικον τρόπον...»

Εξάλλου:

«Όπως εις άπασας τας Εκπαιδευτικάς Περιφερείας της Ελλάδος, παρατηρείται διαίρεσις των διδασκάλων εις την παράταξιν των εθνικοφρόνων και την της **ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ**, η οποία αποτελείται μεν από τους αριστερίζοντας, νομιμοφρόνως όμως εργαζομένους. Η αρμοδία Αστυνομική Αρχή επιβεβαίωσε τα ανωτέρω, με την προσθήκην ότι: «Οι της αντιπολιτευομένης παρατάξεως, επιβαρύνονται με σοβαράν αντεθνικήν δράσιν και ότι **ΑΙ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ** μεταξύ του διδασκαλικού κόσμου **ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ**»... Λεπτομερείς φάκελοι υπάρχουν εις τας αρμοδίας Υπηρεσίας του Κράτους. Άπαντες κατηγορούνται, διά πλουσίαν αντεθνικήν και εν πολλοίς καθ' αυτό εγκληματικήν δράσιν. Πολλοί από αυτούς απολυθέντες, εκτοπισθέντες και φυλακισθέντες ακόμη, απεχαρακτήρισθησαν και διωρίσθησαν εκ νέου. Δεν διαφωνώ, εάν τα δύο τελευταία έγιναν με την πολύ μεγάλην προσοχήν που έπρεπε... **ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΝΑ ΒΛΑΨΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**, όσοι από αυτούς θελήσουν... Επίβλεψιν και λήψιν στοιχειωδεστάτων έστω μέτρων, ο γράφων δεν αντελήφθη»⁸⁵.

Επανέρχεται, λοιπόν, το ζήτημα της «Εθνικής Διαφωτίσεως», στον τομέα της οποίας ο γράφων θεωρεί ότι γίνεται «προδοτική σπατάλη» χρημάτων «διά την ΔΗΘΕΝ διεξαγωγή του επιβαλλομένου έργου»⁸⁶. Αποτελώντας ο ίδιος ιδρυτικό κεφάλαιο στην Κ.Υ.Π. κλήθηκε να συμμετάσχει στη σχετική «Μεγάλη Επιτροπή Διαφωτίσεως» εν έτει 1950, αλλά παραιτήθηκε εντός τριμήνου ζητώντας ακρόαση από τον πρωθυπουργό:

«Όχι όμως τούτο δεν έγινε, αν και ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως επέσθη από το άμεσον περιβάλλον του, αλλ' ουδ' απαντήσεως καν έτυχε ο γράφων. Ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου τον διαβεβαίωσε ότι η Επιτροπή ηρνείτο να έλθη εις επαφήν μαζί του διότι τον εθεώρει απηρχαιωμένων αντιλήψεων ως προς τον Κομμουνισμόν... Ο ίδιος όμως ενόμιζεν ότι η άρνησις ωφείλετο εις φόβους της Επιτροπής μη επισκιασθή από αυτόν».

⁸² Ο.π., Τ. Β', σελ.79-80.

⁸³ Ο.π., Τ. Α', σελ.115.

⁸⁴ Ο.π., Τ. Β', σελ.125.

⁸⁵ Ο.π., Τ. Α', σελ.169-170.

⁸⁶ Ο.π., Τ. Α', σελ.179-180.

Και πράγματι, η Επιτροπή εκείνη διαλύθηκε «υπό τας αποδοκιμασίας της κοινής γνώμης» γιατί, μεταξύ άλλων, υποστήριξε ότι «εθνική ιδεολογία δεν σημαίνει προάσπισιν του αστικού καθεστώτος. Αντιθέτως, επιβάλλεται Η ΣΤΗΛΙΤΕΥΣΙΣ ΤΟΥ, διά να μη υποτεθή ότι κρύπτονται οικονομικά συμφέροντα». Ο Φεσσόπουλος τάσσεται με τη σύγχρονη γνώμη της εφημερίδας «Εμπρός» (16/12/1950), που «βρέθηκε στην ανάγκη» να επικρίνει την επιτροπή:

«Αν δεν ήτο η καθαρεύουσα, θα ενομίζαμεν ότι πρόκειται μάλλον περί γενικών οδηγιών του συντρόφου Ζαχαριάδη προς τους ινστρουχτορες. Μήπως παρεφρόνησεν αυτό το Κράτος;»

Ο στρατηγός βρίσκεται στην ανάγκη να υπερασπιστεί το ιδιαίτερο και αρχαιότατο, σε σχέση με το «νεογνικό» του εθνικόφρονος Κέντρου, ταλέντο του, αποκρύπτοντας, ή αγνοώντας, το γεγονός ότι η Λαϊκή Δεξιά αποτελεί αυτάρκη νέα διαφωτιστική δύναμη, που δομείται με αντικομμουνιστικά υλικά, όπως διαφαίνεται από τον δικό του εκφερόμενο λόγο, για τα πεπραγμένα του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος, του Ι.Κ.Α., των γεωργικών και εποικιστικών υπηρεσιών, που η ένταξη εργασίας τους δείχνει, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, να κινητοποιούνται από τη δύναμη ενός παράνομου κόμματος και μιας αντεθνικής ιδέας. Είναι δε ανακόλουθος με τα δικά του λεγόμενα, όταν ε.ε. Σχης και σε δυναμικό εγχειρίδιο εκδοθέν το 1929 διαφώτιζε:

«Κατηγορώ το Κεφάλαιον, διότι με το να μη αντιληφθή την μεταπολεμικήν πνευματικήν εξέλιξιν και να εξακολουθή να θεωρή την ιδέαν της αλληλεγγύης των τάξεων ως ιδέαν «κούφια», δεν επεχείρησε καν να εφαρμόση προοδευτικώς τα ασφαλή εκείνα δόγματα, που τρέφουν τον πολιτισμόν και αφήκε τοιουτοτρόπως τας εργαζόμενας μάζας λείαν εύκολον εις την κομμουνιστικήν εκμετάλλευσιν»⁸⁷.

Ολόκληρη η, ομολογουμένως ανεπαρκής κρατική παραγωγικότητα και διαφώτιση, αφού «ούδε το κυπριακόν κατώρθωσε να μας αφυπνίση»⁸⁸, δείχνει «εγκληματικήν αδράνειαν»⁸⁹, «παρεξέκλινε τελείως του σκοπού της...επιδοθείσα εις κομματικόν χαφιεδισμόν», προκαλώντας «συλλήψεις πολιτών δι' αναρμοδιών στρατιωτικών Μονάδων και εν αγνοία των αρμοδιών κρατικών Υπηρεσιών. ΕΞΩΚΕΙΛΕΝ εις ασχέτους προς τον προορισμόν της πολιτικοστρατιωτικής ενεργείας», όλη αυτή η κοινωνική και διοικητική κινητικότητα με τις μεγάλες δαπάνες σε έμψυχο και άψυχο υλικό δημιουργείται για να εξορκίσει τον Κομμουνισμό. Και η κατάδειξη στόχων συνεχίζεται:

«Μετά την καταστολήν της ανταρσίας, ο Κομμουνισμός ούτε διά μίαν στιγμήν εσταμάτησε τας ενεργείας του. Ευθύς και εις ακατάπαυστον συνέχειαν μέχρι της στιγμής αυτής, ηγετικά στελέχη του ΕΙΣΕΡΧΟΝΤΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΩΣ από το Παραπέτασμα εις την Ελλάδα και την ΔΙΑΤΡΕΧΟΥΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΣ απ' άκρου εις άκρον. Πολλά από αυτά, που ασφαλώς αποτελούν κάτι το ελάχιστον από το σύνολον, συλλαμβάνονται, ιδίως εις τας Αθήνας και τον Πειραιά. Ασύρματοι, αμέσως και εν λεπτομερεία τηρούντες ενήμερον το Παραπέτασμα, καθώς και παράνομα τυπογραφεία, πολύ συχνά ανακαλύπτονται. Σήμερον ακριβώς (Ιούλιος 1957), έγιναν τιαυτά συλλήψεις και ανακαλύψεις. Σοβιετικά προπαγανδιστικά φυλλάδια κυκλοφορούν ελευθέρως»⁹⁰.

Η υπερβολή και η φαντασία, ενός συνταξιούχου με αμετακίνητες αξίες αερόψυκτου μεσοπολεμικού όπλου, άπαξ και πυροδοτούνται δεν έχουν όρια:

«Τα εξαπτέρυγα της εν Αλεξανδρουπόλει μητροπόλεως έφερον βουλγαρικής επιγραφάς. Τούτο, αν και αυτά πολλάκις κατά διαφόρους εποχάς περιεφέροντο εις την πόλιν, ήτο άγνωστο εις τον Μητροπολίτην, τον Νομάρχην και τας λοιπάς Αρχάς τόσον επιτοπίους, όσον και εις την αρμοδιαν να επέμβη εξ Αθηνών (Κ.Υ.Π.)»⁹¹,

συνεχίζει, αν και είναι αμφίβολο ο τότε Δντης της Κ.Υ.Π. Νάτσινας να ασχολήθηκε, υπομειδιώντας, έστω και κατ' ελάχιστον, με τα εθνικά, κατά Φεσσόπουλο, ζητήματα. Η

⁸⁷ Φεσσόπουλος Γεώργιος, Συνταγματάρχης, *Η εξέλιξις του Κομμουνισμού εν Ρωσία και η πρόοδος αυτού εν Ελλάδι*, 1929, σελ.12.

⁸⁸ Φεσσόπουλος Θ. Γεώργιος, Στρατηγός, *Το Κράτος, Η μαρτυρική ζωή του αγρότου – Σοβαροί εθνικοί κίνδυνοι, Α' Τόμος*, 1957, Τ. Α', σελ.190.

⁸⁹ Ο.π., Τ. Α', σελ.212.

⁹⁰ Ο.π., Τ. Α', σελ.215.

⁹¹ Ο.π., Τ. Α', σελ.158.

επιδίωξη να συνδεθεί η ηθική κατάπτωση, συγκρίνοντας τις κοσμοπολίτικες εξελίξεις του Λονδίνου, όπου «μέλη της ανωτάτης αριστοκρατίας καταδικάζονται επί παρακινήσει νεαρών εις ομοφυλοφιλίαν...μέγας αριθμός Λεσχών ομοφυλοφίλων και Στριπ-τιζ»⁹², αυτές της ελληνικής επαρχίας, όπου «έτερος Γυμνασιάρχης εξυλοκοπήθη αγρίως, διότι – όπως ισχυρίστησαν οι ξυλοκοπήσαντες – έκαμεν εις μαθητριάς του ερωτικής προτάσεις, επί των οποίων μάλιστα επέμεινε παρά την επέμβασιν κληρικού»⁹³, με την κρίση της ασθμαίνουσας κρατικής μηχανής, που δομεί ή συνηγορεί στο «Συνδικάτον του εγκλήματος»⁹⁴, και την έλλειψη ουσιαστικής διαφώτισης, που επιτρέπει στο διαιωνιζόμενο κομμουνιστικό κίνδυνο να μην «ορρωδεί προ ουδενός», δημιουργεί για το στρατηγό ένα αδιαπέραστο αντεθνικό πλέγμα, απέναντι στο οποίο ο μέσος Έλληνας, η «μάζα», όπως επανειλημμένα τονίζει, δεν μπορεί να αντισταθεί:

«...αντιμετωπίζουν τρεις εχθρούς συγχρόνως: Τον υλιστικόν αθεϊσμόν από Βορρά, την εθνικήν διάβρωσιν εξ Ανατολών και την αδράνειαν από Νότου. ΠΙΟΣΟΝ Θ' ΑΝΤΕΞΟΥΝ;»⁹⁵

Μόνη λύση, κατά τη γνώμη του, αποτελούν οι προτάσεις δυο ελληνοαμερικανών, του Κυριάκου Βαρβαρέσου και του Ιωάννη Τσουδερού⁹⁶, που μάλιστα πρώτος διατύπωσε σε έκθεσή του για τους νομάρχες, εν έτει 1926:

«Οι αντιπρόσωποι του Κράτους, οι Νομάρχαι, μη εκλεγόμενοι μεταξύ ικανών διά την θέσιν αυτήν αλλά μεταξύ των κομματικών φίλων των ισχυόντων, είναι εν μεγίστη αναλογία εντελώς ακατάλληλοι και ταπεινοί δούλοι του κόμματος, δίδοντες το παράδειγμα της πολιτικής διαφθοράς αντί να επιβλέψουν τους άλλους υπαλλήλους. Είναι ανάγκη να καταβληθή όλως ιδιαίτερα μέριμνα διά τον κλάδον αυτόν, να προσελκυσθούν δε πρόσωπα τίμια και ικανά, διά της παροχής ικανοποιητικού μισθού και της απαλλαγής των από την κομματικήν εκπροσώπησιν»⁹⁷,

«φωτογραφίζοντας», ακόμη μια φορά, τους απόστρατους στρατιωτικούς.

Ο Υπτγος ε.α. Φεσσόπουλος τηρεί μια επαμφοτερίζουσα στάση στο σύνολο των γραφομένων του, που για πρώτη φορά «αγκαλιάζουν» ολόκληρο το πολιτικό σύστημα. Τα 14 βιβλία που εξέδωσε, από το 1914, τάσσονταν εντός του γενικότερα νοούμενου ως πεδίου ευθύνης του στρατεύματος (στρατιωτική ψυχολογία και ιστορία, αλύτρωτος ελληνισμός, κομμουνισμός και διαφώτιση). «Το Κράτος», δίτομο που εκδίδεται το 1957 και 1959, τον βρίσκει άρτι αποστρατευθέντα από την γενικότερη κοινωνική και πολιτική ενέργεια και εκφράζει τις σχετικές προσωπικές πικρίες προς την κυβέρνηση Καραμανλή, που δεν διαχειρίζεται με τους ίδιους, με τις μετακατοχικές και άμεσα μετεμφυλιακές κυβερνήσεις, προνομιακούς όρους τους «παλαιοδεξιούς», τα «Κεφάλαια» του στρατού και της Κατοχής, αρκούμενη σε αναγνωρίσιμες ή αυτόφωτες προσωπικότητες ευκρινέστερης κοινωνικής εμβέλειας. Εξάλλου, η καταγγελτική γραμμή του στρατηγού οριοθετείται στη «φοβέρα», εφόσον στη μελέτη του, πέρα από παχιές κουβέντες εθνολαγνείας και προσωπικής αξιοπρέπειας, δεν υπάρχει ούτε ένα όνομα εναγομένου ή καταγγελλομένου, αλλά μόνο η σκιαγράφηση του κοινωνικού περιβάλλοντος, θέτοντας την υπόνοια «επίδειξης οδόντων» και μη διάλυσης σχέσεων, εν όψει μελλοντικού προσκλητηρίου για ανάληψη νέας υπηρεσίας. Και, φυσικά, ούτε ένας λόγος αυτοκριτικής, αλλά μόνο εύφημοι μνείες, τίτλοι και αριστεία

⁹² Ο.π., Τ. Β', σελ.15.

⁹³ Ο.π., Τ. Α', σελ.168.

⁹⁴ Ο.π., Τ. Β', σελ.124.

⁹⁵ Ο.π., Τ. Α', σελ.218.

⁹⁶ Ο Καθηγητής της Κοινωνιολογίας Τσουδερός, μετά από διαγνωστική επιτόπια έρευνα στην Ελλάδα, σε σειρά άρθρων του στην εφημερίδα «Το Βήμα» (23, 24 & 25 Ιουλ. 1959), μεταξύ άλλων διαπίστωνε την απώλεια της εμπιστοσύνης του κοινού προς το κράτος, τα μεγάλα ελαττώματα του κρατικού μηχανισμού, με την πολυπληθή παρασιτική υπαλληλία, τη γραφειοκρατία και τον ακμαίο κομματισμό, την πολυτέλεια και επίδειξη της ανώτερης τάξης και την κοινωνική πενία και «αναστάτωση». Ορίζει δε και τις χρήσιμες κατευθύνσεις για την αντιστροφή των δυσμενών συνθηκών στη δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος, την εντατικότερη αξιοποίηση της γης, την αναδιοργάνωση και εξυγίανση του κρατικού μηχανισμού και της πολιτικής κατάστασης και την προβολή της «ιδιομορφίας της Ελλάδος» στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού.

⁹⁷ Ο.π., Τ. Β', σελ.109.

από τοπικές αρχές, τον τύπο και ταπεινούς ανθρώπους προς «τον δικό τους άνθρωπο», «το λευκό στρατηγό»!

Εν πάσει περιπτώσει, μετά και την παράδοση της προεδρείας της Ε.Ε.Α.Α., ο Γεώργιος Θ. Φεσσόπουλος ιδιωτεύει, έμμεση απόδειξη του γεγονότος είτε ότι η κυβέρνηση Καραμανλή δεν λαμβάνει το επικριτικό του μήνυμα, τουλάχιστον με τον τρόπο που επιθυμεί ο αποστολέας, είτε ότι ορίζει διαφορετικά την ανάπτυξη και τη διοικητική εποπτεία, είτε ότι η επετηρίδα, ακόμη και των αποστράτων, είναι ανάλογη και οι νεότεροι αποτελούν εξίσου κρίσιμη και χρήσιμη πολιτική πελατεία.

Τυπικός εκπρόσωπος παπαγικού ε.α. Αξκου είναι, επίσης, ο **Αντγος ε.α. Γυαλίστρας Σέργιος**, νομιμόφρων αξιωματικός σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, που αποστρατεύεται οριστικά μετά την παράδοση του 1941 και παρακολουθεί την Αντίσταση, την Απελευθέρωση και τον Εμφύλιο από την Αθήνα σαν απόστρατος. Αφηγείται, λοιπόν, λεπτομερώς, στο 370 σελίδων προσωπικό του τόμο, τους βαλκανικούς πολέμους και τον Α΄ Παγκόσμιο, μέχρι το 1923, και «συμπιέζει» τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 σε 20, δίνοντας μόνο τη διεθνή σκηνή και τις αντίστοιχες συνθήκες και, για το εσωτερικό, ακροθιγώς, αυτό που αντιλήφθηκε ότι έγινε. Με την Εθνική Αντίσταση, ολοκληρώνει σε δυο παραγράφους, ατάκτως τοποθετημένες ανάμεσα σε κρίσεις:

«Οι μεν φιλελεύθεροι πολίται και οι αντιβενιζελικοί συνήψαν μίαν σιωπηράν ειλικρινή κομματικήν ανακωχήν προ του εξωτερικού εχθρού. Το πατριωτικό αίσθημα μεταξύ των εθνοφρόνων πολιτών, ασχέτως κομματικής ιδεολογίας, υπερίσχυεν εις το ακέραιον. Όσον αφορά τους Έλληνας Κομμουνιστάς, παρ' ότι κατά το χρονικόν διάστημα από 28^{ης} Οκτωβρίου μέχρι της 22ας Ιουνίου 1941, μέχρι δηλαδή της ημέρας της ενάρξεως της γερμανικής επιθέσεως εναντίον της Ρωσίας, ο Κομμουνισμός, ο Εθνικοσοσιαλισμός και ο Φασισμός ήσαν κατά τύπους Σύμμαχοι...εν τούτοις η εθνική σύμπνοια μεταξύ των Ελλήνων εθνοφρόνων υπήρξε τοιαύτη ώστε ούτοι δεν ετόλμησαν να σηκώσουν τη βέβηλον χείρα των εναντίον της Πατρίδος των. Πιθανώς να είχαν λάβει τας σχετικές διαταγάς εκ Μόσχας...Από της 22ας Ιουνίου και επέκεινα, οι Έλληνες Κομμουνισταί, εν τη υποδουλωθείση εν τω μεταξύ Ελλάδι εις τους τρεις Κατακτητάς...εξ αδηρίτου ανάγκης, όφειλον να εμφανίζονται επί τι χρονικόν διάστημα, ως συνεργαζόμενοι μετά των εθνοφρόνων συμπατριωτών των»⁹⁸.

Αλλά και πάλι,

«...σατανικώς και υπούλως εκμεταλλεόμενος (ο Κομμουνισμός) των πατριωτισμών των εθνοφρόνων πολιτών, διαπράττει ανάνδρους δολοφονίας, ενίοτε εναντίον μεμονωμένων Γερμανών ή Ιταλών, στρατιωτικών, προκαλών ούτως, εσκεμμένως, πρωτοφανή αντίποινα, ως λ.χ. τας ομαδικάς σφαγάς των Καλαβρύτων, του Διστόμου, της Κρήτης και αλλαχού. Έλθωμεν ήδη, ειδικότερον εις την «Μητερίσαν Μόσχαν»...»⁹⁹.

Έτσι, ο αντεθνικός παράγοντας ανδρώνεται και διεκδικεί μερίδιο στην εξουσία. Γι' αυτό ευθύνεται και ο Woodhouse, εκπρόσωπος της Intelligence Service στην Αντίσταση που, «25ετής κατά την απόβασίν του. Στερούμενος ως εκ της ηλικίας του πείρας, ήτο και φύσει επιπόλαιος. Έπεσεν αφελές θύμα της σατανικότητος των συνοδουπόρων». Άλλωστε, αδιάφρεστο τεκμήριο της εσφαλμένης βρετανικής πολιτικής είναι ότι, κατά το 3μηνο Σεπτέμβριο με Νοέμβριο του 1944, ο επίσημος κρατικός ραδιοσταθμός του Λονδίνου «εξύμνει συστηματικώς την γενναιότητα των μαχητών του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ., όταν ούτοι με κονσερβοκούτια έσφαζαν ανηλεώς τους εθνικόφρονας Έλληνας πολίτας». Τα «κονσερβοκούτια», τα απλούστερα φονικά εργαλεία που παραπέμπουν σε ημιβάρβαρες καταστάσεις, αποτελούν μόνιμη επωδό:

«Από απόψεως εκτελέσεως (ο συμμοριτοπόλεμος) ήρξατο εκ μέρους των ξενοκινήτων Συμμοριτών εκδηλούμενος υπό την ειδεχθεστέραν μορφήν της ανθρωπίνης θηριωδίας, διά δολοφονιών, ατομικών ή ομαδικών, με τα απλούστερα φονικά μέσα, τα κονσερβοκούτια, προς αποκοπήν κεφαλών και μαστών αθώων θυμάτων...»¹⁰⁰.

⁹⁸ Γυαλίστρας Α. Σέργιος, Αντγος ε.α., *Εθνικοί Αγώνες 1909-1959*, Αθήνα 1963, σελ.249-250.

⁹⁹ *Ο.π.*, σελ.263.

¹⁰⁰ *Ο.π.*, σελ.266.

Η απάθεια και η συγκατάβαση των μη συμμετεχόντων στην Εθνική Αντίσταση εξιδανικεύεται. Τα ελληνικά δίκαια υπηρετήθηκαν από τους νομιμόφρονες Αξκούς των πόλεων, που δεν έσυραν στην επαρχία την εκδικητικότητα του Άξονα.

Ο Αντγος ε.α. Βασιλάς Ευθύμιος, μάχιμος στον Ε.Λ.Α.Σ., μετά την παλιννόστησή του στον τακτικό στρατό, μετά την απελευθέρωση, επιδιώκει να είναι αντικειμενικότερος:

«Γενικά, τ' Απομνημονεύματα των Στρατιωτικών της περιόδου αυτής είναι γραμμένα με οξύτητα. Μερικά έχουν σκοπό την αυτοπροβολή του γράφοντος. Άλλα την απόσπαισι ευθυνών, εν είδει απολογίας. Κι άλλα γράφτηκαν με την κρυφή ή φανερή πρόθεσι να ξεσκεπάσουν τ' αδύνατα σημεία μερικών Αρχηγών, εκ των θεωρουμένων ως μεγάλων. Παράλληλα, έγιναν πολλές συζητήσεις περί του αν αυτές οι αποκαλύψεις, οι οποίες καμιά φορά φέρνουν στο φως αθλιότητες ή γκρεμίζουν στημένα είδωλα, ωφελούν τα Έθνη και τους Λαούς και, ως εκ τούτου, αν συμφέρη να γίνονται. Ή μήπως θα ήταν προτιμότερο να διατηρούνται οι θρύλοι, όπως γεννήθηκαν πάνω στο βράσιμο του πολέμου από τη σκοπιμότητα της στιγμής, με τη δικαιολογία ότι οι θρύλοι χρειάζονται για τον φρονιματισμό των ερχόμενων γενεών. Εγώ αδίσταχτα τάσσομαι με την αλήθεια. Νομίζω πως η αλήθεια δεν μπορεί ποτέ να βλάνη»¹⁰¹.

Βέβαια, όποιος μελετήσει το σύνολο του πονήματός του θα συμπεράνει ότι, ο στρατηγός, το μόνο που επιχειρεί, στην καλύτερη περίπτωση, είναι να είναι αντικειμενικός με όλους τους άλλους. Άλλωστε, παρά τα προλεχθέντα, παραδέχεται ότι και η αλήθεια που υπηρετεί έχει τα όριά της. Τα γραφόμενα του 1960 ακολουθούν μια δημοσιογραφική πορεία (κρύβονται μέχρι να χρησιμεύσουν ή φυλάσσονται για να μην κάνουν κακό στον συγγραφέα, μέχρι τις καταλληλότερες συνθήκες του 1966:

«ως προς το χρόνο δημοσιεύσεως τους, δεν έχω τίποτε αποφασίσει. Εγώ τα γράφω σήμερα για να μην χαθή η περιγραφή μιας εποχής, την οποίαν θεωρώ ζωτική. Το αν θα τα δημοσιεύσω εγώ προ του θανάτου μου, ή οι απόγονοί μου, αυτό αποτελεί άλλο Κεφάλαιον»¹⁰².

Πέραν της κομπορρημοσύνης «περί αληθείας» και του απλού γεγονότος ότι δεν περιλαμβάνουν ίχνος αυτοκριτικής, τα απομνημονεύματα Βασιλά έχουν την αξία τους γιατί «σπάνε» πρώτα, και με χαρακτηριστικό τίτλο, τα ιερά και αδιαμφισβήτητα στεγανά του εθνικού αγώνα του Εμφυλίου και των ηγητόρων του:

«Εις ανωτάτους και υπευθυνότατας θέσεις υπηρετούσαν αξιωματικοί συνεργασθέντες με τους Ιταλούς ή τους Γερμανούς κατά την Κατοχή. Γενικοί Γραμματείς ή Διευθυνταί Υπουργείων των οποίων οι Υπουργοί είχαν καταδικασθεί επί εθνική αναξιοσύνη, υπηρετούσαν εις τον στρατόν και διη εις υψηλοτάτας θέσεις. Και του γεγονότος αυτού την εξήγησιν αφήνω να την αναζητήσει ο ιστορικός του Στρατού...»¹⁰³.

Ο Αντγος ε.α. Βασιλάς Ευθύμιος, πρώην Ε.Λ.Α.Σ.ίτης και «μένεα πνέων» κατά ανώτερων και ομοιόβαθμων επιτελών, αποκαλύπτει:

«Η δυσπιστία έναντι των Στρατιωτικών και ο κομματικός υπολογισμός επρυτάνευαν. Οι Πολιτικοί, ζηλοφθόνως βλέποντες τους Στρατιωτικούς ενδιέφεροντο προπάντων να αποκλείσουν τους δυναμικούς ηγήτορας, οι οποίοι θα είχαν αντιρρήσεις εις τας αντιλήψεις και τας προθέσεις των, και των οποίων εφοβούντο, ίσως, την φιλοδοξίαν...ενδιέφεροντο έκαστος διά την αύξησιν της δημοτικότητός του. Τίποτε δεν έμενε μυστικόν...Για δύο πράγματα πιστεύουν όλοι οι άνθρωποι πως έχουν ταλέντο και ότι γι' αυτά ούτε προπαρασκευή χρειάζεται, ούτε μελέτη: να γράψουν ένα βιβλίο και να διοικήσουν ένα Στρατό. Αλλά και εκ μέρους των Στρατηγών: μαλθακότης και αβουλία μέχρις ανικανότητος. Συζητήσεις και αντιρρήσεις επί κάθε διαταγής και κάθε αποφάσεως από τους εκτελεστές, εις σημείον ώστε να τροποποιούνται τα Σχέδια και να γίνονται αγνώριστα...Αναζήτησις της διαφημίσεως...για να κάμη τη φιγούρα του ο φίλος...Το "πέταμα της πεπονόφλουδας" ήταν όχι σπάνιος τύπος ενεργείας...Εις τας κεντρικάς θέσεις (Γ.Ε.Σ. και Γ.Δ.Υ.Σ.) αξιωματικοί άμαχοι από ανέκαθεν...άμαχοι της Μ. Ασίας. Το πώς κατόρθωσαν άνθρωποι απόλεμοι να αναρριχηθούν τόσο ψηλά ως το αναζητήσει ο Ιστορικός του Στρατού μας»¹⁰⁴.

¹⁰¹ Βασιλάς Κ. Ευθύμιος, Αντγος ε.α., *Μικροί ηρωισμοί - Μεγάλες αθλιότητες*, Αθήνα 1966, σελ.3-4.

¹⁰² *Ο.π.*, σελ.5.

¹⁰³ *Ο.π.*, σελ. 10.

¹⁰⁴ *Ο.π.*, σελ.9-10.

Εν ολίγοις, ο στρατηγός, μετά τον Αντγο ε.α. Σπαή Λεωνίδα, υπουργό του Κέντρου, που ανακατεύει, γενικώς και ανώνυμα, τις στάχτες της Κατοχής:

«Τα Τάγματα Ασφαλείας εδυσφήμισαν, όσον τίποτε άλλον περισσότερο, την χώραν και έβλαψαν αυτήν ηθικώς και υλικώς εις σοβαρόν βαθμόν. Ωργανώθησαν και εξοπλίθησαν υπό των Γερμανών. Εξεπαιδεύθησαν παρά τούτων και εχρησιμοποιήθησαν εις την εξόντωσιν των πατριωτών, οι οποίοι ηγωνίζονται διά την απελευθέρωσιν της Ελλάδος...Εστιγματίστησαν ως προδότες και εγκληματίες πολέμου εις την συνείδησιν του Έθνους...Κατά συνέπειαν, τα γνωστά “εθνικόφρονα” επιχειρήματα και οι γνωστοί “αντικομμουνιστικοί υστερισμοί” των συνεργατών και δοσιλόγων, τότε και σήμερα, διά την ανόσιον Γερμανο-“Ελληνικήν” (“Ραλλικήν”) σύμπραξιν κατά την Κατοχή μετά των υποδουλωτών και εχθρών της Ελλάδος, ούτε σοβαρά είναι, ούτε ευσταθούν, ούτε εμπρέπουν σε σοβαρούς πολιτικούς ή συγγραφείς, ούτε εις οιονδήποτε πραγματικόν Έλληνα»¹⁰⁵.

κρίνει και κατακρίνει τους «άξιους εθνικούς ήρωες» της νέας μετεμφυλιακής κατάστασης, που είχε υπηρετήσει σθεναρά, εισάγοντας στην εποχή της αμφισβήτησης:

«καλομαθημένα παιδιά, που ο φαβοριτισμός της Δικτατορίας, πρώτα, και της Μέσης Ανατολής, εν συνεχεία είχε καλομάθει να παίρνουν πολλά και να δίνουν λίγα»¹⁰⁶...

ενασχολούμενος, επιτέλους, με αποκαθήλωση αγιογραφιών:

«ο Στρατηγός Τσακαλώτος με χαρακτηρίζει εις διάφορα σημεία του έργου του, με τρόπον λίαν γενναϊόδωρον και υπερβολικόν ως τον “εκλεκτόν κατόπιν και πρωτοβάθμιον επαγγελματικώς Αντιστράτηγον Βασιλάν”, ως “ικανότατον και δραστηριότατον Μέραρχον”. Δεν δίδω καμμίαν αξίαν εις τους κολακευτικούς αυτούς χαρακτηρισμούς: με αφήνουν ασυγκίνητον. Το όλον βιβλίον περιέχει τόσας ανακριβείας, τόσας υπερβολάς στους χαρακτηρισμούς των “καλών” και των “κακών”, τόσας κολακείας των ισχυρών της ημέρας. Περικλείει τόσην δριμύτητα εις τας κατηγορίας κατά των μη συμπαθών, καθώς και τόσην υπουλόγητα εις τας μεθόδους διά την μείωσιν των θεωρουμένων ως αντιπάλων εις την δόξαν, που θα προτιμούσα να μην ανέφερε ο Συγγραφεύς το όνομά μου. Να μην ησχολείτο με εμέ»¹⁰⁷.

«Ο Παπάγος δεν ήταν καμμία εξαιρετική στρατιωτική φυσιογνωμία. Νομίζω ότι ούτε και αυτός ο ίδιος εφρανόζετο τον εαυτόν του ως τοιαύτην. Χαρακτήρος “αριστοκρατικού” περιεφέρετο καθ’ όλην την σταδιοδρομίαν του περί τα Ανάκτορα, με την Αυλήν των οποίων είχε δεσμούς συγγενικούς. Πολεμικήν υπηρεσίαν είχεν ελαχίστην και άνευ διακρίσεων. Τον επέβαλαν, όμως, η ισχυρά αυλική υποστήριξις...η απόστασις εις την οποίαν εκρατούσεν όλους τους υφισταμένους του...αφάνταστος εγωισμός...φύσει καχύποπτος, περιέβαλε πάντοτε τον εαυτόν του με πρόσωπα, εις τα οποία είχαν απόλυτον εμπιστοσύνην...Άφησε πολύ να παρακληθή διά να δεχθή το 1949 την Αρχιστρατηγίαν»¹⁰⁸.

B. ... και Προπαγάνδα

Πέρα, όμως, από τους αναγνωρίσιμους ε.α. Αξκους, άμεσα μετά τον Εμφύλιο, μεγάλη ήταν και η κινητικότητα των χαμηλότερων βαθμών ε.α. Αξκων, οι οποίοι περιδιάβαιναν την επικράτεια «διαφωτίζοντας» με εγχειρίδια «εξ ιδίων κόπων» το κοινό και παράλληλα διαφημίζοντας και εμπορευόμενοι το πνευματικό τους έργο. Προμηθεύονταν δε σχετικές διαταγές από το Αρχηγείο της Βασιλικής Χ/Φ, που παρείχαν «πάσα συνδρομή δια την επίτευξιν του επιδιωκομένου». Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η ελληνική επαρχία ενημερωνόταν, για παράδειγμα, για «τα τυφλά όργανα των κομμουνιστών» και τους «κατάπτυστους προδότες παντός ιερού και πατρίου» και διαπιστωνόταν, μέσα από εκλαϊκευτικές λογικές και επιχειρήσεις επί αμμοδόχου ότι εξαιτίας του διεθνούς κομμουνισμού θα ήταν «ο Γ’ Παγκόσμιος πόλεμος αναπόφευκτος», στον οποίο, ωστόσο, «η Σοβιετική Ρωσία θα συνετρίβετο» καθότι, πέραν της διεθνούς γεωπολιτικής και της εσωτερικής της σήψης, ο ελεύθερος κόσμος ήταν ο μόνος που διέθετε ατομική βόμβα¹⁰⁹!

¹⁰⁵ Σπαής Λεωνίδα, Αντγος ε.α., *Πενήντα χρόνια στρατιώτης στην υπηρεσία του Έθνους και της Δημοκρατίας*, Αθήνα 1970, σελ. 259-260.

¹⁰⁶ *Ο.π.*, σελ.95.

¹⁰⁷ *Ο.π.*, σελ.136.

¹⁰⁸ *Ο.π.*, σελ.242-243.

¹⁰⁹ Βλασσάρας Βασίλειος, Ανώτερος Αξκος ε.α., *Η Ελλάς ενώπιον ενδεχομένου Γ’ Παγκοσμίου Πολέμου*, Αθήναι 1949, σελίδες 48. Σχετική Εγκριτική Εγκύκλιος 24, Αρ. Πρωτ.8/114/64, Τμήμα Μελετών και Τύπου Βασιλικής Χωροφυλακής.

Ενίοτε, βέβαια, η κατάσταση εκτρέπεται σε παραληρηματικούς τόνους, προσομοιάζοντας περισσότερο σε κινδυνολογίες ιεροκηρύκων του μεσαίωνα και μην αποφεύγοντας τους «ευθηνούς λεονταρισμούς»:

«Δεν μας αρέσκουσιν οι ευθηνοί λεονταρισμοί, με την χείραν όμως εις την καρδίαν και με την συνείδησιν καθαράν λέγομεν εις τον Κύριον Κρούστσεφ ότι, εάν κληθώμεν και πάλιν ν' αγωνισθώμεν διά την Ελευθερίαν μας, θα προτιμήσωμεν να γίνη στάχη η Ακρόπολις με τους περί αυτήν – ανυπάρχτους σήμερα – ελαιώνας (δεν υπάρχουν ατυχώς σήμερα οι περίφημοι «μορίαί», αι ιεραί δηλαδή ελαίαι της Αθηνάς, εκ του ελαίου των οποίων επληρούντο οι Παναθηναϊκοί Αμφορείς και εδίδοντο ως έπαθλα εις τους νικητάς των Παναθηναϊκών αγώνων), παρά να υποδουλωθώμεν αισχρώς, ότε θα μας οικτίρωσι – και δικαίως – με λαλιάν ανθρωπίνην οι κίονες και αι 92 μετώποι του Παρθενώνος.

Ναι, δύνασθε Κύριε Κρούστσεφ ν' αποταφρώσετε την Ακρόπολιν με τους ελαιώνας, αλλά δεν θα συναποταφρώσετε και την απόφασίν μας να ζήσωμεν Ελεύθεροι. Δεν αποσχονιζόμεθα, με τας απειλάς σας, των προς την Πατρίδα και την Ελευθερίαν καθηκόντων μας, και τας ιδέας και μόνον ταύτας υπερασπιζόμενοι, δεν θα διστάσωμεν, έστω και επί ιδίω ολέθρω, να αναρρίψωμεν τον κύβον, οσφραϊνόμενοι και αύθις την οσμήν της πυρίτιδος και επιλέγοντες αντί μιας φρίκης χωρίς τέλος, της δουλείας δηλ., ένα φρικώδες τέλος, τον θάνατον.

Και όλα αυτά, ανεξαρτήτως της βεβαιότητός μας, κατά την οποίαν, πριν φθάσωσι οι πύραυλοί Σας εις την Ακρόπολιν μας, δέση ΑΛΛΩΝ πυραύλων θα έχη νεκρώση πάσαν ζώην εις την αχανή χώρα σας, ώστε ενδεχομένως ΣΕΙΣ κ. Κρούστσεφ να μη πληροφορηθείτε περί της καταστροφής της Ακροπόλεώς μας...»¹¹⁰.

Ιδιαίτερη μορφή, που αξίζει αναφοράς, στο χώρο του λαϊκού αναγνώσματος, ο **Πολύμερος Μοσχοβίτης**. Απόστρατος αξιωματικός, σε νεαρή ηλικία, μετά την εκκαθάριση των βασιλοφρόνων της μικρασιατικής καταστροφής, διήγε ως δημοσιογράφος την εποχή των στρατοκρατικών κινημάτων (1923-1935) και ήταν ο πρώτος που πληροφόρησε, μεταπολεμικά το νοήμον κοινό των δεξιών εφημερίδων ότι οι σοβιετικοί στρατιώτες «τρώγανε στη Γερμανία...οδοντόπαστες και κουβαλούσαν στους ώμους τους, μια που δεν εύρισκαν του χεριού...ωρολόγια του τοίχου!». Απόστρατος ο ίδιος, απολαμβάνοντας την αναγνωσιμότητα και επιτυχία του, έφτασε στο σημείο να στοχοποιείται από τους «βεντηρόφιλους», όπως ο Τσακαλώτος, για την απομάκρυνση Βεντήρη και την προώθηση Παπάγου στην αρχιστρατηγία, μέσα από μηχανορραφίες των Σοφούλη και Μαρκεζίνη, που δεν ήθελαν να θίγεται η βρετανική πολιτική από την ελληνική μικροπολιτική των προσώπων¹¹¹. Και τμήμα της 4^{ης} εξουσίας, στα χέρια ε.α. Αξκών που επιβίωναν και διακρίνονταν σε αμιγώς φιλελεύθερα περιβάλλοντα, έξω από τον προστατευτισμό και τη δημοσιοϋπαλληλική νοοτροπία του ενεργού στρατού¹¹².

Ολοκληρώνοντας την παράγραφο της κοινωνικής δράσης των ε.α. Αξκών, είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι, πέρα από προβληματισμό και γνωμοδότηση, στο επίπεδο μιας διάλεξης ή με την έκδοση ενός εκλαϊκευτικού εγχειριδίου, υπήρξαν και κάποιοι περισσότερο ακτιβιστές. Ο Υπόδικτης, για παράδειγμα, του ευζωνικού τάγματος Αθηνών, την περίοδο των μεγάλων μπλόκων του καλοκαιριού του 1944, Της, τότε, **Παναγιώτης Κυριακού**, θα ενεργοποιηθεί στο Παλαιό Φάληρο ως απόστρατος το 1962, με την Αντικομμουνιστική Σταυροφορία¹¹³. Από το προσωπικό αρχείο του αρχηγού της οργάνωσης που μελετήθηκε έχουν πιθανότητα αφαιρεθεί, για απλούς λόγους ξεσκονίσματος προσωπικών ιστοριών, όλες οι επαφές με ε.α. Αξκούς των Ε.Δ., ενώ υπάρχουν αναφορές για ε.α. Αξκούς της Χ/Φ, που βοηθούσαν στη «δουλειά» του Συνδέσμου. Στο εν λόγω αρχείο απέμειναν μόνο τα

¹¹⁰ Βουδικλάρης Δρ. Θεόδωρος, Ανχης ε.α., *Τι εξέχασεν ο Κύριος Κρούστσεφ*, Αθήναι 1961, σελ.3-4, προσεγγμένο τομίδιο εκδοθέν και στα αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά.

¹¹¹ Γρηγοριάδης Φ., *Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τ.3, σελ.926.

¹¹² Αντίστοιχες φυσιογνωμίες, του χώρου των ε.α. Αξκών, που θα αναφερθούν σε επόμενες παραγράφους είναι ο χρονογράφος και συγγραφέας **Πλχος ε.α. Αποστολίδης Πέτρος** (γνωστός περισσότερο ως Παύλος Νιρβάνας), που τα χρονογραφήματά του, προπολεμικά, στην «Εστία» και την «Ακρόπολη» είχαν άκρως προσωποποιημένη πελατεία και ο **Υπτγος ε.α. Τσιγάντες-Σβορόνος Χριστόδουλος**, κραταιός σχολιαστής στις εφημερίδες «Ελευθερία», «Τα Νέα» και «Εθνος» από το 1948 και μέχρι τη Χούντα, οπότε εξαναγκάστηκε σε αποδημία.

¹¹³ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.76.

βιογραφικά των «λούμπεν», που «κάρφωσαν» στις λαχαναγορές και τις οικοδομές. Η στήριξη, όμως, μιας τέτοιας οργάνωσης, που αναφέρει στο Καταστατικό της τη συνεργασία με τα Σ/Α, με δραστηριότητα, όπως αποδεικνύεται από το εναπομείναν περιεχόμενο, από την Ορεστιάδα μέχρι τη Ρόδο, «προδίδει» τη σκιά των απολεσθέντων στοιχείων.

Για να ολοκληρωθεί η παράγραφος, πέρα από τις εκδοτικές προσπάθειες, με ίδια μέσα ή με τη βοήθεια του Γ.Ε.Σ., του Υπουργείου Στρατιωτικών ή της Χ/Φ, είναι απαραίτητο να σημειωθεί και μια τελευταία κοινωνική συνεισφορά των ε.α. Αξκών. Η 31^η Αυγούστου είναι, αδιαμφισβήτητα, η μέρα του ε.α. Αξκού. Είναι η πρώτη νίκη του ανασυντασσόμενου στρατού μετά από το ένδοξο 1940, που βεβηλώθηκε από τη συνθηκολόγηση και την υποταγή, ακολουθούμενο από μια τριετία συγκατάβασης προς μια τριπλή κατοχή, που ελάχιστα τίμησε την αξιοπρέπεια πολλών ανωτάτων στρατιωτικών των τελευταίων μεταξικών επιτελείων, τουλάχιστον εντός των συνόρων της χώρας. Και για τους παλιότερους ακόμη, είναι η πρώτη νίκη μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, που χώρεσε την απέραντη Ελλάδα των χιλιετιών στην Ελλάδα της Λωζάννης. Εκτός, όμως, από το δεύτερο Γράμμο, η Ε.Ε.Α., παράλληλα με τον Εθνικό Στρατό, όφειλε να αντιπροσωπεύεται σε όλες τις εθνικές επετείες.

Ο απόστρατος-σύμβολο, όμως, μιας εποχής, όφειλε να εκτελεί επιμνημόσυνες δεήσεις, πέραν της θρησκευτικής και χάριν της εθνικής και εκπαιδευτικής τους σημασίας για τους νεότερους, στα πλησιέστερα Ψυχοσάββατα για νεκρούς οικείους, που η ομαδικότητα των κοινών εμπειριών από ετών καθιστούσε λατρευτούς εκλιπόντες. Η πολιτική προέκταση των «γιορτών μίσους» είναι αυτονόητη. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι η ψυχική συνάφεια με τον πεσόντα και την πιθανή εναπομείνασα ορφανική οικογένεια, με την παρουσία θυμάτων-αναπήρων, εφένδρων-νέου αίματος και υπό την αιγίδα των τοπικών αρχών, που καθιστούσαν τη φόρτιση εκρηκτική, ενάντια στο θύτη, ενάντια στον εχθρό. Εν πάσει περιπτώσει, η «διατεταγμένη υπηρεσία» αφαιρούσε κάθε ψήγμα ευθύνης από τον, ούτως ή άλλως, δικαιωμένο θανόντα, ιδιαίτερα δε αν αποτελούσε άμαχο πληθυσμό.

Από αυτές τις γιορτές φυσικά, δεν θα μπορούσαν να λείπουν οι εκπρόσωποι της επίσημης Ένωσης Αποστράτων, αλλά και των τοπικών Συνδέσμων. Η κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής, βέβαια, επεξέτεινε τους εορτασμούς και τα μνημόσυνα σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Ελλάδας. Σταχυολογούμε, τυχαία, επετείους, από τις δεκάδες που υπάρχουν, και παρέμεναν ενεργές ουσιαστικά σε κάθε ηρώο, όπου είχε πραγματοποιηθεί μάχη στον Εμφύλιο ή με κάποιο ιδιαίτερο εμφανές ή «παραλλαχθέν» αντικομμουνιστικό (της επιβουλής εναντίον της ελληνικής Μακεδονίας, της Ε.Α.Μ.ικής προδοσίας ή της βαναυσότητας των «ληστοσυμμοριτών») νόημα, πολλές από τις οποίες έχουν λάβει τοπικό χρώμα και συνεχίζονται ακόμη:

- Η 13^η Οκτωβρίου είναι «Ημέρα του Μακεδονικού Αγώνος», μνημονεύοντας την ημέρα θανάτου του Παύλου Μελά (13/10/1904). Την εγγύτερη Κυριακή, με μέριμνα της Μητροπόλεως Καστοριάς και συμμετοχή εκπροσώπων της Ε.Α.Α.Σ. πραγματοποιείται εορτασμός στην πόλη της Καστοριάς και το χωριό Παύλος Μελάς (σήμερα Δήμος Κορεστέων). Την επιμνημόσυνο δέηση και σειρά ομιλιών του Δημάρχου και τοπικών παραγόντων ακολουθεί επίσκεψη στο σπίτι που σκοτώθηκε ο μακεδονομάχος.¹¹⁴
- Τον Αύγουστο, αποδιδόταν τιμή στη μνήμη του μπλόκου της Κοκκινιάς (17/8/1944). Τις αυθόρμητες λαϊκές εκδηλώσεις, από το 1964 με δημοτική διοργάνωση, θα αντικαταστήσει το 1967 η Στρατιωτική Διοίκηση Πειραιώς. Ο διορισμένος δήμαρχος της Χούντας στη Νίκαια, Της ε.α. Πλυτζανόπουλος Νικόλαος, που αντικαθιστά τον εκλεγμένο δήμαρχο της Ε.Δ.Α., που είχε εκλεγεί το 1964 με 58%, τυγχάνει ανιψιός του Δκτη Τ/Α Αθηνών και αρχιτέκτονα του μπλόκου. Ο χουντικός δήμαρχος θα κάνει την επόμενη χρονιά τα αποκαλυπτήρια αναμνηστικής πλάκας, που τονίζει:

«Προδότηι και μασκοφόροι κομμουνισταί εαμίται, ελασίται παρέδωσαν εις τους βαρβάρους κατακτητάς την 17^{ην} Αυγούστου 1944 αγνούς πατριώτας αγωνιστάς της Εθνικής

¹¹⁴ Το 2004, επί τη ευκαιρία συμπληρώσεως εκατονταετίας, στον εορτασμό «στο ελεύθερο τμήμα της Μακεδονίας μας» παραβρέθηκε ο «θεόσαλτος» Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χριστόδουλος, που «ο πατριωτικός του λόγος συνεκλόνησε και τα άψυχα», Γεωργιάκος Θεόδωρος Υπτγος ε.α., Εθνική Ηχώ Ιανουάριος 2005.

Αντιστάσεως, τέκνα ηρωικά της Νικαίας, οι οποίοι και εξετελέσθησαν εις τον χρόνον τούτον»¹¹⁵.

- Η επέτειος της μάχης της Δημητσάνας (3/8/1948) παρέχει μία ακόμη ευκαιρία μνημοσύνου υπέρ αναπαύσεως της ψυχής των πεσόντων «Ανδρών της Χωροφυλακής και Ιδιωτών», όπου παρίσταται αντιπροσωπεία των αποστρατικών συνδέσμων¹¹⁶.
- Τον Οκτώβριο στο Ύψωμα «Δοβά Τεπέ», υπέρ αναπαύσεως των ηρωικώς πεσόντων αξιωματικών και οπλιτών των «εθνικών» δυνάμεων την περίοδο των μαχών του Μπέλες τον Αύγουστο του 1949¹¹⁷.
- Το Δεκέμβριο, για τη Μάχη του Κιλκίς. Από την 3^η Δεκεμβρίου του 1968 την τοποθεσία κοσμή μνημείο πεσόντων¹¹⁸.

Όσον αφορά στην υποταγή που επιδεικνύουν οι περισσότεροι ε.α. Αζκοι, ιδιαίτερος οι διακριθέντες κατά την Εθνική Αντίσταση, υπογραμμίζεται ότι οι επαφές με τις κατά τόπους ή τις κεντρικές πολιτικές ηγεσίες, εκλεγμένες ή διορισμένες ποτέ δεν έλειψαν, για την εξυπηρέτηση, αμφοτερόπλευρα, όπως θα δούμε στην ενότητα των «Ενώσεων Αποστράτων», κοινωνικών επαφών. Ο Σχης ε.α. Παπαδόπουλος Αλέξανδρος, για παράδειγμα, υπαρχηγός του Ζέρβα, ηπειρώτης βουλευτής και πρόεδρος της Πανελληνίου Ενώσεως Συνδέσμων Εθνικής Αντιστάσεως Ε.Ο.Ε.Α.-Ε.Δ.Ε.Σ., με την ευκαιρία της 26^{ης} επετείου από την έναρξη του αντάρτικου στα Γιάννενα την 28^η Ιουλίου του 1968, ανακήρυξε τον Γεώργιο Παπαδόπουλο «επίτιμον Γενικόν Αρχηγόν των Ομάδων Εθνικής Αντιστάσεως», εξομοιώνοντας όλες τις εκδοχές «του διμέτωπου αγώνος εναντίον των κατακτητών και εναντίον του ερυθρού φασισμού»¹¹⁹.

¹¹⁵ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.150-151.

¹¹⁶ Εθνική Ηχώ, Νοέμβριος 2004.

¹¹⁷ Φλόγα της Μακεδονίας, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2007.

¹¹⁸ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.149.

¹¹⁹ Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.141, Ελεύθερος Κόσμος 30/7/1968.

1.5. Στατιστικά δεδομένα

Όπως αναφέρθηκε, οι απόπειρες στατιστικοποίησης των δεδομένων είναι ανασφαλείς για το σύνολο του αριθμού, δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων των ομάδων, αλλά και της ανυπαρξίας στοιχείων προς ανάλυση.

Για παράδειγμα, δεν μπορεί κανείς να συγκρίνει το σύνολο των ε.α Αξκών του έτους 1911, παλαιούς ως επί το πλείστον Αξκούς, που αποστρατεύονται οι περισσότεροι λόγω φυσικών –βιολογικών- αδυναμιών, αν και τα έτη 1897-1898 εμπεριέχουν πολλά «θύματα» βασιλικών εκκαθαρίσεων, στον απόηχο του ατυχούς πολέμου, με αυτούς του 1916, ως επί το πλείστον βενιζελικούς που καθαιρούνται, αλλά και «ανίκανους προς υπηρεσία» μετά τους Βαλκανικούς, ή τους τελευταίους με αυτούς του 1923, που αντανακλούν τη σμίκρυνση του στρατεύματος μετά την Καταστροφή, αλλά και τον βενιζελικό ρεβανσισμό. Επίσης, ο όγκος των αποτάκτων δημοκρατικών μετά το Κίνημα Πλαστήρα του 1933 και, κατά μείζονα λόγο, την κονδυλική Κοσμογονία και την παλινόρθωση του Γεωργίου, ορίζει αυτόνομα την περίοδο αυτή της κυριαρχίας, που δίνει τις βάσεις για όλη την επόμενη 10ετία και μέχρι την απελευθέρωση. Άλλωστε, μαζικές αποκαταστάσεις δεν γίνονται, παρά μόνο όσων σπεύδουν στη Μ.Α. και συνεργάζονται με τα εκεί επιτελεία. Τέλος, ενόσω κρίνονται οι «πίνακες», από το μεταπολεμικό ελληνικό κράτος, και διεμφυλιακά, οι χώροι των ε.α. και αποτάκτων Αξκών βρίθουν υπόπτων προς «φιλοεαμισμόν», που πρόκειται να κριθούν, ή τροφοδοτούνται από τις νέες εκκαθαρίσεις του Β.Ν. και της Ε.Β.Α. πριν η χώρα πλεύσει στο πέλαγος της μετεμφυλιακής Δεξιάς.

Επιλέγουμε, λοιπόν, με κάθε επιφύλαξη, σε αυτή την ταραχώδη καμπύλη γραμμή, δύο εστιακά σημεία, για να επιχειρήσουμε μετρήσεις και, πιθανώς, να εξάγουμε κάποιο συμπέρασμα. Λαμβάνουμε στοιχεία της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας, για τους ε.α. και αποτάκτους Αξκούς του ασφαλέστερου προς εκτίμησιν έτους, του 1928, μετά τις συμφιλιοτικές αποκαταστάσεις των βασιλικών και των παγκαλικών από την οικουμενική κυβέρνηση και πριν την τελευταία 4ετία Βενιζέλου. Με βάση όσα αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, πρόκειται για την ιδανικότερη δυνατή μεσοπολεμική «νηνεμία» για τους ε.α. Αξκούς, αν όχι και για το σύνολο του στρατεύματος ή το συνολικό πολιτικό σύστημα.

Για τα μέσα λοιπόν του 1928, δεν παίρνουμε αποστρατευθέντες μιας συγκεκριμένης χρονικής στιγμής, που συνιστούν κλειστό σύστημα, ρέπουν ξεκάθαρα πολιτικά προς κάποια από τις μεσοπολεμικές πολιτικές κατευθύνσεις, με συγκεκριμένα αιτήματα ή πικρίες, ούτε τάξεις Σ.Σ.Ε. ή Σ.Ν.Δ., που συνδέουν, πιθανόν, με τις πολιτικές πελατείες του έτους στρατολόγησης – άλλωστε η πλειοψηφία των Αξκών, όπως αναφέρθηκε, αποτελούν προαχθέντες εξ Υπαξκών ή μονιμοποιηθέντες εξ εφέδρων, που έλαβαν γρήγορα βαθμούς μέσα στον καπνό των διαδοχικών πολέμων, άλλοτε επ' ανδραγαθία και άλλοτε «χαριστικά», αλλά εν πάσει περιπτώσει, χωρίς, πολλές φορές να θητεύσουν σε παραγωγικές σχολές Αξκών, οπότε εκλείπει η, ως επί το πλείστον, μεταπολεμική διάκριση σε «τάξεις»-.

Προτιμάται, λοιπόν, η λήψη ενός επαρκούς αριθμού, σε σχέση με το σύνολο των ε.α. Αξκών του μελετώμενου έτους, με την απλή μέθοδο της **αλφαβητικής σειράς**¹²⁰. Η επιλογή του δείγματος, έτσι, εμφανίζει τη μέγιστη δυνατή αντικειμενικότητα. Άλλωστε, η χρονική στιγμή του ε.α. Αξκου τον συνδέει με τους ομοιοπαθείς του, που αποστρατεύθηκαν από κοινού μετά από μια «άδικη» υπουργική απόφαση ή μια συντονισμένη κυβερνητική ενέργεια, αλλά αυτό αφενός προδίδει βουλήσεις της κεντρικής πολιτικής, οπότε μελετάται από την κεντρική ιστορία, και αφετέρου τον εισάγει, για πρώτη φορά στη ζωή του, σε μια ανομοιογενή κοινωνική μάζα, όπου η θεσμοθετημένη ισχύς κάθε μονάδας, π.χ. του Ανθλγου

¹²⁰ Ακόμη και η πιθανότητα υπερμεγέθους επίδρασης μιας πολυμελούς «παραδοσιακής στρατιωτικής οικογένειας», όπως οι Αναγνωστόπουλοι στη Δωρίδα, οι Βανδώροι της Κεφαλονιάς, οι Βασιλείου της Αργολίδος ή οι Βάσσοι της Αθήνας, σαφώς βασιλικοί και με ρόλο στην επόμενη περίοδο, στα αποτελέσματα ελέγχθηκε και αξιολογήθηκε, για το μέγεθος του δείγματος, μικρότερη ή παραπλήσια του 1%. Άλλωστε, στην Ελλάδα δεν μπορεί κανείς να αποφύγει το «τζάκι».

ε.α., είναι ίση με καθενός Σχη ε.α., πλην, ίσως, ηθικών και υλικών, μετά τη σύνταξη, αμοιβών. Και, επιτέλους, ο Σχης ε.α. δεν μπορεί να εξομοιώσει τις υλικές ή ηθικές ανάγκες του με το συμμαθητή του στη Σχολή, που συνεχίζει την καριέρα του ως υψηλόβαθμος σε κάποιο επιτελείο, πολλώ δε μάλλον με το συμμαθητή του, που ετάφη κάπου κοντά στο Σαγγάριο!

Για το 1928 ανευρέθηκαν 359 ε.α. ανώτεροι και ανώτατοι Αξκοι (βαθμού άνω του Τχη ή Πλη), όπως φαίνονται στον Πίνακα 1 στο τέλος της παρούσης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι, από τα στοιχεία του Μ.Τ.Σ. ανιχνεύονται μικρές μόνο τάσεις ανόδου των δικαιούχων από σειράς δεκαετιών, όπως πιστοποιείται από τα στοιχεία από το 1867 ως το 1936. Αυτές οι μικρές σταδιακές αυξήσεις αντιστοιχούσαν στη σταδιακή αύξηση του μεγέθους του στρατεύματος, οπότε συμβάδιζαν με τους προϋπολογισμούς του Ταμείου για τα έσοδα από τις κρατήσεις των Αξκων. Το 1867 π.χ. οι μερισματούχοι ήταν 473, το 1881 1.045, το 1901 1.935 και το 1915 μόλις 2.474. Οι εκκαθαρίσεις, όμως, μετά από την απόδοση ευθυνών για τη Μικρασία και, ιδιαίτερα, μετά το Κίνημα Λεοναρδόπουλου-Γαργαλιδή, ανέβασαν κατακόρυφα τους δικαιούχους του Μ.Τ.Σ. από 2.767, που ήταν το 1922, σε 5.224 το 1925 και 7.919 το 1929.

Οι κυβερνήσεις της Δημοκρατίας, στη διάθεσή τους να διασκεδάσουν τις εντυπώσεις των εκκαθαρισθέντων βασιλοφρόνων αξιωματικών, στάθηκαν εξαιρετικά μεγαλόθυμες και «πολυέλαιες». Παραχώρησαν έναν, δύο, ή και τρεις βαθμούς αποστρατείας στους Αξκους που αποστράτευαν, με την ελπίδα, πιθανότατα, να τους αποκαταστήσουν και να τους καθησυχάσουν, ξορκίζοντας τις προσπάθειές τους να εφέσουν τις αποφάσεις των στρατοδικείων και να επιστρέψουν στο στράτευμα ή και να αποφύγουν νέα κινήματα «παλινόρθωσης». Παράλληλα, οι ίδιες κυβερνήσεις υποχρέωσαν το Μ.Τ.Σ. να εκδώσει άμεσα μερίσματα. Η υποχρέωση, όμως, στήριξης των βασιλοφρόνων και, έμμεσα, πρόκλησης της συναίνεσης ή απάθειάς τους στους νέους «κρατούντες», δηλαδή, ουσιαστικά, η έμμεση απόπειρα στήριξης του δημοκρατικού καθεστώτος, έφεραν την υπερχρέωση του Ταμείου, που στηριζόταν ως τότε αυτόνομα λογιστικά στις κρατήσεις των ε.ε. Αξκων. Ως προικοδότηση στο Ταμείο δόθηκαν τα «αντισηκώματα» του Ταμείου Εθνικής Αμύνης, που, όμως, το 1925 και τα επόμενα χρόνια τελικά όδευσαν προς άλλους σκοπούς¹²¹.

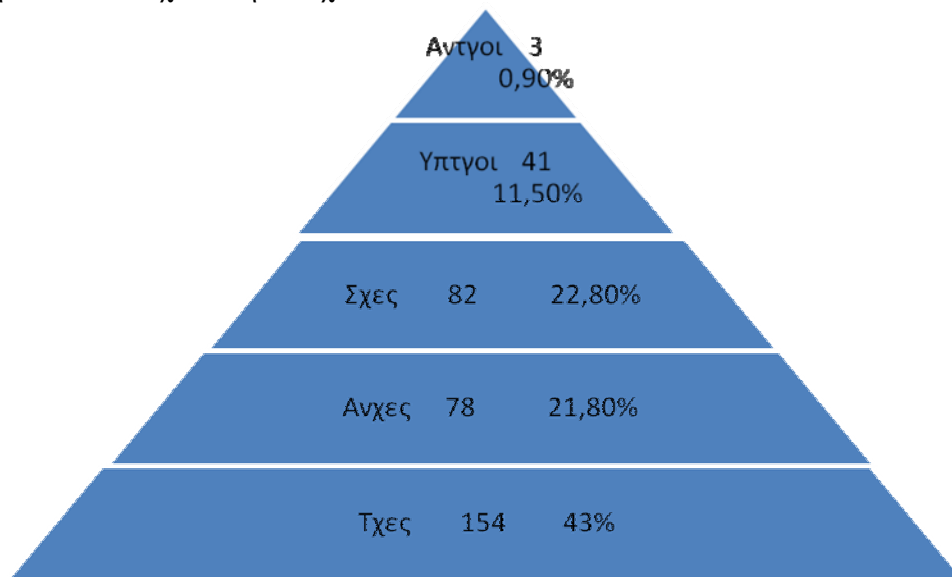
Ωστόσο, δεν μπόρεσε να αποφευχθεί και η επαναφορά των αποτάκτων και αποστράτων, κυρίως με την Οικουμενική Κυβέρνηση του 1927. Οι κατεξοχήν υπέρμαχοι της μετέπειτα παλινόρθωσης του Γεωργίου του Β΄ αποκαταστάθηκαν, έτσι, από τη Δημοκρατία που τους είχε εκδιώξει, για να προσδώσουν, τα επόμενα χρόνια, τον κυρίαρχο χαρακτήρα στο στράτευμα, που θα έφταναν να διοικήσουν, καθοριστικά μετά το 1932, εξελισσόμενοι κανονικότητα και, με τις κυβερνήσεις της βασιλόφρονος Δεξιάς «κατ' εκλογήν», υπερκεράζοντας τους «Αμυνίτες», στις υψηλόβαθμες επιτελικές θέσεις.

Το δείγμα, λοιπόν, 359 μονάδων επί συνόλου 7.000 περίπου δικαιούχων του Μ.Τ.Σ. για το έτος 1928, αντιστοιχεί σε άνω του 5% ποσοστό, που αυξάνεται περαιτέρω, σε βαθμό που με τα υπάρχοντα στοιχεία δεν μπορεί να υπολογιστεί, αν ληφθεί υπόψη ότι, δικαιούχοι ήταν και οι χήρες και τα ανήλικα ορφανά των διαδοχικών πολέμων 1912-1922. Εν πάσει περιπτώσει, είναι ένα δείγμα στατιστικώς ικανό να δώσει αξιόπιστα αποτελέσματα.

Από αυτούς τους 359 ε.α. Αξκους, 3 είναι Αντγοι ε.α. (ποσοστό 0.9% του δείγματος), 41 Υπτγοι ε.α. (ποσοστό 11.5%), 82 Σχες ε.α. (22.8%), 78 Ανχες ε.α. (21.8%) και 154 Τχες ε.α. (43.0%), δίνοντας αδρά την καταληκτική στελέχωση της φυσικής ιεραρχίας του στρατεύματος. Οι δυο χαμηλότεροι βαθμοί κυρίως αφορούν εξελιγμένους Υπαξκους μετά από μακρόχρονη υπηρεσία στο στράτευμα, αλλά και Αξκους της Σ.Σ.Ε. που η καριέρα τους

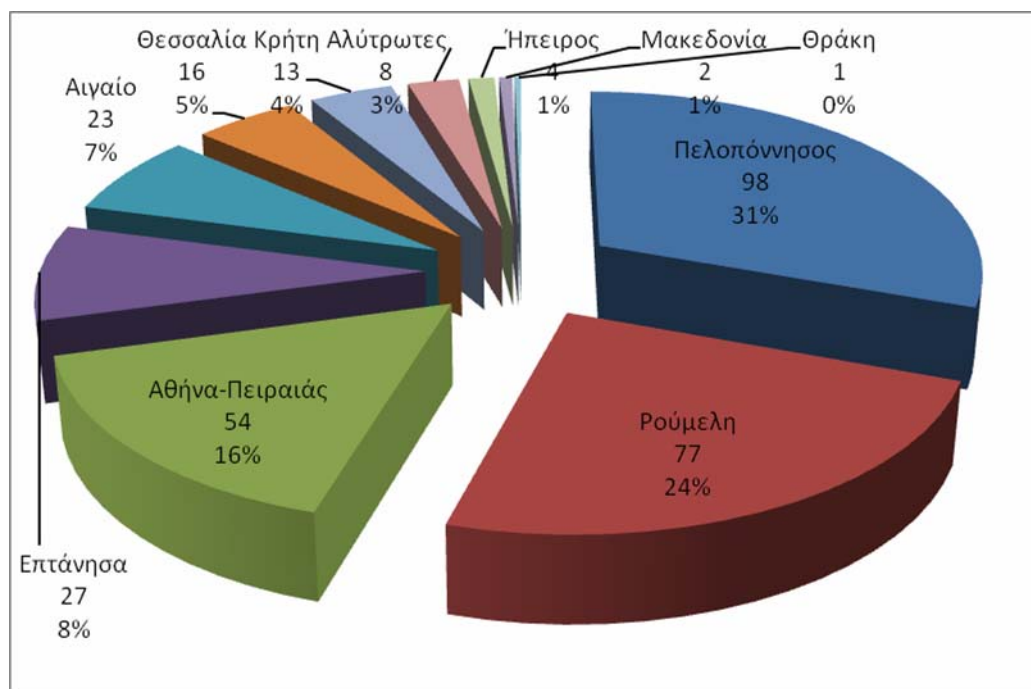
¹²¹ Μετοχικών Ταμείων Στρατού, *ό.π.*, σελ.89-91. Από τους πίνακες της, ομολογουμένως προσηγμένης, προπαγανδιστικής έκδοσης του μεταξικού Μ.Τ.Σ., μπορεί κανείς να πληροφορηθεί ότι το μέρισμα του Αντγου ε.α το 1937 ήταν 2.200 δρχ., του Σχη ε.α. 1.550 και του Ανθστου ε.α. 800. Επίσης, η κόρη του Αντγου θα ελάμβανε εφάπαξ στο γάμο της προίκα 132.000, του Σχη 102.000 και του Ανθστου 48.000 δρχ., *ό.π.*, σελ.210-215. Το ίδιο το λεύκωμα, τυπικό βιβλίο, καλής αισθητικής, μεσαιού μεγέθους κόστιζε δρχ. 60.

διακόπηκε αιφνίδια, όχι πάντα λόγω τραυματισμού ή ανικανότητας προς υπηρεσία, όπως θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί στη συνέχεια.

Βαθμός Αποστρατείας (1928)

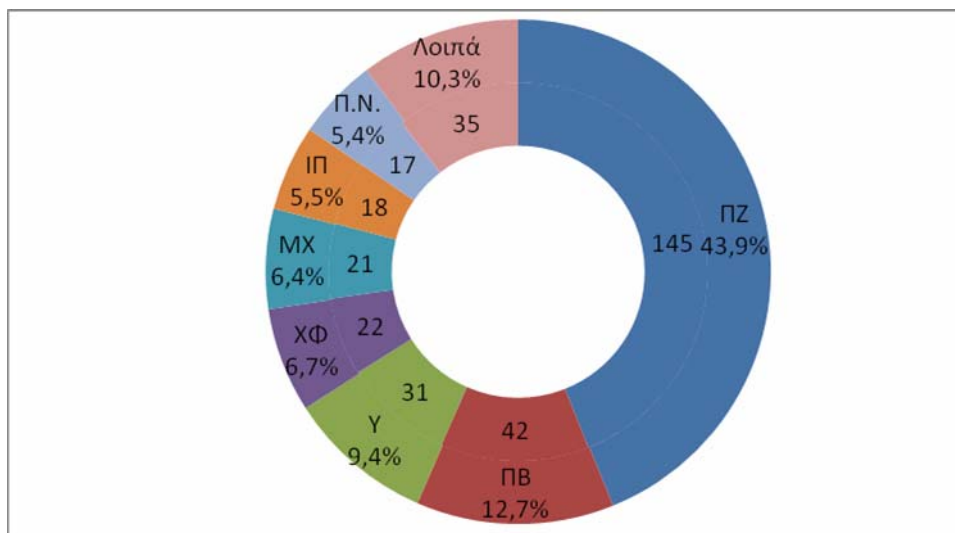
Από την επεξεργασία των στοιχείων τους, όσον αφορά την καταγωγή τους, προκύπτει ότι 98 από αυτούς είναι Πελοποννήσιοι (ποσοστό 29.6% του δείγματος), 77 Ρουμελιώτες (ποσοστό 23.3%), 54 Αθηναίοι και Πειραιάτες (16.3%) {σύνολο Παλαιάς Ελλάδας 69.1%}, 27 Επτανήσιοι (8.2%), 23 Αιγαιοπελαγίτες (7.0%), 16 Θεσσαλοί (4.8%), 13 Κρητικοί (3.9%), ενώ ελάχιστα εκπροσωπούνται οι εκτός συνόρων, κατά τα χρόνια στρατολόγησης, οι νέες πατρίδες (4 Ηπειρώτες -1.2%-, 2 Μακεδόνας -0.6%-, 1 Θραξ -0.3%-, όπως και οι «αλύτρωτες» ή ο απόδημος ελληνισμός (8 -2.4%-).

Καταγωγή (1928)

Είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι, στο σύνολο των 359 ε.α. Αξκών, οι 353 αναφέρεται ότι μετείχαν στις σύγχρονες της ενεργού υπηρεσίας τους πολεμικές αναμετρήσεις, από αυτή

του '97 μέχρι τη μικρασιατική εκστρατεία για τους νεότερους – ακόμη και οι Αξκοί της ΧΦ ή του Λ.Σ.. Όσον αφορά, τώρα, στα Όπλα ή Σώματα, όπου έχουν υπηρετήσει, η καταμέτρηση δίνει την πλειοψηφία στο «λαϊκότερο» των όπλων, ΠΖ, με 145 εκπροσώπους και ποσοστό 43.9%, 42 στο ΠΒ (12.7%), 31 στο Υ (-9.4%- εκ των οποίων 22 Ι, 5 Φ, 4 ΚΤ), 22 στη ΧΦ (6.7%), 21 στο ΜΧ (6.4%), 18 στο ΙΠ (5.5%), 17 στο Π.Ν. (5.4%) και 35 στα λοιπά σώματα (ΔΧ, Μ, Σ, Ε, Σ/Δ, Ο, ΦΡ, Α/Σ, Λ.Σ. -10.3%-).

Όπλο-Σώμα (1928)

Οι 359 ε.α. Αξκοί που συγκεντρώθηκαν έχουν μέση ηλικία, το 1928, 56.4 έτη. Η «πλαστική» αυτή μέση τιμή τροποποιείται σοβαρά αν πάρουμε τη μέση ηλικία των μισών νεότερων εξ αυτών, αν δηλαδή βγάλουμε από τον υπολογισμό τους μαθουσάλες (αφού πλέον των 10 είναι υπερενηκοντούντες και ένας 102!) ή απλά μακρόβιους (πλέον των 60 ανθρώπων είναι άνω των 70 ετών). Η μέση ηλικία, λοιπόν, των μισών νεότερων υπολογίζεται σε 44.4 έτη και, κατά μείζονα λόγο, του ενός τρίτου των νεότερων σε 40.6 έτη. Φυσικό είναι, λοιπόν, να υπάρχει υπολειπόμενη κινητικότητα σε πολλούς άξονες, αφού για πολλούς ανθρώπους βρισκόμαστε σε άκρως παραγωγικές ηλικίες.

Πέραν αυτού, όμως, χρειάζεται κανείς να αναλογιστεί και την ηλικία αποστρατείας (ή απόταξης). Η τελευταία, για το σύνολο του δείγματος, υπολογίζεται σε 48.6 έτη, οπότε οι αντίστοιχες τιμές για τους μισούς νεότερους είναι 40.5 και για το ένα τρίτο 37.5 χρόνια ζωής¹²²!

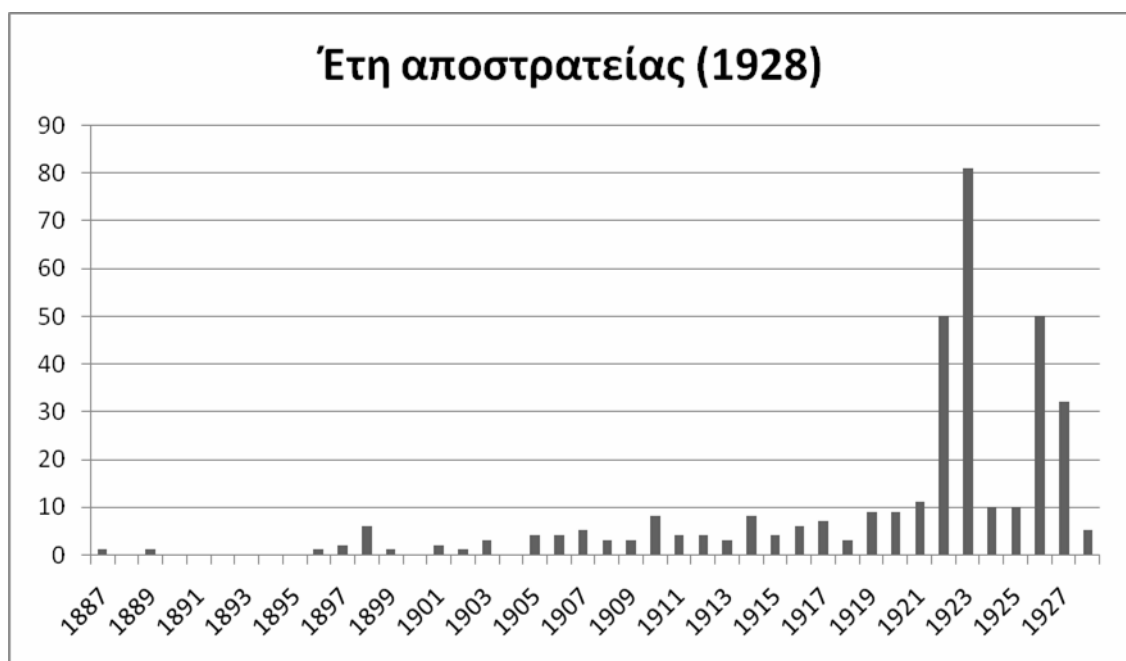
Από το σύνολο των ε.α. Αξκων, 31 βρίσκονται σε τιμητική ή ειδική αποστρατεία, με μέση ηλικία αποστρατείας τα 40.1 έτη (εκ των οποίων 1 ε.π.δ. και 3 λόγω τραυματισμού, μέσης ηλικίας αποστρατείας 46.3), στην πλειοψηφία τους με τους νόμους αποκατάστασης του 1926, και μόνο 4 είναι απότακτοι, με μέση ηλικία αποστρατείας τα 37.5 έτη.

Από τα παραπάνω τεκμαίρεται ότι, ακόμη και η προσπάθεια της οικουμενικής κυβέρνησης είναι ανεπαρκής για μεγάλο τμήμα των πρόωρα αποστρατευθέντων. Οι 30άρηδες απόστρατοι του δείγματος δεν είναι τραυματίες εμπολέμου ή γενικά διατεταγμένης υπηρεσίας, ούτε απαραίτητα ανίκανοι προς υπηρεσία είναι, πιθανότατα, αποστρατευμένοι για λόγους μικροπολιτικής ή συμμετοχής σε συνωμοσίες και κινήματα. Οι δε τιμητικές ή

¹²² Αποτελεί, επίσης, η χαμηλή ηλικία πολλών ανθρώπων του δείγματος, υπολειπόμενο αποτέλεσμα αποτάξεων, από πολιτική, στρατιωτική ή άλλη βούληση, ακόμη και μετά την «επιδιορθωτική» παρέμβαση της οικουμενικής κυβέρνησης και τη διάθεση να επιτευχθεί υπέρβαση του διχασμού και ενταφιασμός της στρατιωτικής διάθεσης και της Μεγάλης Ιδέας, αν υποθέσουμε ότι ο ενεργός στρατός είχε φτάσει σε επίπεδα υδροκεφαλισμού για σαφείς πολιτικοστρατιωτικούς σκοπούς. Η περιδιάβαση στο δείγμα αναδεικνύει αποστρατευόμενους 27, 28 και 30 ετών... Αφήνεται στον αναγνώστη να φανταστεί τι γινόταν μετά από αποτάξεις ή κατευθυνόμενες αυτεπάγγελτες αποστρατείες, τις οποίες δεν ακολουθούσαν αποκαταστάσεις!

ειδικές αποστρατείες έχουν, ίσως, τη δυνατότητα να «χρυσώνουν το χάπι» της αποβολής από τον ενεργό στρατό ή διακοπής της καριέρας σε ανώτερους Αξκους περίξ των 40 ετών, που το αποδέχονται στωικότερα. Οι αδελφοί Βάσσου π.χ., Σχες ε.α. του παραδοσιακού αριστοκρατικού όπλου, του ΠΙ, ιδιωτεύουν από ηλικίας 35 και 36 ετών, μαζί με τον 80χρονο Αντγο ε.α. πατέρα τους. Βέβαια θα αποκατασταθούν αργότερα από την κυβέρνηση της βασιλικής παλινόρθωσης για να αποστρατευθούν, πλήρεις ενεργού υπηρεσίας μεταπολεμικά. Την περίοδο, όμως, που ιδιωτεύουν αποτελούν «βαρίδια» του καθεστώτος, επιθυμώντας την αλλαγή του, ή πιθανώς επιδιώκοντάς την, και λαμβάνοντας μέρος από το Μ.Τ.Σ., γεγονότα, αμφοτέρω, αμιγώς πολιτικά, που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας.

Όσον αφορά, τέλος, στα έτη αποστρατείας, πέραν κάποιων μακρόβιων, που είδαν από την Αθήνα ή το χωριό τους την Ελλάδα να διπλασιάζεται στους Βαλκανικούς (49 ε.α. Αξκοι από το δείγμα μας αποστρατεύθηκαν πριν το 1912 – ποσοστό 13.7% - ενώ 12 εξ αυτών πριν το 1900), οι περισσότεροι, και για λόγους βιολογικούς και αστάθμητους, αλλά και λόγω των αθρόων κατευθυνόμενων αποστρατειών μετά το φθινόπωρο του 1922, το κίνημα Λεοναρδόπουλου-Γαργαλίδη και την ενιαύσιο δικτατορία Πάγκαλου, είναι αυτοί των ετών 1922 (απόλυτος αριθμός 50, ποσοστό του δείγματος 14.0%), 1923 (81, ποσοστό 22.6%), 1926 (50, ποσοστό 14.0%) και 1927 (32, ποσοστό 8.9%), οπότε αποτελούν, πέραν των 60χρονων, που αποστρατεύονται ευδοκίμως και των «τιμητικά αποστρατευθέντων», ακραιφνείς βασιλόφρονες ή στοιχεία των Δημοκρατικών Ταγμάτων και πελατεία του δικτάτορα της «μακριάς φούστας».

Από την επεξεργασία των δεδομένων βλέπουμε ότι, σε προσεκτικά ομαδοποιημένους πληθυσμούς, που εξαρτώνται άμεσα από την εκτελεστική και νομοθετική εξουσίες, όπως οι στρατιωτικοί, μπορούμε πολύ καθαρά, μετά από προσεκτική επεξεργασία, να παρακολουθούμε το αντίκτυπο της κεντρικής πολιτικής πραγματικότητας. Ποιά είναι, όμως, αυτή η πραγματικότητα για τους ε.α. Αξκους του 1928 και ιδιαίτερα του δείγματος και ποιο κομμάτι της, ίσως, είναι δικό τους;

Από τους 359 ε.α. Αξκους, μόνο 20, λοιπόν, είναι αναγνωρίσιμοι, από την ενεργό υπηρεσία τους σε υψηλά επιτελικά ή τιμητικά (ακόλουθοι πρεσβειών, υπασπιστές βασιλέων κλπ.) κλιμάκια, όπως π.χ. ο Υπτγος ε.α. Βαλέτας Γεώργιος, επιτελάρχης του Χατζηανέστη στη Μικρασιατική Εκστρατεία μέχρι την κατάρρευση του μετώπου, γνωστός αντιβενιζελικός, ή, στον αντίποδα, ο υπασπιστής του Ναυάρχου Κουντουριώτη στην Προεδρεία της Δημοκρατίας Πλχος ε.α. Βασιλειάδης Γεράσιμος. Από πολιτική σκοπιά, άμεσα πολιτικοποιημένοι είναι και οι 20, με την παραδοχή ότι οι υψηλόβαθμες θέσεις στο ενεργό

στράτευμα είναι εφαρμογές της πολιτικής βούλησης ή, για τους «ουδέτερους», από την τοποθέτηση που αποκτούν μετά την αποστρατεία τους. Αυτός ο αδρός υπολογισμός για τους «αναγνωρίσιμους» δίνει 11 βασιλικούς (55.0%) και 9 βενιζελικούς (45.0%).

Η μαζική πλειοψηφία των υπολοίπων ε.α. Αξκών αποτελούν, «πελατεία» των ε.α. πρώην φυσικών τους αρχηγών στο στράτευμα, ή «ουδέτερους», εφόσον υφίσταται αυτός ο όρος στο Μεσοπόλεμο, που ιδιωτεύουν, μακριά, μάλιστα, από τα μεγάλα αστικά κέντρα, που αποτελούν και τους πυρήνες της πολιτικής ή της κοινωνικής δράσης. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, πλην όσων άγγιξαν το ηλικιακό όριο προς αποστρατεία ή των τραυματιών, οι υπόλοιποι χαρακτηρίζονται έμμεσα από την περίοδο που τέθηκαν εκτός υπηρεσίας. Η υπόθεση, όμως, αυτή θεωρείται παρακινδυνευμένη και γι' αυτό δεν μας οδηγεί, σε αυτή τουλάχιστον τη φάση, σε άλλους υπολογισμούς και συμπεράσματα, αφού τα έτη 1922-1924 χαρακτηρίζονται από «γενναίες αποστρατευτικές προσπάθειες», που αντανakλούν το τέλος της Μεγάλης Ιδέας¹²³.

Από τους πολιτικά ενεργούς ε.α. Αξκούς (θητεύσαντες ως βουλευτές ή υπουργοί), που υπολογίζονται σε 7 (ποσοστό επί του συνόλου 1.95%), οι 6 (σχετικό ποσοστό 85.7%) είναι βενιζελικοί και μόνον ένας (14.3%) βασιλόφρων. Από τους ευδοκίμως τερματίσαντες τη θητεία τους, ελάχιστοι (5, ποσοστό 1.39%, εκ των οποίων 3 βασιλόφρονες -60.0%- και 2 βενιζελικοί -40.0%-) αξιοποιούνται σε διοικητικά καθήκοντα μετά την αποστρατεία τους, αλλά, και αυτοί, σε θέσεις που έχουν άμεση συσχέτιση με τα προηγούμενα καθήκοντά τους στο στράτευμα, καθιστώντας τους πιθανώς αναντικατάστατους (π.χ. επιθεωρητές σε όπλα ή σώματα, προσωπάρχες υπουργείου Στρατιωτικών), ή σε υπηρεσίες παρά τω στρατώ, όπου δικαιωματικά τοποθετούνται ε.α. Αξκοί (όπως π.χ. στο Μ.Τ.Σ.).

Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε, την αυτοδύναμη παρουσία των ε.α. Αξκών στην πολιτική του Μεσοπολέμου, με ποσοστό περίπου 2% για τους ανθρώπους που πολιτικοποιούνται άμεσα φθάνοντας μέχρι τη Βουλή ή την υπουργοποίηση. Αυτοί πλαισιώνονται από μικρότερο ποσοστό (1.4%) «ετερόφωτων» διοικητικών λειτουργιών, που, μέσα από τις δύο παρατάξεις αναδεικνύονται σε αξιοζήλευτες θέσεις του κρατικού μηχανισμού, λαμβάνοντας θέσεις που θα μπορούσαν να αναληφθούν κι από εξειδικευμένους, στα πολιτικά και στρατιωτικά θέματα, πολίτες.

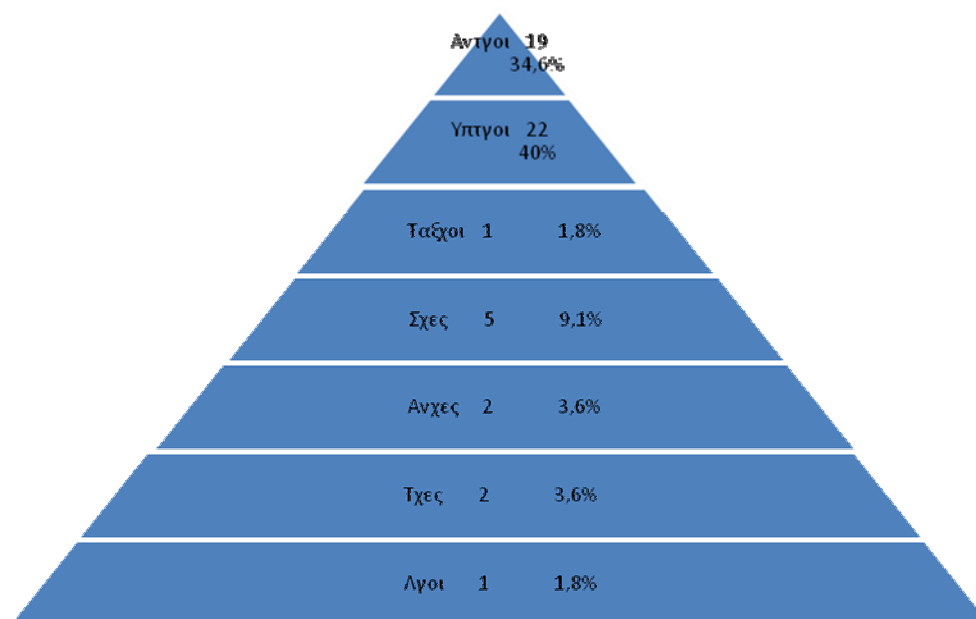
Μεταφερόμενοι στην μεταπολεμική-μετεμφυλιακή κατάσταση, αριθμούμε 55 αναγνωρίσιμους ε.α. Αξκούς του έτους 1958, όπως φαίνονται στον πίνακα 2. Περισσότεροι δεν χρειάζονται, για λόγους που θα γίνουν σαφείς στη συνέχεια. Άλλωστε, πρόθεση της εργασίας δεν είναι να ελέγξει τη στελέχωση του ενεργού στρατού ή του φύλλου εφεδρείας, αλλά την κοινωνική και πολιτική κινητικότητα των ε.α. Αξκών, που μπορούν να εκπροσωπηθούν από 55 αναγνωρίσιμους, για το έτος 1958.

Αξιοσημείωτο είναι ότι, από αυτούς, 19 είναι Αντγιοι ε.α. (ποσοστό 34,6%), 22 Υπτγιοι ε.α. (40.0%), 1 Ταξχος ε.α. (1.8%)¹²⁴, 5 Σχες ε.α. (9.1%), 2 Ανχες (3.6%), 2 Τχες (3.6%) και 1 Λγος ε.α. (1.8%). Διαφαίνεται ξεκάθαρα η τάση να αυξάνει το μέγεθος του καταληκτικού βαθμού, γεγονός που δεν οφείλεται στη μεταπολεμική-μετεμφυλιακή συγκυρία, αλλά σε

¹²³ Μόνη αξιόπιστη διόρθωση στην επιχείρηση μιας «δημοσκόπησης» για τους ε.α. Αξκούς του δείγματος θα αποτελούσε η απευθείας μελέτη των ατομικών τους εγγράφων στους υπηρεσιακούς τους φάκελους, που διατηρούνται, για τους περισσότερους, στην Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων (ΥΣΑ). Και αυτή, όμως, η ενδιαφέρουσα, μα αρκετά εργώδης, απόπειρα, θα άφηνε τη σαφέστατα, διατυπωμένη εδώ, υποψία: είναι οι διοικητικές αποφάσεις αποστρατείας ή απόταξης, καθ' όλα νομιμοφανείς και με την έγκριση του εκάστοτε υπουργού των Στρατιωτικών, πλην αυτών που μνημονεύουν συγκεκριμένες αποφάσεις στρατοδικείων «για συμμετοχή σε Κίνημα» π.χ., άμοιρες πολιτικών σχεδιασμών για την εκκαθάριση του στρατεύματος, σε αυτή τη «δημοκρατική» περίοδο. Άλλωστε, ακόμη και η στελέχωση των στρατοδικείων ή η δόμηση, κατά περιόδους, εντελώς προσωποποιημένων εκτελεστικών νόμων, δεν «στοίχειωνε» τις υπηρεσιακές σχέσεις, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ ε.α. Αξκών, για αρκετές δεκαετίες αργότερα, στην Κατοχή, τα επιτελεία της Μέσης Ανατολής ή του Εμφυλίου, για να καταδείξει τη μικροπολιτική σκοπιμότητα, που άλλοτε βαπτιζόταν «νομοθετική αποκατάσταση» κι άλλοτε «υπηρεσιακή ανάγκη»;

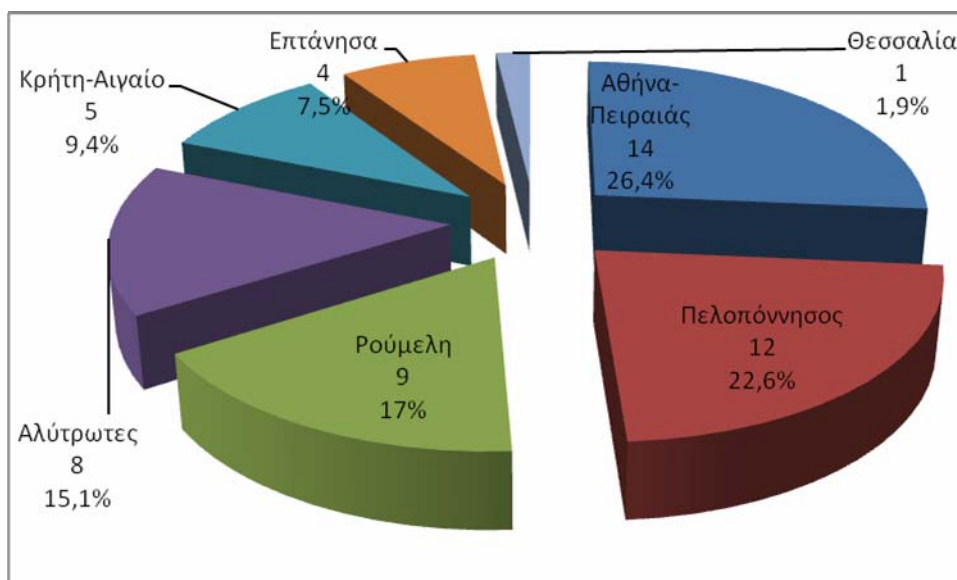
¹²⁴ Νέος βαθμός, που παρεισφύρει μεταξύ Σχη και Υπτγιοι, στη διάρκεια της κυβέρνησης Παπάγου, για λόγους εναρμόνισης με τα συμμαχικά πρότυπα του Ν.Α.Τ.Ο..

πολιτική(-μικροπολιτική) βούληση, αν συγκριθεί, ιδιαίτερος, με τη στατιστική προ 30ετίας, όπως παρατέθηκε προηγούμενα¹²⁵.

Βαθμός Αποστρατείας (1958)

Από την επεξεργασία των στοιχείων τους, όσον αφορά στην καταγωγή τους, προκύπτει ότι 14 απ' αυτούς είναι Αθηναίοι-Πειραιώτες (ποσοστό 26.4%), 12 Μωραΐτες (22.6%), 9 Ρουμελιώτες (17.0%), 8 από τον απόδημο ελληνισμό ή τις «αλύτρωτες πατρίδες» (15.1%), 5 Κρητικοί ή Αιγαιοπελαγίτες (9.4%), 4 Επτανήσιοι (7.5%) και 1 Θεσσαλός (1.9%).

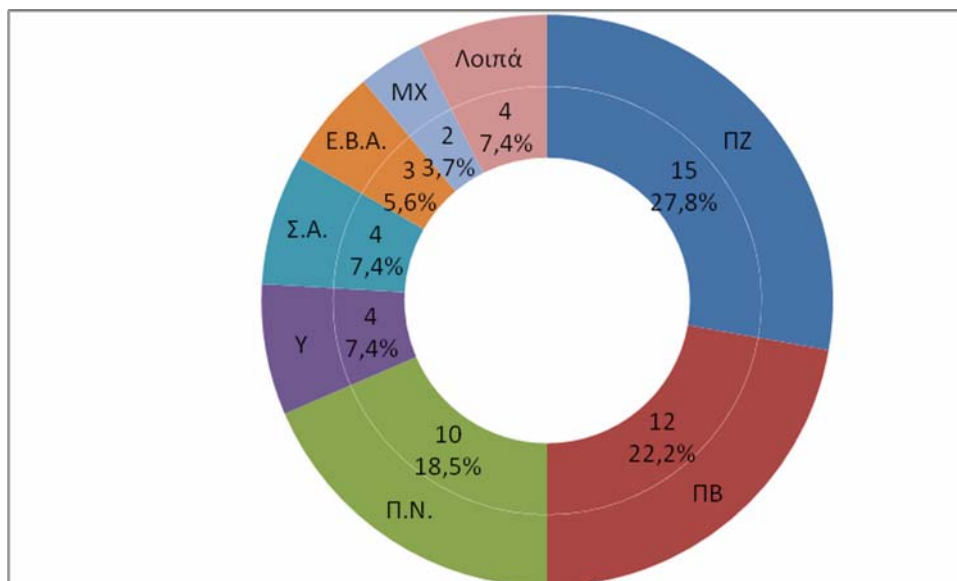

Καταγωγή (1958)

Από τους μελετώμενους ε.α. Αξκούς, 15 ανήκουν στο πολυπληθέστερο ΠΖ (ποσοστό 27.8%), 12 στο ΠΒ (22.2%), 10 στο Π.Ν. (18.5%), 4 στο Υ (7.4%), 4 στα Σ/Α (ΧΦ και Α/Π),

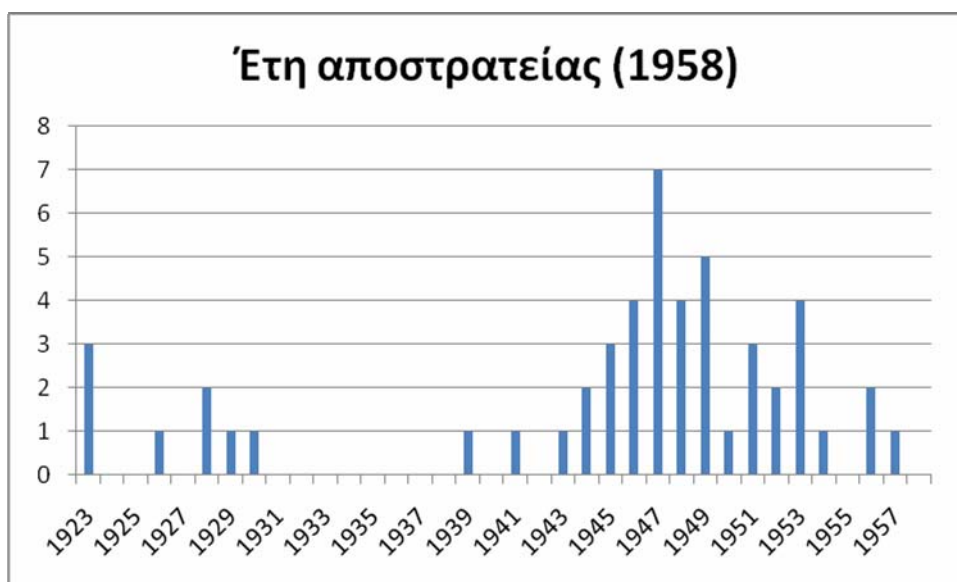
¹²⁵ Και άλλοι μελετητές επισημαίνουν τον πολλαπλασιασμό των βαθμών των ανωτάτων ε.α. Αξκων, που φτάνει στην κορύφωσή του στο τέλος της χουντικής επταετίας, βλ. Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.

3 στη, σχετικά νεοσύστατη (προϊόντα μετατάξεων από το Π.Ν. κυρίως) Ε.Β.Α. (5.6%), 2 στο ΜΧ (3.7%) και 4 στα λοιπά σώματα και όπλα (ΠΠ, ΔΒ, Ε, Σ/Δ – 7.4% -).

Όπλο-Σώμα (1958)

Όσον αφορά στην ηλικία αποστρατείας τους, αυτή υπολογίζεται, για το σύνολο του δείγματος σε 51.7 έτη. Οι μισοί νεότεροι, βέβαια (αν απαλείψουμε τους 12 που αγγίζουν το όριο της εφεδρείας των 60 ετών ή το ξεπερνούν ελαφρά), έχουν ηλικία αποστρατείας τα 46 χρόνια και το 1/3 των νεότερων τα 43.2 χρόνια ζωής. Κατά το έτος της δειγματοληψίας (1958), έχουν μέση ηλικία 64.2 χρόνια, ενώ οι μισοί νεότεροι είναι 58.4 ετών και το 1/3 των νεοτέρων 56.5.

Όσον αφορά, τέλος, στα έτη αποστρατείας, λίγοι μακρόβιοι είδαν τα γεγονότα της τριακονταετίας από τη θαλπωρή του σπιτιού τους (6 ε.α. Αξκοί από το δείγμα μας αποστρατεύθηκαν πριν το 1928 – ποσοστό 10.9% - και συμπεριλαμβάνονταν και στην προηγούμενη μελέτη). Βλέπουμε, επίσης, ότι ελάχιστοι (4 κατ' απόλυτο αριθμό, 7.3%) είναι τελεσίδικα απόστρατοι από τα χρόνια 1929-1941, γεγονός που καταδεικνύει την επανενεργοποίησή τους, στη διάρκεια της Κατοχής στη Μ.Α. ή μετά την Απελευθέρωση ή κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, ανεξαρτήτως της τοποθέτησής τους απέναντι στις

κυβερνήσεις της Δεξιάς την τριετία 1933-1936, που τους είχαν αποτάξει, ή τη μεταξική δικτατορία, που αναγκάστηκε να τους επαναφέρει σε ενέργεια για τον ελληνοϊταλικό. Η πλειοψηφία τους αποτελούν ε.α. Αξκους των ετών 1945-1949 (23, 41.8%), που αξιοποιήθηκαν λίγο ή περισσότερο στα επιτελεία του Εμφυλίου, ακολουθούμενοι από μια εξομαλνόμενη πραγματικότητα από το 1950 και εντεύθεν.

Μπορεί, λοιπόν, να γίνει το σχόλιο από τη σύγκριση ανάμεσα στα δείγματα των ετών 1928 και 1958, όσον αφορά στο χρόνο ενεργού υπηρεσίας; Εύλογα θα επεσήμαινε κανείς ότι οι 30άρηδες και 35άρηδες του πρώτου δείγματος δεν υπάρχουν στο δεύτερο και ότι τα ηλικιακά όρια αποστρατείας έχουν αυξηθεί. Ταπεινή γνώμη του γράφοντος είναι ότι, αφενός το δείγμα του 1958 δεν είναι όσο αντιπροσωπευτικό ήταν το παλαιότερο, αφού περιλαμβάνει μόνο «αναγνωρίσιμους» ε.α. Αξκους, από τους οποίους πολλοί έχουν εξαντλήσει την ιεραρχία και αποστρατεύθηκαν «ευδοκίμως» και, αφετέρου, δεν περιλαμβάνει ούτε τους απότακτους της τριετίας 1933-1935 που έκτοτε ιδιωτεύουν, ούτε τους διαγεγραμμένους του Β΄ Πίνακα μεταπολεμικά, που «εκκαθάρισε» το ενεργό στράτευμα, και τις λίστες «προσωπικότητων» από τους ύποπτους της «αντεθνικής» δράσης, αποκλείοντας κυρίως τους Ε.Λ.Α.Σ.ίτες Αξκους¹²⁶. Γίνεται σαφές ότι, δεν είναι δυνατή, στα πλαίσια της παρούσης, η συνολική εκτίμηση του ρόλου των ανθρώπων που ονομάστηκαν «Έλληνες Αξκοί», αφού υπάρχουν δεκάδες «μυθιστορηματικές» εξαιρέσεις, που απαιτούν ιδιαίτερο χειρισμό.

Εδώ, τμηματικά και με κάθε επιφύλαξη, επιχειρείται η αξιολόγηση του «κυρίαρχου ρεύματος», των ανθρώπων που λάμβαναν, έστω και μετά από ανακρίσεις της Χ/Φ ή σύγκληση στρατοδικείων σύνταξη από το Μ.Τ.Σ. και το Ελληνικό Δημόσιο, αξιοποιώντας την προσωπική τους ισχύ προς άλλοτε άλλες κοινωνικές ή πολιτικές δραστηριότητες. Ο Υπτγος ε.α. Αυγερόπουλος Γεράσιμος, για παράδειγμα, με το Β.Δ. της 15/10/1948 απώλεσε το βαθμό του «δι' έμμεσον υποστήριζιν του συμμαχικού αγώνος». Διαγράφηκε κανονικά από την εφεδρεία με το Β.Δ. της 28/1/1949 ως «καταληφθείς από το όριον ηλικίας». Με τα μέτρα ειρήνευσης, μετά το πέρας του Εμφυλίου, η έκπτωση θεωρήθηκε ως «μηδέποτε γενόμενη» και έτσι μπόρεσε να εκτεθεί και κατόπιν να εκλεγεί βουλευτής.

Από τους 55, λοιπόν, αναγνωρίσιμους ε.α. Αξκοί του 1958, αυτοδύναμη πολιτική καριέρα εμφανίζουν 12, με μακρόχρονες θητείες στο κοινοβούλιο και πολλές υπουργοποιήσεις (βραχυχρόνιοι πρωθυπουργοί, όπως αναφέρθηκε, διετέλεσαν ο Σχης ε.α. Βενιζέλος Σοφοκλής και ο Αντχος ε.α. Βούλγαρης Πέτρος, ενώ άλλοι 7 έχουν στο βιογραφικό τους υπουργικές θητείες). Από αυτούς, 7 συντάσσονται με τις διάφορες εκφάνσεις της Δεξιάς (Λ.Κ., Π.Α.Π., Ε.Σ., Ε.Ρ.Ε. κλπ., ποσοστό 58,3%), εκ των οποίων 2 μεταπηδώντας από το παλαιοβενιζελικό στρατόπεδο τα χρόνια του Εμφυλίου, 4 με το Κέντρο (Κ.Φ., Φ.Δ.Ε., Ε.Κ. κλπ., ποσοστό 33,3%) και ο Υπτγος ε.α. Αυγερόπουλος με την Ε.Δ.Α. (8,3%).

Από τους υπόλοιπους, 15 γίνονται στην αποστρατεία τους γνωστοί μέσα από τις διοικητικές θέσεις που λαμβάνουν από την εκάστοτε πολιτική εξουσία, κατά 80% (απόλυτος αριθμός 12) από κυβερνήσεις της Δεξιάς και κατά 20% (3) από αυτές του Κέντρου, διοικώντας σπουδαίους δημόσιους ή ημιδημόσιους οργανισμούς, που το αντικείμενό τους εμφανίζει κάποια συσχέτιση με την ενεργό δραστηριότητά τους στο στράτευμα. Ο **Υπτγος ε.α. Αβέρωφ Νικόλαος**, για παράδειγμα, φτασμένος επιχειρηματίας στη Ν. Αφρική από τα χρόνια του πολέμου, αναλαμβάνει την εξυγίανση των Τ.Α.Ε. κατά την κρίσιμη τριετία 1955-1957, οπότε και η εταιρεία παραχωρείται στον Αριστοτέλη Ωνάση και να οικοδομηθεί η Ολυμπιακή Αεροπορία, όπως έγινε αργότερα γνωστή. Ο **Υπτγος (ΔΒ) ε.α. Αποκορίτης Ευάγγελος** αναλαμβάνει για όλη τη μετεμφυλιακή περίοδο τη Δνση Τύπου και Διαφωτίσεως του Γ.Ε.Σ., από την οποία μεταπηδά στη διεύθυνση της Ε.Ι.Ρ. τα χρόνια των κυβερνήσεων

¹²⁶ Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να αναφερθεί ο απότακτος Λγος Βενετσάνοπουλος Βασίλειος, μάχμος στον ελληνοϊταλικό αγώνα, που απέδρασε από τον τόπο εκτοπισμού του μεταπολεμικά για να στηρίξει τις ανάγκες του ΠΒ του Δ.Σ.Ε.. Ο Βενετσάνοπουλος το 1958 είναι Αρχηγός της 12^{ης} Πολιτείας πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη και μόλις μετά την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, το 1982, αναγνωρίζεται ως Ταξχος ε.α. και συνταξιοδοτείται. Γίνεται σαφές από το παράδειγμα ότι δεν είναι δυνατή, στα πλαίσια της παρούσης, η συνολική

Παπάγου και Καραμανλή. Επί σειρά ετών (1945-1958), επίσης, ο **Υπτχος ε.α. Βουρλάκης Ευάγγελος**, αναλαμβάνει την «εθνικά ευαίσθητη» διεύθυνση της Ε.Μ.Υ..

Είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι, από τους αναγνωρίσιμους ε.α. Αξκους, μόλις 2 αντλούν την υστεροφημία τους, και επιβιώνουν ως το 1958, από το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας, 5 συμμετείχαν στα «δημοκρατικά» κινήματα του 1933 ή του 1935, και συμφιλιώνονται με τα νεότερα δεδομένα της βασιλοφροσύνης, 5 απολάμβαναν της εμπιστοσύνης του ηγέτη της 4^{ης} Αυγούστου, οριζόμενοι από τότε σε επιτελικές διοικητικές θέσεις, 3 υπηρέτησαν την «Ελληνική Πολιτεία» της Κατοχής από διάφορες υπεύθυνες θέσεις (χωρίς να έχουν δώσει λόγο ποτέ γι' αυτό), 5 έλαβαν μέρος σε «εθνικές» αντιστασιακές κινήσεις (6^{ος} ο Αντχος ε.α. Βασιλάς Ευθύμιος, που κατόρθωσε να αποσείσει της ευθύνες της συμμετοχής του ως μεράρχου στον Ε.Λ.Α.Σ. επί ένα 4μηνο το 1943, μετά από μια περιοδεία του στη Μ.Α. τους τελευταίους μήνες της Κατοχής και τη Δκση της 10^{ης} Μεραρχίας στον πρώτο Γράμμο¹²⁷ και 7^{ος} ο «αμετανόητος» Αυγερόπουλος) και 15 αποσκήρτησαν και αξιοποιήθηκαν στη Μέση Ανατολή από τον αναδιοργανωόμενο εκεί στρατό. Άξιο λόγου είναι ότι, από τους νεότερους ε.α. Αξκους, που δεν έχουν διαγραφεί από την εφεδρεία λόγω ηλικίας μέχρι την έκρηξη του Εμφυλίου, μόνο ο Αυγερόπουλος αναφέρεται ότι δεν συμμετείχε στις επιχειρήσεις, από επιτελικές ή μάχιμες θέσεις.

Με βάση τα παραπάνω, ιδανική συνταγή για την αναγνωρισιμότητα των ε.α. Αξκων του δείγματος αναδεικνύεται η συμμετοχή στις διεργασίες της Μέσης Ανατολής και τον Εμφύλιο, από τη μεριά των τελικών νικητών βεβαίως. «Λεπτομέρειες», που «αμαυρώνουν» το βιογραφικό, όπως η συμμετοχή στα κινήματα του 1917, του 1933 ή του 1935, «διορθώνονται» μόνο στο Κάιρο, αν και πολλοί δεν τα καταφέρνουν ούτε κι εκεί να γίνουν «αρεστοί». Ο **Υπτχος ε.α. της ΧΦ Αγαπητός Νικόλαος**, για παράδειγμα, που αντιδρά στις πολιτικές Τσουδερού για το στράτευμα, εκτοπίζεται από την εξόριστη κυβέρνηση (!) στο Σουδάν μέχρι το τέλος του πολέμου. Αναλαμβάνοντας τη Φρουρά ΧΦ της Αθήνας το 1948, καταφέρνει να καταστεί «πολιτικώς ορθός», αλλά όχι και να αξιοποιηθεί μετά την αποστρατεία του. Ο **Υπτχος ε.α. Αποκορίτης**, από τη μεριά του, που, όπως αναφέρθηκε, αναλαμβάνει μετεμφυλιακά τη διαφώτιση, μέσω της Ε.Ι.Ρ., περνά τη δύσκολη 5ετία 1940-1945 ως Στρατιωτικός Ακόλουθος στην Άγκυρα και τον Εμφύλιο στο επιτελείο του ΜΧ/Γ.Ε.Σ., χωρίς να αντιμετωπίσει πρόβλημα στη μετέπειτα λαμπρή του εξέλιξη. Ο **Αντχος ε.α. Βασιλόπουλος Θεόδωρος**, πάλι, αποφασίζει να αναλάβει δράση στη Μ.Α. μόλις τους πρώτους μήνες του 1944, και αναλαμβάνει μετά την αποστρατεία του το Μ.Τ.Σ., την Τράπεζά του, το Ν.Ι.Μ.Τ.Σ. και την «Ασπίς Πρόνοια».

Άλλοι ε.α. Αξκοί έχουν διαπιστευτήρια δεκαετιών στη βασιλοφροσύνη, «ποντάροντας» έξυπνα: στο θεσμό και όχι στα πρόσωπα. Ο **Αντχος ε.α. Αντωνόπουλος Περικλής**, ο **Υπτχος ε.α. Βανδώρος Παναγιώτης**, ο **Υπτχος ε.α. Βάσσος Κωνσταντίνος**, ο **Αντχος ε.α. Βεντήρης Κωνσταντίνος** κ.ά. διατηρούν τα ερείσματά τους στα ανάκτορα και αξιοποιούνται στην Αυλή μετά την αποστρατεία τους, σε θέσεις εμπιστοσύνης και μέχρι, ενίοτε, τα βαριά τους γεράματα.

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η κοινωνική παρουσία πολλών ε.α. Αξκων του δείγματος, που συγκεντρώνουν πολλούς τίτλους και επιρροή με τις ακαδημαϊκές τους καριέρες, τη δραστηριότητά τους σε συλλόγους και τις προσωπικές τους πρωτοβουλίες. Εκπύσσονται από την Α.Σ.Ο.Ε.Ε. (1 τακτικός καθηγητής), το Ε.Μ.Π. (1 τακτικός καθηγητής) και την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1 υφηγητής), μέχρι την Αθηναϊκή Λέσχη (10 δικαιωματικά μέλη), τον «Παρνασσό» (3), την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία (2) και από την Προεδρία της Παγκρητίου Ενώσεως και του Ελληνοβραζιλιανού Συνδέσμου, μέχρι αυτήν της Πανελληνίου Σκοπευτικής Εταιρείας, της Ελληνικής Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικής Αλιείας ή της Θεοσοφικής Εταιρείας Ελλάδος.

¹²⁷ Δεν έγινε, ωστόσο, δεκτή η αίτησή του για συμμετοχή στον «Παρνασσό». Η υποψηφιότητά του υποβλήθηκε το 1956, μετά το πέρας της απόλυτης παπαγικής κυριαρχίας, που τον έθεσε εκτός στρατεύματος, όπως καταμαρτυρεί στις αναμνήσεις του. Ακόμη και πριν από την αποκαλυπτική δημοσίευση της γνώμης του για την «καμαρίλα» και την ευνοιοκρατία του «άκαπνου» Στρατάρχη (1966), φαίνεται ότι πολλοί χώροι ήταν άκρως συντηρητικοί ή προκατειλημμένοι για να τον «ενθυλακώσουν».

Ως ασφαλή συμπεράσματα, από αυτήν τη συγκριτική περιδιάβαση στους ε.α. Αζκους, άκρως αποσπασματικά, αλλά και με τυχαία αλφαβητική δειγματοληψία, για τα χρόνια 1928 και 1958, μπορούν να εξαχθούν τα εξής:

- Αύξηση της «αναγνωρισιμότητας» των ε.α. Αζκων του 1958 σε σχέση με αυτούς προ 30ετίας, γεγονός που οφείλεται, εκτός των άλλων και στην
- Αύξηση της αστικοποίησης των ανώτατων και ανώτερων ε.α. Αζκων, που μετά την αποστρατεία τους δεν επιστρέφουν στους τόπους καταγωγής τους, αλλά επιδιώκουν συμμετοχή στη νομή της πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας.
- Αύξηση της αυτόνομης ενεργού καθόδου τους στην «πολιτική κονίστρα». Αν και θα υπέθετε, ίσως, κανείς ότι τα δεδομένα και η πολιτική και κοινωνική αστάθεια του Μεσοπολέμου, ο διπλασιασμός της Ελλάδας και το πλήθος των Κινημάτων στρατιωτικοποιούν την πολιτική ζωή, αποδεικνύεται ότι ο Μεσοπόλεμος αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα. Ο «καλπασμός» επιτυγχάνεται τη μετεμφυλιακή περίοδο, τόσο όσον αφορά στην κοινοβουλευτική παρουσία, όσο και στην κυβερνησιμότητα.
- Έκπτυξη του κλάδου των ε.α. Αζκων στη διοικητική οργάνωση του μεταπολεμικού κράτους, σε νεόδητους φορείς, που έχουν μεγάλη, μικρή ή ελάχιστη σχέση με τις ενασχολήσεις του στην ενεργό υπηρεσία. Η διοικητική αξιοποίηση ε.α. Αζκων από τη Β' Ελληνική Δημοκρατία κατεύθυνε σε οργανισμούς ή Ν.Π.Δ.Δ. στρατιωτικής φύσεως ή «παρά τω στρατώ» αλλά κάποιας ευρύτερης «εθνικής» σημασίας. Η τελευταία συνιστώσα διευρύνεται υπερβολικά, στη νεότερη εποχή και με τα «θέσφατα» Βαρβαρέσου, όπως αναφέρθηκε, παίρνει άλλες έννοιες. Μπορεί π.χ. κανείς να αντιληφθεί τη συνάφεια των αντικειμένων για έναν Αντγο (ΠΖ) ε.α. να διαχειρίζεται τα εφόδια του Υ.ΕΘ.Α., για έναν Υπτγο (ΔΒ) ε.α. να οργανώνει στα πρώτα βήματά της την Ε.Ι.Ρ., αλλά ο Υπνχος ε.α. που προΐσταται του Δ.Σ. νοσοκομείου ή ο Αντγος (ΠΖ) ε.α. που ελέγχει την Ελληνική Εριουργία, εισάγουν τους ε.α. Αζκους σε αμιγώς νέα περιβάλλοντα και αμιγώς διαφορετικές σταδιοδρομίες μετά τα 50 χρόνια ζωής τους!
- Επιλογή με κριτήρια άλλα από αυτά της ευδοκίμου ή μάχιμης υπηρεσίας, για τη στελέχωση των παραπάνω θέσεων. Ο καλός και φιλόπρονος επαγγελματίας του στρατεύματος, ο «εκτελών προθύμως και άνευ αντιλογίας τας διαταγάς των» ανωτέρων του, όπως ορίζει ο στρατιωτικός όρκος, δεν είναι ικανή και επαρκής συνθήκη για την μετά την αποστρατεία αξιοποίηση. Ενδημούν, πιθανότατα, και εδώ οι ελληνικές πελατειακές προσεγγίσεις και πρακτικές, που κατάγονται από τις πολιτικές ομαδώσεις εντός του στρατεύματος (π.χ. παπαγικοί-αντιπολιτευόμενοι βασιλόφρονες), σε άμεση συσχέτιση με ιστορικές ομαδώσεις εντός του στρατεύματος (π.χ. Ε.Δ.Ε.Σ.ίτες-Ριμινίτες) ή με την επιφανειακή – και θεωρητική – διάκριση ανάμεσα σε ηρωικούς και τεχνοκράτες Αζκους, διάκριση που εισάγει η διακυβέρνηση Παπάγου, αλλά εφαρμόζει ο καραμανλισμός και θα καταδειχθεί στην επόμενη παράγραφο.
- Έκπτυξη του κλάδου και στην κοινωνική δραστηριότητα. Η μεταπολεμική κοινωνική ζωή διευρύνεται και οι ε.α. Αζκοι λαμβάνουν δυσανάλογο μερίδιο. Η κοινωνική ισχύς των στρατηγών του Μεσοπολέμου, που χώριζε κάθετα την κοινωνία σε προσωποπαγή πολιτικοκοινωνικά - ενίοτε και πολιτειακά - διεκδικητικά μορφώματα, έχει δώσει τη θέση της στην – πλαστή ή πραγματική, δεν εξετάζεται εδώ – ενότητα μιας αναπτυσσόμενης κοινωνίας που, μετά τον Εμφύλιο έχει έναν αιώνιο εχθρό, τη σύμμαχο Τουρκία, και έναν νεότερο, εσωτερικό και έξω από τα βόρεια σύνορα.

Η συγκρότηση ομάδων των ε.α. Αζκων, παράλληλα με την αδρή ιστορική εξέλιξη θα εξεταστεί στην επόμενη ενότητα.

2. Συγκρότηση Ενώσεων

2.1. Η ρομαντική εποχή

Είναι χαρακτηριστικό το «φιλανθρωπικό» προφίλ της πρώτης μη κρατικής Ένωσης Αποστράτων. Το πρώτο γνωστό εγχείρημα, που μπόρεσε να ανιχνευτεί στον ελληνικό χώρο είναι ο «σύλλογος» με την επωνυμία «**Ο Απόστρατος Έλληνας**»¹²⁸. Ιδρύεται το 1883 στην Ερμούπολη της Σύρου, φιλοδοξώντας να αποκτήσει πανελλήνια εμβέλεια. Έθεσε ως σκοπό του την «ηθική(ν) και υλική(ν) υποστήριξη(ν) πάντων των αποστράτων ή υπηρετούντων εν τω στρατώ ενδεών είτε εφάπαξ είτε και τακτικώς». Παρείχε βοηθήματα στους άπορους απόστρατους ή στις χήρες και τα ορφανά τους, αναλόγως με τους πόρους του Συλλόγου, εφόσον η σύνταξη δεν επαρκούσε για τη συντήρησή τους, στους υπηρετούντες στο στρατό που αδυνατούσαν, κατέβαλλε τα έξοδα της κηδείας εφόσον η Κυβέρνηση ή ο οικείος Δήμος απαντούσαν αρνητικά σε σχετική αίτηση του Συλλόγου και φρόντιζε ώστε, οι ικανοί προς εργασίαν απόστρατοι να τοποθετούνται, ανάλογα με τις ικανότητές τους, σε δημόσιες ή ιδιωτικές θέσεις και οι ορφανές και άπορες θυγατέρες τους να «αποκαθιστώνται εν τη κοινωνία αξιοπρεπέστερον»¹²⁹.

Ο φιλανθρωπικός και θρησκευτικός χαρακτήρας του Συλλόγου συμβάδιζε με τη ρομαντική εποχή της συνταγματικής μοναρχίας, εξυπηρετούσε τη Μεγάλη Ιδέα, εφόσον υπηρετούσε εθνικούς αγωνιστές και εξατομίκευε την πρωτοβουλία στην προσωπική διάθεση των «εχόντων». Είναι χαρακτηριστικό ότι, ο Σύλλογος τιμούσε τον Άγιο Ταξιάρχη και η μνήμη του, στις 8 Νοεμβρίου κάθε έτους, θεωρούνταν εναρκτήρια ημέρα συνεδριάσεων του Συλλόγου, οπότε η ψηφοφορία για την ανάδειξη της «εφορίας», που τον διοικούσε, διαδέχονταν τη σχετική δοξολογία. Άλλωστε, σύμβολο του Συνδέσμου ήταν ο «οφθαλμός και άνωθεν σταυρός» ενώ, από συστάσεως του Συλλόγου, επίτιμα μέλη του αποτέλεσαν ο καθολικός Αρχιεπίσκοπος Σύρου Μεθόδιος, ο Επίσκοπος Άνω Σύρου, οι Δήμαρχοι της Ερμούπολης και της Άνω Σύρου, οι Πρόξενοι Ρωσίας και Αγγλίας, και τοπικοί βουλευτές και παράγοντες της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του νησιού.

Μετά από τη «ρομαντική» εποχή των στρατιωτικών ενώσεων των αρχών του αιώνα, αποτελώντας, ο τακτικός στρατός, μια ανεξάρτητη, συνεχώς αστικοποιούμενη κοινωνική ομάδα, δεν θα μπορούσε, ιδιαίτερα μετά το Γουδί, να μην εμπλέκεται και στους συνεχείς κλυδωνισμούς της κεντρικής αστικής εξουσίας, που αποτελεί, άλλωστε, και τον έμμεσο και ουσιαστικό προϊστάμενο και τη μοναδική οδό νομιμοποίησης της κατεστημένης εξουσίας του. Άμεσα μετά το 1909, έμελε να αποδειχθεί, ότι ο ιδανικός χειρισμός της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας, μέσω του απλού «ιδεολογικού» προσεταιρισμού ή της απονομής

¹²⁸ Σύλλογος Ο «Απόστρατος Έλληνας», *Καταστατικόν*, Εν Ερμούπολει Σύρου, 1883. Ο Σύλλογος αναφέρεται εδώ, αν και ξεφεύγει από τα χρονικά όρια που έχουν τεθεί, σε μια απόπειρα να ψηλαφηθεί μια πολιτική και κοινωνική συνέχεια, στο ζήτημα των συνδέσμων αποστράτων, που περνά, σταδιακά, από την ιδιωτική-φιλανθρωπική πρωτοβουλία, στο επίκεντρο της πολιτικής βούλησης και πράξης, χαρακτηρίζοντας τη βαθμιαία αστική οργάνωση των αντίστοιχων κοινωνιών και το ρόλο του στρατού, σε ένα κράτος που αδυνατεί να επιδείξει κοινωνικό πρόσωπο και να εγγυηθεί τη σταθερότητα και την εξασφάλιση σε ευρείες επαγγελματικές ομάδες, που περνάνε στη σύνταξη.

¹²⁹ Οι σκοποί έμελλαν να εξυπηρετηθούν με τις εκούσιες εισφορές των «απανταχού Ελλήνων» και με έκδοση ομωνύμου του Συλλόγου εφημερίδας, με σκοπό την «διά του λόγου εξυπηρέτησιν πάντων των εθνικών συμφερόντων». Ο Σύλλογος θα εξέλεγε και ειδική επιτροπή και θα ίδρυε τυπογραφείο για την εξοικονόμηση πόρων. Τακτικά μέλη του θα αποτελούσαν οι απόστρατοι και αγωνιστές, που θα εκδήλωναν την επιθυμία συμμετοχής τους, με υποχρέωση να συμμετέχουν στις συνεδριάσεις και να πληρώνουν μηνιαία εισφορά, τότε, 3 δρχ. οι Αζκοι και 2 οι υπόλοιποι βαθμοφόροι. Προβλέπονταν και μέλη «επί τιμή», για όσους πολίτες παρείχαν μεγάλες υπηρεσίες στο Σύλλογο, στα οποία παρέχονταν ισότιμα δικαιώματα με τα τακτικά μέλη. Ευεργέτες, τέλος, θα θεωρούνταν οι δωρητές άνω των 1.000 δρχ. και οι προτομές τους θα εκτίθονταν στην αίθουσα του συλλόγου. Για μικρότερα ποσά, προβλεπόταν η ανάρτηση των εικόνων τους και η χορήγηση των σχετικών διπλωμάτων.

εξουσιών ή της παροχής οικονομικών πλεονεκτημάτων, εξασφάλιζε συνοδοιπόρους στο κρατούν πολιτικό σύστημα προσδίδοντας τη «νόμιμη» τάξη στη στρατευμένη νεολαία και το εγγυητικό προσώπείο απέναντι στη μεγάλη μάζα της αγροτικής και μικροαστικής πελατείας των εκάστοτε και κατά τόπους «νοικοκυραίων», ακόμη και των προσφυγικών μαζών της δεκαετίας του '20 ή του '40.

2.2. Esprit de corps

Στο ίδιο γενικότερο πλαίσιο και με τα ίδια εκλυτικά αίτια με την προηγούμενη συστάθηκε και λειτουργούσε και η «**Ελληνική Στρατιωτική Ένωση**» (Ε.Σ.Ε.). Ιδρύθηκε με Β.Δ. το 1890, με πρωτοβουλία του κύκλου του Βίκτορος Δούσμανη, ως ανώνυμη εταιρεία με έδρα την Αθήνα και αρχικό της σκοπό την εξυπηρέτηση των μετόχων της, αξιωματικών ε.ε. ή ε.α. με τη χορηγία ειδών ματισμού, αλλά και γενικά την οικονομική τους ενίσχυση¹³⁰.

Η Ένωση θα εισήγαγε, τα επόμενα χρόνια, τους ε.α. Αξκους στον βενιζελικό αστικό εκσυγχρονισμό, με τη στήριξη του οικείου Υπουργείου και της υπάρχουσας, τότε, στρατιωτικής και κρατικής οργάνωσης. Με νόμο του 1914 ορίστηκε υποχρεωτική κράτηση από τη μισθοδοσία των οφειλετών στις στρατιωτικές μονάδες¹³¹. Ανταποκρινόμενη στα φιλελεύθερα «ανοίγματα», μάλιστα, μετατράπηκε το 1925 σε συνεταιρισμό περιορισμένης ευθύνης και απέκτησε αντίστοιχο καταστατικό σωματείου κοινωνικο-οικονομικής φύσεως¹³², με διάρκεια «απεριόριστο» και τέθηκε υπό την εποπτεία του Υπουργού Στρατιωτικών, ασκούμενη με αντιπρόσωπό του.

Ο συνεταιρικός χαρακτήρας της Ενώσεως είχε τις αντανάκλασεις του στο βιοπορισμό και τη συνεχιζακότητα του σώματος των Αξκων. Το “esprit de corps”, όπως περιγράφηκε προηγούμενα, μπήκε υπό την κρατική αιγίδα, η «συνεταιρική μερίς» ορίστηκε στις 400 δραχμές και ως σκοποί του συνεταιρισμού καταγράφηκαν:

«α) η οικονομική ανακούφισης των μελών διά της προμηθείας χονδρικής και λιανικής μεταπωλήσεως επί μικρώ κέρδει ειδών καταναλώσεως. Επίσης πωλεί εμπορεύματα λιανικής ή χονδρικής και εις μη συνεταίρους τοις μετρητοίς, εφόσον το συμφέρον του συνεταιρισμού επιτρέπει τούτο. β) η ίδρυσις πρατηρίων, εργαστηρίων και αποθηκών εν Αθήναις ή εν ταις επαρχίαις προς το συμφέρον του συνεταιρισμού και των αναγκών των καταναλωτών. γ) παροχή πιστώσεων εις τους συνεταιριζόμενους, πάντως ουχί ανωτέρου ποσού των αποδόσεων 2 μηνών. Αι πιστώσεις αύται εξοφλούνται διά μηνιαίων κρατήσεων εντός δέκα το πολύ μηνών. Αι μηνιαία κρατήσεις ενεργούνται υποχρεωτικώς υπό του αρμοδίου ταμίου, συνεπεία του νόμου 413, των μεν εν ενεργεία παρά των στρατιωτικών Σωμάτων, των δε εν αποστρατεία υπό των αντιστοιχών μετοχικών ταμείων. Αι χορηγούμεναι πιστώσεις επιβαρύνονται διά τόκου 4%, παν χρέος δε, μη εξοφλούμενον εμπροθέσμως, επιβαρύνεται με τόκον 8%, προστιθέμενον εις το υπόλοιπον του χρέους. Η υπό των συνεταίρων αγορά ειδών επί πιστώσει λαμβάνει χώρα κατόπιν καταβολής μέρους του τιμήματος εις χρήμα μέχρι του 1/5 των αγοραζομένων ειδών, του ποσοστού κανονιζόμενου εκάστοτε υπό του διοικητικού και εμποτικού συμβουλίου. Δ) ως τμήμα του συνεταιρισμού δύναται να συγκροτηθή εκ των εταίρων αυτού οικοδομικός συνεταιρισμός προς ανέγερσιν οικονομικών κατοικιών, είτε εν Αθήναις, είτε οπουδήποτε εν Ελλάδι υπάρχουσι παραρτήματα της Ενώσεως»¹³³.

¹³⁰ Βασιλικό Διάταγμα 13/8/1890.

¹³¹ Νόμος 413.14/11/1914, Φ.Ε.Κ. 350.26/11/1914, Τεύχος Α', «Περί υποχρεωτικής πληρωμής των οφειλομένων προς την ανώνυμον εταιρείαν υπό την επωνυμίαν ‘Ελληνική Στρατιωτική Ένωσις’ υπό των μετόχων αυτής διά κρατήσεων εκ του μισθού ή μερισμάτων αυτών».

¹³² Νομοθετικό Διάταγμα 561.18/10/1925, Φ.Ε.Κ. 398.12/12/1925, Τεύχος Α', «Περί τροποποιήσεως του Νόμου 602 περί συνεταιρισμών», Ελληνική Στρατιωτική Ένωσις, *Καταστατικόν*, Αθήναι (1926?).

¹³³ Τα κέρδη του συνεταιρισμού, άλλωστε, διανεμόνταν κατά 10% στο τακτικό και κατά 25% στο έκτακτο αποθεματικό κεφάλαιο, 20% μοιραζόταν ως μερίσμα, 6% παραχωρούνταν στο υπαλληλικό προσωπικό, 9% στο διοικητικό και 5% στο εποπτικό συμβούλιο, το δε υπόλοιπο 25% μοιραζόταν μεταξύ των συνεταίρων, ανάλογα με τις αγορές που πραγματοποίησαν στο συνεταιρισμό κατά το έτος που έληγε.

Η Ελληνική Στρατιωτική Ένωση, έτσι, φιλοδόξησε να αποτελέσει μια αυτόνομη, οικονομικά, οντότητα, προσδεμένη στο σταθερό μισθό ή τη σύνταξη των Αξκών, που θα προστάτευε την ομάδα από τις ρυθμίσεις της αγοράς και των μονοπωλίων. Στεγαζόταν, από τη δεκαετία του 1920, παραπλεύρως του Εθνικού Κοινοβουλίου, στη γωνία των οδών Κολοκοτρώνη και Βουλής¹³⁴ και σε οίκημα της ιδιοκτησίας του Μ.Τ.Σ..

Μεταπολεμική εξέλιξή της, με προφανείς ομοιότητες, παρουσιάζουν τα μεταπολεμικά «Στρατιωτικά Πρατήρια», προμηθευτικοί οργανισμοί, που απευθύνονται στα μέλη των οικογενειών των Ε.Δ. και Σ/Α και ανιχνεύονται σήμερα σε όλες τις πόλεις της χώρας.

Όσον αφορά άλλωστε τους εφένδρους, οι επίστρατοι του 1916, για παράδειγμα, ως «**Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εφένδρων**»¹³⁵, συγκαλυμμένα οργανωμένοι από τον επιτελή, τότε, Σχη Ιωάννη Μεταξά¹³⁶, απέδειξαν τον εσωτερικό πειθαναγκασμό της οργανωτικής ισχύος του στρατεύματος. Εξέφρασαν έναν πρωτόγονο «μοναρχοφασισμό», στρεφόμενοι ενάντια στην αστική τάξη των Φιλελευθέρων και εγκαινίασαν, ουσιαστικά, στην επικράτεια που ήλεγξαν, το Διχασμό. Εξαπλώθηκαν ραγδαία μετά την αποστράτευσή τους, με απολύτως κεντρομόλα οργανωτική δομή και δεκάδες παραρτήματα πανελληνίως, αποτελώντας το ελληνικό πρότυπο της μαζικής οργάνωσης και το πρότυπο, για ανάλογη απόπειρα των Φιλελευθέρων με τον «**Εθνικό Σύνδεσμο**» υπό τον Αντγο Π.Δαγκλή¹³⁷, του μηχανισμού στρατολόγησης εθελοντών για την «Εθνική Άμυνα». Αποτέλεσαν, ακόμη, το βασικό πρότυπο και για τη μετέπειτα τοπική διάρθρωση και οργάνωση του Λαϊκού Κόμματος του Γούναρη¹³⁸.

Πολύ περισσότερο, οι «**Παλαιοί Πολεμιστές**»¹³⁹, που, με τη μέριμνα του Κ.Κ.Ε., αποτέλεσαν τη ρομαντική προϊστορία του κόμματος μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι επιτροπές που σχημάτισαν, ενσωματώνοντας και μικροκληρούχους και ακτήμονες και εκφράζοντας το ελληνικό «χωριό» της εποχής, «έσυραν» την κυβέρνηση του 1923 στην αγροτική μεταρρύθμιση, εκσυγχρονίζοντας τις ημιφεουδαρχικές δομές, που έμεναν αμετακίνητες για αιώνες.

Το «Εθνικό Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης» ιδρύθηκε το 1923 από εκπροσώπους εθνικιστικών σωματείων, με σκοπό τη μόρφωση «εθνικοφρόνων» εργατών σχετικά με τον «εθνισμό» και την προφύλαξή τους από τον κομμουνισμό. Ακολούθησαν κι άλλα με παρεμφερείς στόχους και ορολογία, που προσπάθησαν να συντονιστούν με την ίδρυση του «Εθνικού Πολιτικού Κέντρου Μακεδονίας». Με την ίδρυση τεσσάρων νέων

¹³⁴ Στρατιωτική & Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, Τ.3, στο λήμμα «Ένωση στρατιωτική» & Εγκυκλοπαίδεια «Ηλιος», Αθήνα (195?).

¹³⁵ Διάδοχη κατάσταση του Συνδέσμου Εφένδρων Υπαξιωματικών του 1913, που κατέκτησαν από το Βενιζέλο το δικαίωμα να προάγονται σε ανθυπολοχαγούς.

¹³⁶ Ο Υπτιγος Δούσμανης Βίκτωρ και οι Σχες Ξ.Στρατηγός, Α.Εξαδάκτυλος και Ι.Μεταξάς δικάστηκαν ως Επιτελείο, αργότερα, και σε περίοδο βενιζελικής παντοδυναμίας, με την κατηγορία ότι «υπεκίνησαν εμφύλιο πόλεμο». Ο τελευταίος, μάλιστα, καταδικάστηκε σε θάνατο, με το αιτιολογικό ότι στα Νοεμβριανά διαπράχθηκαν ανθρωποκτονίες, στο Χρηστίδης (επιμ.), *Μεταξάς Ιωάννης: Το προσωπικό του ημερολόγιο*, 2^{ος} τόμος, Αθήνα χ.χ., σελ. 441-445, Ιωακείμ Γ.Ιωακείμ, *Ιωάννης Μεταξάς: Η ανοδική πορεία του από τη στρατιωτική στην πολιτική δράση (1871-1922)*, Αθήνα 2005, σελ. 314 και εξ., Μαυρογορδάτος Θ.Γιώργος, *Εθνικός διχασμός και μαζική οργάνωση Ι. Οι Επίστρατοι του 1916*, Αθήνα 1996, σελ. 28 και εξ. Οι λεπτομέρειες αναφέρονται λόγω κοινών πρωταγωνιστών με τα μετέπειτα αναφερόμενα. Για τα Νοεμβριανά, Μουρέλος Γιάννης, *Τα «Νοεμβριανά» του 1916 από το Αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των Θυμάτων*, Αθήνα 2006, σελ. 97-283, Δαφνή Γρηγορίου, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, τόμος 2^{ος}, Αθήνα 1997, σελ. 205 και εξ. & 277 και εξ.

¹³⁷ Οι αντιβενιζελικοί αποκαλούσαν, ειρωνευόμενοι τον «αντισύνδεσμο», «Άνευ μελών αντισύνδεσμο» ή και «Σύνδεσμο Αποστράτων», Μαυρογορδάτος Θ.Γ., *ό.π.*, σελ.73 και εξ.

¹³⁸ Απότακτοι κατώτεροι αξιωματικοί, όπως ο Υπλιγός, τότε, Ν.Κουρκουλάκος, στήριζαν την οργανωτική «συνέχεια» μέσω της σύστασης των Λαϊκών Πολιτικών Συλλόγων. Η ειρωνεία της Ιστορίας είναι ότι ο Βενιζέλος πρώτος οραματίστηκε το «μαζικό κόμμα» το 1910, για να το βρει, λίγο μετά, απέναντί του, ενώ ο Μεταξάς, που το πραγματοποίησε δις, με τους Επίστρατους και, πολύ αργότερα, την Ε.Ο.Ν., αποκόμισε μόνο παράπλευρα οφέλη, *ό.π.*, σελ. 131-134 και 147.

¹³⁹ Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Τόμος Β₂, Αθήνα 2002, σελ.181, 185, 187, 190, 211, 225.

εφεδροπολεμιστικών συλλόγων το 1926, της «**Εθνικής Ενώσεως “Η Ελλάς”**» (Ε.Ε.Ε.) το 1927, της «**Αντικομμουνιστικής Ενώσεως “Η Πατρίς”**» το 1928 και του φιλοφασιστικού σωματείου «**Οίκος των Ιταλών**» την ίδια χρονιά, η εθνικιστική ορολογία γενικεύτηκε, σε αντιδιαστολή με τον κομμουνισμό και σε συσχετισμό με το Μακεδονικό¹⁴⁰.

Γίνεται, οπότε, σαφές σταδιακά, ότι ο αποστρατευόμενος, παραδοσιακού ή «πρωτοαστικού» υποστρώματος, έφεδρος ή, κατά μείζονα λόγο, μόνιμος, αξιωματικός ή υπαξιωματικός, αποτελεί άτομο κοινωνικοποιημένο κατευθυνόμενα, με ακατάλυτους δεσμούς στολής, κακουχιών ή αίματος, και, φυσικά, με υπολειπόμενη κινητικότητα. Οι σύνδεσμοι αποστράτων, βετεράνων, θυμάτων πολέμου, αναπήρων και εφέδρων βρίσκονται παντού στη Νέα και Παλαιά Ελλάδα, ιδιαίτερα την περίοδο της Β΄ Ελληνικής Δημοκρατίας εξυπηρετώντας ποικίλους σκοπούς, από κοινωνικούς και συμβολικούς-αναμνηστικούς, μέχρι αυτοδύναμων πολιτικών μονάδων-φορέων ή ομάδων πίεσης. Αποτελούν δε δομές αρκούντως ενταγμένες, έμπιστες και οικείες, στην ουσία «συντεταγμένα παραστρατιωτικές», και απόλυτα χρήσιμες και μάχιμες, δομές πελατείας και πολιτικής συναίνεσης απέναντι σε υποτιθέμενους και κάθε φορά καταδεικνυόμενους «εσωτερικούς εχθρούς» - στόχους!

Η απολίτικη, λοιπόν, ή «ανθρωπιστική» διάθεση των παλαιότερων συνδέσμων, που συνεργάζονταν και έθεταν εαυτούς στη διάθεση του Υπουργείου ακολουθώντας τις πρωτοβουλίες του, επαγγελματικές και οικονομικές, δεν θα μπορούσε παρά να εξελιχθεί και στο χώρο των ε.α. Αξκών σε πιο συγκροτημένους μηχανισμούς πίεσης. Σε αυτό συνεισέφεραν τα πρώτα κινήματα του Μεσοπολέμου. Η επικράτηση της Εθνικής Άμυνας και ο Διχασμός, αλλά κυρίως η κατάρρευση του μετώπου και οι αποστρατείες που την ακολούθησαν, έκαναν πραγματικότητα τον «**Σύνδεσμο Αποστράτων Αξιωματικών της Ξηράς**» (Σ.Α.Α.Ξ.)¹⁴¹.

Συστάθηκε ως «σύλλογος» με την υπ' αριθμ. 142/30-1-1924 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών, αλλά υφίστατο ατύπως τουλάχιστον από 5ετίας¹⁴². Σκοπούς του Σύνδεσμου αποτελούσαν η υποστήριξη των συμφερόντων και η αλληλοβοήθεια των μελών, ιδιαίτερα των πρόωρα αποστρατευθέντων για προφανείς πολιτικούς λόγους, και συγκεκριμένα:

«α) η υπό του ταμείου του Σύνδεσμου παροχή εις τα μέλη χρηματικού βοηθήματος εις περίπτωσιν νόσου, θεομηνίας, πυρκαϊάς, θανάτου κτλ., β) ...αι μέχρι του 1920 όμως, συμπεριλαμβανομένου (τριμηνιαία συνδρομαί) επιστρέφονται μέχρι της ημέρας του θανάτου, κατ' εξαίρεσιν, τη αιτήσιν των κληρονόμων, γ) η παροχή βοηθήματος προς μέλος ένεκεν ατυχήματος... (με) τριμελή ή πενταμελή αντιπροσωπεΐαν, όπως συλλυπηθή την οικογένειαν και παρακολουθήση την εκφοράν του μεταστάντος, δ) η επίβλεψις και η ενέργεια επί παντός ζητήματος αφορώντος τους αποστράτους, αποτεινομένου προς τούτο του Διοικητικού Συμβουλίου διά του προέδρου εις τας αρμοδίας αρχάς προφορικώς ή εγγράφως».

Έμβλημα του Σύνδεσμου αποτελούσε η θεά Αθηνά, που παρουσιαζόταν και στη σφραγίδα του με την πλήρη επωνυμία του. Μέλη μπορούσαν να γίνουν όλοι οι ε.α. Αξκοί και Ανθστες μετά από μυστική ψηφοφορία του Δ.Σ., που δεν είχαν καταδικαστεί για καταχρήσεις και δεν είχαν αποταχθεί ή αποστρατευθεί για λόγους «αναξιοπρεπείας»¹⁴³.

¹⁴⁰ Γούναρης Βασίλης, *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ.45-46.

¹⁴¹ Σύνδεσμος των Αποστράτων Αξιωματικών της Ξηράς, *Καταστατικόν*, Εν Αθήναις, 1924.

¹⁴² Με έδρα την Αθήνα, διευθυνόταν από 20μελές Δ.Σ., από 12 τακτικά και 8 αναπληρωματικά μέλη, 2ετούς θητείας, με ελάχιστη στελέχωση από 2 ανώτατους ε.α. Αξκούς, που εκλεγόταν με μυστική ψηφοφορία από το σύνολο των μελών – και από τους εκτός Αθηνών δι' εμπιστευτικής αλληλογραφίας - . «Κατ' ιδίαν κρίσιν και εκτίμησιν», σε κάθε πόλη της Ελλάδας, όπου κατοικούσαν ε.α. Αξκοί, μπορούσαν να ιδρυθούν παραρτήματα και την προεδρεία αναλάμβανε ο ανώτερος ή σε ισοβαμία ο αρχαιότερος. Από τον αριθμό δε των 3 και μέχρι αυτόν των 10 μελών διευθύνονταν από τον Πρόεδρο, σε πολυπληθέστερα δε από τον Πρόεδρο και 2 μέλη.

¹⁴³ Η τριμηνιαία συνδρομή οριζόταν σε 12 δρχ. για τους λαμβάνοντες σύνταξη Υπτγού, 8 δρχ. για τους ανώτερους και 4 δρχ. για τους κατώτερους Αξκούς. Τις συνδρομές συνέλλεγε ο ταμίας, για τους Αθηναίους, και οι κατά τόπους Αστυνομικές Διευθύνσεις και Αστυνομικοί Σταθμοί ή Σώματα Στρατού, ενώ προβλεπόταν και η δυνατότητα κράτησης από τα μερίσματα του Μ.Τ.Σ., από όπου ο Σύνδεσμος πληρωνόταν με σχετική αλληλογραφία. Επίτιμα μέλη οριζόνταν οι δωρητές άνω των 500

Ως υποχρεώσεις των μελών ορίζονταν, πέρα από την καταβολή της συνδρομής, που η άρνησή της επέσυρε αγωγή «ενώπιον Ειρηνοδικείου», η εκτέλεση των εντολών που δινόταν από τη Γ.Σ. και το Δ.Σ., η γνωστοποίηση κάθε μέσου για τη βελτίωση των πόρων του Μ.Τ.Σ. ή τη βελτίωση του Συνδέσμου και κάθε υπόθεση που θα έθιγε τα συμφέροντα των ε.α. συναδέλφων του ή την υπόληψη κάποιου και η έγγραφη κατάθεση παραπόνων ή αδικιών, προς αποφυγήν αυτοδικίας, με ποινή διαγραφής. Η πρόκληση «αταξίας», μάλιστα, στη Γ.Σ. επέσυρε πρόστιμο 10 έως 50 δρχ.

Μεταξύ άλλων τυπικών υποχρεώσεων, ο πρόεδρος ήταν υπεύθυνος να απαγορεύει:

«πάσαν πολιτικήν συζήτησιν ή επικρίσεις εν τω γραφείω του Συνδέσμου και πάσαν εν αυτώ έγγραφον περί ταύτης ενέργειαν»¹⁴⁴.

Ωστόσο, ο Σ.Α.Α.Ε. και ο Σ.Α.Α.Β.Ν. κατεξοχήν συνέβαλαν στην πολιτικοποίηση, που επιβλήθηκε μοιραία πανελληνίως με το Διχασμό, και στην οργάνωση των ομάδων πίεσης, του «κινήματος», αν μπορούμε να δανειστούμε από άλλους πιο οικείους του, εννοιολογικά και κοινωνικά, χώρους, των ε.α. Αξκών. Η αρωγή και αλληλοβοήθεια, που πρέσβευαν οι Σύνδεσμοι, δεν ακολουθούσαν τη φιλάνθρωπη διάθεση της μεγαλοαστικής τάξης, ούτε αρκούσαν στις άνωθεν – της πολιτικής ηγεσίας – πρωτοβουλίες¹⁴⁵.

2.3. Πελατειακή πολυδιάσπαση

Μετά τις ανεπιτυχείς, για τους Φιλελευθέρους, εκλογές του 1932, η επανάκαμψη της Δεξιάς του Π.Τσαλδάρη δημιούργησε ανασφάλειες εντός του σώματος των αξιωματικών. Ο προσεταιρισμός, μάλιστα, των «δημοκρατών» **Υπτιου ε.α. Κονδύλη Γεωργίου** και **Υπτιου ε.α. Χατζηκυριάκου Αλεξάνδρου** από τους Λαϊκούς, μαζί με τη διάλυση του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» και την αποτυχία του κινήματος του **Αντιου ε.α. Πλαστήρα Νικολάου**, το Μάρτιο του 1933, διέλυσε τις ισορροπίες εντός του ενεργού στρατού και έφερε σειρά πολιτικών αποστρατειών μέσα στους επόμενους μήνες, επηρεάζοντας και το συγκοινωνούν του δοχείο: τους απόστρατους¹⁴⁶.

δρχ. στο Σύνδεσμο και τους αναγνωρίζονταν το δικαίωμα να συμμετέχουν στη Γ.Σ. χωρίς δικαίωμα ψήφου.

¹⁴⁴ Ο Σ.Α.Α.Ε. υφίστατο, σύμφωνα με τον Ταξχο ε.α. Παναγιωταρέα Χαράλαμπο, βιβλιοθηκάριο, επί μακρά σειρά ετών, της σημερινής Ε.Α.Α.Σ., παράλληλα με τη νεότερη μεταξική Ε.Ε.Α.Α., που περιγράφεται στη συνέχεια, επιβιώνοντας μέχρι τη δεκαετία του 1950. Εξέδιδε, μάλιστα, και δική της εφημερίδα-δελτάριο, υπό την επωνυμία «Ο Απόμαχος», με θέματα κυρίως συνταξιοδοτικά, παρέχοντας βήμα και σε μη στρατιωτικούς συνταξιούχους. Το αρχείο της εφημερίδας διατηρούσε, μέχρι πρόσφατα, η κόρη του εκδότη και με το θάνατό της η τύχη του αγνοείται. Δεδομένου ότι δεν ανιχνεύθηκε ούτε ένα φύλλο του «Απόμαχου» στα συνήθη αρχεία εφημερίδων των Αθηνών, αν ο Ταξχος έχει δίκιο, χάνεται μια μεγάλη περίοδος, αλλά και μια «φιλελεύθερη» πτυχή, δράσης ενός αυτοοργανούμενου σωματείου, αρκετά διαφορετικού από τις επακόλουθες κεντρικά ελεγχόμενες ενώσεις.

Παρόμοιας υποδομής και στελέχωσης ήταν και ο «**Σύνδεσμος Αποστράτων Αξιωματικών του Βασιλικού Ναυτικού**» (Σ.Α.Α.Β.Ν.) που αναφέρεται σε έγγραφα του Μ.Τ.Σ. και της μετέπειτα Ε.Ε.Α.Α.. Διατηρήθηκε σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και συσσωματώθηκε υποχρεωτικά στην ενιαία Ένωση μετά το 1938.

¹⁴⁵ Δεν επαναλαμβάνονται εδώ οι πρωτοβουλίες της Δημοκρατίας, που αναφέρονται στη μελέτη για το έτος 1928, σε παράγραφο της προηγούμενης ενότητας, όπου αναφέρεται και ο Πρόεδρος του Σ.Α.Α.Ε. Σχης ε.α. Ανδρέακος Ιωάννης, και που συνέτειναν στην αποδοχή, από τη μεγάλη μάζα των αποστρατευθέντων και αποτάκτων βασιλοφρόνων, της νέας δομής του στρατού. Δεν έλειψαν βέβαια κι αυτοί που, για να μην ορκιστούν στη Δημοκρατία, δεν αποδέχθηκαν ποτέ την αποκατάστασή τους, όπως ο απότακτος Σχης Σκυλακάκης, μετέπειτα μεταξικός υπουργός.

¹⁴⁶ Για τη συμμετοχή τους στο κίνημα ή το φρόνημά τους αποστρατεύονται οι Αντγοι Μανέτας Κωνσταντίνος, Κοιμήσης Μιλτιάδης, Τσαμάκος Κωνσταντίνος, Σκανδάλης Γεώργιος, οι Σχες Τζανακάκης Εμμανουήλ, Σπαής Λεωνίδας, Διάμεσης Ηλίας, Ζέρβας Ναπολέον, ο Αντχος Δεμεστιχας Ιωάννης κ.ά., εν συνόλω 45 αξιωματικοί. Οι περισσότεροι απ' αυτούς οδεύουν προς στρατοδικείο, αλλά θα τους προλάβει το κίνημα του '35, για το οποίο και τελικά θα δικαστούν, χωρίς απαραίτητα να συμμετέχουν, τουλάχιστον εμφανώς και ενεργά, στο Καλλιγιάς Π.Κ., *1^η Μαρτίου 1935*, Αθήνα 1974, σελ.86, Γεροζήσης Αθ.Τριαντάφυλλος, *ό.π.*, σελ.423-431, Ρούσσοσ Γ., *ό.π.*, Τ. ΣΤ', σελ.493-495.

Οι δημοκράτες αξιωματικοί είναι πλέον «αντιπολίτευση», σε έναν στρατό όπου, τουλάχιστον οι ανώτερες θέσεις, ήταν αυτονόητα πολιτικές και μια κοινωνία με τον κρατικό της μηχανισμό που πολιτικοποιήθηκαν επίσης αυτόματα και ολοκληρωτικά. Άλλωστε, στη συγκυρία της διαπραγμάτευσης του πολιτεύματος και της κοινοβουλευτικής αστάθειας:

«Κάθε στρατηγός σε ενέργεια ή σε αποστρατεία είχε τον κύκλο των φίλων του ή «πελατών», όπως οι Πάγκαλος, Κονδύλης, Πλαστήρας, Γονατάς, Οθωναίος, Μεταξάς, Παπούλας, Γρηγοριάδης κ.α.»¹⁴⁷.

Οι δημοκράτες στρατιωτικοί αντιδρούν με την ίδρυση της Ε.Σ.Ο. (Ελληνική Στρατιωτική Οργάνωση), υπό την τριμελή ηγεσία του Σχη Στέφανου Σαράφη, του **Αντγου ε.α. Πράσσου-Βλάχου Κωνσταντίνου** και του **Πλοιάρχου ε.α. Κολιαλέξη Ανδρέα**¹⁴⁸. Το κίνημα του Μαρτίου του 1935¹⁴⁹, κάνοντας τις Σέρρες για πρώτη, και μάλλον τελευταία φορά στην ιστορία τους, πρωτεύουσα ελληνικού κράτους, ανέδειξε από μόνο του αυτές τις διαιρέσεις στο χώρο των απόστρατων, ήδη, δημοκρατικών αξιωματικών. Οι κατεξοχήν πλαστηρικοί τελικά απείχαν, οι αγγλόφιλοι κατέχτησαν προσωπικές δάφνες που έμελε να αξιοποιήσουν αργότερα στην Κατοχή, στο εσωτερικό ή τη Μέση Ανατολή, οι εν ενεργεία ζήτησαν άσυλο στη Βουλγαρία και ο Βενιζέλος πέρασε στα ιταλικά Δωδεκάνησα, για να μην γυρίσει ποτέ πια ζων στην Ελλάδα. Το κίνημα, στο οποίο συμμετείχαν και απότακτοι ή εξαναγκασθέντες σε αποστρατεία του προηγούμενου κινήματος, όπως ο προαναφερθείς Αντχος ε.α. Δεμέστιχας, ακολούθησαν νέα μέτρα¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Ο.π., σελ.435.

¹⁴⁸ Η Ε.Σ.Ο., δημιουργήθηκε από μια ομάδα Λγων και Υπλων, υπό τον Λγο Τσιγάντε Ιωάννη (ή «Μεϊζονα») με θολό πολιτικό πρόγραμμα αλλά άμεσο σκοπό την αντιμετώπιση των αντιβενιζελικών και των εχθρών της δημοκρατίας, που θα φτάσει στο κίνημα του '35. Στελεχώθηκε, στη συνέχεια, και από πολλούς αξιωματικούς, που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο τα επόμενα χρόνια, όπως τους Σχες Μπακιρτζή Ευριπίδη και Ψαρρό Δημήτριο.

Στη διάρκεια της ίδιας περιόδου υπήρχαν και άλλες οργανώσεις ή ομάδες στο σώμα των αξιωματικών, αλλά χωρίς μεγάλη σημασία, όπως για παράδειγμα η οργάνωση του Σχη ε.α. Νίκλαμπου Δημητρίου, η «Σιδηρά Ειρήνη», με οπαδούς απόστρατους, κυρίως, αξιωματικούς, φίλους του Αντγου ε.α. και πρώην δικτάτορα Παγκάλου Θεοδώρου.

¹⁴⁹ Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, 2^{ος} τόμος, Αθήνα 2007, σελ. 369-378, Βρανάς Φαίδων (επιμ.), *Ιωάννης Μεταξάς: Το προσωπικό του ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, Αθήνα χ.χ., σελ. 131-135 & 145-146, Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.437-445, Πετρίδης Β.Παύλος, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, Τόμος 3^{ος} 1917-1940, Αθήνα χ.χ. σελ. 161 και εξ., Ρούσσοις Γ., *ό.π.*, Τ. ΣΤ', σελ.505-516.

¹⁵⁰ Από τον Κονδύλη, που επανέρχεται άμεσα σε ενέργεια, αποστρατεύονται οι Αντγοι Οθωναίος Αλέξανδρος και Τσιμικάλης Ευθύμιος που δεν είχαν εκδηλωθεί άμεσα θετικά για το κίνημα. Ο Σχης Σαράφης και ο Ανχης Τσιγάντες καθαιρούνται και καταδικάζονται σε ισόβια, ο Τχης Βολανάκης και οι ήδη απόστρατοι Αντγοι Παπούλας και Κοιμήσης εκτελούνται τον επόμενο μήνα «ζητωκραυγάζοντας υπέρ της δημοκρατίας». Το σύνολο των μελών των στρατοδικείων ήταν βασιλόφρονες κινηματίες, που είχαν επανέλθει το 1927 με τα συμφιλιοτικά μέτρα της οικουμενικής κυβέρνησης. Τελικά, καταδικάστηκαν άμεσα για το κίνημα σε θάνατο 60, χωρίς να οδηγήσουν και σε νέες εκτελέσεις, σε ισόβια 52 και 762 σε διάφορες άλλες ποινές. Από την ημέρα του κινήματος ως τις εκλογές του Ιουνίου απομακρύνθηκαν από το στρατό 1.500 αξιωματικοί, εκ των οποίων 1.350 μέσω στρατοδικείων.

Κατά την «Κοσμογονία», όπως αποκλήθηκε, της 45νήμερης δικτατορίας Κονδύλη και ως το τέλος του χρόνου, η εκκαθάριση έφτασε τους 2.000 αποστρατευθέντες και αποταχθέντες, περιλαμβάνοντας τους «απολίτικους» Αντγους Μαζαράκη Αλέξανδρο και Καθενιώτη Δημήτριο, αλλά και αντιβενιζελικούς τσαλδαρικούς, όπως οι Αντγοι Πετρίτης Δημήτριος και Παναγιωτάκος Χαράλαμπος, που είχαν μεν βοηθήσει στην καταστολή του κινήματος, αλλά ήταν χλιαροί στην παλινόρθωση της μοναρχίας. Ανάλογης έκτασης εκκαθαρίσεις έγιναν και στα Σ.Α. και στο σύνολο του κρατικού μηχανισμού, όπου διώχθηκαν άνθρωποι μετά από ασαφείς και ανυπόστατες καταγγελίες για «βενιζελισμό» ή «βενιζελοκομμουνισμό».

Η Α.Μ. ο βασιλεύς Γεώργιος ο Β', επιστρέφοντας το Νοέμβριο θριαμβευτής με το 97,80% υπέρ του, παρεχώρησε, σε όλους τους πολίτες που καταδικάστηκαν, αμνηστία. Στους στρατιωτικούς, όμως, έδωσε χάρη, για να μην μπορέσουν να επιστρέψουν στο στράτευμα, στο Καλλιγιάς Π.Κ., *1^η Μαρτίου 1935*, Αθήνα 1974, σελ.116-124, του ίδιου, *Παλινόρθωση και 4^η Αυγούστου*, Αθήνα 1974, σελ.20, 39-42, 67-68 & Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.445-451.

Ο «εσωτερικός εχθρός», μάλιστα, μετά το θάνατο του Βενιζέλου και την εύλογη αρχόμενη κάμψη των ενδοαστικών πολιτικών παθών, συνδυαζόμενου με την σύμβαση της κυρίαρχης τάξης και των βρετανικών συμφερόντων με την επαναφορά της βασιλείας και την διακυβέρνηση Μεταξά, σχηματοποιείται τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου στον «ξενοκίνητο» κομμουνισμό του Κ.Κ.Ε., του ελληνικού παραρτήματος της Κομμουνιστικής Διεθνούς¹⁵¹, με απόλυτη τη μεταγενέστερη επιβεβαίωση των εμφυλίων συρράξεων στη διάρκεια της Κατοχής, των Δεκεμβριανών και την οργανωμένη «ανταρσία» των «συμμοριτικών» ομάδων, το «δεύτερο αντάρτικο» των ετών 1946-1949.

Βασικό όρο μετά την επαναφορά της βασιλείας και τις αμφίρροπες εκλογές του 1936, της συνεργασίας των Φιλελευθέρων με τους Λαϊκούς αποτέλεσε η επαναφορά στο στράτευμα των απομακρυνθέντων αξιωματικών, γεγονός που δυνάμει αποτελούσε μεγάλο κίνδυνο για το Γεώργιο, που βρέθηκε να ελέγχει άμεσα μόνο 19 από τις 300 έδρες (Γ.Λ.Ρ.Ε. και Κ.Ε.) και, βέβαια, δεν συνέβη ποτέ. Εκτός αυτών, εντός πολύ μικρού διαστήματος εξέλιπαν βιολογικά ή πολιτικά όλοι οι «υποψήφιοι δικτάτορες», που θα μπορούσαν να ελαχιστοποιήσουν τις τριβές της παλινόρθωσης της μοναρχίας¹⁵², οδηγώντας στο μονόδρομο του 65χρονου **Αντγου ε.α. Μεταξά Ιωάννη**, έμπειρου και πιστού βασιλόφρονος.

Την επομένη του θανάτου του Τσαλδάρη (2/5/1936) ο Μεταξάς ονόμασε ΥΠ.ΕΣ. τον **Σχη ε.α. Σκυλακάκη** και υπουργούς τους επίσης βασιλόφρονες κινηματίες του 1923 **Υπτγου ε.α. Τσιπούρα**, **Σχη ε.α. Παπαδήμα** και άλλους, ενώ διόρισε νομάρχες έμπιστους του ε.α. Αξκους. Μάλιστα, ο **Σχης ε.α. Βενιζέλος Σοφοκλής**, γιος του εκλιπόντος μεγάλου ηγέτη των Φιλελευθέρων, συμμαθητής του φιλοναζιστή Σκυλακάκη στη Σ.Σ.Ε., διαπραγματεύτηκε, επιμερίζοντας το ίδιο προσωπικό πολιτικό όφελος, με το Μεταξά την επιβολή δικτατορίας, αρκεί να λυνόταν το ζήτημα των αποστράτων και αποτάκτων, που αποτελούσαν και την πολιτική του ισχύ¹⁵³. Οι Σοφούλης και Θεοτόκης, ηγέτες των δύο μεγάλων κομμάτων, συμφώνησαν στην επαναφορά των δημοκρατών αξιωματικών, που δεν είχαν δικαστεί από

¹⁵¹ Άλλωστε το νομοθετικό υπόστρωμα υφίσταται από δεκαετιών. Η άσκηση φυσικής βίας συνδυάστηκε με παρέμβαση στο εσωτερικό των συνδικαλιστικών ενώσεων.

Η κυβέρνηση Πλαστήρα είχε απαγορεύσει τη λειτουργία και κατέσχεσε τα αρχεία όλων των συνδικαλιστικών ενώσεων για 4 μήνες μετά των Αύγουστο του 1923 ενώ η κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου παρείχε στήριξη στα πρωτοφασιστικά Τάγματα Κυνηγών του Κονδύλη, χρηματοδότησε την ίδρυση σειράς εργοδοτικών «κίτρινων» σωματείων – την Ενωτική Παράταξι – και συντόνισε πραξικοπηματικές ανατροπές στην ηγεσία κίριων οργανώσεων, όπως του Εργατικού Κέντρου Αθηνών και των σιδηροδρομικών Θεσσαλονίκης. Η πιο σημαντική παρέμβαση, όμως, έμελε να συμβεί το Μάρτιο-Απρίλιο του 1926, επί δικτατορίας Πάγκαλου, όταν συντονίστηκαν οι συλλήψεις και απαλάσεις δεκάδων συνδικαλιστών. Μέχρι το τέλος της δικτατορίας είχαν εκτοπιστεί περίπου 1.000 άτομα, στο Σαμπατακάκης Θεόδωρος, Νίκος Ζαχαριάδης, από την Αδριανούπολη στο Σουργκούτ, «Ε» Ιστορικά, *Βίοι παράλληλοι και τεμνόμενοι*, Αθήνα 2008, σελ.20-21.

Τα Σ/Α ήταν αυτονόητα αντικομμουνιστικά, με διευρυμένο ρόλο και έμπειρους «βετεράνους» ήδη από τη 10ετία του 1920. Στις σχολές των Ε.Δ. ο «φιλελεύθερος τύπος» του Αξκου προσέδιδε κύριο ρόλο στη «νομιμοφροσύνη». Η πολιτική προπαγάνδα δεν περνούσε στο πρόγραμμα μαθημάτων, εκτός βέβαια από την αυτονόητη «άμυνα» σε αντικαθεστωτικές ενέργειες, όπως προβλεπόταν από τους καθολικά ισχύοντες νόμους. Και ο Μεταξάς, άλλωστε, ήταν της γνώμης ότι

«Έτσι είναι ο Στρατός. Δεν είναι διαδηλωταί»,

επιμένοντας στον περιορισμό των στρατιωτικών καριέρας στα επαγγελματικά τους καθήκοντα. Αγγελής Βαγγέλης, *«Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»*, Αθήνα 2006, σελ.153-155. Οι περισσότεροι, άλλωστε, πολιτικοποιημένοι στρατιωτικοί της εποχής του ήταν πολιτικοί του αντίπαλοι. Τα επόμενα χρόνια, πλειάδα αξιωματικών του τακτικού στρατού, θα συμβάλλονταν με το Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ.. Εν πάσει περιπτώσει, στη ΣΣΕ από το 1936 άρχισε ο «διακριτικός έλεγχος» των υποψηφίων σπουδαστών, των κοινωνικών και πολιτικών ιδεών τους. Το 1938 επιβλήθηκαν, όπως και παντού, τα Πιστοποιητικά Κοινωνικών Φρονημάτων. Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.504.

¹⁵² Γεώργιος Κονδύλης 31/1/1936, Ελευθέριος Βενιζέλος 18/3/1936, Κωνσταντίνος Δεμερτζής 13/4/1936, Παναγής Τσαλδάρης 17/5/1936, Τζανακάρης Ι. Βασίλης, *Τότε που ξημέρωνε σκοτάδι, Η άγνωστη Ελλάδα του 1936*, Αθήνα 2005, σελ. 55-65, 92-100, 146-154.

¹⁵³ Ανέμενε, μάλιστα, αρκετές ημέρες μετά την 4^η Αυγούστου, τα υπεσχημένα του δικτάτορα, ακόμη και να κληθεί να αναλάβει χαρτοφυλάκιο και στη συνέχεια αναχώρησε στο εξωτερικό, στο Καλλιγιάς Π.Κ., *Παλινόρθωση και 4^η Αυγούστου*, σελ.224-225, 232.

στρατοδικεία, και την ανατροπή της κυβέρνησης Μεταξά, αλλά υπερκεράστηκαν από τις βασιλικές πρωτοβουλίες.

Ωστόσο, με τις απεργίες του Μαΐου, επιβεβαιώνεται ο «κομμουνιστικός κίνδυνος»¹⁵⁴ και η ανεπάρκεια των αστικών πολιτικών κομμάτων. Η «συναδέλφωση» των απεργών καπνεργατών με το στρατό στη Θεσσαλονίκη, που αντικαθιστά την ανεπαρκή χωροφυλακή, γίνεται μοναδικός φόβος του καθεστώτος.

Τα τελευταία χρόνια, λοιπόν, του Μεσοπολέμου, επιχειρείται μια ανασύνθεση της πολιτικής καθεστηκυίας τάξης, εις βάρος αυτής της «δημοκρατικής» πελατειακής πολυδιάσπασης, που υπάρχει και μέσα στο χώρο των απόστρατων και αποτάκτων αξιωματικών. Επιβάλλεται από τους Λαϊκούς μετά το 1933 και ιδιαίτερα από τον Μεταξά μετά την 4^η Αυγούστου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενόψει της παλινόρθωσης των Γλύξμπουργκ, θεμελιώνεται και στη συνέχεια αρχίζει να δομείται τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου, η πραγματικότητα ενός μυθεύματος, που λογίζεται σήμερα ως αυθύπαρκτη: αυτή του αυτεπάγγελτα βασιλόφρονος στρατού, του στρατού που αποτελεί αξιωματικά στήριγμα μιας και μόνης πολιτικής παράταξης!

Το καθεστώς, άλλωστε, του δικτάτορα υπήρξε μια υπόθεση καθαρά προσωπική και οι κυβερνήσεις του, τουλάχιστον στην αρχή, μια ετερόκλητη συντροφιά από παλιούς φίλους, τεχνικούς και «προσωπικότητες», χρήσιμες για την προβολή της. Αργότερα, μετά την «εκκαθάριση» του 1938, το μοναδικό στοιχείο αναφοράς αποτέλεσε η αναφορά στο πρόσωπο του κυβερνήτη¹⁵⁵. Ο Μεταξάς υφίσταται ενδοκυβερνητικές συνωμοσίες¹⁵⁶ και νέα στρατιωτικά κινήματα¹⁵⁷, που τα αντιμετωπίζει φαινομενικά ακλόνητος με νέους

¹⁵⁴ Η Αντιφασιστική-Φιλοκομμουνιστική Οργάνωση Μονίμων Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων (Φ.Ο.Α.Ε.Δ.), κατά τον Ταξχο ε.α. Βενετσανόπουλο Βασίλειο υπήρχε από τις αρχές της δεκαετίας, αλλά επέλεγε να μην αποτελεί στόχο μετά την Παλινόρθωση, λειτουργώντας συνωμοτικά, γεγονός που επέτρεψε στα περισσότερα μέλη της να παραμείνουν στην ενέργεια και να πολεμήσουν στον ελληνοϊταλικό, εκδηλώνοντας τις πεποιθήσεις τους μόνο στην Κατοχή, στο Βενετσανόπουλος Βασίλειος, «Παρών», Μια ζωή στην πρώτη γραμμή», Αθήνα 2004, σελ. 21-30.

¹⁵⁵ Μόλις την 12^η Δεκεμβρίου 1938 εξομολογείται στο ημερολόγιό του: «Έτσι έγινε όλη η κυβέρνηση δική μου».

¹⁵⁶ Ο ΥΠ.ΕΣ. Σκυλακάκης «απολύεται», νικημένος στον πόλεμο των φατριών, το Δεκέμβριο του 1936, ο υπουργός Δικαιοσύνης, και «δάκτυλος» των ανακτόρων «με σκοτεινά ελατήρια», Λογοθέτης τον Ιούλιο του 1938 και ο υπουργός Παιδείας Σχης (Δ) ε.α. Γεωργακόπουλος που διαφωνεί με την παράταση αναστολής του συντάγματος, ενώ οργανώνει, εντός του υπουργικού συμβουλίου, τη στήριξη Δαμασκηνού, ως αρχιεπισκόπου, γνωρίζοντας ότι ο Μεταξάς τον εχθρεύεται σφόδρα. Τα μανιφέστα των ηγετών της αντιπολίτευσης (Καφαντάρη, Μυλωνά, Μιχαλακοπούλου, Παπανδρέου, Κανελλοπούλου), η Μ.Ε.Ο. (Μυστική Επαναστατική Οργάνωση) του Τχη ε.α. Ε.Τσέλλου (που θα υπουργοποιηθεί από τον Κανελλόπουλο το 1966 και, κατόπιν, από τη Χούντα), η «Φιλική Εταιρεία» των Ν.Κολυβά, Γ.Μελά, Μ.Κύρκου και άλλες οργανώσεις, «κλέβουν τον ύπνο» του κυβερνήτη. Από τους τελευταίους την «πληρώνει» μόνο ο Μιχαλακόπουλος, που άμεσα μετά τον εκτοπισμό του καταλήγει από πνευμονία (27/3/1938). Για τα ενδοκυβερνητικά προβλήματα Μεταξά βλ. Ρούσσοις Γ., ό.π., Τ. Ζ', σελ.72-76 και για τον κίνδυνο που ενσάρκωνε ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος σελ.115-121.

¹⁵⁷ Ο Αντχος Ρέππας και ο Σχης Πλυτζανόπουλος, σε συνεργασία με το Σπ. Μερκούρη, αποτυγχάνουν στην οργάνωση κινήματος τον Οκτώβριο του 1936. Το Μάρτιο του 1938 εξαρθρώνεται κίνημα της 12^{ης} Μεραρχίας (Υπγος Τσαγγαρίδης) υπό τους Παπανδρέου-Μιχαλακόπουλο, στο Βρανάς Φαίδων (επιμ.), ό.π., σελ.298. Στο κίνημα Τσαγγαρίδη συμμετέχουν οι Σχες Δαβάκης, Αυγερόπουλος, Μπάκος, που θα ακολουθήσουν στη συνέχεια ολωσδιόλου διαφορετικές πορείες (ο Δαβάκης θα επανέλθει στο στράτευμα από το Μεταξά στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο, ο Αυγερόπουλος θα διοικήσει Μεραρχία του Ε.Λ.Α.Σ. και ο Μπάκος θα γίνει υπουργός Στρατιωτικών των κυβερνήσεων Τσολάκογλου και Λογοθετοπούλου). Ο απότακτος Ηλίας Διάμεσης οργανώνει κίνημα υπαξιωματικών αλλά προδίδεται το καλοκαίρι του 1938, ό.π., σελ.305 & Δαφνής Γρηγόριος, ό.π. σελ.456. Οι στρατηγοί Γυαλίστρας και Δράκος αποστρατεύονται, γιατί αμφιβάλλουν για τις ικανότητες Παπάγου ως Α/ΓΕΣ, Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.462, (αμφότεροι θα υπουργοποιηθούν αργότερα, ο πρώτος, μάλιστα, από τον Στρατάρχη). Το κίνημα των Χανίων, 28-29 Ιουλίου 1938, υπό τον Σχη ε.α. Μάντακα και πολιτευτές της Κρήτης, είναι το μόνο που προλαβαίνει να εκδηλωθεί, αλλά καταστέλλεται αναίμακτα με φυγάδευση των πρωταιτίων στην Κύπρο. Ο Μάντακας παραμένει στα κρητικά βουνά. Μαζί με τον Τχη (ΠΖ) Κούκουρα Δημήτριο είναι και οι μόνοι που παρατητήθηκαν μόνοι τους από το στρατό για να μην

αναγκαστικούς νόμους και κατασταλτικά μέτρα· αποτάξεις, αποστρατείες, εκτοπισμούς, φυλακίσεις. Το ημερολόγιό του βρίθει αγχωδών εκδηλώσεων, που διασαφηνίζουν το κεντρικότερό του δίλημμα: η 4^η Αυγούστου ή το αξιόμαχο και αξιοκρατικό του ελληνικού στρατού. Μερικά για το στράτευμα, απαραίτητό του στήριγμα, μετά τα πολλαπλά διδάγματα του Μεσοπολέμου. Για τους ε.ε. Αξκους με τις νόμιμες διοικητικές εκκαθαρίσεις, και για τους ε.α., εμπλουτισμένους με μάχιμους και «άτακτους» απότακτους, με πολιτικούς όρους, στο πλαίσιο, βέβαια, μιας απολυταρχικής δικτατορίας, όπως θα δούμε:

«Χθες 11 Μαρτίου (1938) καλώ διοικητάς υπολοίπους στρατού, Αρχηγόν Επιτελείου, Παπαδήμαν (Υφυπουργός Στρατιωτικών). Διαταγή μου περί διαφώτισεως του στρατού και διά έργον εν τω στρατώ και διά κυβέρνησιν 4^{ης} Αυγούστου εν γένει»¹⁵⁸.

Η κίνηση, όπως περιγράφεται παραπάνω από τον Ιωάννη Μεταξά, ως «διαφώτισις» και «έργον» στο στρατό, είναι, για τους ε.α. Αξκους, αυτή του αναγκαστικού προσεταιρισμού μέσα από την ίδρυση μιας νέας και ενιαίας Ένωσης Αποστράτων.

Οι οικονομικές συνθήκες για το Μ.Τ.Σ. μετά το Κίνημα του 1935, που το ανάγκασαν να παράσχει μερίσματα σε ανθρώπους που δεν είχαν ολοκληρώσει τη συντάξιμη υπηρεσία τους, οδηγούσαν, όπως είδαμε, σε οικονομικό αδιέξοδο. Σε μια διάθεση διαπραγμάτευσης, η κυβέρνηση της 4^{ης} Αυγούστου αναδείχθηκε ο λύτης του Γορδίου και ο Δικτάτωρ «Μέγας Ευεργέτης του Ταμείου»¹⁵⁹:

«Και διά μεν την αντιμετώπισιν των προ της 1^{ης} Μαρτίου 1935 δημιουργηθεισών, ως ανωτέρω εξετέθη, επιβαρύνσεων, υποβάλλωμεν υπό την έγκρισιν υμών το κατωτέρω σχέδιον Νόμου, δι ου πλην τινών άλλων μέτρων δευτερευούσης σημασίας, αποδίδονται κυρίως εις το Μετοχικόν Ταμείον Στρατού, οι αφαιρεθέντες απ' αυτού πόροι εξ αντισηκωμάτων και ακρήστων υλικών. Διά δε τας μετά το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου 1935 δημιουργηθείσας νέας επιβαρύνσεις εις το Μετοχικόν Ταμείον Στρατού, εκ της συνελεία τούτου γενομένης εκκαθαρίσεως και της απονομής μερίσματος δύο βαθμών εις τους τυχόντας ηθικής και υλικής αποκαταστάσεως μέχρι του 1935 Αξιωματικούς, επιφυλλασσόμεθα να προτεινομεν τα προσήκοντα μέτρα εν καιρώ, όταν ρυθμιστεί και το συναφές ζήτημα των λόγω συντάξεως των Αξιωματικών των κατηγοριών τούτων, επιβαρύνσεων του Δημοσίου»,

τόνιζε, εισηγούμενος το σχετικό νόμο, ο επί των Στρατιωτικών Υπουργός Παπαδήμας, Σχης ε.α. και ο ίδιος από το Κίνημα του 1923, ισόβιος μερισματούχος από ετών τριάκοντα και τριών¹⁶⁰!

Ο Ιωάννης Μεταξάς, απόστρατος ο ίδιος, όπως διαφαίνεται από το ημερολόγιό του, κατά την «ώριμή» του φάση, έχει «αποσχηματιστεί», σε σχέση με τους άλλους ε.α. Αξκους, που βρίσκονται στο πολιτικό προσκήνιο του Μεσοπολέμου. Δεν είχε καμία διάθεση να μοιραστεί οποιαδήποτε εξουσία, πλην της θεσμοθετημένης, με τον στρατό, ιδιαίτερος δε με τους άλλους ε.α. στρατηγούς και την πολιτική τους πελατεία, που αποδυνάμωσαν και καταδίκασαν τη Δημοκρατία με τις συνεχείς αναμετρήσεις τους. Έγραφε, λοιπόν, λιγότερο από μήνα προ του διορισμού του ως πρωθυπουργού αλλά πάρα πολλά χρόνια, όπως φαίνεται, μετά την περίοδο που είχε εμπλέξει τη δική του στρατιωτική ιδιότητα με την τρέχουσα πολιτική:

«Λέγω προς πάντα στρατιωτικόν που με πλησιάζει ότι δεν τους έχω ανάγκη και δεν εννοώ να έχω καμίαν υποστήριξιν των. Ούτε και να ανακατεύονται εις την πολιτικήν, ούτε να σκέπτονται κινήματα. Δεν τους χρειάζομαι. Μου φθάνει ο Λαός. Να κοιτάνε το καθήκον τους. Δεν τους θέλω»¹⁶¹.

δώσουν όρκο πίστης στο βασιλιά, στο Βουρνάς Τάσος, *ό.π.*, 498 και εξ., Δαφνής Γρηγόριος, *ό.π.* σελ.457 & 460, Ρούσσοις Γ., *ό.π.*, Τ. Ζ', σελ.124-133. Ο Πλαστήρας αποτυγχάνει πάλι, στις αρχές του 1939, κινητοποιώντας, αυτή τη φορά, τον Δκτη της Τράπεζας της Ελλάδος Τσουδερό και του αδελφούς αξιωματικούς Βεντήρη, Βρανάς Φαίδων (επιμ.), *ό.π.*, σελ.298.

¹⁵⁸ Βρανάς Φαίδων (επιμ.), *ό.π.*, 12/3/1938.

¹⁵⁹ *Ο.π.*, σελ.7.

¹⁶⁰ Ακόμη και σήμερα, οι αυτόκλητοι ιστορικοί της Ένωσης αφαιρούν κάθε πολιτική σκοπιμότητα από την οικονομική ευεργεσία της 4^{ης} Αυγούστου προς τους ε.α. Αξιωματικούς. Υπογραμμίζουν την οικονομική «στήριξη του ταμείου» από το δικτάτορα και όχι την επιχειρούμενη άσκηση οποιασδήποτε ελέγχου των επανερχομένων στον ιδιωτικό βίο αντιμεταξικών, αλλά και των νομιμοφρόνων ε.α. Αξκων της εποχής και των επόμενων εποχών.

¹⁶¹ Βρανάς Φαίδων (επιμ.), *ό.π.*, 20/3/1936.

Και αλλού, ενώ έχει ήδη ξεκινήσει ο ελληνοϊταλικός:

«Σήμερα ανεχώρησε Παπάγος. Τον αποχαιρέτησα χθες. Επροσπάθησα να μην εγείρω κανένα ζήτημα μαζί του. Έχω όμως την εντύπωση ότι δεν είναι απολύτως εντάξει μαζί μου. Σήμερα Παπαδήμας μου φέρνει καινούριο ζήτημα διαταγής Παπάγου, αγνώστου εις ημάς, διά προβιβασμόν αποτάκτων του 1935. Σύγχυσις και σκηνή. Τίθεται εν γνώσει βασιλεύς, Διάκος. Τέλος, πείθονται συμβουλάς μου. Βασιλεύς σύμφωνος. Αλλά που θα πάμε έτσι. Ιδίως με Παπάγον απείθαρχον και τις οίδε με τι σκοπούς»¹⁶².

Ή, όπως περιγράφει ο ναύαρχος Σακελλαρίου:

«Γενικά, σε κανέναν απολύτως δεν είχε εμπιστοσύνη έξω από τον πολύ στενό του κύκλο της προσωπικής του κλίκας. Τους υπέβλεπε όλους και ομολογώ ότι με εξέπληξε η στυγνότης, με την οποία, όταν συνηγόρησα υπέρ της επαναφοράς ορισμένων ανωτάτων αποστράτων αξιωματικών κατά τον πόλεμον, μου το ηρνήθη, με την δικαιολογίαν ότι όταν όλα πάνε καλά, όλοι είναι φίλοι, αλλά όταν έλθουν δύσκολες στιγμές, και εις έναν πόλεμον δεν είναι δυνατόν να μην έλθουν, όλοι αυτοί θα ξεπεταχθούν σαν τα φίδια που ζεσταίνει κανείς στον κόρφο του...»¹⁶³.

2.4. Κεντρικός έλεγχος

Η Ε.Ε.Α.Α., λοιπόν, είναι το νομικό κατασκεύασμα, που επιχειρεί να συντονίσει τις φυσικές πολιτικές και κοινωνικές κινητικότητες των ε.α. Αζκων, που έχουν εμπλουτιστεί από τους σαφέστερα πολιτικοποιημένους απότακτους.

Ιδρύθηκε το 1938 με τον Αναγκαστικό Νόμο 1284 με τον τίτλο «**Ενωσις Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών**» και έδρα την Αθήνα¹⁶⁴. Οι σκοποί της Ενώσεως ορίστηκαν ως εξής:

«α) Η σύσφιξις των υφισταμένων δεσμών εγκαρδίου συναδελφότητος, μεταξύ των εν αποστρατεία συνταξιούχων Αξιωματικών και Ανθυπασπιστών. β) Η επιμέλεια των συμφερόντων των μελών αυτής. γ) Η παρακολούθησις των υποθέσεων των εν ταις επαρχίαις μελών του. δ) Η ίδρυσις Οικονομικού Συνεταιρισμού. ε) Η ίδρυσις ιδίου Ταμείου προς περίθαλψιν των μελών του και των απορφανιζομένων οικογενειών αυτών».

Οι σκοποί έμελλαν να εξυπηρετηθούν «διά της συστάσεως εντευκτηρίου» και «διά παντός νομίμου μέσου, όπερ ήθελε κριθή πρόσφορον διά την προαγωγήν των συμφερόντων και επίτευξιν της αποστολής του Ιδρύματος».

Ο νόμος όριζε ότι «δύνανται εντός εξαμήνου όλα τα υπάρχοντα Σωματεία Αποστράτων Αξιωματικών να συγχωνευθούν προς την Ένωσιν, διαλυομένης της σχετικής συμβάσεως μισθώσεως των γραφείων τους». Η περιουσία τους θα περιερχόταν στην Ένωση. Ωστόσο, έκανε σαφές ότι, «**υποχρεωτικά**» μετείχαν στην τελευταία όλοι οι απόστρατοι αξιωματικοί και ανθυπασπιστές συνταξιούχοι, που λάμβαναν μέρος από το Μ.Τ.Σ.¹⁶⁵. Προαιρετικά δε και μετά από αίτησή τους γίνονταν δεκτοί και απόστρατοι συνταξιούχοι αξιωματικοί, ανθυπασπιστές, αρχικελευστές και αρχισμηνίες του Σ.Ε., Χ/Φ, Β.Ν. και Β.Α., που δεν ελάμβαναν μέρος από τα οικεία Μ.Τ.¹⁶⁶, καθώς και οι απόστρατοι αξιωματικοί, ανθυπασπιστές, αρχικελευστές και αρχισμηνίες του Β.Ν. και της Β.Α. που ελάμβαναν μέρος από το Μ.Τ.Β.Ν.¹⁶⁷.

¹⁶² Βρανάς Φαίδων (επιμ.), *ό.π.*, 16/12/1940.

¹⁶³ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.539.

¹⁶⁴ Αναγκαστικός Νόμος 1284.20/6/1938, Φ.Ε.Κ. 239.23/6/1938, Τεύχος Α' «Περί συστάσεως Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».

¹⁶⁵ Τον επόμενο χρόνο εξαιρέθηκαν οι από της 1^{ης} Απριλίου 1939 και εντεύθεν της ειδικής καταστάσεως της Πολεμικής Διαθεσιμότητας αξιωματικοί, του Νόμου 4506.

¹⁶⁶ Μετά από θητεία ενός έτους ως προαιρετικών μελών και με την έγκριση του Δ.Σ. ήταν δυνατό να καταστούν υποχρεωτικά μέλη.

¹⁶⁷ Δυνατότητα να καταστούν υποχρεωτικά μέλη παρασχέθηκε και στους συνταξιούχους ανάπηρους αξιωματικούς του νόμου 2588, εφόσον ο Σύνδεσμός τους το επιθυμούσε. Ο αρχικός νόμος προέβλεπε τη δυνατότητα ίδρυσης περιφερειακών παραρτημάτων για κάθε «πόλιν ή χωρίον», που θα συγκέντρωνε άνω των 20 υποχρεωτικών μελών, με τη μέριμνα του Δ.Σ. της Ενώσεως των Αθηνών και «εξαρτώμενα εκ του Κέντρου».

Η χρηματοδότηση τους εξασφαλιζόταν, πλέον, πέρα από την προσωπική «διάθεση», αφού προερχόταν από

α) το 1% του μερίσματος των οικείων Μ.Τ. από καθένα από τα υποχρεωτικά μέλη (δυνατότητα αύξησης στο 2% για τα μέλη Αθηνών, Πειραιώς και Περιχώρων),

β) αντίστοιχο με τον στρατιωτικό βαθμό των υποχρεωτικών μελών, καταλογισμό εισφοράς για τα προαιρετικά μέλη και τους μη μερισματούχους,

γ) μηνιαίες εισφορές των εν ενεργεία αξιωματικών, ανθυπασπιστών, αρχισμηνίων του Σ.Ξ., Χ/Φ και Β.Α. μετόχων του Μ.Τ.Σ.¹⁶⁸ και, τέλος, από τυχόν

δ) δωρεές, κληρονομίες, κληροδοτήματα και παντός είδους προσφορές και έκτακτες προσόδους.

Η διοίκηση της Ένωσης ανετέθη αρχικά σε 15μελές Δ.Σ. αποτελούμενο από υποχρεωτικά μέλη διαμένοντα μόνιμα στην Αθήνα, τον Πειραιά και τα περίχωρα. Πρόεδρος της Ένωσης οριζόταν ο αρχαιότερος ή εν ισοβαθμία ο αρχαιότερος εντός του Δ.Σ.. Προβλεπόταν, επίσης, εκλογή από το Δ.Σ. δύο Αντιπροέδρων, ενός Διευθυντού και ενός Ταμιά. Το 15μελές Δ.Σ. οριζόταν από τον Υπουργό των Στρατιωτικών από πίνακα 45 τακτικών μελών, που απέστειλε η Γενική Συνέλευση της Ένωσης, όπως αυτά επικρατούσαν σε μυστική ψηφοφορία, που πραγματοποιούνταν σε ειδική σύγκληση της Συνέλευσης¹⁶⁹.

Η θητεία του Δ.Σ. ορίστηκε εξαρχής ως διετής και, εκλιπόντος, για οποιονδήποτε λόγο, κάποιου μέλους, οριζόταν νέο από τον Υπουργό και από τον εν ισχύ πίνακα. Το αξίωμα των μελών του Δ.Σ., επίσης, οριζόταν ως τιμητικό και δεν θα καταβαλλόταν καμιά αμοιβή.

Οι απόστρατοι εκείνον τον καιρό, μετά τη σωρεία των κινημάτων, κυμαίνονται γύρω στους 3.000 αξιωματικούς, σε σύνολο μάχιμων ε.ε. στελεχών 4.500. Εκ των αποστράτων, ένας μεγάλος αριθμός, πλέον των 2.000, αποτελούσαν οι δημοκράτες και πρώην βενιζελικοί Αξκοί, εκείνοι που είχαν απομακρυνθεί, όπως αναφέρθηκε, μετά τα τελευταία κινήματα¹⁷⁰. Οι απότακτοι των προηγούμενων κινημάτων, κυρίως βασιλόφρονες, γενικότερα αντιβενιζελικοί και παγκαλικοί, έτυχαν, όπως είδαμε, σχετικά ευνοϊκής μεταχείρισης και, αν δεν επέστρεψαν στο στράτευμα, έλαβαν συντάξεις κανονικότατα, ενίοτε και με προσαύξηση βαθμών, όπως προέβλεπαν νομοθετικά διατάγματα του β' ημίσεως της δεκαετίας του 1920, που κινήθηκαν στο πλαίσιο μιας γενικότερης «συμφιλίωσης». Στην περιοχή ενδιαφέροντος, όμως, για το Μεταξά, κινήθηκαν και οι απόστρατοι της Χ/Φ, καθώς και οι ορφανικές οικογένειες, μεγάλος αριθμός αν φανταστεί κανείς ότι από τους βαλκανικούς πολέμους και τη μικρασιατική εκστρατεία είχαν περάσει μόλις 15-20 χρόνια. Το αριθμητικό μέγεθος ενδιαφέροντος, ανέβαινε, λοιπόν, τουλάχιστον στο τριπλάσιο¹⁷¹.

Οι απότακτοι και απόστρατοι, μάλιστα, της τελευταίας επταετίας, που δεν είχαν καταληφθεί από το όριο ηλικίας κατά την έκρηξη του πολέμου της Αλβανίας, της περιόδου

¹⁶⁸ Οριζόταν «διά Διαταγών του Υπουργείου των Στρατιωτικών» σε 4 δρχ. για ανθυπασπιστές και αρχισμηνίες, 6 δρχ. για τους κατώτερους, 8 για τους ανώτερους και 10 για τους ανώτατους αξιωματικούς.

¹⁶⁹ Η Συνέλευση θεωρείτο ότι είχε απαρτία με την παρουσία των μισών (50%) των διαμενόντων στην περιφέρεια της πρωτεύουσας μελών, αλλιώς συγκαλούνταν εντός 15ημέρου και θεωρούνταν ότι έχει απαρτία. Ο αρχικός νόμος, και εν όψει της πρώτης εκλογής Δ.Σ., όριζε τη δημοσίευση σε τρεις εφημερίδες των Αθηνών της προσκλήσεως για την εναρκτήρια Συνέλευση και καθιστούσε σαφές ότι, λεπτομέρειες σχετικές με την έκταση της εντολής του Δ.Σ. στη διοίκηση, τον τρόπο πρόσκλησης σε συνέλευση και τον τρόπο λήψης απόφασης αυτής και του Δ.Σ., καθώς και ο τρόπος λογοδοσίας, ελέγχου διαχειρίσεως και εγκρίσεως αυτής, θα οριζόταν με Κανονισμό, που θα ψηφίζε η πρώτη σύνοδος του Δ.Σ. και θα εγκρινόταν από τον Υπουργό, δημοσιευόμενος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Κανονισμός αυτός θα μπορούσε να μεταβάλλεται με τον ίδιο τρόπο. Εν πάσει περιπτώσει, ο πρώτος Κανονισμός που ψηφίστηκε ίσχυσε μέχρι την αλλαγή του με το Νομοθετικό Διάταγμα 434.21/4/1981 «Περί κυρώσεως Κανονισμού Οργανώσεως και Λειτουργίας Ενώσεως Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού», Φ.Ε.Κ. 118.5/5/1981, Τεύχος Α'.

¹⁷⁰ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 527.

¹⁷¹ Τα υπάρχοντα δεδομένα του Μ.Τ.Σ. δίνουν, πράγματι, για το έτος 1936, 9.762 μερισματούχους, Μ.Τ.Σ., *ό.π.*, σελ.209, οπότε, είναι λογικό να θεωρήσουμε ότι το καλοκαίρι του 1938 ο αριθμός θα είχε περάσει αισθητά τις 10.000 οικογένειες.

δηλαδή 1933-1940, υπολογίζονται σε 600. Μεγάλης αξίας και έμπειροι αξιωματικοί, όπως ο Οθωναίος, οι αδελφοί Μαζαράκη-Αινιάν και Μανέτα, ο Καθενιώτης, ο Καλαμπαλίκης, ο Τσαμάκος, ο Βεντήρης, ο Σαράφης, ο Μπακιρτζής, ο Ψαρρός, οι αδερφοί Τσιγάντε, ο Διάμεσης, ο Σπαής, και πολλοί άλλοι που θα καταστούν αναγνωρίσιμοι από τη συμμετοχή τους στην Εθνική Αντίσταση, την ανασύσταση του στρατού της Μ.Ανατολής ή τον Εμφύλιο πόλεμο αργότερα, μένουν μακριά από την ενέργεια και, στη συνέχεια, από τα πεδία των μαχών λόγω αυτών των φατριασμών, που έχουν στη βάση τους τα πολιτικά φρονήματα, όπως τα ερμήνευε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου.

Ωστόσο, φαίνεται ότι η μη διάθεση συσσωμάτωσης ή και η κακή διάθεση, των περισσότερων αποστράτων, προς το καθεστώς που τους αδίκησε προσωπικά, ή, εν πάσει περιπτώσει, απέναντι σε μια δικτατορία, που σε ταπεινό πρωτογενές επαγγελματικό επίπεδο άλλαζε τις οικείες παραδόσεις του στρατεύματος, αναστρέφοντας την όποια φιλελεύθερη αυτοοργάνωση σε μια ομάδα πολιτών, όπως ήταν οι ιδιωτεύοντες, πλέον ε.α. Αξιοί, επέβαλε την αλλαγή συσχετισμών για την οργάνωση της Ένωσης. Οι διορθωτικοί αναγκαστικοί νόμοι θα επιχειρήσουν τους επόμενους μήνες να στηρίξουν την Ε.Ε.Α.Α. ελαττώνοντας το ποσοστό για επίτευξη απαρτίας στο 25% και οριοθετώντας μια πρώτη αποτυχία στο εγχείρημα Μεταξά.

Εν πάσει περιπτώσει, πρώτος πρόεδρος της Ε.Ε.Α.Α. διορίστηκε/εξελέγη¹⁷² ο 70χρονος **Αντγος ε.α. Νικόλαος Τρικούπης**. Ο Τρικούπης ήταν ο άτυχος βασιλόφρων στρατηγός του τέλους του καλοκαιριού του 1922, αντικαταστάτης του μετέπειτα εκτελεσθέντος Χατζανέστη, ο αρχιστράτηγος της μιας νύχτας, που αιχμαλωτίστηκε στην κοιλάδα του Αλή Βεράν μαζί με το επιτελείο του, σηματοδοτώντας την κατάρρευση του μετώπου¹⁷³. Ο ταπεινωθείς στρατηγός, που για τις προσωπικές του πιθανές ευθύνες στην κατάληξη της Εκστρατείας δεν έδωσε τελικά λόγο ποτέ, αποστρατεύθηκε με τη λήψη του καταληκτικού βαθμού μετά την απελευθέρωσή του από τους Τούρκους και τοποθετήθηκε, «τιμής ένεκεν» από την κυβέρνηση Βενιζέλου, Νομάρχης Αττικοβοιωτίας την περίοδο 1928-1930. Πιθανότατα, εκτιμήθηκε το γεγονός ότι δεν υποχώρησε στα μετόπισθεν, όπως άλλοι ευνοούμενοι της Αυλής ανώτατοι αξιωματικοί, σε συνδυασμό με τις γενικότερες συμφιλιωτικές πρακτικές της Οικουμενικής Κυβέρνησης του 1927, που προσπαθούσε να κλείσει τις πληγές του διχασμού και της μικρασιατικής καταστροφής αποκαθιστώντας τους αποταχθέντες βασιλόφρονες αξιωματικούς του 1923.

¹⁷² Ο Κανονισμός Στρατιωτικής Αλληλογραφίας επιβάλλει ο δημιουργός του εγγράφου να το αρχειοθετεί και να το διατηρεί. Η Ε.Α.Α.Σ., όμως, όπως και παλιότερα η Ε.Ε.Α.Α., ως Ν.Π.Δ.Δ., δεν λογίζονται ως στρατιωτικές μονάδες, οπότε το αρχείο και η αλληλογραφία τους οργανώνονται χάρη στις πρωτοβουλίες μεμονωμένων ιστοριοδιδών, ομολογουμένως ερασιτεχνών. Η μάζα, λοιπόν, των εξερχομένων και κεντρομόλων εγγράφων, έχει ακολουθήσει τη μοίρα της μαζικής πλειοψηφίας των ελληνικών κατ' όνομα «αρχείων»: πολτοποίηση. Χάνεται, έτσι, ένα ακόμη τμήμα μιας ομαδοποιημένης ιδιότυπης μικρο-ιστορίας του μεσοπολέμου αλλά και της κατοχικής και μεταπολεμικής πραγματικότητας, που θα κατέγραφε την καλώς νοούμενη προσφορά ή το ίδιο της, χαρακτηριστικής στον Έλληνα, αντιπαλότητα, χρήσιμου, κατά τα λοιπά και στην κατανόηση των μετέπειτα νοούμενων, όπως αναφέρθηκε, ως «αυθύπαρκτων» «εθνικοφρόνων» καταστάσεων.

Όσα μπορούν βάσιμα να αναφερθούν, λοιπόν, και αφορούν την Ένωση και συνδέσμους, οφείλονται σε φιλότιμες προσπάθειες ή σε ευτυχή, για τον ερευνητή, αμέλεια στην καθαριότητα χώρων, φωριαμών και βιβλιοθηκών. Η παρένθεση αυτή κρίθηκε σκόπιμη, για τον απλό λόγο ότι διορισμός ή εκλογή μπορεί να χαρακτηριστεί η ανακήρυξη Δ.Σ. μόνο με βάση τα αριθμητικά εκλογικά στοιχεία που απέστειλε η Ε.Ε.Α.Α. στο Γ.Ε.Σ. και όχι από το αποτέλεσμα της «έγκρισης» των 11 πλειονοψηφισάντων από το Υπουργείο Στρατιωτικών.

Η ευτυχέστερη συνέχεια των παραπάνω απελπιστικών είναι ότι διατηρούνται τα φυγόκεντρα έγγραφα του Γ.Ε.Σ. προς Ε.Ε.Α.Α. (και Ε.Α.Α.Σ.) ή με δείκτη κοινοποίησης προς Ε.Ε.Α.Α., από τα οποία μπορεί να ανασυντεθεί η πραγματικότητα της Ενώσεως, εφόσον μάλιστα συνδυαστεί με τα προαναφερθέντα «σπαράγματα» και, τυχόν, προσωπικά ή βιογραφικά δεδομένα.

¹⁷³ Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.384, Ρούσσοσ Γ. ό.π., Τ. ΣΤ', σελ.261-270, 277-278.

Δεύτερος τη τάξει στο πρώτο Δ.Σ. της Ε.Ε.Α.Α. αναφέρεται ο **Αντγος ε.α. Χατζημιχάλης Χρήστος**¹⁷⁴, γνωστός πρωταγωνιστής από το Κίνημα του 1909, και τρίτος ο **Υπτγος ε.α. Φεσσόπουλος Γεώργιος**, πολυγραφότατος και αειθαλής, που τον είδαμε και σε πολλούς ρόλους στη συνέχεια.

Παράλληλα, μια σειρά ρυθμιστικών Αναγκαστικών Νόμων, που παρέτειναν την προθεσμία συσσωμάτωσης στην Ένωση για 9 μήνες, μετά τη λήξη αυτής του προηγούμενου νόμου¹⁷⁵, επέτειναν την προσπάθεια να ελεγχθούν οι αντιδράσεις. Προσέθεταν στους σκοπούς της την «ανύψωσιν της θέσεως των αποστράτων αξιωματικών εν τη κοινωνία», περιόριζαν τη χρηματοδότηση στο 1% του μερίσματος, το μέγεθος του Δ.Σ. σε 11 και την απαρτία της Γ.Σ. στο ¼¹⁷⁶. Λόγω συνεχών διαφωνιών, καθορίστηκε τελικά η απαιτούμενη πλειοψηφία για την έγκριση του Κανονισμού στα 7 από τα 11 μέλη του νέου Δ.Σ. σηματοδοτώντας τη φροντίδα, διά της πυκνής νομολογίας, αλλά και τη διάθεση της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου να ολοκληρώσει το εγχείρημα της ενιαίας εκπροσώπησης του κλάδου. Για την πελατεία δε των «μεγάλων ονομάτων», που άφησε πίσω της η αστική φιλελεύθερη περίοδος, ξεκαθάριζε πιο συγκεκριμένα:

«Απαγορεύεται εις τους ασκούντας βιοποριστικά επαγγέλματα αποστράτους αξιωματικούς ή ανθυπασιπιστάς, συνταξιούχους ή μη, ως και τους διατελούντας εις την κατάστασιν π.δ. τοιούτους, να χρησιμοποιώσι, μετά του δηλωτικού ή διαφημιστικού είδους του ασκουμένου επαγγέλματός των, και την ιδιότητα του αποστράτου ή του της π.δ. αξιωματικού. Οι παραβάται τιμωρούνται διά φυλακίσεως μέχρι 6 μηνών, εν υποτροπή δε και διά χρηματικής ποινής μέχρι 5.000 δραχμών».

Ο πολύπαθος Κανονισμός της Ένωσης, που θα κάλυπτε το σύνολο των χρόνων που ερευνά η εργασία, ορισμένων ως αυταρχικών χρόνων, δημοσιεύτηκε, τελικώς, το 1940, ορίζοντας την Ένωση ως Ν.Π.Δ.Δ., με μεθόδους επίτευξης των σκοπών της, πλην τοις άλλοις και «με την πληρεστέρα οργάνωσι των μελών» και τον «διά του Τύπου, διαλέξεων, κοινών εορτών κλπ. στενότερον συγχρωτισμόν των μελών». Ορίζει, τελικά, την απαρτία της Γενικής Συνέλευσης¹⁷⁷ στο ¼ των υποχρεωτικών μελών και απαγόρευε «απολύτως» τη συζήτηση επί ζητήματος «εφ' ου απεφάνθη η Γ.Σ.»¹⁷⁸. Η Γ.Σ.:

«α) Λαμβάνει γνώσιν της λογοδοσίας πεπραγμένων του Δ.Σ., των εκθέσεων της υπό το Υπουργείον Στρατιωτικών συσταθείσης εξελεγκτικής επιτροπής και του κεκυρωμένου απολογισμού και ισολογισμού διαχειρίσεως λήξαντος έτους, ωσαύτως δε του εγκεκριμένου προϋπολογισμού αρξαμένου έτους ως και παντός ετέρου στοιχείου τιθεμένου υπ' όψιν αυτής παρά του Δ.Σ. ή παρά ταύτης αιτουμένου. β) Συζητεί επί των εν τη ημερησία διατάξει περιλαμβανομένων ζητημάτων ή των κατ' αυτήν εκτός της ημερησίας διατάξεως τεθέντων, λαμβάνουσα αποφάσεις επί των τιθεμένων εις ψηφοφορίαν ζητημάτων. γ) Ανά διετίαν, προβαίνει εις την εκλογήν, του διά την αρχομένην περίοδον νέου Δ.Σ. Κατόπιν αυτών η Γ.Σ. διαλύεται».

Έργα του Δ.Σ. αποτελούσαν:

«α) Η επιδίωξι των σκοπών της Ενώσεως, βάσει του Νόμου και του Κανονισμού, β) η διαχειρίσις εν γένει της περιουσίας της Ενώσεως, γ) η συμφώνως τω νόμω εγγραφή και η διαγραφή των μελών αυτής και η σύστασις παραρτημάτων, δ) ο διορισμός και η παύσις του αναγκαιούντος προσωπικού της Ενώσεως και ο κανονισμός των αποδοχών αυτού, ε) η φροντίς δια την ενοικίασιν καταλλήλου οικήματος, ως και δια την κατόπιν εγκρίσεως του Υπουργού των Στρατιωτικών, αγοράν ή ανοικοδόμησιν καταλλήλου οικήματος, δια την εγκατάστασιν της Ενώσεως, στ) η κατάρτισις του

¹⁷⁴ Δεν πρόκειται για τον στρατηγό Χατζημιχάλη Μ., που αναλαμβάνει στρατιωτικός του Α' Σώματος Στρατού του Ε.Λ.Α.Σ. Αθήνας, όταν ο Αντγος ε.α. Γρηγοριάδης Νεόκοσμος βγαίνει τον Απρίλιο του 1944 για να αναλάβει Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου στη Συνέλευση των Κορυσχάδων.

¹⁷⁵ Αναγκαστικός Νόμος 1714.21/4/39, Φ.Ε.Κ. 165.27/4/39, Τεύχος Α' «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως του Α.Ν.1284/1938».

¹⁷⁶ Αναγκαστικός Νόμος 1975.15/6/39, Φ.Ε.Κ. 395.18/9/39, Τεύχος Α' «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ενίων διατάξεων του υπ' αριθμ.1284/1938 Α. Νόμου»..

¹⁷⁷ Άπαξ ετησίως και εντός του Φεβρουαρίου ή εκτάκτως, όποτε έκρινε το Δ.Σ. ή 1 μήνα το πολύ μετά από έγγραφη αίτηση του 1/10 των υποχρεωτικών μελών στο Δ.Σ.

¹⁷⁸ Όσον αφορά ζήτημα που δεν είναι στην ημερήσια διάταξη της Συνέλευσης, «δια να συζητηθή τοιούτον θέμα, απαιτείται η έγκρισις της Γ.Σ. επί εγγράφω αιτήσεϊ τουλάχιστον 50 παρόντων τακτικών μελών της». Εν πάσει περιπτώσει, όμως «η συζήτησις επί θέματος μη αναγεγραμμένου εις την ημερησίαν διάταξιν απαγορεύεται, η δε επ' αυτού τυχόν λαμβανομένη απόφασις είναι άκυρος» (!!!).

Απολογισμού, Ισολογισμού και Προϋπολογισμού, ζ) η συμφώνως τω νόμω συμπλήρωση ή τροποποιήσεις του Κανονισμού, η) παν ότι ήθελεν ανατεθή αυτώ, υπό του Υπουργού των Στρατιωτικών ή της Γ.Σ. και ό,τι άλλο ανάγεται εις τα καθήκοντα αυτού, χωρίς να προβλέπεται εις τον Κανονισμόν, αλλά και δεν αντίκειται εις τους νόμους, τα διατάγματα και τας διαταγάς του Υπουργείου των Στρατιωτικών».

Μέσα από πάμπολλες λεπτομερείς ρυθμίσεις, ο Κανονισμός όριζε σαφώς τις αρμοδιότητες των μελών του Δ.Σ. αλλά και τις υποχρεώσεις του απλού μέλους:

«α) Συμμορφούται προς τον Κανονισμόν, εκτελεί προθύμως πάσαν εντολήν της Διοικήσεως της Ενώσεως, σεβόμενον απολύτως αυτήν, β) Διάγη ευπρεπώς και φέρεται φιλοφρόνως προς τους συναδέλφους του, γ) Υποβάλλη εις την Διοίκησιν της Ενώσεως εγγράφως την γνώμην του επί παντός μέσου, συντελεστικού δια την εκπλήρωσιν του σκοπού αυτής».

Καθόριζε, επίσης, την οργάνωση και λειτουργία των Παραρτημάτων, την έκδοση από την Ένωση Δελτίου Ταυτότητος, αποδεικτικού στοιχείου «ενώπιον πάσης Πολιτικής και Στρατιωτικής Αρχής», τον τρόπο εκταμίευσης από το Μ.Τ.Σ. των εσόδων και τη διαχείριση δαπανών και προσόδων, αλλά και τη δυνατότητα διαγραφής μέλους:

«Αποφάσει του Δ.Σ. και εγκρίσει του Υπουργού, προσωρινώς ή οριστικώς... εάν καταδικασθή εις εγκληματικήν ποινήν ή επί τινι των αδικημάτων του 22 Κοινού Ποινικού Νόμου, εάν αποβάλλη την Ελληνικήν ιθαγένειαν, εάν κυρηχθή άφαντος και διά άσσαν αναξιοπρεπή συμπεριφοράν ή βαρύ παράπτωμα».

Είναι προφανείς οι νομικές μεθοδεύσεις, στις οποίες καταφεύγει το καθεστώς, για τον έλεγχο κάθε εσωτερικής δραστηριότητας, ακόμη και με δεδομένη την κυβερνητική «εμπιστοσύνη» στο εκλεγμένο/διορισμένο Δ.Σ.. Ακόμη και οι ε.α. Αξκοι της Ε.Β.Α., που απολάμβαναν ως τότε την αυτονομία τους, αφού απέκτησαν δικό τους Μετοχικό Ταμείο¹⁷⁹, προσαρτήθηκαν με νέο Αναγκαστικό Νόμο¹⁸⁰, διεξαγομένου του πολέμου της Αλβανίας, «υποχρεωτικά» στην Ε.Ε.Α.Α., με 2 από τις θέσεις του Δ.Σ., που εγκρινόταν, φυσικά, από 5 υποψηφίους προτεινόμενους στον Υπουργό των Στρατιωτικών.

Εν πάσει περιπτώσει, τα μέτρα εκκαθάρισης του στρατού θα έπαιζαν το ρόλο τους στη συνέχεια, όσον αφορά τις κατευθύνσεις του εν ενεργεία στρατεύματος, του αξιόμαχου και της πολιτικής και κοινωνικής του τοποθέτησης κατά τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο, την Κατοχή, τη Μέση Ανατολή, τον Εμφύλιο. Κάτι που διέφυγε, ίσως, στους βασιλόφρονες του Μεταξά, ήταν ότι οι απότακτοι και απόστρατοι βίωναν μια αδικία παράλληλη με την αδικία των πολιτικών εξορίστων, κατά βάσιν κομμουνιστών. Έτσι, όχι μόνο χτίζανε τη βάση της βασιλόφρονος νομιμοφροσύνης, που θα γινόταν μετά την Απελευθέρωση, το «εθνικόφρον σύνολο» της ανοικοδομούμενης πατρίδας, αλλά και αυτήν του Κ.Κ.Ε., με τους όρους του μετέπειτα Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου:

«...Με τους κομμουνιστές είχαμε καλές σχέσεις. Συζητούσαμε πολλές φορές μαζί, αφού όλη τη μέρα από την Ανατολή ως τη Δύση του ήλιου ήταν ανοικτά τα δωμάτια και κυκλοφορούσαμε στο ίδιο προαύλιο. Σιγά-σιγά γνωριστήκαμε και είχαμε περισσότερες επαφές. Αρχίσαμε να παίζουμε σκάκι, μας ζήτησαν έναν αξιωματικό να τους κάνει το πρωί γυμναστική, παίζαμε βόλεϊ και μάλιστα κάναμε μια ομάδα πολιτικών καταδίκων και μια ομάδα κομμουνιστών και παίζαμε τακτικά οι δύο ομάδες. Γενικά οι σχέσεις μας ήταν καλές. Αυτοί είχαν τη ζωή τους οργανωμένη, μελετούσαν ξένες γλώσσες και διάφορα άλλα βιβλία, οι μορφωμένοι έκαναν μαθήματα στους άλλους, διαλέξεις γίνονταν τακτικά για διάφορα πράγματα. Πολλές φορές τις διαλέξεις παρακολουθούσαν και όσοι ήθελαν από μας. Δούλευαν διαρκώς για να μάθουν και να γίνουν καλύτεροι από ότι ήταν. Τα δωμάτιά τους ήταν ένα ανώτερο σχολείο. Μας έκανε εντύπωση ο τρόπος ζωής τους, η πειθαρχία, η διαπαιδαγώγησή τους. Εκεί μέσα υπήρχαν επιστήμονες, γιατροί, δικηγόροι, καθηγητές, φοιτητές, δημοσιογράφοι, αλλά και αγρότες και

¹⁷⁹ Αναγκαστικός Νόμος 1988.26/9/1939, Φ.Ε.Κ. 414.30/9/1939, Τεύχος Α' «Περί συστάσεως Μετοχικού Ταμείου της Βασιλικής Αεροπορίας».

¹⁸⁰ Αναγκαστικός Νόμος 2632.7/11/1940, Φ.Ε.Κ. 378.9/11/1940, Τεύχος Α' «Περί συμμετοχής των εν αποστρατεία αξιωματικών της Βασιλικής Αεροπορίας εις την Ένωσιν Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».

εργάτες. Με την συζήτηση και την παρακολούθηση της ζωής τους αρχίσαμε να τους βλέπουμε με άλλο μάτι, ευνοϊκότερο, παρά με εκείνο που τους βλέπαμε όταν είμαστε στο στρατό...»¹⁸¹.

2.5. Η παιδική ηλικία της Ε.Ε.Α.Α.

Με την έκρηξη του πολέμου, οι αυτεπάγγελτα αποστρατευθέντες και απότακτοι της επταετίας 1933-1940, στην μαζική τους πλειοψηφία δημοκράτες αξιωματικοί, επεδίωξαν και σχημάτισαν επιτροπές, εκτός της Ε.Ε.Α.Α., επιδιώκοντας την ανάληψη υπηρεσίας «οπουδήποτε»¹⁸² και αποπέμφθηκαν με τρόπους προσβλητικούς, όπως φανερώνουν διασταυρούμενες αναφορές, τόσο από το δικτάτορα όσο και από την Α.Μ. τον Έλληνα Βασιλέα. Αξιοποιήθηκαν, τελικώς, ελάχιστοι και οι λιγότερο επικίνδυνοι για το καθεστώς, κάποιοι από τους οποίους διέπρεψαν, όπως ο Δαβάκης.

Εν πάσει περιπτώσει, η μαζική πλειοψηφία των ε.α. Αξκών παρακολούθησε το «Έπος της Αλβανίας» από τον ημερήσιο τύπο της πρωτεύουσας. Ο βασιλεύς Γεώργιος, μετά την αυτοκτονία Κορυζή, αποφάσισε την εγκατάλειψη της χώρας. Η άρνηση, από το Σοφούλη, να σχηματίσει κυβέρνηση, έφερε μια πρώτη αναγνώριση της «αξίας» των αποτάκτων και τη βασιλική πρόταση στον παλαιοβενιζελικό **Αντγο ε.α. Μαζαράκη-Αινιάν Αλέξανδρο**. Η κίνηση θεωρείται ότι πραγματοποιήθηκε υπό την επιμονή των πρεσβευτών Αγγλίας και Η.Π.Α., αν και μπορεί να ερμηνευτεί και σαν ύστατη απόπειρα της ηττηθείσας δικτατορίας να μετακυλήσει μέρος του βάρους για την κατάρρευση του μετώπου στους δημοκράτες απότακτους αξιωματικούς, που καλούσε στην κυβέρνηση, όπως οι στρατηγοί Μαζαράκης, Οθωναίος και Μανέτας¹⁸³.

Η μη αποδοχή της πρότασης, έφερε τη συνθηκολόγηση των γερμανόφιλων στρατηγών Δεμέστιχα, Μπάκου, Τσολάκογλου στο Βοτονόσι στις 20 Απριλίου 1941. Αυτήν ακολούθησε η τελική συνθηκολόγηση «άνευ όρων» μετά από τρεις μέρες. Στην πραγματικότητα, ο Αντγος Τσολάκογλου απευθυνόταν στο λαό αφαιρώντας το στέμμα από τις σφραγίδες και τις σημαίες, χρησιμοποιώντας το εθνόσημο και τη γαλανόλευκη, εκμεταλλευόμενος το κύρος και τη δημοτικότητα του ελληνικού στρατού μετά τις νίκες της Αλβανίας, σε μια προσπάθεια αναζήτησης ερείσματος και στους αντιβασιλικούς. Στις νέες συνθήκες, εκτός από την Ε.Ε.Α.Α., όπως θα δούμε, πολλοί ιστορικοί ηγέτες της Δημοκρατίας, στο χώρο των ε.α. Αξκών, θα συμμεριστούν τις απόψεις των δοσίλογων κυβερνήσεων.

Η πρώτη απόπειρα κεντρικού ελέγχου του σώματος των ε.α. Αξκών είχε την ατυχία να συμπέσει με μια δικτατορία και η ενίσχυση και επικράτησή της με την τριπλή Κατοχή. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι βάσεις της πολιτικής χειραγώγησης της μάζας των ε.α. Αξκών, που στην πλειοψηφία τους παρέμεναν αδύναμοι και πλήρως εξαρτώμενοι από την παρέχουσα συσσίτια «Ελληνική Πολιτεία», με νομικές διατάξεις που, στο πνεύμα τους, ισχύουν μέχρι σήμερα και πρακτικές που, εφόσον δεν επιμερίζονταν σε πελατειακή στελέχωση αυστηρά επιλεγμένων ηγεσιών, κατευθύνονταν προς «πυροσβεστικές», παροχές προσεταιρισμού, επίσης συνηθέστερες, όπως θα δούμε, και στα χρόνια μετά την απελευθέρωση και τον Εμφύλιο.

Οι νέες συνθήκες επέβαλλαν την παράταση της θητείας του προέδρου και των μελών Δ.Σ. της Ε.Ε.Α.Α. επί 4μήνω, αφού, εν μέσω νομικών διαδικασιών και προσπάθειας οικοδόμησης ενιαίου προσώπου, η διετία είχε ήδη λήξει. Τη νεογονική ηλικία της Ενώσεως, μετά από τον εργώδη τοκετό, έμελε να χειριστούν οι δωσίλογες κυβερνήσεις των ετών 1941-1944. Πράγματι, τον πρώτο μήνα της Κυβέρνησης Τσολάκογλου, συμβαίνουν ευρείες ανακατατάξεις στο λεγόμενο «στράτευμα», αφού τίθενται σε αυτεπάγγελτη διαθεσιμότητα

¹⁸¹ Ο Σχης ε.α. Στέφανος Σαράφης για τον χρόνο του εκτοπισμού του, στο Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 463, Σαράφης Στέφανος, *Άπαντα*, Τ. Β΄, Ιστορικές Αναμνήσεις, Αθήνα 1964, σελ. 419-420.

¹⁸² Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 558 & Σαράφης Στέφανος, *ό.π.*, Τ. Α΄, Ο ΕΛΑΣ, Αθήνα 1964, σελ. 31-32.

¹⁸³ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 551-552.

όλοι οι ε.ε. Αξκοι που δεν πλαισιώνουν την υποταγή στις νέες συνθήκες, θεωρούμενοι ως «πλεονάζοντες»¹⁸⁴.

Ο πρόεδρος και τα μέλη του Δ.Σ. της Ε.Ε.Α.Α. εξουσιοδοτήθηκαν «εν λευκώ» να παρατείνουν τη θητεία τους μέχρι τις 31/5/1942¹⁸⁵ και, αργότερα, αφού «δεν καθίσταται δυνατή εκ των περιστάσεων η σύγκλιση της Γενικής Συνελεύσεως» μέχρι τις 31/3/1943¹⁸⁶.

Και οι υπόλοιποι ε.α. Αξκοι, όπως ήταν φυσικό, στρατεύθηκαν την ίδια περίοδο ανάλογα με τα επί μεταξικής δικτατορίας φρονήματά τους. Πηγή εξουσίας αποτελούσε η μειοψηφία των γερμανοφίλων συνθηκολόγων αξιωματικών, που, μην ελέγχοντας ουσιαστικά στρατό, υποτάσσονταν στη θέληση και τα συμφέροντα του κατακτητή, εξασφαλίζοντας την επιβίωσή τους, τα προνόμια, την επέκταση της περιουσίας και τους τίτλους τους.

Δεδομένων των φυσικών αναγκών σε οποιαδήποτε μισθοδίαιτη και κρατικοδίαιτη ομάδα, και ο στρατός, και κατά μείζονα λόγο οι συνταξιούχοι του, ως επί το πλείστον, αναγνώρισαν τη νομιμότητα στις δοσίλογες κυβερνήσεις. Ο αξιωματικός ε.ε. ή ε.α. χωρίς μεγάλη περιουσία, ιδιαίτερα ο μονόμισθος και ο «πρώτης γενιάς» αστός, ή καλύτερα μικρο-μεσοαστός, στην Αθήνα και τα άλλα αστικά κέντρα, υποτάχθηκε στον κατακτητή, προσφέροντας υπηρεσίες για πληθωρικό χρήμα. Τα μεγάλα ελληνικά κόμματα, άλλωστε, αποθάρρυναν την ένοπλη αντίσταση, οι Αξκοι υποτιμούσαν τον ανταρτοπόλεμο και η δοσίλογη κυβέρνηση αξιοποιούσε, και αδρανοποιούσε, απασχολώντας στον Ερυθρό Σταυρό, στους φούρνους, σε επιτροπές διανομής τροφίμων, φαρμάκων και ρουχισμού και σε άλλες διατεταγμένες ειρηνικές εργασίες τους ε.ε. και ε.α. αξιωματικούς¹⁸⁷. Η κυβέρνηση Τσολάκογλου, από τη μεριά της, αξιοποίησε τους νομιμόφρονες, της νέας κατάστασης, επιφανείς απόστρατους της Ε.Ε.Α.Α. πολυδιάστατα¹⁸⁸.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η κατοχική διοίκηση αποτελεί μια υπόθεση οικογενειακή, ανάμεσα, όπως αναφέρθηκε, στους στρατηγούς της παράδοσης των όπλων και γνώριμους βασιλόφρονες της προπολεμικής εποχής. Συγχρόνως, η πρώτη δοσίλογη κυβέρνηση μεριμνά

¹⁸⁴ Νομοθετικό Διάταγμα 94.28/5/1941, Φ.Ε.Κ. 29/5/1941, Τεύχος Α' «Περί τακτοποίησης των εν ενεργεία Αξιωματικών». Ο **Αντγος Μπάκος Γεώργιος**, ως Υ.ΕΘ.Α. συγκροτεί 5μελή επιτροπή ανωτάτων και ανωτέρων αξιωματικών προς σύνταξη ονομαστικών πινάκων των Αξκων που θα αποσπώνταν σε «Κρατικές Υπηρεσίες ή οργανισμούς Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου, αναλόγως του βαθμού, της ειδικότητας και των επιστημονικών προσόντων εκάστου». Οι αυτεπάγγελα τιθέμενοι ε.π.δ. κατευθύνονται προς τους «Οίκους Αξιωματικών και Παλαιών Πολεμιστών», όπως ονομάζονται πλέον οι Λέσχες των Αξκων της «ένδοξης» μεταξικής περιόδου, σε κάθε πόλη μεγαλύτερη των 5.000 κατοίκων και με ανάθεση των πόρων συντήρησης στους οικείους δήμους και δυνατότητα εγγραφής και των εφεδρών Αξκων. Νομοθετικό Διάταγμα 54.19/5/1941, Φ.Ε.Κ. 170.20/5/1941, Τεύχος Α' «Περί τροποποίησης των περί Στρατιωτικών Λεσχών διατάξεων και ιδρύσεως Οίκων Αξιωματικών και Παλαιών Πολεμιστών».

¹⁸⁵ Νομοθετικό Διάταγμα 90.23/5/1941, Φ.Ε.Κ. Φ.Ε.Κ. 180.29/5/1941, Τεύχος Α' «Περί παρατάσεως της θητείας του διοικητικού συμβουλίου της Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».

¹⁸⁶ Νομοθετικό Διάταγμα 1232.28/3/1942, Φ.Ε.Κ. 86.10/4/1942, Τεύχος Α' «Περί παρατάσεως της θητείας του διοικητικού συμβουλίου της Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».

¹⁸⁷ Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.570.

¹⁸⁸ Για τη δοσίλογη κυβέρνηση βλ. Ρούσσο Γ., ό.π., Τ. Ζ', σελ.400-401. Σημειωτέον ότι, σε αρκετές περιπτώσεις ανακαλύφθηκαν απευθείας βιογραφικά στοιχεία συνεργασίας, με τις δοσίλογες κυβερνήσεις Τσολάκογλου, Λογοθετοπούλου και Ράλλη, ε.α. και ε.ε. αξιωματικών που δεν είχαν αποκρυφτεί σε μεταπολεμικές εκδόσεις, αυτοβιογραφικές ή βιογραφικές οικείων προσώπων ή συναδέλφων. Με όρους τεχνοκρατικούς, αυτό μπορεί να αποδοθεί στην «προσωπική αξία», που δε γνωρίζει πολιτικές ή εθνικές μικρότητες.

Πολλές φορές, όμως, δηλώνει την παθολογική εμμονή σε πολιτικές επιλογές, που έχουν ήδη κριθεί από το ελληνικό ή το διεθνές κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Παρεμφερή ρόλο, βέβαια, διαδραματίζει και η διάθεση «συμπλήρωσης της προσωπικότητας», από τίτλους που επιβεβαιώνουν μια αυτόφωτη πραγματικότητα. Ο αναγνώστης παραπέμπεται πάλι στην παράγραφο της κοινωνικής και πολιτικής ψυχοπαθολογίας.

Αντίθετα, δεν παρατηρούνται, παρά επιμέρους και μόνο αναστολές, για την τυχόν επαγγελματική και διοικητική περίοδο της 4^{ης} Αυγούστου (1936-1941), όχι μόνο σε αυτοβιογραφίες, αλλά και σε λεξικά προσωπικοτήτων, εγκυκλοπαίδειες, λευκώματα δημοσίων οργανισμών και υπηρεσιών.

για τους νομιμόφρονες ε.α. Αξκους των νέων συνθηκών και ιδιαίτερα της Ε.Ε.Α.Α., επιτρέποντας τη σύναψη «εντόκων χρεολυτικών ή άλλης μορφής δανείων εκ της Τραπεζής του Μετοχικού Ταμείου Στρατού ή άλλου οργανισμού προς σύσταση Πρατηρίου Τροφίμων ή άλλων ειδών χρησίμων εις την εξυπηρέτηση των μελών της». Η ρύθμιση¹⁸⁹, ευεργετική για τις συνθήκες ανέχειας της εποχής, επιτρέπει την εκχώρηση όλων ή μέρους των πόρων για την εξυπηρέτηση των δανείων και θέτει το Δ.Σ., και προσωπικά τον Πρόεδρο, στη θέση του γενικού οικονομικού επόπτη, με τη βοήθεια Διευθύνοντος Συμβούλου, άλλων εποπτών και διαχειριστών, της επιλογής του Δ.Σ.. Η σύσταση Υπηρεσίας Προμηθειών και Διανομής Τροφίμων καθορίζει μάλιστα ότι οι προμήθειες

«ενεργούνται κατά τας αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου της Ενώσεως, δεν υπόκεινται εις τους περιορισμούς και διατυπώσεις τας καθοριζόμενας διά την ενέργειαν προμηθειών του Δημοσίου».

Αργότερα, το Φεβρουάριο του 1943, τα πληθωριστικά δεδομένα επιβάλλουν την αύξηση των πόρων της Ε.Ε.Α.Α., ζήτημα που επιδιώκεται να λύσει η έκτακτη αύξηση της παροχής από τα μέλη στο 4% του μερίσματός τους¹⁹⁰.

Δεν υποτάχθηκαν, βέβαια, όλοι. Ρομαντικές, καταρχήν, και πιο οργανωμένες δράσεις, στη συνέχεια, εκδήλωσαν την αντίθεση στην τριπλή Κατοχή και έσωσαν την αξιοπρέπεια του διαλυμένου ελληνικού στρατού και των ε.α. Αξκων του. Όσον αφορά τις απόπειρες δημιουργίας αντιστασιακών οργανώσεων, υπήρξαν μερικές δεκάδες. Η πολυδιάσπαση, όμως, και η διστακτικότητα του πρώην τακτικού στρατού, και των αποτάκτων και αποστράτων του ήταν χαρακτηριστική¹⁹¹.

Ενάντιοι στην ένοπλη αντίσταση, άλλωστε, ήταν και ο βασιλιάς και η εξόριστη κυβέρνηση. Ομολογουμένως εχθρικοί απέναντι σε οτιδήποτε δεν θα ήλεγχαν, επιχείρησαν να οργανώσουν ελληνικό στρατό στη Μ. Ανατολή, ενώ οι Έλληνες αξιωματικοί αναζητούσαν τρόπο να πάνε εκεί ή ανέμεναν να κληθούν. Ο απότακτος και καταδικασμένος σε θάνατο το 1935 βενιζελικός **Σχης Τζανακάκης Εμμανουήλ**, είναι η επιλογή του άλλου κρητικού, πρωθυπουργού Τσουδερού, για την αρχηγία του Βασιλικού Στρατού Μέσης Ανατολής, που ξεκινά το καλοκαίρι του '41 με την 1^η Ταξιαρχία με 215 αξιωματικούς και 3.572 στρατιώτες¹⁹². Χωρίς, μάλιστα, να έχουν ξεχαστεί ποτέ οι διχόνοιες βασιλοφρόνων-δημοκρατικών, ο μεν στρατός της Μ. Ανατολής εκκαθαρίστηκε σταδιακά από τους ακραιφνείς και ιδεολόγους δημοκρατικούς, διατηρώντας τους αξιωματικούς καριέρας που πήραν το μέρος του βασιλιά ή επέδειξαν συμφιλωτική διάθεση στις νέες δυσμενείς για το έθνος συνθήκες.

Παράλληλα, στο εσωτερικό της κατεχόμενης χώρας εκατοντάδες αξιωματικών «μπλοκαρίστηκαν» στα Τ/Α της κυβέρνησης Ράλλη, με τη σύμφωνη γνώμη των άλλοτε βενιζελικών ηγετών, μπρος στο δέος, που προκαλούσαν οι συσσωματώσεις μονίμων και εφέδρων στρατιωτικών στον Ε.Λ.Α.Σ.. Ο παλαιοβενιζελικός Γονατάς, από τη μεριά του, αρχηγός των Συντηρητικών Φιλελευθέρων, αντιβασιλικός, αντισημίτης και αντικομμουνιστής, ενώ συνυπογράφει την ίδρυση του Ε.Δ.Ε.Σ. με πολιτικούς σκοπούς, αντιστεκόταν στην ίδρυση εθνικοαπελευθερωτικής οργάνωσης με κατεύθυνση την ένοπλη πάλη κατά των Γερμανών, και μάλιστα με τη συμμετοχή του Κ.Κ.Ε., θεωρώντας το «καθαρή τρέλλα» και τονίζοντας ότι θα καλούσε όλους τους «πατριώτες» αξιωματικούς να

¹⁸⁹ Νομοθετικό Διάταγμα 1667.22/7/1942, Φ.Ε.Κ. 212.22/8/1942, Τεύχος Α' «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Α. Νόμου 1284/1938».

¹⁹⁰ Νομοθετικό Διάταγμα 2207.12/2/1943, Φ.Ε.Κ. 59.18/3/1943, Τεύχος Α' «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Α.Ν. 1284/1938».

¹⁹¹ Από τις πολλές, οργανώσεις που σχηματίστηκαν, αναφέρουμε δειγματοληπτικά, σε επόμενη παράγραφο, την πρώτη ευρεία και τις δύο μεγαλύτερες. Η Εθνική Αντίσταση αποτελεί ιδιαίτερο και πολυπλόκαμο αντικείμενο μελέτης και δεν θα επιχειρηθεί να αναλυθεί εδώ, παρά μόνο σχηματικά και όσον αφορά την αναγνώρισή της και τις απόπειρες δημιουργίας εκλογικής πελατείας από και εις βάρος των βετεράνων αντιστασιακών μεταπολεμικά.

¹⁹² Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ. 605, Ρούσσοις Γ., *ό.π.*, Τ. Ζ', σελ.432-437.

οργανώσουν στρατιωτικά τμήματα, έστω και υπό τον Τσολάκογλου, για να συντρίψουν την «ανταρσία» στη γέννησή της¹⁹³. Αυτή η ευκαιρία δόθηκε με τη συγκρότηση των Τ/Α.

Οι **Ανγγοί ε.α. Πάγκαλος Θεόδωρος και Γονατάς Στυλιανός**, και ιδιαίτερα ο δεύτερος ενεργώντας και εξ ονόματος του Πλαστήρα, που βρισκόταν πάντα στο Παρίσι αντιμετωπίζοντας συχνά κρίσεις στην πνευμονική του φυματίωση, τότε ανίατης νόσου, συνεργάστηκαν με τις αρχές κατοχής το καλοκαίρι του 1943 στη συγκρότηση αρχικά τεσσάρων ευζωνικών ταγμάτων, που έφθασαν αργότερα στην απελευθέρωση τους 30.000¹⁹⁴. Ήλπιζαν, όπως στις καλές εποχές των κινημάτων 1916-1935, ότι τα «Δημοκρατικά Τάγματα», όπως στην αρχή αποκαλούνταν, θα χρησίμευαν στον έλεγχο της εσωτερικής κατάστασης μετά την απελευθέρωση, σε αντικομμουνιστικό και μάλιστα σε αντιβασιλικό προσανατολισμό. Ο Πάγκαλος κατάλαβε πρώτος το λάθος και επιχείρησε να αποσύρει τους υποστηρικτές του το φθινόπωρο, αλλά συνέπεσε με την σκλήρυνση της γερμανικής στάσης, μετά την ιταλική συνθηκολόγηση, που άμεσα την 16^η Οκτωβρίου 1943 έθεσαν τα Τ/Α, τη Χ/Φ και την Α/Π υπό τη διοίκηση του στρατηγού των SS Στρόπ.

Η σκλήρυνση της γερμανικής διοίκησης το καλοκαίρι του 1943, απότοκος, εκτός των άλλων, και της συνεχούς διαρροής ε.ε. και ε.α. στελεχών προς τον Ε.Λ.Α.Σ. και τις άλλες αντιστασιακές ομάδες, άλλαξε και τη διοίκηση της Ε.Ε.Α.Α.. Παροδικά, τον Οκτώβριο αναλαμβάνει πρόεδρος ο, εκτελών και χρέη Υφυπουργού Στρατιωτικών **Ανγος ε.α. Διαλέτης Δημοσθένης**, που είχε διακριθεί στο τέλος της υπηρεσιακής του ενέργειας τα χρόνια της Δημοκρατίας ως αρχηγός της Χ/Φ, αποστρατευόμενος ευδοκίμως το 1929, παραδίδοντας εντός μηνός στον 60χρονο **Ανγγο ε.α. Κωτούλα Ιωάννη**, επιτελούς του Τρικούπη στη Μικρά Ασία, εξίσου βασιλόφρονος με τον προηγούμενο πρόεδρο και εξίσου «άτυχο» στον χειρισμό καταστάσεων του μικρασιατικού μετώπου, μέλος, όπως και ο Φεσσόπουλος, του στρατοδικείου που απάλλαξε των ευθυνών τους, τον Οκτώβριο του 1922, τους πρίγκιπες-στρατηγούς Ανδρέα και Χριστόφορο¹⁹⁵.

2.6. Μεταπολεμική δράση & πρακτικές

Στην παρούσα παράγραφο είναι απαραίτητη μια αδρή εισαγωγή στα ιστορικά δεδομένα για τον ενεργό στρατό, που βρίσκει η Απελευθέρωση και οδηγεί στα γεγονότα του Εμφυλίου. Οι πρακτικές των κυβερνήσεων, με τη συνεργασία επωνύμων ε.α. Αξκών που κατέρχονται ή επανακάμπτουν στον πολιτικό στίβο, ακολουθούνται από την εξιστόρηση των ιδιομορφιών της επίσημης Ε.Ε.Α.Α. και νέων Συνδέσμων ε.α. Αξκών, που υποδέχονται αυτές τις πρακτικές.

Η απελευθέρωση, λοιπόν, βρήκε τον Ε.Λ.Α.Σ. με 5.240 αξιωματικούς, εκ των οποίων οι 700 ήταν μόνιμοι του τακτικού στρατού, 1.070 έφεδροι του παλιού στρατού και άλλοι 100 έφεδροι εκ μονίμων. Από τη Σχολή δε του Ε.Λ.Α.Σ. είχαν αποφοιτήσει 1.270, από την Π.Ε.Ε.Α. είχαν ονομαστεί άλλοι 600 ως αξιωματικοί υπηρεσιών, ενώ υπήρχαν και 1.500 καπεταναίοι¹⁹⁶. Η συμφιλίωση των αντιστασιακών οργανώσεων και η αναγνώριση του

¹⁹³ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.581.

¹⁹⁴ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.627 & Κωστόπουλος Τάσος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη*, Αθήνα 2005, σελ.27-28. Για την κοινωνική σύσταση των Τ/Α αναλυτικά στο ίδιο, σελ.30-32. Απολογητές των Τ/Α ομιλούν και για γραπτή παρότρυνση του Υπουργού Στρατιωτικών του Καΐρου Βύρωνος Καραπαναγιώτη προς τον Δερτιλή να αναλάβει την συγκρότηση «διά την καταπολέμησιν του κομμουνισμού», Γρηγοριάδης Ν. Φοίβος, Το Αντάρτικο, Αθήναι 1964, Τ. 4, σελ. 379.

¹⁹⁵ Ο Κωτούλας αποτελούσε και μία από τις προτάσεις του Ε.Δ.Ε.Σ. για την αρχιστρατηγία της ενιαίας ελληνικής Αντίστασης. Ο Σαράφης, που ήταν συγγενής του, κρίνει ότι δεν τον δέχονταν, ή δεν ήταν δυνατό να τον εμπιστευτεί, ο βρετανός στρατηγός Ουίλσον, αρχηγός των συμμαχικών δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο στο Σαράφης Στ., *ό.π.*, Τ. Α', σελ.258. Γράφει ο Βερμαίος: «Ο ΕΛΑΣ πρότεινε διαδοχικά τους δικούς του στρατηγούς Σαράφη, Μάντακα, Πτολεμαίο Σαρηγιάννη, που αποκρούστηκαν από τους άλλους. Η ΕΚΚΑ πρότεινε τους παλιούς στρατηγούς Οθωναίο, Μανέτα, Δρομάζο και ο ΕΔΕΣ τους Πέτσαν, Σουμπασάκον και Κωτούλαν, ακόμη πιο «πανάρχαιους». Μόνο για το πρόσωπο του Οθωναίου συμφώνησαν όλοι...», Γρηγοριάδης Φ., *ό.π.*, Τ. 4, σελ.617.

¹⁹⁶ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.759.

Ε.Λ.Α.Σ. από τους Βρετανούς φτάνει μόνο μέχρι την προαγωγή του Σαράφη σε Υπτγό¹⁹⁷. Άμεσα, εγκαθίσταται και ενισχύεται η βρετανική «Ε.Α.Μ.οφοβία», που προκαλεί την παραίτηση του **Αντγου ε.α. Οθωναίου Αλέξανδρου** από τη θέση του επικεφαλής των ανασυντασσόμενων Ε.Δ. της συμφιλίωσης και ο Δεκέμβρης της Αθήνας¹⁹⁸. Η διετία της μονομερούς ενέργειας από τη Δεξιά, 1945-46, ήταν η καθοριστική για τη «διήθηση» του σώματος των αξιωματικών και τη μεταφορά της διαίρεσης από το δίπολο βενιζελικοί-βασιλόφρονες στο νέο «εθνικόφρονες»-Ε.Α.Μ.ογενείς, ή όπως χαρακτηρίζονταν εκατέρωθεν «μοναρχοφασίστες» (ΜΦ)-«κομμουνιστοσυμμορίτες» (ΚΣ).

Με τη συμφωνία της Βάρκιζας, το ρόλο της διαλογής ανέλαβε το Γ.Ε.Σ. με την κατάρτιση των τριών πινάκων¹⁹⁹, όπου μετά τις διστακτικές κινήσεις του **Αντγου ε.α. Σπαή Λεωνίδα**, **Αντγου ε.α. Βούλγαρη Πέτρου** και Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ως υπουργών Στρατιωτικών των βραχύβιων κυβερνήσεων της διετίας 1944-1946, το Γόρδιο Δεσμό έκτοψε ο Πέτρος Μαυρομιχάλης, ως Υπ. Στρατιωτικών της κυβέρνησης του Λαϊκού Κόμματος, εξοβελίζοντας όχι μόνο τους Ε.Α.Μ.ογενείς αξιωματικούς²⁰⁰, αλλά και τους εν γένει υπόπτους για δημοκρατικά φρονήματα.

«Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, οι μόνιμοι αξιωματικοί, που είχαν υπηρετήσει στον Ε.Λ.Α.Σ., επέστρεψαν στα σπίτια τους. Κανονικά περίμεναν να τοποθετηθούν σε κάποια υπηρεσία των ενόπλων δυνάμεων, που ήδη είχε αρχίσει η ανασυγκρότησή τους από την κυβέρνηση της Αθήνας.

Όσοι είχαμε μόνιμη κατοικία στην Αθήνα, παρουσιάστηκαμε στην έδρα του Α' Σώματος Στρατού, απέναντι από το Ζάππειο, για να αναλάβουμε υπηρεσία. Όμως, εκεί δεν μας υποδέχθηκαν καθόλου φιλικά. Ένας αρμόδιος ανώτερος αξιωματικός μας είπε ότι, σύμφωνα με τις ισχύουσες διαταγές, πριν απ' όλα πρέπει να υπογράψουμε μια δήλωση. Η δήλωση ήταν έντυπη και το μόνο που χρειαζόταν ήταν τα στοιχεία της ταυτότητάς μας και η υπογραφή μας.

Βέβαια, ύστερα από τα γεγονότα της Κατοχής και ιδιαίτερα του Δεκέμβρη, δεν περιμέναμε ότι θα μας δεχθούν στο στρατό μετά βαΐων και κλάδων. Να υπογράψουμε όμως αυτό το χαρτί, που έλεγε ότι η δράση μας από τις γραμμές του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν αντεθνική και προδοτική, ξεπερνούσε κάθε όριο ανοχής.

Δεν υποκόψαμε στον εκβιασμό και επιστρέψαμε τη δήλωση ανυπόγραφη. Το ίδιο έκανε τότε και η πλειοψηφία των εκατοντάδων αντιστασιακών αξιωματικών όλων των βαθμών – και αυτό ήταν προς τιμήν τους...

Ύστερα από τη στάση μας αυτή, μας απέκλεισαν από την ενεργό υπηρεσία στις ένοπλες δυνάμεις και μας βάλανε στο λεγόμενο Β' Πίνακα χωρίς να μας αποστρατεύσουν. Η τοποθέτηση αυτή σήμαινε την πλήρη και ουσιαστική απομάκρυνσή μας από τις στρατιωτικές μονάδες και υπηρεσίες με μόνη τη διαφορά ότι μπορούσαμε να φέρουμε τη στολή του αξιωματικού και να παίρνουμε το μισθό του βαθμού μας²⁰¹.

Επομένως:

¹⁹⁷ Σαράφης Στ., *ό.π.*, Τ. Β', σελ.525-526.

¹⁹⁸ Στη συνδιάσκεψη της Πλάκας, το Φεβρουάριο του 1944, μόνο τον Οθωναίο δέχονταν και οι 3 αντιστασιακές οργανώσεις για αρχηγό των ενωμένων ανταρτικών δυνάμεων, οπότε η επιλογή του ως αρχηγού του ανασυντασσόμενου τακτικού στρατού θεωρήθηκε κίνηση συμφιλίωσης από το Ε.Α.Μ., Γρηγοριάδης Φ., *Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τ.1, σελ.48-50.

¹⁹⁹ Στον πίνακα Α τοποθετήθηκαν οι αξιωματικοί που θα παρέμεναν στο στρατό, σε ενέργεια, στον Β οι αξιωματικοί που θα αποστρατεύονταν για διάφορους λόγους, όπως όριο ηλικίας, επαγγελματική ανεπάρκεια και άλλοι και στον Γ οι αξιωματικοί που θα διόχνονταν, δηλαδή θα αποστρατεύονταν ή θα αποτάσσονταν από το στρατό ως συνεργάτες των Γερμανών, Ιταλών, Βουλγάρων ή που, στη διάρκεια της Κατοχής κράτησαν στάση ανάξια του αξιωματικού, στο Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.824.

²⁰⁰ Στον πίνακα Β τοποθετήθηκαν 1.100 αξιωματικοί του Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. μεταξύ των οποίων 15 Αντγοί και 45 Υπτγοί, που τέθηκαν στη διάθεση του Υπ. Στρατιωτικών χωρίς δικαίωμα προαγωγής. Αργότερα, το καλοκαίρι του 1946, μεγάλος αριθμός θα εξοριζόταν στην Ικαρία, τη Νάξο και τη Φολέγανδρο, όπως οι Υπτγοί Σαράφης Στέφανος, Μπακιρτζής Ευριπίδης, Καλαμπαλίκης Ευάγγελος, οι Σχες Παπασταματιάδης Νικόλαος, Πετρουλάκης, Πυρίοχος, ο Σμχος Μίχος, ο Τχης Μακρίδης Θεόδωρος, ο Λγος Γρηγοριάδης Φοίβος κ.ά.. Στη Μακρόνησο, που θα «ανοίξει» αργότερα, θα οδεύσουν 28.000 πρώην αντάρτες του Ε.Λ.Α.Σ. ή αριστεροί στρατιώτες, 1.100 έφεδροι αξιωματικοί και 600, περίπου, μόνιμοι, Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.847, Βενετσάνοπουλος Β., *ό.π.*, σελ.129-135.

²⁰¹ Παπαγιάννης Στέφανος, *Από Εύελπις αντάρτης*, Αθήνα 1991, σελ. 64-66, Βενετσάνοπουλος Β., *ό.π.*, σελ. 301.

«Ουσιαστικά τα άρθρα εκείνα ετηρήθησαν μονομερώς και σε περίπου απόλυτο «βαθμό κρίσεως» για τους αξιωματικούς του ΕΛΑΣ, που πέρασαν όλοι στον Πίνακα Β' (προθάλαμο της αποτάξεώς τους). Το σύνολο περίπου των άλλων αξιωματικών, συμπεριλαμβανομένων και όσων υπηρέτησαν στα Τάγματα, τελικά παρέμειναν στο στρατό, κυρίως δε στην εποχή της ανωμαλίας»²⁰².

Η αλλού:

«Είδα το λοχαγό Σταθάκη βιαστικό στο δρόμο. "Πάω, μου λέει, στο Κέντρο Παρουσίας. Εμάς τους Ελασίτες, οι προηγούμενες κυβερνήσεις, που μας βάλανε σε διαθεσιμότητα, μας δίνανε το 75% του μισθού. Η κυβέρνηση Σοφούλη μας εξίσωσε αναδρομικά. Πάω να πάρω τη διαφορά γιατί, από τη Δευτέρα, που θα κυβερνούν οι Λαϊκοί, θα μας τα κόψουν όλα, ίσως και τα κεφάλια μας»²⁰³.

Έτσι, ο τακτικός στρατός στελεχώθηκε από τους αξιωματικούς των Τ/Α, του βασιλόφρονος στρατευματος της Μέσης Ανατολής, της Πής Ορεινής Ταξιαρχίας (Ρίμινι), του Ιερού Λόχου, των δύο πτερύγων του Ε.Δ.Ε.Σ.²⁰⁴ και οργανώσεων όπως η «Χ», η Π.Α.Ο., η «Στρατιωτική Ιεραρχία» και άλλες, αντιστασιακές εντός ή εκτός εισαγωγικών, αλλά ομολογουμένως «γνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων» και χρήσιμες στην κατάπιξη οποιασδήποτε ανταρσίας, με πιθανότερη και σαφώς στοχοποιημένη την «κομμουνιστική»²⁰⁵.

Ο ίδιος ο Πλαστήρας, υπό το βάρος των Δεκεμβριανών και της αγγλικής αποστολής συντάχθηκε με τη Δεξιά, ξεκαθαρίζοντας τον Ιανουάριο του 1945:

«Μια ολιγάριθμος κακοποιός σπείρα εξ αναρχικών στοιχείων παρεσκεύασε από μακρού χρόνου και εξαπέλυσε κατά του έθνους άγριον εμφύλιον πόλεμον, αφού παρέσυρε έναν αριθμόν πατριωτών Ελλήνων είτε διά δόλου, είτε διά της βίας...»²⁰⁶.

ενώ ο Παπανδρέου δεχόταν τις επικρίσεις παλαιών δημοκρατικών συμβόλων, που είχαν όμως ζήσει την Κατοχή της Ελλάδας και το έπος της Αντίστασης:

«Αιματοκυλίσσατε την Ελλάδα προς χάριν δύο χιλιάδων Πραιτοριανών (Ριμινιτών)»²⁰⁷,

τόνιζε ο παλαιοφιλελεύθερος Ευρυτάνας Καφαντάρης, μεταφέροντας το πολιτικό του αίσθημα, χωρίς να γνωρίζει τις ανυπέβλητες συμμαχικές αποφάσεις.

Έτσι, το μεν Κ.Κ.Ε. οδηγείται στη δεύτερη και καθοριστικότερη φάση του Εμφυλίου με τη συμμετοχή 100 μόλις αξιωματικών του πρώην τακτικού στρατού, ο δε νέος στρατός του ελληνικού κράτους αποκόπτει και τις τελευταίες συνδέσεις του με την παράδοση της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας και τη νεότερη της «Ελεύθερης Ελλάδας».

Αντίστοιχα σκληρή ήταν και η εκκαθάριση του Β.Ν. την περίοδο 1944-1948. Όπως γράφει και ο **Αντχος ε.α. Σακελλαρίου Αλέξανδρος** αργότερα:

«Αυτήν την φοράν εδίκασαν αξιωματικοί πολεμισταί, αι κυρώσεις ήσαν, συμφώνως τω Νόμω, βαρείαι και η υπομονή του τότε υπουργούτος Ναυάρχου Σακελλαρίου (δηλαδή του εαυτού του), κατά το έτος 1948, 20 εκ των 30 καταδικασθέντων εις θάνατον, εξ ων 5 αξιωματικοί, ετυφεκίσθησαν την 25/6/1948. Έκτοτε δεν ηκούσθη πλέον κομμουνιστική εκδήλωσις εις το Ναυτικόν»²⁰⁸.

²⁰² Γρηγοριάδης Φ., Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949, Τ.2, σελ.487.

²⁰³ Γρηγοριάδης Φ., Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949, Τ.3, σελ.664.

²⁰⁴ Ο Ε.Δ.Ε.Σ. Αθήνας και ο Ε.Δ.Ε.Σ. Ηπείρου είχαν διαφορετική σύσταση και εξέλιξη. Κατά γενική ομολογία, ο πρώτος αποτέλεσε «πλυντήριο προσωπικών ιστοριών» τους τελευταίους μήνες της Κατοχής, αφού τον πλαισίωσαν όλοι οι «άγνωστοι» ως τότε «αντιστασιακοί», που δήλωναν έκτοτε ότι συμμετείχαν σε «μυστικές οργανώσεις».

²⁰⁵ Ως το τέλος του 1946, περίπου 1.500 αξιωματικοί των Τ/Α και άλλων οργανώσεων επανήλθαν στον τακτικό στρατό, αποτελώντας το 40% των αξιωματικών ε.ε.. Οι Σχες Πλυτζανόπουλος Ιωάννης και Παπαθανασόπουλος Χρήστος, για παράδειγμα, στελέχη των Τ/Α, προάγονται και ο Σχης Γερακίνης Χρήστος, ονομάζεται Υπόκτης της Σ.Σ.Ε., Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.823-832. Για τις «σχέσεις στοργής», μεταξύ των εθνικών αντιστασιακών οργανώσεων και των Τ/Α, αρκετούς μήνες πριν την απελευθέρωση, που εντείνονται όσο πλησιάζει η γερμανική υποχώρηση, Κωστόπουλος Τ., ό.π., σελ.49-61. Για την επανένταξη και αποκατάσταση των αξιωματικών των Τ/Α και τις ενέργειες του θρυλικού αρχηγού της Πής Ταξιαρχίας του Ρίμινι Υπτγού Τσακαλώτου Θρασύβουλου προς αυτήν την κατεύθυνση, στο ίδιο 72-76.

²⁰⁶ Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.803.

²⁰⁷ Γρηγοριάδης Φ., Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949, Τ.1, σελ.265.

²⁰⁸ Κακαράς Α., ό.π., σελ.403-411.

Όσον αφορά τις πληγές του πολέμου και της τριπλής κατοχής, στη δίκη του Τσολάκογλου και των δυο άλλων δοσίλογων πρωθυπουργών, με το δέος του Ε.Α.Μ. να καταλαμβάνει και να ενοποιεί όλους εναντίον του, είχε ήδη δημιουργηθεί η αμφιβολία αν κατηγορούμενος ήταν η Αντίσταση ή ο δοσιλογισμός. Ο Ράλλης πέθανε στη φυλακή το 1946, καταδικασμένος σε ισόβια, αλλά, μόλις την επόμενη χρονιά, η κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος απένειμε στη χήρα του σύνταξη πρωθυπουργού, ενώ παράλληλα κατήργησε όλους τους νόμους που αφορούσαν δοσίλογους²⁰⁹. Άλλωστε, εκτός των άλλων, η πλειοψηφία των βασιλοφρόνων βουλευτών στην ελληνική βουλή την 11^η Δεκεμβρίου 1946, μετά από πρόταση του βουλευτή Τουρκοβασίλη, τήρησε ενός λεπτού σιγή στη μνήμη των «ηρώων» θυμάτων της Δίκης της Νυρεμβέργης²¹⁰.

Ακόμη και οι ανάπηροι, αλλά και οι ορφανικές οικογένειες των σκοτωμένων ταγματασφαλιτών θα συνταξιοδοτηθούν άμεσα²¹¹, ως «τακτικοί δημόσιοι υπάλληλοι και υπηρέτες, στρατιωτικοί εν γένει και οι εξομοιούμενοι προς τούτους»²¹².

Σύμφωνα με τη συντεταγμένη περιδιάβαση των μακεδονικών αρχείων από το Βασίλη Γούναρη, άμεσα μετά τη Βάρκιζα δημιουργήθηκαν, στη Μακεδονία μόνο, μερικές δεκάδες σωματεία-σύνδεσμοι με όρους εθνικοκοινωνικούς και αμιγώς αντικομμουνιστικούς, που, σε άμεση συσχέτιση με εθνικόφρονες πολιτευτές υποκατέστησαν τους δημόσιους φορείς στην παροχή πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων²¹³. Έτσι, στις 28 Φεβρουαρίου του 1945 ιδρύθηκε ο «Σύνδεσμος Εθνικοφρόνων Θεσσαλονίκης», που γρήγορα εξαπλώθηκε με παραρτήματα σε γειτονιές της συμπρωτεύουσας αλλά και κωμοπόλεις της περιφέρειας. Το παράδειγμά του ακολούθησαν ο «Εθνικός Σύνδεσμος Ελληνίδων» (3 Μαρτίου), η «Ένωσις Εθνικοφρόνων Κιλκίς» (11 Μαρτίου), ο αντίστοιχος της Καλαμαριάς (23 Μαρτίου), η «Πατριωτική Οργάνωσις Λαϊκής Αναγεννήσεως» (4 Απριλίου), ο «Σύνδεσμος Εθνικοφρόνων Ελλήνων Πατριωτών» της Νεάπολης Θεσσαλονίκης (11 Απριλίου), η «Εθνική Οργάνωσις Βορείου Ελλάδος» (4 Μαΐου), η «Πατριωτική Ένωσις» (Μάιος), ο «Ελληνικός Κοινωνικός Σύνδεσμος» (16 Ιουλίου), η «Εθνική Οργάνωσις» με την επωνυμία «Παράταξις Εθνικοφρόνων “Βασιλεύς Γεώργιος Β’”» (24 Μαΐου), η «Ένωσις Βασιλοφρόνων Βορείου Ελλάδος» κ.α. με στόχους και φρασεολογία που ελάχιστα διέφεραν, όπως η «εξύψωσις», η «καλλιέργεια», η «τόνωσις», η «ανάπτυξις», η «εμφύσησις», η «προαγωγή», η «δημιουργία» ή η «εδραίωσις».

Παράλληλα, ο «πραγματικός όσο και άγνωστος πόλεμος» της διανομής της βοήθειας της U.N.R.R.A. συνέπηξε αντίστοιχες ομάδες πίεσης με τη μορφή οργανώσεων θυμάτων, με απώτερο στόχο την προώθηση οικονομικών αιτημάτων. Ο «Σύλλογος Μακεδόνων Ομήρων-Καταδίκων Ιταλίας “Η Πίνδος”», που ιδρύθηκε στο Κάιρο στις 15 Νοεμβρίου του 1944 μετοίκησε στη Θεσσαλονίκη το Μάιο του 1945. Το παράδειγμά του ακολούθησαν η «Εθνική Ένωσις Θυμάτων Ε.Α.Μ.-Ε.Λ.Α.Σ. Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας», η «Ένωσις Ομήρων Μακεδονίας», η «Ένωσις Θυμάτων Εθνικοφρόνων Παιονίας» (Γουμένισσα), οι «Εθνικόφρονες Φυματικοί», οι «Εθνικόφρονες Πυροπαθείς Κεντρικής Μακεδονίας», ο «Σύνδεσμος Εθνικοφρόνων Ανταρτοπλήκτων Βορείου Ελλάδος “Ο Άγιος Δημήτριος”», η «Εθνική Ένωσις Αστέγων Θεσσαλονίκης» κ.α.

Οι σύνδεσμοι θυμάτων ή «οικογενειακοί σύνδεσμοι» πλαισίωσαν μια πλειάδα εφεδροπολεμικών οργανώσεων με καταβολές μεσοπολεμικές και συντηρητικές, στο πρότυπο αντίστοιχων οργανώσεων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με παρεμφερές κοινωνικό στίγμα. Έτσι, πλάι στην «Ένωσι Παλαιών Πολεμιστών Μακεδονίας» και την αντίστοιχη των εφέδρων Υπαζκων, προέκυψαν η «Οργάνωσις Συμπολεμιστών Εθνικού Αγώνος», η «Εθνική Ένωσις Προστασίας Άγγλων Αιχμαλώτων έτους 1941-1942», η «Εθνική Ένωσις Εφέδρων και τέως οπλιτών χωροφυλακής Βορείου Ελλάδος», ο «Εθνικός Σύνδεσμος Εφέδρων Αξιωματικών», ο «Εθνικός Σύνδεσμος Θυμάτων Πολέμου Αξιωματικών 1940-1941», ο «Σύνδεσμος Εθνικοφρόνων Αναπήρων Πολέμου 1940-

²⁰⁹ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.801.

²¹⁰ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.812.

²¹¹ Νόμος 1119.15/3/1946, Φ.Ε.Κ.118/1946, Τεύχος Α΄ «».

²¹² Κωστόπουλος Τ., *ό.π.*, σελ.84.

²¹³ Γούναρης Κ. Βασίλης, *Εγνωσμένων Κοινωνικών Φρονημάτων, Θεσσαλονίκη 2005*, σελ.71-119.

1941», η «Ένωσις Αιχμαλώτων Πολέμου 1940-1941 Βορείου Ελλάδος», η «Ένωσις Εφέδρων Υπαξιωματικών-Στρατιωτών 1940-1941 “Το Αλβανικόν Έπος”», η «Ένωσις Εφέδρων Πολεμιστών 1940-1941», η «Ένωσις Εφέδρων Πολεμιστών 1940-1941 Βορείου Ελλάδος “Το Έπος της Αλβανίας”», το «Εθνικόν Σώμα Ελλήνων Μαχητών 1940-1948 Βορείου Ελλάδος» κ.α.

Έτσι, ως το 1948, το μεν σώμα των Αξκών είχε εκκαθαρισθεί από κάθε αριστερό και δημοκρατικό στοιχείο, οι δε ενώσεις των ε.α. Αξκών και των εφέδρων αποεαμοποιούνταν και συντηρητικοποιούνταν, μέσα στο όλο και σαφέστερο πλαίσιο της παλινόρθωσης του μεσοπολεμικού παλαιοκομματισμού και της μοναρχίας του. Όποιος δήλωνε αντιβασιλικός ή ήταν ύποπτος για κάτι τέτοιο ήταν υποψήφιος για αποστρατεία με τις πρώτες κρίσεις, όταν δεν κατηγορούνταν «επί κομμουνισμών». Ένας μικρός αριθμός αξιωματικών μπορεί να δήλωνε ότι υποστήριζε το Σοφούλη ή τους Φιλελευθέρους, αλλά ήταν πλέον βασιλόφρονες ή έτσι λέγανε για να επιβιώσουν επαγγελματικά και να λάβουν βαθμούς.

Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, μάλιστα, θεωρεί ότι η ημιαυτονομία του στρατεύματος, που οικοδομεί τον Ι.Δ.Ε.Α. και το ανώμαλο καθεστώς, είναι μια παροχή των Βρετανών στους στρατιωτικούς από τα χρόνια της Μ.Ανατολής, την οποία, φυσικά, δεν επιθυμούν να απεμπολήσουν²¹⁴. Είναι μια συντεχνιακή τους κατάκτηση, που θεωρούν ότι κερδήθηκε κυριολεκτικά με αίμα από την ευγνωμονούσα Πατρίδα και τη διεθνώς αναγνωρισμένη εκτελεστική εξουσία, που αποτελεί τον επίσημο εκπρόσωπό της.

Η, όπως εύσχημα το έθεσε ο βασιλεύς Παύλος, στους παπαγικούς κινηματίες του 1951, συγκρίνοντας την αυτοδυναμία των δράσεων των συνταγματαρχών του μεσοπολέμου με την κατεστημένη συμμαχική τάξη της «Σκομπίας» και τις μεταπολεμικές πολιτικοστρατιωτικές επιρροές:

«Οι Ζερβοντερτιλήδες είχαν αδένας»²¹⁵!

Ο Διχασμός του Μεσοπολέμου δίνει τη θέση του σε έναν καινούργιο, που ενοποιεί τους παλιούς εχθρούς απέναντι στον κομμουνισμό και, φυσικά, επεκτείνεται και στους ε.α. Αξκούς. Ανεξαρτήτως του πώς θα ονομαστεί, ο νέος Διχασμός και ο Εμφύλιός του είναι τα εξαγόμενα των εκκαθαρίσεων της Μέσης Ανατολής, στις οποίες, μπρος το δέος του Ε.Α.Μ. πρωτοστάτησαν βασιλόφρονες και πρώην βενιζελικοί πολιτικοί και στρατιωτικοί, που στοιχημάτισαν στον Ευρωπαϊκό σύμμαχο που θα νικούσε ή είδαν την ελληνική σημαία να κυματίζει όλως αποστασιοποιημένα από τις μικροπολιτικές συνθήκες.

Αργότερα, με την είσοδο της χώρας στο Ν.Α.Τ.Ο., ο εθνικός στρατός θα μετέτρεπε το ρόλο του σε «αστυνομικό», με στόχο τον «εσωτερικό εχθρό». Την ευθύνη για τον εξωτερικό εχθρό αναλάμβανε η Συμμαχία. Με τον τρόπο αυτό, οι προοπτικές σμικρύνονταν. Ο στόχος για τον ε.ε. και ε.α. Αξκο ήταν, σε πολιτικό επίπεδο, η επίτευξη μιας απρόσκοπτης υπηρεσιακής και κοινωνικής διαδρομής, που δεν θα μπορούσε να κατηγορηθεί για «ύποπτη σύμπλευση».

Τα διαλείμματα του Κέντρου, άλλωστε, με την πολυαρχία και την πολυδιάσπαση εξουσιών και ψήφων, αλλά και την επαμφοτερίζουσα στάση στο ζήτημα της διεμφυλιακής ή μετεμφυλιακής πρακτικής για την Ε.Α.Μ.ογενή αριστερά, δεν του επέτρεψαν να ασκήσει συντεταγμένη πολιτική στο στρατό ούτε στους ε.α. Αξκούς. Οι υπουργοί του της Δημόσιας Τάξης και των Στρατιωτικών αποτέλεσαν παλιούς «γνώριμους» του στρατεύματος, ανθρώπους ήπιους και ισορροπιστές, που δεν πραγμάτωσαν καμιά ριζική αλλαγή παρά μόνο προς την κατεύθυνση και υπό την αιγίδα του μεγάλου σύμμαχου, μέσα από τη διατήρηση της αμερικάνικης βοήθειας και την εισδοχή στο Ν.Α.Τ.Ο., ή καταβάλλοντας το αντίτιμο της συμφωνίας των ανακτόρων για τη διακυβέρνηση²¹⁶. Η συνεισφορά τους στη δόμηση του στρατεύματος, όταν επεδίωξαν κάτι να τροποποιήσουν, ήταν να γρατσουνίσουν την επιφάνεια. Χαρακτηριστικό είναι ότι, με μικροπολιτικές, έστω, πρακτικές, δεν κατάφεραν να διατηρήσουν κανέναν κεντρώο ε.ε. Αξκο μετά το 1952 στα ανώτατα αξιώματα και σε

²¹⁴ Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Τραγωδία*, Αθήνα 1974, σελ.136.

²¹⁵ Γρηγοριάδης Φ., *Ιστορία του Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τ.2, σελ.573.

²¹⁶ Όπως ο διορισμός του Αντχου ε.α. Σακελλαρίου ως Υπουργού Στρατιωτικών το 1951.

επιτελικές θέσεις. Πολύ αργότερα, όπως θα δούμε, θα επιδιώξουν διστακτικά να στηρίξουν τους «δικούς τους» απόστρατους.

Όσο για την ελληνική κοινωνία:

«...η ταπείνωση πλανιόταν στο στερέωμα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Ήταν τρόπος επιβίωσης. Στις συνοικίες των πόλεων οι άνθρωποι περίμεναν υπομονετικά να «γραφτούν» και μετά πάλι να παραλάβουν τα πακέτα. Τα μοίραζαν πολιτευτές και κυβερνητικοί παράγοντες, συχνά εκπρόσωποι της αμερικανικής πρεσβείας, άλλοτε οι «κυρίες» της βασίλισσας ή οι επικεφαλής των διαφόρων ιδρυμάτων της Βασιλικής Πρόνοιας. Αυτό το “Donated by the people of the United States of America” γινόταν έτσι ένα είδος προσκυνήματος στους ισχυρούς, μια αέναη επιβεβαίωση της νίκης τους στα χθεσινά πεδία των μαχών, μια τελετή παράδοσης της όποιας αξιοπρέπειας είχε απομείνει. Κανείς δε διαμαρτυρόταν, πώς θα μπορούσε άλλωστε...Μόνο βαθιά μέσα του ο κόσμος διαμόρφωνε ένα αίσθημα αόρατο, που θα καταγραφόταν αργότερα ως παθολογικός αντιαμερικανισμός και θα προκαλούσε την απορία της αμερικανικής πρεσβείας: Με τόσα καλά που τους κάναμε, οι αχάριστοι...»²¹⁷.

Και η Αεροπορία θα βρεθεί στο επίκεντρο του «κυνηγιού φαντασμάτων», για κομμουνιστική συνωμοσία από το 1951²¹⁸, ως η μόνη που δεν είχε υποστεί εκκαθάριση μετακατοχικά. Δε συνέτρεχε μείζων λόγος, άλλωστε, αφού αποτελούσε κλάδο ολιγάριθμο, στελεχωμένο από πολιτική πελατεία αστικών, κυρίως, καταβολών των τελευταίων ετών, μετά το 1930 και την ενιαία δόμηση του κλάδου. Η σκευωρία θα διατηρηθεί στο προσκήνιο αρκετά για να επιβεβαιώσει τον διαιωνιζόμενο κίνδυνο για τις Ε/Δ και να ταλαιπωρήσει λίγους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, που θα πάρουν χάρη αργότερα από τον Καραμανλή.

Στο χώρο των ε.α. Αξκών της, η «**Ένωσις Αποστράτων Αξιωματικών της Βασιλικής Αεροπορίας**» (Ε.Α.Α.Β.Α.) προέκυψε με νόμο τους πρώτους μήνες μετά την απελευθέρωση²¹⁹, κατά το πρότυπο της Ε.Ε.Α.Α. και διαχωρίζοντας τους αεροπόρους, που απολάμβαναν από συστάσεως του μικρού κλάδου τους, ιδιαίτερων πελατειακών χειρισμών, από τους άλλους κλάδους των Ε.Δ.. Τέθηκε ως προτεραιότητα η δημιουργία γραφείων και εντευκτηρίων, καθορίστηκε η χρηματοδότηση στο κατοχικό 4% του μερίσματος, με δυνατότητα αύξησης στο 8%, με αντίστοιχες για τα προαιρετικά μέλη και τους ε.ε. και μικρότερες, 1% ως 2% αντίστοιχα, για τις ορφανικές οικογένειες. Η απαρτία της Γ.Σ. ορίστηκε στο ¼ των μελών, το Δ.Σ. σε 7μελές, οριζόμενο από τον Υπουργό της Αεροπορίας μεταξύ των 45 πλειονοψηφισάντων σε γενόμενες εκλογές, ενώ τα υποχρεωτικά μέλη θα εφοδιάζονταν και με «ειδικό σήμα κομβιοδόχης», για να αναγνωρίζονται μεταξύ τους και από τους εισπράκτορες των μέσων μαζικής μεταφοράς, όπου θα δικαιούνταν έκπτωση στα ναύλα.

2.7. Οικοδομικός συνεταιρισμός

Ο «**Αυτόνομος Οικοδομικός Οργανισμός Αξιωματικών**» (Α.Ο.Ο.Α.)²²⁰ αναφέρεται εδώ, παρ' όλο που απευθυνόταν σε ε.ε. Αξκούς, γιατί άμεσα άρχισε να ενδιαφέρει τους δικαιούχους που περνούσαν στην αποστρατεία, μονοπωλώντας, ενίοτε, και με αυξανόμενο ρυθμό με την πάροδο των ετών, το ενδιαφέρον στην Ε.Ε.Α.Α. και κατόπιν την Ε.Α.Α.Σ.. Ο Οργανισμός απέδωσε καρπούς άμεσα και η δράση του συνεχίζεται ως τις μέρες μας, σηματοδοτώντας, για ευνόητους λόγους, ένα από τα λίγα σημεία που οι ε.α. Αξκοί αποτελούν, συλλογικά και συντεταγμένα, «σκληρά» διαπραγματευόμενη ομάδα πίεσης.

²¹⁷ Μαργαρίτης Γιώργος, Η Ελλάδα του 1950, «Ε» Ιστορικά, ό.π., σελ.121-122.

²¹⁸ Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.928-941 & Γρηγοριάδης Σόλων, Μετά τον Εμφύλιο, Η άνοδος του Παπάγου στην εξουσία, Αθήνα 1979, σελ.88-89.

²¹⁹ Αναγκαστικός Νόμος 779.29/12/1945, Φ.Ε.Κ. 321.31/12/1945, Τεύχος Α' «Περί συστάσεως Ενώσεως Αποστράτων Αξιωματικών της Βασιλικής Αεροπορίας».

²²⁰ Στο υποκεφάλαιο δεν παρέχονται υποσημειώσεις, αφού όλες ανεξαιρέτως οι εφημερίδες που εκδίδονται από αποστρατικούς συνδέσμους, σε όλα ανεξαιρέτως τα φύλλα τους, παρέχουν λεπτομέρειες διοικητικές, νομικές και τεχνικές για τις εξελίξεις των «συνεργαζόμενων φορέων», όπως λογίζονται το Μ.Τ.Σ., το Ν.Ι.Μ.Τ.Σ., ο Α.Ο.Ο.Α., ο Ο.Σ.Μ.Α.Ε.Σ., οι οίκοι ευγηρίας και άλλες υπηρεσίες και οργανισμοί.

Συστάθηκε το 1950 για την εξυπηρέτηση των στεγαστικών αναγκών των μόνιμων Αξκών, ως Ν.Π.Δ.Δ., με τον Α.Ν. 1563²²¹. Ο αρχικός νόμος κυρώθηκε αργότερα με το Ν. 2113/52²²² και τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε σε λεπτομέρειες το 1954²²³, ενώ τον επόμενο χρόνο κυρώθηκε και ο κανονισμός του, που θα καθόριζε τις προτεραιότητες και την επετηρίδα λειτουργίας του²²⁴. Εκτός του ιδρυτικού του νόμου και των συμπληρώσεών του, διέπονταν για τις δραστηριότητες του, από τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις περί Ν.Π.Δ.Δ. σε θέματα δημόσιου λογιστικού, πολιτικού προσωπικού καθώς και στα θέματα μελετών, κατασκευών, πολεοδομικής νομοθεσίας και προμηθειών από τους αντίστοιχους νόμους.

Στον Α.Ο.Ο.Α. δικαίωμα εγγραφής είχαν²²⁵ όλοι οι μόνιμοι ε.ε. Αξκοί και Ανθστες των Ε.Δ.. Νομικές διατάξεις όριζαν τις μηνιαίες κρατήσεις από τους Αξκούς, που θα δημιουργούσαν επετηρίδα, κατ' αρχαιότητα και κατά σειρά εκδήλωσης ενδιαφέροντος, για την απόκτηση κατοικίας ή οικοπέδου, μετά την εκτέλεση των απαραίτητων έργων υποδομής και μετά από διαχειριζόμενη από τον Οργανισμό αγορά εκτάσεων και οικοδόμηση κατοικιών αντίστοιχα, ή και τη χορήγηση στεγαστικού δανείου από κεφάλαια του Οργανισμού. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη στεγαστική εξυπηρέτηση ήταν η συμπλήρωση 15ετούς πραγματικής υπηρεσίας του δικαιούχου ως μόνιμου ε.ε. Αξκού ή Ανθστου των Ε.Δ.. Προκειμένου για τους εξ Υπαξκών προερχομένους Αξκούς, για την συμπλήρωση αυτής της υπηρεσίας συνυπολογίζονταν και 5 κατά το ανώτερο όριο έτη διανυθέντα στον βαθμό του Υπαξκού των Ε.Δ..

Ο Α.Ο.Ο.Α. ήταν αυτόνομος οικονομικά και οι πόροι του προέρχονταν από τις χρηματικές παροχές των μελών, μηνιαία συνδρομή και ειδική εισφορά²²⁶, τα έσοδα από την ενοικίαση καταστημάτων, το ½ των κρατήσεων που γίνονταν στα πάσης φύσεως στρατιωτικά έργα υπέρ Τ.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε., τους τόκους από καταθέσεις σε τράπεζες και τα τοκοχρεολύσια των δανείων. Η εισφορά παρέμενε στην κυριότητα του μέλους και επιστρεφόταν άτοκα όταν το μέλος εξυπηρετούνταν ή διαγραφόταν.

Διοικούσαν από 7μελές Δ.Σ., το οποίο απάρτιζαν οι Αρχηγοί των Γ.Ε.Σ., Γ.Ε.Ν. και Γ.Ε.Α., ο Α΄ Υπαρχηγός του Γ.Ε.Σ., ο Δντης (ΜΧ) του Γ.Ε.Σ. και από ένας ανώτερος ή ανώτατος Αξκος Σ/Δ και του Ο. Η ανώτερη εποπτεία του Α.Ο.Ο.Α. ανήκε στον Υ.ΕΘ.Α. και, σε κάθε περίπτωση, για την αποφυγή, «τυχαίων» ή όχι, παρεξηγήσεων και ενστάσεων, η εξυπηρέτηση των μελών του επαναλαμβανόταν συχνά ότι θα γινόταν σύμφωνα με τη θέση τους στην επετηρίδα.

Το ίδιο του οργανισμού, κατά τη γνώμη του γράφοντος, σε σχέση με οποιονδήποτε οικοδομικό οργανισμό εργαζομένων του Δημοσίου, είναι ότι η πρωτοβουλία ανήκε εξ αρχής στο οικείο Υπουργείο και η ανάδειξη του ενδιαφέροντος ακολούθησε, πολύ διστακτικά, όπως θα δειχθεί, το ενδιαφέρον της πολιτικής ηγεσίας. Τα μέλη, το 1951, ανέρχονταν μόλις σε 103 και το 1961 είχαν αυξηθεί μόνο σε 133. Από το 1965, όμως, η αύξηση είναι κάθετη²²⁷, αντανακλώντας μια παράμετρο της πελατειακής διάθεσης της Χούντας προς το στράτευμα και τους απόστρατους Αξκούς.

Ο «οργασμός» εγγραφών, κατά την περίοδο της δικτατορίας, επέβαλλε την ανάγκη νομοθετικής επαναδιαπραγμάτευσης του ζητήματος. Έτσι, αφ' ενός δημιουργήθηκε δεύτερος

²²¹ Αναγκαστικός Νόμος 1563.25/10/1950, Φ.Ε.Κ. 254.29/10/1950, Τεύχος Α΄ «Περί ιδρύσεως Αυτόνομου Οικοδομικού Οργανισμού Αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, Θαλάσσης και Αέρος».

²²² Νόμος 2113.4/5/1952, Φ.Ε.Κ. 126.7/5/1952, Τεύχος Α΄ «Περί κυρώσεως Α.Ν. εκδοθέντων από της δημοσιεύσεως του ΕΖ΄/1949 Ψηφίσματος και εφεξής».

²²³ Νόμος 2906.19/7/1954, Φ.Ε.Κ. 155.22/7/1954, Τεύχος Α΄ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Α.Ν. 1563/1950».

²²⁴ Βασιλικό Διάταγμα 697.17/5/1955, Φ.Ε.Κ. 143.7/6/1955, Τεύχος Α΄ «Περί κυρώσεως κανονισμού αφορώντος του καθορισμόν της σειράς προτεραιότητας προς απόκτησιν της υπό του Αυτόνομου Οικοδομικού Οργανισμού Αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, Θαλάσσης και Αέρος, προσφερομένης κατοικίας».

²²⁵ Και έχουν. Η ισχύς στον παρόντα χρόνο να θεωρείται δεδομένη όταν, στην πορεία της παραγράφου, δεν αναφέρεται νομοθετική τροποποίηση.

²²⁶ Εν έτει 2009 ανέρχονται σε 0,88 και 2,35 έως 3,52 € το μήνα αναλόγως του βαθμού.

²²⁷ 1965: 215, 1966:425, 1967:726, 1968:1.127, 1969:1432, 1970:1.690, 1971:1.914, 1972:2105, 1973:2.624.

οικοδομικός συνεταιρισμός, ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μονίμων Αξιοματικών του Στρατού Ξηράς (Ο.Σ.Μ.Α.Ε.Σ.)²²⁸, με πρόθεση να απορροφηθεί ένα μέρος των «ανυπόμονων» του Α.Ο.Ο.Α., και αφ' ετέρου ψηφίστηκε το Ν.Δ. 89/1973, που επανακαθόρισε τις αναμονές και τις «προσδοκίες» από τον Α.Ο.Ο.Α.²²⁹. Σύμφωνα με το νέο νόμο, που ισχύει μέχρι σήμερα, υφίστανται δύο κατηγορίες μελών. Στην Α' ανήκουν οι Αξκοί και Ανθστες που εγγράφηκαν στον Οργανισμό μέχρι την 27^η Οκτωβρίου του 1973. Στην Β' κατηγορία υπάγονται όλα τα εγγραφέντα μέλη μετά την ισχύ του Ν.Δ. 89/1973.

Ο σκοπός ήταν σαφής: να εξυπηρετηθούν, όσο το δυνατό γρηγορότερα, οι παλιότεροι δικαιούχοι, με χρήματα νέων εγγεγραμμένων, που θα είχαν ελπίδες μετά από 20 ή 30 χρόνια. Τα μέλη της Α' και Β' Κατηγορίας ήταν κατανεμημένα με σειρά προτεραιότητας κατά κλάδους των Ε.Δ. (Σ.Ε., Π.Ν., Π.Α.) στην επετηρίδα του Οργανισμού μέχρι και το 1990. Οι ανήκοντες στη Α' κατηγορία θα εξυπηρετούνταν στο εξής σε κάθε εξαγγελλλόμενο πρόγραμμα με ποσοστό 80%, ενώ οι ανήκοντες στην Β' Κατηγορία σε ποσοστό 20%. Οι νεότεροι Αξκοί ανταποκρίθηκαν στο κίνητρο και ο αριθμός των μελών συνέχισε να αυξάνει πολύ γρήγορα τα χρόνια της μεταπολίτευσης, με φθίνοντα, όμως, ρυθμό ανά δεκαετία²³⁰.

Αργότερα²³¹, για τη Β' Κατηγορία καθιερώθηκε, από το 1991 και μετά, ενιαία επετηρίδα μελών, στην οποία τα μέλη εγγράφονται βάσει της ημερομηνίας εγγραφής τους, σύμφωνα με την ημερομηνία κατάθεσης της αιτήσεως εγγραφής και τον αριθμό πρωτοκόλλου του Α.Ο.Ο.Α., ανεξαρτήτως κλάδου. Προσφάτως, ψηφίστηκε νομοθετική ρύθμιση²³², με την οποία τα μέλη της Β' κατηγορίας δικαιούνται τα επιπλέον οικόπεδα, δάνεια και διαμερίσματα, που θα μένουν αδιάθετα από τις δηλώσεις συμμετοχής των μελών της Α' κατηγορίας.

Το αποτέλεσμα είναι ένα plateau με οριακή αύξηση από το 2004, που καθιστά τον Οργανισμό κλασσικό προβληματικό συνεταιρισμό με ημερομηνία λήξης, εκτός αν «βοηθηθεί» κατ' εξαίρεση στα νομικά, πολεοδομικά, τεχνικά και οικονομικά κωλύματα που παρουσιάζει!

Ολοκληρώνοντας τα περί νομολογίας και δυναμολογίου των οργανισμών στέγασης των Αξκων, αναγκαίο είναι να αναφερθεί και το αποτέλεσμα για τον Α.Ο.Ο.Α., που δεν είναι αμελητέο. Από την ίδρυση του μέχρι το 2006 έχουν εξαγγελθεί 32 στεγαστικά προγράμματα και έχουν εξυπηρετηθεί 7.600 περίπου μέλη, με οικόπεδα 1.842, με μονοκατοικίες 1.517, με διαμερίσματα 1.649 και με δάνεια 2.592²³³. Ο Α.Ο.Ο.Α. έχει επίσης δημιουργήσει δύο οικισμούς στην Αττική, αυτόν που αποτέλεσε τον μετέπειτα Δήμο Παπάγου, έναν μικρότερο στη Διώνη Πικερμίου και έναν στην Καλαμαριά Θεσσαλονίκης. Επίσης έχει κατασκευάσει μεμονωμένες πολυκατοικίες στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λάρισα, τα Ιωάννινα, την Κόρινθο και τις Σέρρες²³⁴.

²²⁸ Αναγκαστικός Νόμος 564.26/9/1968, Φ.Ε.Κ. 220.27/9/1968, Τεύχος Α' «Περί διατάξεων αφορωσών την σύστασιν Οικοδομικού Συνεταιρισμού Αξιοματικών του Στρατού Ξηράς».

²²⁹ Νομοθετικό Διάταγμα 89.23/7/1973, Φ.Ε.Κ. 160.27/7/1973, Τεύχος Α' «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως

²³⁰ Η Β' Κατηγορία αριθμούσε: 1974: 4.287, 1981:6.983, 1990:8.847, 2001:10.780 και το 2009 11.924 δικαιούχους.

²³¹ Προεδρικό Διάταγμα 394.25/11/1990, Φ.Ε.Κ. 158.26/11/1990, Τεύχος Α' «Περί αντικαταστάσεως του άρθρου του Π.Δ. 9/1974 “Περί καθορισμού της σειράς προτεραιότητας των εγγεγραμμένων εις Α.Ο.Ο.Α. μελών της Β' Κατηγορίας” Φ.Ε.Κ. 2/Α».

²³² Νόμος 3648.28/2/2008, Φ.Ε.Κ. 38.29/2/2008, Τεύχος Α' «Ρυθμίσεις θεμάτων αναπήρων πολέμου, προσωπικού του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και άλλες διατάξεις».

²³³ Τα αριθμητικά στοιχεία ελήφθησαν από την ιστοσελίδα του Οργανισμού στο www.aooa-mod.gr. Οι αντίστοιχοι αριθμοί για το 2009 είναι 34 στεγαστικά προγράμματα και 7.800 περίπου εξυπηρετηθέντες δικαιούχοι.

²³⁴ Τα νεότερα χρόνια, ο Α.Ο.Ο.Α., και σκιωδώς η Ε.Α.Α.Σ., προέβλεψε και διεξήγε στατιστική έρευνα μεταξύ των μελών του για τις προτιμήσεις τους, ως προς τον τόπο και τον τρόπο που θα μπορούσαν να εξυπηρετηθούν καλύτερα, ενώ και τον Οργανισμό και την Ένωση απασχολούν μόνιμα και εντατικά η προσπάθεια για ένταξη στο σχέδιο πόλης της Ζ.Α.Α. Πικερμίου-Ραφήνας, με στόχο την οικιστική ανάπτυξη της περιοχής, μετά από διαδοχικές αρνητικές απαντήσεις του Υπουργείου Πολιτισμού στο

Πολλοί της Α΄ Κατηγορίας και όσοι της Β΄ εγγράφηκαν τα έτη 1973-1980, ή και νεότεροι, τελούν σήμερα ε.α. και παρακολουθούν ανελλιπώς την Επετηρίδα, μόνο μητρώο που φυλάσσεται ως κόρη οφθαλμού στις Ενώσεις των ε.α. Αζκών. Συζήτηση, σήμερα, στην Ε.Α.Α.Σ. για τον Α.Ο.Ο.Α., που να μην θεωρεί δεδομένη και αδιαπραγμάτευτη την υποχρέωση του Οργανισμού προς τον απόμαχο του στρατού, είναι απλώς αδύνατη. Κάθε προσπάθεια να τεθεί ο Οργανισμός στη θέση οποιουδήποτε απλού Οργανισμού, γεγονός που θα δημιουργούσε λογικά εναύσματα για διαφορετική κατανόηση ή και χειρισμό του θέματος, συναντά την αδιαφορία, τον εκνευρισμό ή την εχθρότητα. Προσπάθειες να αντληθεί μια πιο αποστασιοποιημένη και αξιοπρεπής, για Αζκο, απάντηση απέναντι στο Δημόσιο που «κωλυσιεργεί», οδηγεί στο αποστομωτικό «Όλα τα έχουμε πάρει, αυτά είναι δικά μας, πληρωμένα!». Το παράδειγμα του Αντγου ε.α. Τσακαλώτου Θρασύβουλου, που αποποιήθηκε ιπποτικά το δικαίωμά του, όταν ήρθε η σειρά του να μετακομίσει στο Παπάγου, επιλέγοντας να τελευτήσει στο δυαράκι που είχε αγοράσει μόνος του, αντιδιαστέλλεται διαγωνίως (!) με τη σύγχρονη πολιτική αχαριστία, κυβερνητική ή δημοτική, που δεν αναγνωρίζει στον Α.Ο.Ο.Α. το πρώτο δικαίωμα στις εκτάσεις των στρατοπέδων που κλείνουν.

Από τη μεριά του, ο Ο.Σ.Μ.Α.Ε.Σ., συνεταιρισμός σαφώς μικρότερου βεληνεκούς, δημιούργησε οικισμούς στη Μαλεσίνα-Θεολόγο Φθιώτιδας και το νησί της Καρύστου, μάλλον λιγότερο λειτουργικούς για πρώτη κατοικία, όπως αποδεικνύουν οι συχνότερες αγγελίες, στον σχετικό τύπο ανά την Ελλάδα, που αποβλέπουν στην ενοικίαση κατά τη θερινή περίοδο ή την εξαργύρωση του δικαιώματος, κυρίως από τους απογόνους ε.α. Αζκών, που δεν έχουν πλέον ανάγκη θερινού εξοχικού²³⁵.

2.8. Το «υπόστεγο» του Παπάγου

Πέρα από το ζήτημα της στέγασης, που αποτέλεσε πρωτοβουλία του Παπάγου, η Ε.Ε.Α.Α. διατήρησε το φιλοκυβερνητικό της πρόσωπο σε όλα τα μεταπολεμικά χρόνια. Οι παροχές, που αφορούσαν τον ενεργό στρατό, βαθμιαία επεκτείνονταν και στους ε.α. Αζκούς. Οι αυξήσεις των μισθών, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, αντανακλώνται στις συντάξεις των νεότερων αποστράτων, που, ακόμη και μονόμισθοι, παραμένουν ολιγαρκείς. Βρίσκουν, άλλωστε, στην αποστρατεία την ηδονή της μόνιμης κατοικίας και του οργανωμένου νοικοκυριού, επωφελούνται της ελεύθερας εισόδου τους στα συμμαχικής εμπνεύσεως «Στρατιωτικά Πρατήρια», κατά μια εξελιγμένη άποψη της προαναφερθείσας Ε.Σ.Ε., αλλά και στα Κ.Α.Α.Υ., με μοριοδότηση μάλιστα, που τους ευνοεί σε σχέση με χαμηλόβαθμους ε.ε. Αζκούς και, φυσικά, Υπαζκούς.

Με τη δημιουργία αποστάσεων από το παλάτι και το πάλοι ποτέ ισχυρό Λαϊκό Κόμμα, επιχειρούνται να υπερκεραστούν οι αιμοδιψείς και καταστροφολογικές υστερίες της άμεσης μετεμφυλιακής εποχής σε μια νέα εποχή για τη χώρα με την κάθοδο του «**διά βίου ε.ε.**» **Στρατάρχη Παπάγου Αλέξανδρου** στην πολιτική. Στις 25 Ιανουαρίου 1952 αμνηστεύεται η πρώτη κίνηση του Ι.Δ.Ε.Α., που κατεστάλη με ένα νεύμα του. Αργότερα, πολλοί που «πρόχειρα» αποστρατεύθηκαν στις 15 Ιουνίου του 1951, θα επανέλθουν με τη μέριμνα του Παπάγου στο στρατό, αντικαθιστώντας ακόμη και τους νομιμόφρονες που διατηρήθηκαν στην τάξη²³⁶.

αίτημα του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. να περιορισθεί η ζώνη αρχαιολογικής-παλαιοντολογικής προστασίας, οι κατασκευές πολυκατοικιών στην Καστοριά, τη Λάρισα και την Καλαμαριά, οι διαδικασίες αγοράς και μεταβίβασης της κυριότητας στον Α.Ο.Ο.Α. οικοδομικών τετραγώνων στην Καβάλα, τα Ιωάννινα, την Καστοριά και την Ποσειδωνία Κορίνθου, η ένταξη στο Σχέδιο Πόλης εκτάσεων του Α.Ο.Ο.Α. στο Χορτιάτη, τη Λεπτοκαρυά Τρικάλων, την Αλικαρνασσό Ηρακλείου, τη Λητή Θεσσαλονίκης, τη Θήβα και τη Δράμα, την παροχή οικιστικής γης μέσω της Υπηρεσίας Μετεγκατάστασης Στρατοπέδων (ΥΑΜΣ). Ο Οργανισμός πρόκειται να αγοράσει από το Ταμείο Εθνικής Άμυνας εντός των επομένων ετών μεγάλο αριθμό οικοδομικών τετραγώνων στις περιοχές Χανίων, Ιωαννίνων, Γιαννιτσών, Σερρών, Καρδίτσας, Τρικάλων, Σύρου, Λαγκαδά Θεσ/νίκης κλπ, όπου οι πολεοδομικές μελέτες των αποδεδειγμένων στρατοπέδων βρίσκονται στο τελικό στάδιο.

²³⁵ Σχετικές ιστοσελίδες: www.theologos-osmaes.gr & www.dimosmalesinas.gr.

²³⁶ Γρηγοριάδης Σόλων, *ό.π.*, σελ.36.

Υπό την αιγίδα του τελευταίου αίρονται οι διαχωριστικές γραμμές της Δεξιάς. Μετά την παλινωδίες Φρειδερίκης και Σοφοκλή Βενιζέλου και την αναγκαστική συμφιλίωση των Ανακτόρων με την παντοδυναμία του στρατιωτικού νικητή του εμφυλίου οι Ταξιοί Χρηστέας, Ταβουλάρης, Μάντζος, Κοντόπουλος, οι Σχες Κουρούκλης, Τσαμπάκος, Αναγνωστόπουλος, Νάτσινας, Καραβίτης, Χριστόπουλος, Γωγούσης, Φροντιστής, οι Ανχες Καραμπότσος, Ζακυνθινός, Κιούρτσογλου, Σκληρός, οι Λγοί Ιωαννίδης Δημήτριος, Παπαδόπουλος Γεώργιος και πολλοί άλλοι, μέλη του Ι.Δ.Ε.Α., του στρατού της Μέσης Ανατολής, των Τ/Α ή του Ε.Δ.Ε.Σ. παλιότερα, θα συνυπάρξουν με παπαγικούς ή ακραιφνείς βασιλόφρονες, μεταξικούς ή κανελλοπουλικούς, με συνεχείς τριβές βέβαια, σε έναν στρατό που καθοδηγείται από πολιτικά πάθη και λυμάνεται τη φιλελεύθερη δημοκρατία, έστω και βασιλευόμενη, έστω και αρχέγονη ή καχεκτική, όπως έχει κατά καιρούς χαρακτηριστεί.

Άλλωστε, ο παπαγισμός, με τη μορφή του στρατιωτικού εγγυητή που μπορούσε ανώδυνα να επαγγέλλεται και τη «λήθη» του Εμφυλίου, εναρμονιζόταν με το διεθνή προσανατολισμό της Δεξιάς της εποχής. Ο στρατηγός Ντε Γκωλ, με το Συναγερμό του Γαλλικού Λαού κέρδιζε το 1951, ο Αϊζενχάουερ με τους Ρεπουμπλικάνους το 1952 και ο Τσόρτσιλ ανακτούσε με το Συντηρητικό Κόμμα την εξουσία, που θα την κρατούσε μέχρι το 1964.

Η κυβέρνηση Παπάγου, του ανθρώπου που χαρακτηριζόταν σε αυστηρά εμπιστευτική αναφορά στην Κατοχή από το βρετανό Ταξιο Έντυ «γελοίο υποκείμενο»²³⁷, «η πρώτη ελληνική κυβέρνηση από του 1941»²³⁸, όπως αρέσκετο να αυτοαποκαλείται, μεριμνά για την Εθνική Άμυνα με τρεις απόστρατους στρατηγούς στη θέση ισάριθμων υφυπουργείων, υπό τον Υ.ΕΘ.Α. Π.Κανελλόπουλο. Η εκπαίδευση του στρατού εντείνεται, επιδιώκεται η προσαρμογή στα νέα οπλικά και διοικητικά συστήματα, στο πλαίσιο, πλέον, της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, με πλειάδα εκπαιδύσεων στο εξωτερικό, που θα συνεχιστεί και θα ενταθεί τα επόμενα χρόνια. Ο στρατός επιβάλλεται σε καίρια κοινωφελή και έργα ανασυγκροτήσεως, ιδιαίτερα με τη συνεισφορά του, μετά από την περίθαλψη των «συμμοριοπλήκτων» και των σεισμοπλήκτων των Ιονίων Νήσων. Η Ε.Β.Α. ουσιαστικά αναγεννιέται και το προσωπικό της, επίγειο και ιπτάμενο, διπλασιάζεται. Τέλος, τίθενται από την κεντρική πολιτική ηγεσία βάσεις για τη στέγαση των αξιωματικών, ζήτημα που θεωρείται, πλέον, διοικητική κρατική υποχρέωση²³⁹.

Η συμμετοχή, άλλωστε, στην Έ.Ε.Α.Α. ήταν υποχρεωτική, το Δ.Σ. επιλεγόταν κατά τον μεταξικό αναγκαστικό νόμο, ιδιαίτερη διεύθυνση και γραφείο παραχωρήθηκαν εντός του Υ.ΕΘ.Α. στους ε.α. Αξικούς, λήφθηκε ακόμη και μέριμνα για ιδιαίτερο «υπόστεγο», που θα τους προστάτευε από τα ενοχλητικά στοιχεία της φύσης, όσο ανέμεναν να εξυπηρετηθούν, εξατομικευμένα και αμιγώς πελατειακά, από κάποιον ιδιαίτερο του Υπουργού²⁴⁰.

Η μέθεξη στην όποια δύναμη, εξ αντανάκλασεως, του μεταπολεμικού ενεργού στρατού, βέβαια, και την όποια διαφαινόμενη δυνατότητα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, οι κοσμικές συγκεντρώσεις, όπως θα αναλυθούν στην επόμενη παράγραφο, τα φώτα της δημοσιότητας και τα κυριακάτικα ρούχα, πλην μιας δεδομένης μειοψηφίας γόνων μεγαλοαστικών οικογενειών κυρίως της Αθήνας, που διέθεταν άλλους πόρους, έπρεπε να συνδυάζεται με μισθούς δημοσίου. Οι Έλληνες Αξικοί, ακόμη και με την ευχέρεια μιας σύνταξης ανωτάτου ε.α., δεν μπορούσαν να παραβληθούν απόλυτα, στο κοινωνικό γίγνεσθαι, με τις αστικές τάξεις που πλαισίωναν ή τους πλαισίωναν. Αποτελούσαν, περισσότερο, τα

²³⁷ «Ο στρατηγός Παπάγος δεν έχει καμιά επιρροή στον ελληνικό στρατό και θεωρείται γελοίο υποκείμενο. Για την οργάνωσή του δεν αξίζει να γίνεται λόγος», Γρηγοριάδης Φ., *Το Αντάρτικο*, Τ.3, σελ.230.

²³⁸ «Υπάρχει Κυβέρνησις. Όχι καλύτερα ή χειρότερα της χθεσινής ή της αυριανής. Απλώς Κυβέρνησις. Η Κυβέρνησις Παπάγου είναι η πρώτη ελληνική Κυβέρνησις από του 1941. Η Κυβέρνησις αυτή κυβερνά. Δεν ομιλεί, αλλά κυβερνά», στο Ελληνικός Συναγερμός, *Οι πρώτοι δώδεκα μήνες της κυβερνήσεως Συναγερμού*, Αθήναι 1953, σελ.9.

²³⁹ *Ό.π.*, σελ.97-160.

²⁴⁰ Χαρακτηριστική η απορία του Αντγου ε.α. Ναούμ Νικόλαου, εκδότη σήμερα, της «Φλόγας της Μακεδονίας», στο φύλλο του Νοεμβρίου του 2006, που στηλίτευε το ξήλωμα του «υπόστεγου των αποστράτων», που, εκτός από χώρο αναμονής, ήταν και χώρο συνάντησης, και μάλιστα ο εγγύτερος δυνατός στο κέντρο λήψης αποφάσεων.

σύμβολα που, τιμής ένεκεν, συναποτελούσαν την αναγνωρίσιμη «αφρόκρεμα», που εξασφάλισαν το διπλασιασμό της Ελλάδας στις αρχές του αιώνα και τη συνέχεια του πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος στον Εμφύλιο.

«Από οικονομικής πλευράς, ως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, τα στρατιωτικά επαγγέλματα θεωρούνταν κάτι σαν «έντιμος πενία» ή «πενία απαστράπτουσα». Αλλά από το 1958 η οικονομική κατάσταση των αξιωματικών βελτιωνόταν σοβαρά και σταθερά. Η απόσταση, το άνοιγμα, η διαφορά ανάμεσα στο μισθό του αξιωματικού σε ενέργεια με τη σύνταξη του απόστρατου αξιωματικού μίκραινε, οι μισθοί αύξαιναν στην κλίμακα του κρατικού προϋπολογισμού και ιδιαίτερα λύθηκαν πολλά προβλήματα του είδους αυτού με την αρχή και φυσικά τη νομική της καθιέρωση της «οικονομικής προαγωγής». Έτσι, ο αξιωματικός που για λόγους επετηρίδας ή άλλους δεν προάγεται, όταν οι συνάδελφοί του της αυτής τάξης προάγονται σε ανώτερο βαθμό είχε δικαίωμα «οικονομικής προαγωγής». Έτσι, ένας ταγματάρχης που είχε «μπλοκαριστεί» στο βαθμό αυτό, υπό ορισμένες προϋποθέσεις δικαιούται μισθό αντισυνταγματάρχη ή και συνταγματάρχη.

Ιδιαίτερα στη διάρκεια της Δικτατορίας της «21 Απρίλη 1967» εκχωρήθηκαν οικονομικά και κοινωνικά πλεονεκτήματα στους αξιωματικούς, μερικές φορές «υπερβολικά» στα μάτια των άλλων εργαζομένων, «προνόμια» που τους έκαναν να φαίνονται στην ελληνική κοινωνία σαν μια «κάστα» ιδιαίτερη, ιδιόμορφη, απομονωμένη από την ελληνική κοινωνία και τα προβλήματά της, κλεισμένη μέσα στο δικό της τρόπο ζωής»²⁴¹.

Για «λάμπουσα πενία» μιλά και ο Κακαράς, επιχειρώντας μια εκλογικευμένη θέαση άνωθεν, του «δούναι και λαβείν» των μισθών του στρατιωτικού προσωπικού, από τη θέση ενός υποτιθέμενου νεοφιλελεύθερου, που κατά τη μεταπολεμική εποχή θα συνυπολόγιζε τις συνιστώσες «συμμετοχή στη δυτική συμμαχία», «κοινωνική σταθερότητα», «συνέχεια, χωρίς περιττές αμφισβητήσεις, του πολιτικού συστήματος»:

«...με βασικό λόγο όχι μόνο την οικονομική κατάσταση της χώρας μετεμφυλιακά, αλλά και την πεποίθηση ότι με τον τρόπο αυτό είναι περισσότερο εξαρτημένοι, επομένως ελέγχονται καλύτερα. Εξάλλου, οι στρατιωτικοί είναι στρώμα εργαζομένων, που δεν διαθέτουν τρόπο διεκδίκησης...η εργασία τους δεν παράγει προϊόν, άρα δεν ανήκουν σε παραγωγική τάξη κανενός είδους.

Αντίθετα, η εργασία των στρατιωτικών έχει την μοναδική ικανότητα και κοινό χαρακτηριστικό να καταναλίσκει από εκείνα που άλλοι εργαζόμενοι παράγουν. Και μάλιστα χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια για την κατανάλωση, αφού τα πυρομαχικά, τα οπλικά συστήματα, τα καύσιμα, τα ανταλλακτικά μηχανών απαιτούν πολλή εργασία για την προμήθειά τους και ελάχιστη για την ανάλωσή τους...»²⁴².

2.9. Σύνδεσμοι-«σύμβολα»

Πέρα από την Ε.Ε.Α.Α., όμως, που άρχισε να λαμβάνει μορφή δημόσιου οργανισμού, για την έκδοση ταυτοτήτων και τη γραφειοκρατική εξυπηρέτηση των ε.α. Αξκών, με τη δυνατότητα ευμενεστερών ρυθμίσεων για τους παρεπιδημούντες του «υποστέγου», με όρους στενά συντεχνιακούς, όπως μπορεί κανείς να φανταστεί, και για την διεκδίκηση των όποιων αιτημάτων τους, ηθικής ή υλικής μορφής, αλλά και με ισχυρό «προφίλ», ιδρύθηκαν κι άλλοι σύνδεσμοι. Επειζόμενοι σε κοινές εμπειρίες και με κραταιά αντιπροσώπευση στην κεντρική πολιτική ηγεσία, όπου μέλη τους κατάφερναν να επιβληθούν, πρέπει να αναφερθούν ξεχωριστά από τη μάζα της κεντρικά ελεγχόμενης Ένωσης.

Αποτέλεσαν, άλλωστε, τα σύμβολα και την επιβλητική επιβεβαίωση της συνέχειας του στρατού από την προπολεμική, στην μετά την απελευθέρωση εποχή, εγκαθιστάμενοι απόλυτα στο μεταπολεμικό καθεστώς με τις δάφνες της εξόριστης κυβέρνησης της Μέσης Ανατολής ή των συμμαχικών αποστολών εκτός Ελλάδας.

Ιδιαίτερα οργανωμένοι, και με ιδιαίτερους οικοδομικούς συνεταιρισμούς, εμφανίστηκαν η **Πανελλήνιος Ένωσις Πολεμιστών Εκστρατευτικών Σωμάτων Μέσης Ανατολής Ρμινιτών και Ιερολοχιτών** και ο **Πανελλήνιος Σύνδεσμος Παλαιμάχων Πολεμιστών της Κορέας**²⁴³.

²⁴¹ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.1260.,.

²⁴² Κακαράς Α, *ό.π.*, Τ.Α', σελ.530-533.

²⁴³ Αμφότεροι οι Σύνδεσμοι βρίσκονται ακόμη σε λειτουργία, στελεχωμένοι από τους απογόνους των αρχικών πολεμιστών, διαθέτοντας κεντρικά γραφεία στην Αθήνα, εκτελώντας εκπαιδευτικές εκδρομές και επιμνημόσυνες δεήσεις για τους αγαπημένους τους εκλιπόντες και αναμένοντας την

Η πρώτη (στο εξής Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι., όπως επικράτησε να λέγεται και να γράφεται²⁴⁴), για παράδειγμα, συστάθηκε το 1947, με ιδρυτικά μέλη τους αποστρατευόμενους οπλίτες που είχαν βρεθεί στη Μέση Ανατολή και συμμετείχαν στη στελέχωση της 1ης Ελληνικής Ορεινής Ταξιαρχίας (Ε.Ο.Τ.), υπό τον Σχη (ΠΖ) Πανσανία Κατσώτα, αρχικά, συμμετείχαν στο Ελ-Αλαμίν, τις επιχειρήσεις της Κυρηναϊκής και της Τύνιδας ενώ, στη συνέχεια, επανοργανώθηκαν στην 3η Ε.Ο.Τ. υπό τον Σχη (ΠΖ) Τσακαλώτο Θρασύβουλο, πολέμησαν στο Ρίμινι και τη μάχη των Αθηνών. Όλα τα επόμενα χρόνια αποτέλεσαν μια νοητή οντότητα, μέσω κυρίως του συνδέσμου τους, με τους βαθμιαία αποστρατευόμενους Αξκούς της φυσικής τους ηγεσίας στη Μ.Α., τους αποστρατευόμενους του Ιερού Λόχου, σώματος αμιγώς Αξκών, υπό τον Σχη (ΠΖ) Τσιγάντε Χριστόδουλο, και το Συμμαχικό Επιτελείο (Ε.Β.Σ.Μ.Α.), που είχε στελεχώσει τη διοίκηση και τις, σχετικές με τις επιχειρήσεις, κυβερνητικές ή διοικητικές θέσεις της εξόριστης κυβέρνησης.

Το σύμβολό της, άλλωστε, περιλαμβάνει τα δύο μεραρχιόσημα, τη θεά Αθηνά, για την 3η Ε.Ο.Τ., και το «Φτερωτό Στιλέτο» των βρετανικών καταδρομικών σωμάτων, για τον Ιερό Λόχο, που πλαισιώνεται από το αρχαίο ρητό «Η ταν ή επί τας».

Μετά τη Βάρκιζα, όπως αναφέρθηκε, οι Αξκοί και Υπαξκοί των σωμάτων αυτών επαναποροφήθηκαν στον τακτικό στρατό, ενώ πολλοί από τους διακριθέντες οπλίτες τους εισήχθησαν στη Σ.Σ.Ε. αποτελώντας ολόκληρες «τάξεις», όπως για παράδειγμα την τάξη 1947Α (του Μαρτίου του 1947, λόγω των γεγονότων του Εμφυλίου), που συστάθηκε εξολοκλήρου από 30 έφεδρους υπαξιωματικούς του Ρίμινι²⁴⁵.

Όσον αφορά τους εφέδρους της Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι., άμεσα αναγνωρίστηκαν ως αντιστασιακοί, στεγάστηκαν, μέσω του οικοδομικού τους συνεταιρισμού, δημιουργώντας έναν ευμεγέθη, σήμερα, συνοικισμό στα Λιόσια²⁴⁶ και επιδόθηκαν στις ιδιωτικές τους ενασχολήσεις. Η Ένωση διατήρησε αλώβητη την αξιοπρέπεια των μελών της κατά τη μεταπολεμική εποχή, μην ευρισκόμενη ποτέ σε θέση άμυνας ή αδικημένη²⁴⁷. Άμεσα, μετά την αποστράτευσή τους, οι οπλίτες έλαβαν εφάπαξ ενίσχυση 2.000 δρχ. κατά μήνα υπηρεσίας²⁴⁸, ενώ τους καταβλήθηκαν και τα 75 αιγυπτιακά γρόσια, που συνιστούσαν, ως τότε, μηνιαία κράτηση. Εμπίπτοντας δε σε κατοχικές νομοθετικές διατάξεις για την προστασία των αποστρατευομένων πολεμιστών²⁴⁹, έλαβαν από τις υπηρεσίες τους το λεγόμενο «15%» σαν ηθική αμοιβή και τιμητική διάκριση.

εξαργύρωση των υπεσχημένων, καθυστερημένες ή μεταθανάτιες ηθικές αμοιβές, απαλλοτριώσεις εκτάσεων και επιμερισμούς κλήρων. Στην Ένωση Ριμινιτών, μάλιστα, προεδρεύει ο γνωστός δημοσιογράφος και *bon-niveur*, σύμβολο μιας ολόκληρης εποχής, Ζάχος Χατζηφωτίου, οπλίτης της 3ης Ελληνικής Ορεινής Ταξιαρχίας στο Ρίμινι.

Δεν αναλύονται περισσότερο εδώ, αφού συστεγάζουν κυρίως έφεδρους Αξκούς ή οπλίτες, εκτός από τις, αναλογικά, μικρές ομάδες μονίμων ε.α Αξκών, τις οικογένειες και τους κληρονόμους των όποιων δικαιωμάτων τους, εντασσόμενοι σε μια γενικότερη, πιθανή μελλοντική, μελέτη.

²⁴⁴ Σήμερα Πανελλήνιος Σύνδεσμος Πολεμιστών Εκστρατευτικών Σωμάτων Μέσης Ανατολής Ριμινιτών Ιερολοχιτών (Ελ Αλαμίν-Νήσοι Αιγαίου-Ρίμινι), μετά από τροποποίηση του Καταστατικού το 1981.

²⁴⁵ Τσιμπίδης Ελευθέριος, Ταξχος ε.α., *Αίμα και Δάφνες*, Θεσσαλονίκη 2005, βλ. φωτογραφίες στο παράρτημα.

²⁴⁶ Σύμφωνα με τον Ταξχο ε.α. Τσιμπίδη, Πρόεδρο από το 1984 (μέχρι σήμερα) του Παραρτήματος Θεσσαλονίκης, στην ακμή της (τις δεκαετίες 1970 και 1980) η Ένωση αριθμούσε πάνω από 3.000 μέλη στην Αθήνα, τη μαζική πλειοψηφία, και 150-180 στη Θεσσαλονίκη.

²⁴⁷ Πέρα από τη βαθμιαία μειούμενη ευαισθησία και την αντίστοιχα μειούμενη διάθεση απότισης τιμής του ευρέος κοινού στους εθνικούς μαχητές της Μ.Α., μέσα στα πλαίσια μιας γενικότερης «εθνικής συγχύσεως», όπως γράφει και ο Τσακαλώτος παρακάτω, τη στιγμή που «το εκκλησίασμα στο Λονδίνο “σχίζεται” για να περάσει ο βετεράνος σύμμαχος», και η μαρτυρία του Ταξχο ε.α. Τσιμπίδη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, το Σύνδεσμο δεν βαρύνουν άλυτα προβλήματα και ανεξομολόγητα παράπονα.

²⁴⁸ Αναγκαστικός Νόμος 1113.9/3/1946, Φ.Ε.Κ. 105.19/3/1946, Τεύχος Α' «Περί Κυρώσεως των υπ' αριθμ. 286, 448, 497 και 364/1945 πράξεων του υπουργικού συμβουλίου περί παροχής εφ' άπαξ αποζημιώσεως εις απολυομένους οπλίτας Στρατού Ξηράς, Θαλάσσης, Αέρος καταταγέντας εις ενόπλους ελληνικές δυνάμεις εν Μέση Ανατολή».

²⁴⁹ Νομοθετικό Διάταγμα 1040.12/1/1942, Φ.Ε.Κ. 33.20/2/1942, Τεύχος Α' «Περί μέτρων προστασίας των αναπήρων πολέμου οπλιτών εν γένει» και Νομοθετικό Διάταγμα 1799.2/9/1942, Φ.Ε.Κ.

Έτσι, τους δόθηκε η ευκαιρία, τα επόμενα χρόνια να αναπτύξουν κάποια κοινωνική δραστηριότητα με ετήσιες εκδηλώσεις και «πλήρη συμπαράσταση των Στρατιωτικών Αρχών», την έκδοση εντύπου με την επωνυμία «Εθνικός Δρόμος», ενώ, αργότερα, με την αύξηση συμμετοχής των αποστρατευόμενων Αξκών²⁵⁰, έφτασαν στη διοργάνωση «προσκυνημάτων» στο Ρίμινι (Σεπτέμβριος 1964 και 1966), αλλά και τη σύγκληση δυο Πανελληνίων Συνεδρίων στη Σάμο (Αύγουστος 1965) και το Ηράκλειο Κρήτης (Νοέμβριος 1966)²⁵¹, του τύπου των “reunion”.

Το διάφορο στην Ένωση, που αποτελούσε, αναμφίβολα, μια εθνική καταξίωση για τη χώρα, και κάτι πρωτοφανές για αποστρατική-εφεδροπολεμική οργάνωση, ήταν η αναγνώριση σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, εντός φυσικά της δυτικής συμμαχίας, ένα ηθικό και υλικό στήριγμα της καχεκτικής μετεμφυλιακής δημοκρατίας.

Στη Θεσσαλονίκη, όπου ανιχνεύθηκε μεγάλο μέρος του αρχείου του συνδέσμου²⁵², συστάθηκε παράρτημα υπό την επωνυμία **Ένωσις Ριμινιτών-Ιερολοχιτών Βορείου Ελλάδος** (Ε.Ρ.Ι.Β.Ε.)²⁵³, που διατηρούσε σφραγίδα και αλληλογραφία χωρίς μόνιμο γραφείο²⁵⁴ και στέγαζε έφεδρους²⁵⁵ μέχρι τις παραμονές της Χούντας. Απόπειρα, τα χρόνια της μεταπολίτευσης, για σύσταση οικοδομικού συνεταιρισμού της Ε.Ρ.Ι.Β.Ε., υπό την επωνυμία «Ο Μίδα, Συν. Π.Ε.», με συνεταιρική μερίδα 10.000 δρχ.²⁵⁶, δεν απέδωσε, τελικά, στους βορειοελλαδίτες βετεράνους τα δέοντα και κατεύθυνε τις δραστηριότητές τους προς μια πλειάδα προσκυνηματικών εκδρομών στους τόπους των επιχειρήσεων²⁵⁷, τη συμμετοχή στα πανελλήνια συνέδρια²⁵⁸, τις σχέσεις με άλλους συμμαχικούς αποστρατικούς συλλόγους²⁵⁹, την έκδοση του περιοδικού δελτίου «Οι Βετεράνοι», για ενημέρωση των

245.28/9/1942, Τεύχος Α', «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του υπ' αριθμ. 1040/1942 περί μέτρων προστασίας των αναπήρων πολέμου οπλιτών εν γένει και άλλων τινών διατάξεων».

²⁵⁰ Ο Τσιγάντες αποστρατεύεται ως Υπτγος το 1948, ο Κατσώτας επίσης ως Υπτγος το 1950 και ο Τσακαλώτος το 1952.

²⁵¹ *Πρακτικόν Εφέδρων Πολεμιστών της IIIης Ε.Ο.Τ. Ρίμινι και του Ιερού Λόχου, Ιδρυτικών Μελών του Συλλόγου «Ένωσις Ριμινιτών-Ιερολοχιτών Βορείου Ελλάδος», Ν.Π.Ι.Δ. εδρεύοντος εν Θεσσαλονίκη*, της 3^{ης} Απριλίου 1967.

²⁵² Χάρη στην προσωπική φροντίδα του Ταξχου ε.α. Τσιμιτίδη, που εμπλούτιζε με αντίγραφα το προσωπικό του αρχείου, αλλά και την διατήρηση κάποιων φακέλων της αλληλογραφίας του συνδέσμου για την περίοδο από το 1967 και εντεύθεν.

²⁵³ Απόφαση Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης 1020.22/4/1947, με αύξων αριθμό στο βιβλίο των αναγνωρισμένων σωματείων 2501.

²⁵⁴ Φιλοξενούνταν στο δικηγορικό γραφείο του Τιμοθέου Παληατσάρα, Μητροπόλεως 17, για να στεγασθεί, μετά τη δικτατορία επί της οδού Τσιμισκή (6) και, τη δεκαετία του 1990 στη Βασιλέως Ηρακλείου (10). Σήμερα, παρά την κεντρική του θέση, πρακτικά, έχει απονεκρωθεί, αφού έχει μόλις 5 ενεργά μέλη.

²⁵⁵ Εμποροβιοτέχνες, ζωέμπορους, υπάλληλους του Ο.Α.Σ.Θ., συνταξιούχους και, από τις καταστάσεις που διατηρούνται, ε.α. Αξκους, ανώτερων και όχι ανώτατων βαθμών, σε αναλογία 7:1. Ο Πρόεδρος της Ε.Ρ.Ι.Β.Ε., Νικόλαος Παπακάτσικας, που εξελέγη τον Ιούνιο του 1967, δήλωνε ιχθυέμπορας επί της οδού Πρασσάκη και διατήρησε τον τίτλο μέχρι το 1984. Μέλος στο 5μελές Δ.Σ. ήταν και ο Ανχης ε.α. Παπαδόπουλος Σταύρος.

²⁵⁶ Απόφαση της 19^{ης} Οκτωβρίου 1978 του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, Κοινοποίηση με αρ. πρωτ. Γ5ε/5763/Φ.611, από την Υφυπουργό Άννα Συνοδινού,

²⁵⁷ Ετήσια μνημόσυνα πεσόντων γίνονταν (και γίνονται), σε ημερομηνίες που προσεγγίζουν τις ιστορικές, όπως στις 21 Σεπτεμβρίου στην Αθήνα ή το Ρίμινι, τον Ιούνιο στο Ηρώο του 2^{ου} Ιερού Λόχου Δραγατσανίου στο Πεδίον του Άρεος στην Αθήνα, το Μάιο στο Συμμαχικό Κοιμητήριο Αλίμου, τον Οκτώβριο στο Ελ Αλαμίν. Εκδρομές γίνονταν πρακτικά κάθε χρόνο, στο Ρίμινι και το Ελ Αλαμίν, αλλά και στα νησιά του Αιγαίου, την Τυνησία, την Κύπρο, τα συνοριακά φυλάκια ή, τα νεότερα χρόνια, στο Δραγατσάνι της Ρουμανίας.

²⁵⁸ Τα reunion στη μεταπολίτευση πύκνωσαν, πραγματοποιούμενα, για εθνικούς σκοπούς, σε παραμεθόριες περιοχές. Το Μάιο του 1989 π.χ. έγινε στην Αλεξανδρούπολη το 24^ο και το 2001 στη Μυτιλήνη το 34^ο.

²⁵⁹ «Αδελφοποίηση» στις 16/5/1991 με την Association des Anciens Combattants de France, Επιστολή του Συνδέσμου Ελλήνων Παλαιών Αγωνιστών Σίδνεϋ από την The Returned Services League of Australia, 26/3/1991, Επιστολή αποδοχής στην Confédération Européenne des Anciens Combattants,

μελών και τη σύνδεση με το κέντρο, αλλά και την οικοδόμηση μνημείου σε κεντρικό σημείο της πόλης, μετά από στήριξη της τοπικής αυτοδιοίκησης, που κρίνεται ικανοποιητική²⁶⁰.

Και στο πολιτικό προσκήνιο η Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι. είχε τους εκπροσώπους της με τους αναγνωρίσιμους αρχηγούς της: ο Τσιγάντες πολιτευόταν ανεπιτυχώς στην Αθήνα με το Κ.Φ., ενώ έκανε καριέρα, γνωστός «τρελός», όπως τον αποκαλούσαν οι Άγγλοι, και πληθωρικός, ακόμη και σε άγνωστα περιβάλλοντα, όπως το στρατιωτικό σχολιασμό σε αθηναϊκές εφημερίδες, πρώτα στην Ελευθερία (1948-1950) και, μετά το 1953, στα Νέα και το Έθνος. Ο Κατσώτας, φίλα προσκείμενος στον Κανελλόπουλο από την Αίγυπτο, εξελέγη από το 1946 βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας, επανέρχεται στο στράτευμα στο τέλος του Εμφυλίου υπό τον Παπάγο, αποστρατεύεται ξανά και επανεκλέγεται το 1950 βουλευτής, για να διατελέσει και βραχυχρόνια ΥΠ.ΕΣ. και Υπουργός Βορείου Ελλάδος στα κεντρώα διαλείμματα. Η επικράτηση του Παπάγου του αφαιρεί την έδρα του και τον στρέφει στην τοπική αυτοδιοίκηση, όπου και καταφέρνει να εκλεγεί Δήμαρχος Αθηναίων το 1955. Η δημιουργία της Ε.Κ. τον επαναφέρει στην κεντρική σκηνή ως βουλευτή από το 1961 και υπουργό Κοινωνικής Προνοίας για ένα τρίμηνο του 1964. Ο Τσακαλώτος, δυσανεκτός από την αποστρατεία του από το Στρατάρχη, θα διοριστεί Πρόεδρος «εκ προσωπικοτήτων» στο Βελιγράδι από τον Καραμανλή και θα συνεχίσει ακούραστος το εθνικό του έργο, περιοδεύοντας συχνότατα ανά την Ελλάδα μέχρι το βαθύ γήρας. Αειθαλές και μάχιμο προσωπικό κεφάλαιο της νίκης των «τριών κομμουνιστικών γύρων» αρθρογραφεί σε κεντρική εφημερίδα της παράταξης, υπό τον τίτλο «Χάνεται η πατρίς μας»:

«Όλο το μίσος των Τούρκων ξεσπά στους Έλληνες που ζουν στην Τουρκία και στην κορυφή της Ορθοδόξου Εκκλησίας, το Πατριαρχείον...Από την άλλη μεριά, η Βουλγαρία, μη ξεχνώντας το γνωστόν μας τροπάρι της, απειλεί να μας ελαφρύνει εδαφικώς...Ο αρχηγός του Κ.Κ.Ε. Κολιγιάννης, θορυβωδώς πήρε τις οδηγίες πορείας από την «προστάτιδα(!)» της Κύπρου Ρωσσία και συμβουλεύει, ως λύσιν δικαίου, ομοσπονδιακόν κράτος στην Κύπρο!...Οι νέοι οπαδοί της Ε.ΔΗ.Ν. έχουν σκορπίσει στους αντικειμενικούς παρατηρητάς την αμφιβολίαν περί της εθνικοφροσύνης των, λόγω της αναμίξεώς των μετά των οπαδών της Ε.Δ.Α...Και σαν επίμετρο στην χορωδία αυτή: η ανατριχιαστική συνεχής συκοφαντία κατά των Ενόπλων Δυνάμεων και της Ηγεσίας των»²⁶¹.

Οι τρεις στρατηγοί της Μ.Α. αναφέρονται εδώ και όχι στην επόμενη παράγραφο γιατί, όπως διαπιστώνει όποιος διατρέξει την αλληλογραφία του Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι., οι «οικογενειακές» συνθήκες του Συνδέσμου και οι συχνές μαζικές εκδηλώσεις επέβαλαν ένα αξιοθαύμαστο ισχυρό «δέσιμο», που δε συναντάται σε άλλη πανελλήνια οργάνωση. Καθένας από τους «αναγνωρίσιμους», και πολλοί από τους μικρότερους, άφησε απομνημονεύματα, από καθένα από τα οποία απορρέει το ίδιο πάθος και οδηγούν στην ίδια συνισταμένη. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, με την εξαίρεση του Τσιγάντε που απεβίωσε εκτοπισμένος από τη Χούντα στη «γηραιά Αλβιόνα», οι αναγνωρίσιμες φυσιογνωμίες της Μ.Α., οι τρεις προαναφερθέντες, ο Αντγος ε.α. και τ. Υπουργός Τζανετής Σοφοκλής, ο τ. Υπουργός Νικόλαος Μάρτης, ο Αντγος ε.α. Μανέτας Ιωάννης, αβίαστα συγκεντρώνονται για να τιμήσουν και να τιμηθούν και απολογούνται όταν λόγοι υγείας δεν τους το επιτρέπουν²⁶², κανένας «συμπολεμιστής», όπως τονίζουν οι ίδιοι, δεν πρέπει να λείπει.

μέσω της Association des Anciens Combattants Volontaires Hellenes dans l' armée française, 29/1/1991 & 11/3/1991.

²⁶⁰ Εναρκτήριο λάκτισμα για το μνημείο έδωσε ο, επίσης μεσανατολίτης, Αντγος ε.α. Μανέτας Ιωάννης, Πρόεδρος της Επιτροπής Ανεγέρσεως Ηρώων κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, με επιστολή του στο Σύνδεσμο στις 22/11/1979. Βλ. επίσης απόφαση 783/1988 του Δήμου Θεσσαλονίκης (Κωνσταντίνος Κοσμοπούλος) για την έγκριση τοποθέτησης της στήλης και την επιχορήγηση του Υπ. Μακεδονίας-Θράκης (Γιώργος Τζιτζικώστας) με 1.000.000 δρχ., Αρ. Πρωτ. 3075.20/5/1991.

²⁶¹ Ακρόπολις 6/2/1966.

²⁶² Δύο, μάλιστα, μέλη του Συνδέσμου πεθαίνουν στη διάρκεια του ετήσιου προσκυνήματός τους, ο δεύτερος είναι και ο Πρόεδρος επί 14 χρόνια του Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι., ο Μανώλης Σκαραντάβος, που πεθαίνει το 1987 στο Κάιρο: «Όχι, μου είπε, θα έλθω. Ας πεθάνω εκεί. Τι πιο όμορφο!», μεταφέρει ο Ταξχος ε.α. Τσιμπίδης στην επόμενη έκδοση του περιοδικού.

Τα νεότερα χρόνια, βέβαια, δεν είναι τόσο εύκολα. Το Σεπτέμβριο του 1983 κάνει την εμφάνισή του ο **Σύνδεσμος Εθελοντών Πολεμιστών Μέσης Ανατολής «Ελ Αλαμίν», 1^{ης}, 2ας, 3^{ης} Ριμινιτών, Ναυτικού, Αεροπορίας και απογόνων**²⁶³, που φιλοδοξεί, με σαφείς πολιτικούς όρους, να εκφράσει όσους πολεμιστές της Μ.Α. «λόγω του ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΣΠΑΡΑΓΜΟΥ»²⁶⁴ δεν καρπώθηκαν τα νόμιμα δικαιώματα, που έλαβαν οι συμπολεμιστές τους του ιδίου χώρου, ακόμη και τις ηθικές αμοιβές «των καθαιρεθέντων μελών τους στη Μέση Ανατολή». Μέσα από εξαιρετικά οξύ λόγο («Να μας χορηγηθούν τα μετάλλια δωρεάν. Ντροπή είναι να μας τα πουλάνε!...), η ιδρυτική διακήρυξη κατέληγε σαφέστατα:

«Σήμερα έχει Χρέος η Πολιτεία & ΜΑΖΙ ΤΗΣ Η ΑΛΛΑΓΗ να μας θυμηθούν»²⁶⁵,

τερματίζοντας την περίοδο χάριτος του Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι.. Οι νέες συνθήκες, βέβαια, δεν θα δημιουργούνταν μόνο από νέους επίδοξους διεκδικητές. Η «ΑΛΛΑΓΗ» θα πολιορκούσε και υστεροφημίες, αυτό που οικοδομούσαν ακούραστα οι Ριμινίτες για πάνω από 40 χρόνια.

Το 1989 κείμενο ζήτημα στο Συνέδριο αποτέλεσε η επίθεση, που δέχτηκε η Ένωση από την Ε.Ρ.Τ., που σε εκπομπή της με θέμα «Ανατομία της Δικτατορίας» ανέφερε ότι «ο στρατός μας στη Μέση Ανατολή εκπαιδεύτηκε όχι διά να πολεμήσει, αλλά διά να στηρίξει, μετά στην Ελλάδα τον Βασιλιά»²⁶⁶. Είχε προηγηθεί διαμαρτυρία του Αντγου ε.α. Τσακαλώτου «προς τον αξιοπρόσεκτον και αξιόλογον Έλληνα Υπουργόν Β. Ελλάδος... Φίλτατο...κ. Παπαθεμελήν Στυλιανόν», «ένα από τα δυνατά στελέχη της Εθνικής Κυβερνήσεως», «για ένα επείγον εθνικό θέμα» που τον «αναστάτωσε», αφού στο «Σαν Σήμερα» της 3^{ης} Δεκεμβρίου του 1987 η Τηλεόραση Θεσσαλονίκης μετέδιδε την πρόταση: «Σαν σήμερα, το 1944, οι Άγγλοι, οι Χίτες και οι Ριμινίτες αιματοκύλησαν την Αθήνα σκοτώνοντας αθώους πολίτες...»²⁶⁷.

Η παλιά εποχή, για τους Ριμινίτες, τελείωνε. Ίσως αυτό εννοεί ο, εκτός των άλλων, ποιητής και μέλος του Δ.Σ. της Ένωσης Συγγραφέων Βορείου Ελλάδος, Ταξχος ε.α. Τσιμπίδης, που έγραφε το 1993:

«Ο γνωρίζων πολλά
τη σιωπή του κρατάει
αφού ξέρει καλά
η απαξία μετράει»²⁶⁸.

Ξεχωριστές κατηγορίες, από όλες τις προαναφερθείσες, αποτελούν οι Σύνδεσμοι Εφέδρων Οπλιτών και Εφέδρων Αξκών, που εποπτεύονται από τη 10ετία του 1950 και μέχρι σήμερα, μετά από διαδοχικές αναδιοργανώσεις, από ιδιαίτερη Διεύθυνση του Υ.ΕΘ.Α.²⁶⁹. Θα ήταν δε παράλειψη, να μην αναφερθεί κανείς και στους Σύνδέσμους Πολεμιστών Οπλιτών, Μ.Α.Υ., Μ.Α.Δ., Τ.Ε.Α., Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου, που προστατεύθηκαν από σειρά νόμων μεταπολεμικά, υποστηριζόμενοι από την κρατική διοίκηση και στελεχώνοντας, μάλιστα, ολόκληρους επαγγελματικούς χώρους²⁷⁰, ενώ οι οικοδομικοί συνεταιρισμοί τους αποτελούν σήμερα αναπόσπαστα τμήματα μεγάλων αστικών κέντρων, που μόνο οι γηραιότεροι των εντοπίων γνωρίζουν ή θυμούνται τις καταβολές τους.

Τμήμα δε αυτών των Ενώσεων, πέρα από την «εθνικόφρονα» κοινωνία, το μισθοδίατο «κράτος των νοικοκυραίων», που επεβίωσε από τα βοηθήματα και αποτελούσε το κύριο

²⁶³ Απόφαση 1025/1983 Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης.

²⁶⁴ Κεφαλαία στο κείμενο, Προκήρυξη εγγραφών «ΠΡΟΣ ΑΠΑΝΤΕΣ ΤΟΥΣ ΣΥΜΠΟΛΕΜΙΣΤΕΣ ΜΑΣ».

²⁶⁵ Κεφαλαία στο κείμενο.

²⁶⁶ Πρακτικά 24^{ου} Συνεδρίου, Μάιος 1989.

²⁶⁷ Επιστολή Αντγου ε.α. Τσακαλώτου προς τον Υπουργό Μακεδονίας-Θράκης, 20/12/1987.

²⁶⁸ Από το ποίημα «Ο φελλός», Αγναντέματα II, Θεσσαλονίκη 2007, σελ.32.

²⁶⁹ Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α. : Διεύθυνση Εφέδρων Πολεμιστών, Αγωνιστών, Θυμάτων & Αναπήρων.

²⁷⁰ Καμπούρης Δ. Ιωάννης, Τμηματάρχης Υπουργείου Εργασίας, *Η νομοθεσία περί προστασίας των αποστρατευομένων πολεμιστών (Μεθ' ερμηνευτικών σημειώσεων)*, Αθήναι 1950 και, του ιδίου, ως προϊσταμένου, πλέον, της Επιθεωρήσεως Εργασίας Αθηνών, *Η προστασία των αποστρατευομένων πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου, Νομοθεσία – Νομολογία – Ερμηνεία*, Αθήναι 1952.

συστατικό της μεταπολεμικής μικροπολιτικής στο κέντρο και την επαρχία, τροφοδοτούσε αφειδώς και το παρακράτος, με «οργανώσεις της καρφίτσας», που δεν ήταν μια και δύο, αλλά δεκάδες πανελληνίως, με χιλιάδες μέλη που, για την ενίσχυση του οικοδομικού τους συνεταιρισμού, μετατρέπονταν από επίτροπους της ενορίας, μανάβηδες, αχθοφόρους ή μογιατζήδες, σε χειροκροτητές υπουργών με τα κυριακάτικα τους ρούχα ή βοηθούς του χωροφύλακα και ανώνυμους «τραμπούκους», ενεργοποιούμενους ενάντια σε κομμουνιστές και «συνοδοιπόρους»²⁷¹.

2.10. «Προβληματικοί» σύνδεσμοι

Ωστόσο, για να επανέλθουμε στις πολιτικές πρακτικές των ε.α. Αξκών, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί το γεγονός ότι, πέρα από τις ομάδες του «υπόστεγου» και τις ομάδες-«σύμβολα», υπήρχαν και «προβληματικές ομάδες», που η εξυπηρέτησή τους δεν ήταν, όπως φαίνεται, απλό ζήτημα ιδιαίτερου ή γνωριμιών, με εμφανές το πολιτικό χρώμα.

Ομάδες αποστράτων, που θεωρούσαν ότι αδικήθηκαν, από τις γενόμενες προς αποστρατεία τελικές κρίσεις τους, υπήρχαν διακριτές την μεταπολεμική εποχή και για διαδοχικές περιόδους, αδρά σχηματοποιούμενες για τα έτη 1941-1944, για τη δράση τους στη Μ. Ανατολή ή διατεταγμένη υπηρεσία κατά την Κατοχή στην Ελλάδα, κατόπιν πειθαρχικών συμβουλίων που συγκροτήθηκαν το 1945, επί Κυβερνήσεων του Κέντρου, για τα έτη 1946-1950, περίοδο λογιζόμενη ως πολεμική, και 1950-1952, επί Κυβερνήσεων πάλι Κέντρου. Αυτές οι ομάδες, όμως, δεν μπόρεσαν να καταγραφούν για τον απλό λόγο ότι, δεν συγκρότησαν συλλογική δράση και δεν διεκδίκησαν ποτέ συγκροτημένα αποκατάσταση, ηθική ή υλική, για εις βάρος τους αδικία. Εξαίρεση αποτελούν οι δύο Σύνδεσμοι, που αναφέρονται στη συνέχεια, που εμφανίζουν κάποιες ομοιότητες, ως ομάδες πίεσης, με καταλυτικότερο το προσωπικό ύφος του Προέδρου της δεύτερης.

Παρολαυτά, αξίζει να αναφερθεί ότι, για λόγους προφανέστατα πελατειακούς, η Κυβέρνηση Καραμανλή προχώρησε στη «φωτογραφική» αποκατάσταση επιλεγμένων ανωτάτων ε.α. Αξκών του έτους 1953 της παπαγικής περιόδου, χωρίς συμβούλιο κρίσεων και δημιουργώντας, με τη νέα διάκριση, νέες αδικίες²⁷².

Α. Κεντρώοι

Ο «**Σύνδεσμος των Οπωσδήποτε Εξεληθόντων Αξιωματικών και Ανθυπαπιστών του Στρατού από 16ης Νοεμβρίου 1952 & εντεύθεν**»²⁷³ ή, όπως έγραφε η σφραγίδα του και επικράτησε να λέγεται «Σύνδεσμος Απομακρυσθέντων Αξιωματικών & Ανθυπαπιστών Στρατού» (Σ.Α.Α.Σ.), είναι ο μόνος Σύνδεσμος που συστάθηκε με καθαρά πολιτικούς όρους από ε.α. Αξκούς του τακτικού στρατού, του Α΄ Πίνακα και εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων, σύμφωνα με τους μετεμφυλιακούς όρους, και βετεράνους, τουλάχιστον, του Εμφυλίου, αλλά και παλαιότερων πολέμων, εστιάζοντας στην έναρξη της εποχής της διακυβέρνησης από τη Δεξιά το 1952.

Το σύνολο των αποστρατευθέντων Αξκών κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Δεξιάς ανέρχεται σε 1.200 περίπου Αξκούς, εκ των οποίων, σύμφωνα με το Υπόμνημα του 1965 του Σ.Α.Α.Σ., όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια:

- i. 260, περίπου, αποστρατευθέντες «ανωμάλως» και βάσει πολιτικών κυρίως κριτηρίων, είτε αυτεπαγγέλτως, είτε ως ευδοκίμως τερματίσαντες είτε «τη αιτήσει των, εξαναγκασθέντες προς τούτον». Πολλοί προσέφυγαν στο Συμβούλιο της Επικρατείας, δικαιώθηκαν, αλλά οι αποφάσεις αγνοήθηκαν.

²⁷¹ Χαρακτηριστική είναι η πρακτική του Συνδέσμου Αγωνιστών και Θυμάτων Εθνικής Αντιστάσεως της Τούμπας, που έγινε περισσότερο γνωστή μετά τη δολοφονία Λαμπράκη ως «Οργάνωση της Καρφίτσας» ή «Συμμορία του Φον Γιοσμά», θέτοντας στο επίκεντρο της πολιτικής, «για μια ολόκληρη εικοσαετία, ένα καφενείο, μια ομάδα ανθρώπων, μια ολόκληρη πόλη», στο Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, *ό.π.*, σελ.126-142.

²⁷² Νομοθετικό Διάταγμα 4058/1959, άρθρο 50.

²⁷³ Έτσι είναι δηλωμένος στο Πρωτοδικείο!

- ii. 215, περίπου, αποστρατευθέντες τον Ιούνιο-Ιούλιο 1960 με το Ν.Δ. 4058/1959, βάσει των πολιτικών τους πεποιθήσεων, με διάταξη εφάπαξ εφαρμοστέα και ανεξαρτήτως βαθμού, περιλαμβάνοντας και χαμηλόβαθμους με αντίστοιχα χαμηλή σύνταξη.
- iii. 430, περίπου, εθελουσίως εξερχόμενοι, στους οποίους χορηγήθηκαν ένας βαθμός πέραν του κατεχομένου και εντάλματα για 130.000 δρχ. εφάπαξ. Το γεγονός ότι το Κράτος αθέτησε τις υποσχέσεις του στη συνέχεια δεν τους καθιστά «πολιτικώς αδικηθέντες».
- iv. 250, περίπου, ομαλώς τερματίσαντες τη σταδιοδρομία τους Αξκοί. Αυτοί δεν αποκλείονται από νομοθετική αποκατάσταση αν το αιτηθούν, αν και δεν εξέφρασαν ποτέ τέτοια διάθεση.

Ο Σ.Α.Α.Σ., επιδιώκοντας να εκφράσει την πρώτη κατηγορία²⁷⁴, ιδρύθηκε με απόφαση Πρωτοδικείου το 1957²⁷⁵, για να στεγάσει γενικότερα τους Αξκούς και Ανθστες που θεωρούσαν ότι τέθηκαν εκτός στρατεύματος ή ότι εξαναγκάστηκαν σε αποστρατεία την περίοδο των Κυβερνήσεων Παπάγου και Καραμανλή. Το σωματείο ξεκίνησε ήπια και σχετικά ηττοπαθώς, αφού στο Καταστατικό του ανέφερε ως σκοπούς:

«α) η επιδίωξις βελτιώσεως της οικονομικής θέσεως των μελών, β) η αλληλοβοήθεια των μελών, γ) η ανάπτυξις πνεύματος αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και της εν γένει ηθικής εξύψωσης αυτών».

Οι σκοποί θα επιδιώκονταν:

«α) διά της εξευρέσεως εργασίας εις τα μέλη, β) δια της προσπαθείας βελτιώσεως της συνταξιοδοτικής των καταστάσεως, γ) διά της παροχής ιατρικής περιθάλψεως ως και φαρμακευτικής ταύτης εις τα μέλη του Συνδέσμου και τας οικογενείας τους (γονείς, σύζυγοι, τέκνα) αναλόγως των οικονομικών δυνατοτήτων του Συνδέσμου, δ) διά της προσπαθείας εξευρέσεως οικοπέδων προς απόκτησιν στέγης των μελών, δυναμένου να ιδρυθή, εν τη περιπτώση ταύτη Οικοδομικού Συνεταιρισμού μεταξύ των επιθυμούντων εκ των μελών, ε) διά της οργανώσεως εορτών, εκδρομών, διαλέξεων και παντός εν γένει προσφόρου μέσου διά την επιτυχίαν των ανωτέρω σκοπών, στ) διά της εν γένει παρακολουθήσεως και οργανώσεως των συμφερόντων των μελών»²⁷⁶.

Πρώτος Πρόεδρος του Συνδέσμου εξελέγη ο **Ταξχος ε.α. Βαρβαρίτης Βλάσιος** και μισθώθηκαν γραφεία επί της οδού Κοραή, στον αριθμό 8²⁷⁷. Ο Σύνδεσμος για 4 χρόνια επεβίωσε συγκεντρώνοντας και οργανώνοντας τους ε.α. Αξκούς των τελευταίων χρόνων, χωρίς να επιτυγχάνει, παρολαυτά, καμιά επί της ουσίας δικαίωση των αιτημάτων του. Σήμα κατατεθέν η παράσταση διαμαρτυρίας, που πραγματοποιήθηκε στο πολιτικό γραφείο του Πρωθυπουργού Καραμανλή, από τον οποίο εκμαίευσε, όμως, μόνο γενικές παρατηρήσεις το 1960²⁷⁸.

Μετά τα γεγονότα που ακολουθούν τις εκλογές του 1961, ο Αντγος ε.α. Βρεττός Επαμεινώνδας²⁷⁹ αποτελούσε την καλύτερη λύση για την προώθηση των σκοπών του

²⁷⁴ Τα επόμενα χρόνια, ιδιαίτερα μετά την κήρυξη του Ανένδοτου και τη διαφαινόμενη απίσχναση του κραταιού καραμανλισμού θα διεκδικούσε και θα αναλάμβανε και τη δεύτερη, όπως εξιστορείται στη συνέχεια.

²⁷⁵ Αριθμός αποφάσεως πρωτοδικείου Αθηνών 9795.26/6/1957.

²⁷⁶ Το Καταστατικό τέλος όριζε ότι εορτάσιμος ημέρα για το Σύνδεσμο είναι η 23^η Απριλίου εκάστου έτους (Αγ. Γεώργιος) και όριζε ότι θα παρέμενε σε ενέργεια όσο θα είχε τουλάχιστον 20 μέλη. Μόνο η Γ.Σ. θα μπορούσε να αποφασίσει για τη διάλυσή του με πλειοψηφία 75%. Στην τελευταία περίπτωση, το υπόλοιπο του ταμείου και η περιουσία του Συνδέσμου θα δωριζόνταν στο Σύνδεσμο Αναπήρων Οπλιτών.

²⁷⁷ Άγνωστο μέχρι τότε ο Σύνδεσμος διατηρούσε δική του έδρα. Το 1963 τον βρίσκει να συνεδριάζει φιλοξενούμενος στην Ε.Ε.Α.Α. (Χαριλάου Τρικούπη & Ακαδημίας), Πρόσκληση Γ.Σ. 17/1/1963.

²⁷⁸ Απευθείας αναφορά της κίνησης δεν ανευρέθηκε στον αθηναϊκό τύπο, τεκμαίρεται, όμως, από την αλληλογραφία Βαρβαρίτη-Βρεττού, όπου του προτείνεται να γίνει μια επαναληπτική κρούση, βλ. παρακάτω.

²⁷⁹ Ο Αντγος ε.α. Επαμεινώνδας Βρεττός (τάξη εξόδου Σ.Σ.Ε. 1923) γεννήθηκε στην Ιθάκη το 1900. Αξιωματικός του Πυροβολικού, έλαβε μέρος στο ελληνοβουλγαρικό επεισόδιο του 1925-1926 και διετέλεσε διευθυντής του 2^{ου} Επιτελικού Γραφείου της ΧΙης Μεραρχίας στην Αθήνα από 1/10/1938 έως 30/5/1940, αρχικά ως Λγος και μετέπειτα ως Τχης. Στον ελληνοϊταλικό πόλεμο έλαβε μέρος σε διάφορες μάχες μέχρι τον Απρίλιο του 1941. Το 1942 διέφυγε στη Μέση Ανατολή και στις 3/1/1943 διορίστηκε διοικητής της Ιης Μεραρχίας Μ.Α.. Στις 17/1/1943 μετατέθηκε στο Β' Σώμα Πυροβολικού

Συνδέσμου, στο πλαίσιο του Ανένδοτου και των διακηρύξεων της Ε.Κ. και προσωπικά του αρχηγού της.

Ο Βρεττός, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς διατρέχοντας το προσωπικό του αρχείο, δεν ήταν καθόλου φειδωλός σε δημόσιες σχέσεις, που ξέφευγαν του γενικότερου πλαισίου της εθιμοτυπίας και μάλιστα για ε.ε. Αζκο. Μέσα από την αλληλογραφία του μπορεί να συντεθεί μια προσωπικότητα μάλλον καριερίστα παρά ιδεολόγου, που αναζητούσε την αναγνώριση και αρεσκόταν στον έπαινο. Και αν η συγχαρητήρια επιστολή του προς τον Πρωθυπουργό Παπάγο μπορεί να εκλειφθεί ως φιλική²⁸⁰, αφού ο Στρατάρχης τον αποκαλούσε «Βρεττέ» και κατέληγε στο «φιλικώτατα», χάριν της συνυπηρέτησής τους στο Γ.Ε.Ε.Θ.Α. προ έτους, η αντίστοιχη ανεπίσημη του Σχη ε.α. Λεβίδη Δημητρίου, σε χαρτί αλληλογραφίας με μουτζουρωμένη πρόχειρα την ένδειξη «Ο Βασιλεύς της Ελλάδος»²⁸¹, όπου ευχαριστούσε τον Σχη «δια τα jambons και διά την μορταδέλλαν», που μπορούσε να απολαύσει με σχετική «ησυχία, τώρα που λείπουν οι Βασιλείς», η νέα επιστολή του Παπάγου όπου τον ευχαριστούσε «διά το εκλεκτόν έδεσμα»²⁸² και η επιστολή του Υπτγού, επόμενου Δκτη του, που τον ευχαριστούσε για τα «περίφημα λουκάνικα», που ήταν σαν αυτά που φτιάχνανε στην Κρήτη²⁸³, δεν αφήνουν περιθώρια παρερμηνείας για μια διάθεση ανέλιξης κατά το κρατούν πελατειακό πρότυπο. Άλλωστε, οι θέσεις των Στρατιωτικών Ακολουθών στις Πρεσβείες ήταν και είναι θέσεις που δεν σημαίνουν χαρακτήρα ή προσόντα, αλλά εύνοια και «του κισσού το πλάνο ψήλωμα». Ο δε Βρεττός εκεί τοποθετήθηκε επί Πλαστήρα!

Μετά το πέρας της διακίνησης αλλαντικών προς τους παλαιούς του γνώριμους, ο Βρεττός συνόδευσε τον Τίτο στην Ελλάδα και ανέλαβε διαδοχικά τα καθήκοντα του Επιτελάρχη της 1^{ης} Στρατιάς, του Δκτη της Χ Μεραρχίας και του Δκτη του Στρατηγείου Κεντρικής Ελλάδος. Στις τοπικές κοινωνίες της Λάρισας, των Σερρών και της Λαμίας αντίστοιχα, επεδίωκε να αναδεικνύεται συμμετέχοντας σε εορτές εθnikοφροσύνης και κοινωνικής αβρότητας²⁸⁴, σε εκπληρώσεις και διατυπώσεις αιτήσεων για ρουσφέτια²⁸⁵, απολαμβάνοντας, εκτός των άλλων, και της προσωπικής εκτίμησης του εκ Σερρών ορμώμενου πρωθυπουργού²⁸⁶, που τον χαρακτήριζε «της απολύτου εμπιστοσύνης», «στρατιωτικό ικανότατο και φίλο». Μετά από τέτοια σταδιοδρομία, φυσική ήταν η πορεία προς το Πεντάγωνο ως Υπαρχηγός Γ.Ε.Ε.Θ.Α. την επόμενη χρονιά αλλά «κεραυνός εν αιθρία» η υπερκέρασή του, με τις προαγωγές του Νοεμβρίου, από το νεότερό του Υπτγο Καρδαμάκη, που αναλαμβάνει Α/Γ.Ε.Σ. την 17^η Νοεμβρίου 1959. Ο Υπτγος Βρεττός τοποθετείται στη θέση του Γενικού Επιθεωρητού Στρατού και, έμμεσα, εξαναγκάζεται σε

Μ.Α. και στις 21/3/1944 στο Γ.Ε.Σ. Μ.Α.. Στο Γ.Ε.Σ. ανέλαβε διαδοχικά τις θέσεις του Δκτη στο Γραφείο Μελετών, στο 2^ο Γραφείο και στο 2^ο/β τμήμα από 21/3/1944 μέχρι 15/8/1944. Στις 18/11/1944 επέστρεψε στην Αθήνα, όπου συνέχισε να ασκεί τα καθήκοντά του στο Γ.Ε.Σ.. Την περίοδο του εμφυλίου πολέμου διετέλεσε γραμματέας του Α8 γραφείου του Γ.Ε.Σ. (Δνση ΠΒ), Δκτης του 101 συντάγματος πεδινού πυροβολικού (1947-1948), καθώς και επιτελάρχη της Πας Μεραρχίας (1949). Στη συνέχεια, υπηρέτησε ως Δντης Α2 Γ.Ε.Σ./Γ.Ε.ΕΘ.Α. από το 1950 ως το 1951, ως Στρατιωτικός και Ναυτικός Ακόλουθος της Βασιλικής Πρεσβείας στο Βελιγράδι από το 1951 ως το 1954, όπου αιτήθηκε και παρέτεινε την παραμονή του επί τριμήνω, ως Α/ΠΒ του Α' Σ.Σ. το 1954, ως Επιτελάρχη της 1^{ης} Στρατιάς από το 1954 ως το 1956, ως Δκτης Χης Μεραρχίας από το 1956 ως το 1957, ως Δκτης του Στρατηγείου Κεντρικής Ελλάδος από το 1957 ως το 1958 και ως Υπαρχηγός Γ.Ε.ΕΘ.Α. την περίοδο 1958 ως 1959, από έγγραφο του προσωπικού του αρχείου.

²⁸⁰ Επιστολή Προέδρου της Κυβερνήσεως προς τον Σχη Βρεττό στο Βελιγράδι, 17/12/1952.

²⁸¹ Επιστολή Μέγα Αυλάρχη προς τον Ταξχο Βρεττό στο Βελιγράδι, 22/10/1953.

²⁸² Επιστολή Προέδρου της Κυβερνήσεως προς τον Ταξχο Βρεττό στο Βελιγράδι, 12/1/1954.

²⁸³ Επιστολή Δκτη 1^{ης} Στρατιάς προς τον Ταξχο Βρεττό στο Βελιγράδι, 1/3/1954.

²⁸⁴ Ευχαριστήριες επιστολές της «Ενώσεως Οικογενειών Στρατού», 22/2/1955, της «Ελληνικής Μέριμνας», 8/6/1955 & 7/2/1956, της «Φανέλλας του Στρατιώτου», 28/2/1957, του «Ροταριανού Ομίλου Λαμίας» (χ.χ. 1957?), του «Ροταριανού Ομίλου Σερρών» 13/8/1958.

²⁸⁵ Επιστολή βουλευτή Σερρών Μητακίδη, 7/9/1956, βουλευτή Αθηνών Τούμπα, 10/9/1956 & 10/11/1956, βουλευτή Θεσσαλονίκης Θεμελή 16/4/1957.

²⁸⁶ Επιστολή Προέδρου της Κυβερνήσεως προς Χρήστον Παπαβασιλείου, Σέρρες, 12/11/1957.

αποστρατεία, αφού στο εξής τυγχάνει, αρχαιότερος ων, να υπηρετεί υπό τας διαταγάς του υψηλότερα στην ιεραρχία κειμένου Αντγου Καρδαμάκη.

Τις κρίσεις ανωτάτων Αξκών πλαισιώνουν μερικές εκατοντάδες άλλες, ανώτερων και κατώτερων, γεγονός που δεν περνά απαρατήρητο από την κοινή γνώμη και τη σχηματοποιούμενη τότε κεντρικά ελάσσονα αντιπολίτευση²⁸⁷. Ο τύπος έγραφε τότε:

«...την δημοσίευσιν των διαταγμάτων αποστρατείας 300 περίπου Αξιωματικών της Ξηράς, χωρίς να έχουν συμπληρώσει τον συντάξιμον χρόνον των 35 ετών...Η αυτεπάγγελτος αποστρατεία των Αξ/κών αποτελεί ΠΟΙΝΗΝ και μάλιστα από τας βαρυτέρας και ότι το βάρος πολλαπλασιάζεται όταν, κριθέντες με το αιτιολογικόν ότι, η περαιτέρω παραμονή των εις το Στράτευμα δεν προάγει το συμφέρον της υπηρεσίας. Ρίπτονται εις τους δρόμους νέοι ακόμη και εις ηλικίαν 40-50 ετών»²⁸⁸.

«Θλιβεραί διαπιστώσεις...268 αξιωματικοί απεστρατεύθησαν...περιλαμβάνονται άριστοι με δράσιν και ανωτέραν μόρφωσιν...πλέον των 2/3 εκ τούτων είναι ταγματάρχαι, λοχαγοί, υπολοχαγοί...ουδέποτε κατά το παρελθόν εσημειώθη τοιοούτον...Η εικών των αποστρατειών είναι σκληρά και δημιουργεί θλιβεράς σκέψεις διά το μέλλον.

Ως ανάγλυφον δείγμα του τρόπου κρίσεως των αξιωματικών αυτών, αναφέρεται το εξής παράδειγμα, που έφτασεν ήδη προ του Σ.Σ. (στρατιωτικού συντάκτη). Αξιωματικός εξάιρετος διά το ήθος του, την άκαμπτον εμμονήν εις τας πεποιθήσεις του και τον πατριωτισμόν του και με τελευταίαν πρότασιν προαγωγής κατ' εκλογήν...αποστρατεύεται επειδή δεν ήτο ως φαίνεται αρεστός»²⁸⁹.

«Διά του Νόμου 4058/59...η Κυβέρνησις προτείνει ορισμένας τροποποιήσεις, χωρίς όμως να λάβη οιαδήποτε πρόνοιαν διά τους θιγέντας Αξιωματικούς...Εκ της αδίκου αυτής συμπεριφοράς προς Αξιωματικούς υπηρετήσαντες με ζήλον την πατρίδα των εις τας πλέον δυσκόλους στιγμάς του εθνικού ημών βίου»²⁹⁰.

Ο **Αντγος ε.α. Βρεττός Επαμεινώνδας** θεωρείται ο ιδανικότερος για να προωθήσει το αίτημα της αποκατάστασης, απέναντι στη Δεξιά, που σχηματοποιείται αδρά στη δράση Καρδαμάκη, ιδιαίτερα μετά τις εκλογές του 1961 και την κήρυξη του Ανένδοτου. Όπως το δίνει ο Γεώργιος Παπανδρέου:

«Αμείλικτον κατηγορώ του Κέντρου κατά της βίας και της νοθείας. Αποκαλύπτων την κομματικήν δράσιν του Αρχηγού του Επιτελείου εδήλωσε “Κύριε Καρδαμάκη, είσθε ανάξιος ηγέτης του Στρατού”»²⁹¹.

Και αργότερα:

«Αρχηγός του Στρατού στρατηγός Καρδαμάκης και Α. Παναγόπουλος, Υπάλληλος γραφείων του κόμματος της Ε.Ρ.Ε. συνεργοί διά την έκδοσιν εκλογικών βιβλιαρίων των στρατιωτικών. Αλλά αυτό δεν είναι Κράτος, είναι Συμμορία»²⁹².

Ο Σύνδεσμος, όπως μπορεί κανείς να αντιληφθεί, θεωρούσε ότι αποτελεί πρωτοπορία της επικαιρότητας. Ο Βρεττός γίνεται επίτιμο μέλος του Συνδέσμου²⁹³ και τελικά αποδέχεται την προεδρεία του Συνδέσμου το 1963 με ανάθεση από το προϋπάρχον προεδρείο και παραμένει πρόεδρος στην υπόλοιπη ιστορία του συλλόγου, από το 1964 διορισμένη με πράξη Πρωτοδικείου²⁹⁴, όχι πάντα χωρίς διαφωνίες²⁹⁵. Παράλληλα, εκτίθεται ως υποψήφιος βουλευτής της Ε.Κ. στην ιδιαίτερή του πατρίδα, χωρίς να επιτύχει την εκλογή του στις εκλογές του 1963. Παράλληλα, τα 120 μόνιμα μέλη του Σ.Α.Α.Σ. αυξάνονται, μετά την

²⁸⁷ Τηλεγραφήματα υποστήριξης προς τον Σ.Α.Α.Σ. από τον Γεώργιο Παπανδρέου 29/4/1960, τον Σοφοκλή Βενιζέλο 27/4/1960, το Γεώργιο Γρίβα 23/4/1960, Ναυάρχου Τούμπα 28/4/1960, Σάββα Παπαπολίτη 2/5/1960, Αλέξανδρου Μπαλατζή 20/5/1960.

²⁸⁸ Το Βήμα 14/6/1960.

²⁸⁹ Εστία 22/6/1960.

²⁹⁰ Τα Νέα 29/8/1960.

²⁹¹ Το Βήμα 19/1/1962.

²⁹² Το Βήμα 27/2/1962.

²⁹³ Επιστολή Σ.Α.Α.Σ. προς Αντγο ε.α. Βρεττό 24/2/1963.

²⁹⁴ Αίτηση προς το Πρωτοδικείο Αθηνών 24/6/1964.

²⁹⁵ Επιστολή Υπτγου ε.α. Ψάλη Παναγιώτη 18/8/1964.

επικράτηση της Ε.Κ., σε 220, από ε.α. Αξκους που έκριναν ότι αποστρατεύθηκαν με βάση εσφαλμένες κρίσεις επί των στοιχείων των προσωπικών τους φακέλων.

Η Κυβέρνηση της Ε.Κ. αναπτερώνει τις ελπίδες του Σ.Α.Α.Σ..

«Η λύσις του “Αποτακτικού”, επί πλέον της επιτακτικής ανάγκης της επανορθώσεως αδικιών, θα δώσει εις τον Στρατόν το ζωογόνο αίμα, του οποίου αδικως, ανωμάλως και βιαίως εστερήθη»²⁹⁶.

Και αλλού:

«Η Ε.Κ., η οποία ευρίσκεται εις την αρχήν, έχει υποχρέωσιν διότι ανέλαβεν δέσμευσιν ενώπιον του λαού, να τακτοποιήση τας αδικίας του καραμανλικού κράτους...Μία από τας πρώτας επανορθώσεις αδικιών πρέπει να είναι αυτή που έγινε με σύστημα και εκδικητικήν μανίαν κατά των Αξιωματικών»²⁹⁷.

Μετά από εύλογη περίοδο χάριτος, ο Σύνδεσμος εντείνει τις ενέργειές του με κατάθεση Υπομνήματος²⁹⁸ και, μετά από 4 μήνες, νέου Υπομνήματος και επιστολής χαρακτηρισμένης ως «εμπιστευτικής» στον Πρόεδρο της Κυβέρνησης, τον Υ.ΕΘ.Α., τον Υπουργό Δικαιοσύνης και μια σειρά άλλων υπουργών²⁹⁹, όπου ετίθετο ξεκάθαρα πλέον το ζήτημα ότι τα μέλη του συνδέσμου αποστρατεύθηκαν για πολιτικούς λόγους, από τις κυβερνήσεις του Συναγερμού και της Ε.Ρ.Ε., «διά την πίστιν των εις τας αρχάς και τα ιδεώδη της Ενώσεως του Κέντρου». Όριζε δε ότι δεν ανήκαν στο Σύνδεσμο ε.α. Αξκοι, που εξήλθαν «εθελουσίως» του στρατεύματος ή που εξήλθαν επιτυχάνοντας «συμβιβασμούς» με την υπηρεσία, όπως πλεονεκτήματα οικονομικά και προαγωγών.

«Κατά την δεκαετίαν 1952-1963, ο Συναγερμός και η Ε.Ρ.Ε. εδημιούργησαν ζήτημα «αποτακτικόν». Επιζητούντα, τα κόμματα αυτά, να δημιουργήσουν κομματικόν στρατόν, έθεσαν υπό διαγωγόν και απεμάκρυναν, χωρίς δισταγμούς, κάθε στέλεχος δημοκρατικόν και έχον φρόνημα και κρίσιν ελευθέρου ανδρός, μη δεχόμενον να μεταβληθή εις όργανον κομματικών σκοπών.

Τούτο, όχι μόνον παρ’ ουδενός αμφισβητείται, αλλά και οι πολιτευταί της Ενώσεως Κέντρου, υφ’ οιανδήποτε μορφήν και αν απετέλουν την Αντιπολίτευσιν, κατά την ως άνω ενδεκαετίαν, δριμέως έψεξαν τας Κυβερνήσεις και υπεσχέθησαν εις τους αδικηθέντας αξιωματικούς την αποκατάστασίν των.

Δυστυχώς, καίτοι από έτους η Κυβέρνησις του Κέντρου διοικεί την Ελλάδα, ουδέν μέχρι τούδε εγένετο δια την θεραπείαν των, κατά των ανωτέρω αξιωματικών, αδικιών. Ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, εν τη επιγραμματική φράσει του, ότι το πρώτον έτος κατηναλώθη προ πάντων εις την εκκαθάρισιν των κακών της Ε.Ρ.Ε. και την προσαρμογήν, κατά δε το δεύτερον έτος θα αρχίση το έργον της δημιουργία, έδωσε τη βεβαιότητα εις τους “αποτάκτους” ότι και κατά το έτος αυτό τουλάχιστον θα πραγματοποιηθή η επανόρθωσις των κατ’ αυτών αδικιών».

Το Υπόμνημα, στη συνέχειά του, υπολόγιζε τους μέλλοντες να υποβάλλουν αίτηση σε 440 περίπου, εκ των οποίων 15 Αντγοι, 25 Υπτγοι και 40 Ταξχοι, από τους οποίους κρινόταν ότι η σταδιοδρομία διακόπηκε σε 250 περίπου. Επισημαινόταν δε ότι τα Συμβούλια κρίσεων θα έπρεπε να συσταθούν από ανώτατους Αξκους που συμμετείχαν στο «συμμοριτοπόλεμο» και, ως εκ τούτου, θα γνώριζαν τη δράση των κρινομένων, αλλά όχι αυτοί που συνεργάστηκαν με τις Κυβερνήσεις της Δεξιάς ή συμμετείχαν σε συμβούλια από το 1953, και είχαν συμβάλλει, με τη δυσμενή τους κρίση, σε αποστρατείες επανακρινομένων.

Το Γ.Ε.Σ. απαντά εγγράφοντας το ζήτημα στον πίνακα των υπό εξέτασιν ζητημάτων του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου τον Απρίλιο του 1965 όπου και «παγώνει».

Καθώς ο καιρός περνά, όμως, και καμιά κίνηση δεν διαφαίνεται από την πλευρά της πολιτικής ηγεσίας, παρά τις προσπάθειες των μελών του Δ.Σ. μέσω προσωπικών επαφών, υποστηρίζεται ότι ο Σύνδεσμος πρέπει να προχωρήσει σε νέα «αντιπροσωπευτική διαμαρτυρία»:

«Θα ηδυνόμην, μάλιστα, εις την προκειμένην περίπτωσιν, να επισημάνω ακόμη και την αναγκαιότητα καταθέσεως εκ μέρους των Συναδέλφων-Μελών του Συνδέσμου εις το Πολιτικόν

²⁹⁶ Ελευθερία 28/3/1963.

²⁹⁷ Το Βήμα 8/12/1963.

²⁹⁸ Υπόμνημα 10/6/1964.

²⁹⁹ Υπόμνημα 5/10/1964 και πίνακας αποδεκτών στο αντίγραφο της επιστολής στο αρχείο της Σ.Α.Α.Σ. και ημερομηνία 5/10/1964.

Γραφείον του κ. Προέδρου, απάντων των παρασήμων των, καταλλήλως συσκευασμένων, μετά των ονομάτων των. Μία τοιαύτη πράξις, φρονώ ότι θα επροκάλει – συντρεχόντων και των υπολοίπων γεγονότων – μέγαν θόρυβον εις το Πανελλήνιον, εις τρόπον ώστε να “συγκινηθή” επί τέλους η Κυβέρνησις του “Κράτους Δικαίου” και της “Αληθοῦς Δημοκρατίας”!

Είναι καιρός πλέον να αντιληφθώμεν ότι ενεπαίχθημεν και επροδόθημεν από τους “Μεγάλους Συμπαραστάτας” των ιατροδικαστών, υπέρ του δικαίου αγώνος μας και ότι τα ποικίλλα υπομνήματα, δημοσιεύσεις εις τον Τύπον, επερωτήσεις εις την Βουλήν, προσωπικαί επιστολαί προς τους Κεντρώους πολιτικούς έχουν τεθή εις τας “καλένδας”³⁰⁰.

Η κινητοποίηση επιτυγχάνει το ζητούμενο και, το αμέσως επόμενο διάστημα, είναι το πιο ακμαίο του Συνδέσμου, συμπίπτοντας, ωστόσο, με τα Ιουλιανά και την «αποστασία», που διόλου δεν τον αποσπούν από το στόχο του. Παρολαυτά, σε έναν, κατά το μάλλον, ρομαντικό κόσμο, στο Σύνδεσμο ετοιμάζονται, με κάθε φροντίδα, νέα Υπομνήματα και πρότυπα Σχεδίων Νόμου προς υποβολή στον Υ.ΕΘ.Α.³⁰¹:

1. «Διατάγματα αυτεπαγγέλτου αποστρατείας Αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, εκδοθέντα κατά το χρονικόν διάστημα 1952-1963 ακυρούνται αυτοδικαίως δυνάμει της παρούσης πράξεως.
2. Διατάγματα αποστρατείας κατόπιν «παραιτήσεως» Αξιωματικών του Στρατού Ξηράς, εκδοθέντα κατά το αυτό ως άνω χρονικόν διάστημα, ακυρούνται δυνάμει της παρούσης πράξεως».

Γίνεται, βέβαια, σαφές, ότι ένα τέτοιο διάταγμα θα αποτελούσε ιστορική τομή και, ακόμη κι αν δεν ανέτρεπε την ιεραρχία εντός του ελληνικού στρατεύματος, θα δημιουργούσε το προηγούμενο για την κρίση μιας ολόκληρης εποχής ως παράνομης και αυταρχικής, από απόψεως διοικητικής και πολιτικής, με τους ίδιους, όμως, πρωταγωνιστές και, πιθανότατα, απώτερες επιδράσεις και στο πολιτικό σύστημα, όπως δείχνει η μετέπειτα ιστορία.

Το νέο Υπόμνημα υποβάλλεται στις 10/10/1965:

«...εις την Κυβέρνησιν Εθνικής Ενότητος ης ο Πρόεδρος και τα ενεργά επίλεκτα μέλη προέρχονται πάντα εκ της Ε.Κ. και τα οποία έχουν υιοθετήση από μακρού την ανάγκην αποκαταστάσεως των αδικηθέντων αξιωματικών, εξαιτούμεθα όπως δοθή τώρα μία λύσις και θεραπευθή, ηθικώς τουλάχιστον επί του παρόντος, μία πυορροούσα πληγή...»

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝ

ήδη την λήψιν όχι μονομερούς μέτρου υπέρ των καταφανώς αδικηθέντων αξιωματικών ορισμένης πολιτικής μερίδος, αλλά ΔΙΑΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ, ασχέτως αν επωφεληθούν τούτου και τινες μη δυνάμενοι να θεωρηθούν αδικηθέντες...

Αποφασίζει:

2. Κατά παρέκκλισιν διατάξεων τινών του Ν.Δ. 4028/59 Περί Ιεραρχίας και προαγωγών, εγκρίνει όπως, αξιωματικοί διατελούντες εν αποστρατεία, απομακρυνθέντες του Στρατού μεταξύ 16/11/1952 και 30/12/1962, προαχθούν κατά ένα βαθμό μετά ταυτοχρόνου νέας αποστρατείας και νέου αποστρατευτικού βαθμού ή απονεμηθή εις αποστρατευτικούς μόνον βαθμός ή τίτλος ανωτάτης θέσεως ως κατωτέρω ορίζεται και εφ’ όσον προβλέπονται παρόμοιοι βαθμοί ενεργείας...»
3. Της παρούσης εξαιρούνται οι εξελθόντες:
 - i. Διά λόγους αντεθνικούς
 - ii. Λόγω εγκαταλείψεως θέσεως ή αφαιρέσεως Δ/σεως εις πολεμικάς περιόδους
 - iii. Διά πειθαρχικών συμβουλιών
 - iv. Κατόπιν ομαδικών ή ατομικών συμφωνιών ή συμβιβασμών μετά της υπηρεσίας...»³⁰².

Το υπόμνημα υπολόγιζε τους δικαιούχους σε 150-200 Αξκους, ενώ υπολόγιζε χονδρικά τη σχετική δαπάνη σε 4-5 εκατομμύρια δρχ. ετησίως.

Τελικώς, οι ασταθείς Κυβερνήσεις της περιόδου θα ικανοποιήσουν τον Σ.Α.Α.Σ. μόνο λεκτικά. Μήνα το μήνα, τα μέλη του Συνδέσμου συγκεντρώνουν υλικό από τις ημερήσιες αθηναϊκές εφημερίδες, από το οποίο πολύ μικρό μέρος είναι οι παραπάνω αναφορές, για να αλληλοπειθόνται ότι το ζήτημά τους «προχωρά». Ο Αντγος ε.α. Βρεττός δεν θα γίνει ποτέ ούτε βουλευτής, ούτε Επίτιμος Α/Γ.Ε.Σ., όπως εξαιτείτο.

³⁰⁰ Επιστολή Ταξχου ε.α. Βαρβαρίτη προς Πρόεδρο Σ.Α.Α.Σ. 13/6/1965.

³⁰¹ Επιστολές Ταξχου ε.α. Βαρβαρίτη προς Πρόεδρο Σ.Α.Α.Α. 11/10/1965, 17/12/1965.

³⁰² Αντίγραφο του Υπομνήματος 10/10/1965.

Δεδομένου δε και του γεγονότος ότι ούτε ο Γεώργιος Παπανδρέου κατάφερε να καταργήσει τον Ι.Δ.Ε.Α., στο Σύνδεσμο θα κοινοποιηθεί διαταγή του Γ.Ε.Σ., τον Ιούλιο του 1967, που όριζε την άμεση διάλυσή του, αφού το θέμα του θεωρείτο «κλειστόν» και η περαιτέρω δράση του «ως αντικείμενος προς την ισχύουσαν νομοθεσίαν»³⁰³. Μετά τη νέκρωση του Συνδέσμου ο Βρεττός θα αποστείλει Υπόμνημα και στην νόμιμη Ε.Ε.Α.Α.³⁰⁴, με την ευκαιρία συνεδρίασης Ανωτάτης Συντονιστικής Επιτροπής Αδικιών του παρελθόντος:

«Σήμερα όμως ότε την αρχήν κατέχει Επαναστατική Στρατιωτική Κυβέρνησις, θα ήτο δυνατόν να ληφθούν οριστικάί ρυθμιστικάί αποφάσεις εφ' όσον δεν επιφέρουν οικονομικάς ιδία αναστατώσεις, πράγμα όπερ μόνον μετά αρμόδιον έλεγχον είναι δυνατόν να εξακριβωθή».

Με λεπτομέρειες και διασαφηνίσεις, μετέφερε την αίσθησή του για τις «εξόφθαλμες» αδικίες, υπολόγιζε πόσο θα κόστιζε η αποκατάσταση και απέστειλε συνημμένα καταλόγους 200 ε.α. Αξκών. Ο καλός ηγέτωρ φαίνεται στον πόλεμο και μάχεται για τον σκοπό του «μέχρι τελευταίας ρανίδος της ζωοποιού του ενέργειας», όπως επαίρεται η στρατιωτική θυμοσοφία.

Είναι αμφίβολο, ωστόσο, ότι το Δ.Σ. της Ε.Ε.Α.Α., και μάλιστα την περίοδο της Χούντας, απασχόλησε περαιτέρω η άρση των αδικιών των Κυβερνήσεων της «επαράτου».

Β. Ε.Δ.Ε.Σ.ίτες

Μια άλλη εκδοχή πολιτικής πρακτικής, μετά την αναλυτική περιγραφή των αδικηθέντων αποστράτων του Κέντρου, αποτέλεσαν οι ε.α. Αξκοί του τακτικού στρατού, που ενεργοποιήθηκαν στον Ε.Δ.Ε.Σ.-Ε.Ο.Ε.Α. κατά την Κατοχή, την πρόιμη ή όπιμη περίοδό του, στη Δυτική Στερεά και Ήπειρο ή την Αττική, επιτυγχάνοντας, σχεδόν απόλυτα, την επανεισδοχή τους στις Ε.Δ. και τα Σ/Α μετά την απελευθέρωση και αποφεύγοντας την κατάταξή τους στους «λάθος» πίνακες. Τα επόμενα χρόνια, οι Ε.Δ.Ε.Σ.ίτες και οι άλλοι αξιωματικοί των εθνικών ομάδων αντίστασης θα αξιώσουν, χωρίς μεγάλη επιτυχία, την αναγνώριση των βαθμών που είχαν στα βουνά. Σε λίγους θα απονεμηθούν βαθμοί Αξκών και οι υπόλοιποι θα ονομαστούν Υπαξκοί. Δεν θα παραιτηθούν, ωστόσο, γιατί προέρχονται από αγροτικούς πληθυσμούς και ελπίζουν στην αστική τους αναβάθμιση.

Ο **Αντγος ε.α. σήμερα Καρούσος Γεώργιος**, πολεμιστής του Ε.Δ.Ε.Σ. και πολλά χρόνια αργότερα υπαρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α. Β', σημειώνει σήμερα:

«Δεν ήθελαν να υπάρχει αριθμός των επί Ζέρβα προερχομένων μέσα στη Σχολή, διότι είχε ήδη επανεγκαθιδρυθεί η βασιλεία στην Ελλάδα και οι Ζερβικοί θεωρούντο δημοκρατικά πρόσωπα και δεν έπρεπε. Έτσι, άλλωστε, αντιμετωπιστήκαμε μέχρι το τέλος. Οι Ζερβικοί θεωρούντο αντιβασιλικοί εκ προοιμίου και δεν ήθελαν, συνηγορούσης της ηγεσίας του στρατεύματος τότε, να περάσει ένας μεγάλος αριθμός στη Σχολή Ευελπίδων...Ξαναπολεμήσαμε. Δύσκολη η πιο πέρα δική μας επιλογή, γιατί δεν γνωρίζαμε τίποτα από την έξω κοινωνία. Και επειδή ακόμη το ψωμί ήταν δύσκολο να το βρει κανείς έξω, έμεινα, όπως και οι υπόλοιποι συμμαθητές μας και πορευτήκαμε στον Εμφύλιο, όπως το σύνολο του στρατού τότε, αντιπαραρασόμενοι προς τις δυνάμεις του Κ.Κ.»³⁰⁵.

³⁰³ Γ.Ε.Σ./1^ο Ε.Γ./Πα 457.2/72/608654/4.7.1967 Διαταγή.

³⁰⁴ Επιστολή και Υπόμνημα Αντγού Βρεττού προς Ε.Ε.Α.Α. 10/3/1971.

³⁰⁵ Κακαράς Α., ό.π., Τ. Α', σελ.352-353.

Ο Ταξχος ε.α. Πλούμης Δημήτριος³⁰⁶, Διευθύνων Σύμβουλος της Ε.Ε.Α.Α. το 1954, είναι ο Πρόεδρος του «Πανελληνίου Συνδέσμου Αδικηθέντων Πολεμιστών Αποστράτων Αξιωματικών» (Π.Σ.Α.Π.Α.Α.), που δημιουργείται στα μέσα της δεκαετίας του 1950 για να στεγάσει τους αποστρατευθέντες Αξκους, είτε επρόκειτο για αποφοίτους της Σ.Σ.Ε., που ενεπλάκησαν επί Κατοχής με τον Ε.Δ.Ε.Σ., είτε για απόφοιτους της Σχολής του Ζέρβα στο Τετράκωμο, που έγιναν δεκτοί και σταδιοδρόμησαν στον τακτικό στρατό και τα Σ/Α μετά το 1944 και ανέρχονταν σε καθόλου ευκαταφρόνητο αριθμό. Τα στελέχη του Ε.Δ.Ε.Σ., άλλωστε, ως επί το πλείστον, έλαβαν μέρος στον Εμφύλιο και άρχισαν να περνούν στην αποστρατεία από το 1949. Υπήρχε, ωστόσο, διαρκής και διάχυτη η προσδοκία ότι, στο νέο μετεμφυλιακό σκηνικό, οι Αξκοί που εμπράκτως απέδειξαν την «πίστη» τους στις κυβερνήσεις και τη βασιλεία, μετά το 1946, θα αντιμετωπιζόνταν επί ίσοις, πλέον, όροις με τους παλαιούς βασιλόφρονες, που κατέστειλαν το Κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου, που αξιοποιήθηκαν από την 4^η Αυγούστου ή την εξόριστη κυβέρνηση της Μ.Α..

Το προσωπικό αρχείο του Πλούμη αρκεί για μια αδρή ανασύσταση των πρακτικών του Συνδέσμου. Ο Πρόεδρός του είχε την οργανωτικότητα και την πρόνοια να συλλέγει οποιοδήποτε έγγραφο τον ενέπλεκε, όσο ήταν ε.ε.³⁰⁷, ή θα εξυπηρετούσε τους σκοπούς του Συνδέσμου, στη συνέχεια, να το αντιγράφει πολλαπλά και να δημιουργεί ευκολότερα αξιοποιήσιμες συλλογές.

Η Ζετία της αρχιστρατηγίας Παπάγου, 1949-1952, θεωρήθηκε από τους ε.α. Αξκους του Συνδέσμου, ως κατεξοχήν περίοδος αδικιών εις βάρος τους. Ο ίδιος ο Πλούμης, στο πεδίο της πολιτικής, υπήρξε, από τον καιρό του μεσοπολέμου, βενιζελικών πεποιθήσεων. Έλαβε μέρος στο κίνημα Εθνικής Αμύνης (1917), και ήταν προσωπικός φίλος του Νικολάου Πλαστήρα και του Σοφοκλή Βενιζέλου, είχε μάλιστα μνηθεί στο κίνημα του 1935. Όπως έγραφε η δικογραφία του, τότε, επρόκειτο για Αξκο:

«Εγνωσμένης μετά φανατισμού προσηλώσεως εις βενιζελοπλαστηρικὴν ιδεολογίαν. Εμπαθῆς και στασιαστικῆς ιδιοσυγκρασίας. Ανήκεν εις τον εν Λαρίση δρώντα στρατιωτικόν επαναστατικόν πυρήνα. Εγνώριζεν ότι θα εκραγῆ στασιαστικόν κίνημα, ἤτο απολύτως σύμφωνος προς τούτο, αλλά δεν φαίνεται να εἶχεν αναλάβει ωρισμένην εκ των προτέρων αποστολήν. Η Ι Μεραρχία προτείνει την απομάκρυνσίν του εκ του Στρατεύματος, διότι, οὔτε ενέπνεεν εμπιστοσύνην προ του Κινήματος εις την Διοίκησιν, οὔτε εμπνέει, οὔτε είναι δυνατόν να αποκτήσει την

³⁰⁶ Όπως προκύπτει από έγγραφο του προσωπικού του αρχείου, ο Ταξχος ε.α. Πλούμης Δημήτριος γεννήθηκε στην Αμπελακιώτισσα Ναυπακτίας το 1894 και ήταν αξιωματικός του Στρατού Ξηράς, προερχόμενος εξ εφέδρων και με φοίτηση στην Π.Σ.Υ., από την οποία είχε αποφοιτήσει και ο κατά 3 χρόνια μεγαλύτερός του Ναπολέων Ζέρβας. Πήρε μέρος σε όλους τους πολέμους από το 1917 ως το 1949 και ανέλαβε, στα τελευταία χρόνια της καριέρας του, διάφορες επιτελικές θέσεις. Στη διάρκεια της Κατοχής ήταν αρχηγός της Μυστικής Εθνικής Οργανώσεως Ναυπακτίας - Δωρίδος (Νοέμβριος 1942 - Ιούνιος 1943). Στις 30 Ιουνίου 1943 η οργάνωση υπάχθηκε στον Ε.Δ.Ε.Σ. και ο Πλούμης διορίστηκε από το Ζέρβα αρχηγός του Ε.Δ.Ε.Σ. νοτίου Ελλάδος (υπαρχηγεία στη Ναύπακτο και τη Δωρίδα) σε σύνδεσμο με την Ε.Κ.Κ.Α. Μετά τη διάλυση της τελευταίας κατέφυγε στην Πάτρα. Στις 7 Ιουνίου 1944 τον συνέλαβαν οι Γερμανοί και κρατήθηκε στο Χαϊδάρι έως τις 14 Σεπτεμβρίου 1944, όπου σειρά επισήμων μεταπολεμικών εγγράφων, που διατηρούσε στο αρχείο του αναφέρουν ότι βασανίστηκε. Στον Εμφύλιο Πόλεμο υπηρέτησε ως διοικητής της 42ας Ταξιαρχίας Πεζικού στη Βορειοδυτική Θεσσαλία με το βαθμό του Ταξχου (Ιανουάριος 1947 - Μάρτιος 1948). Από τη θέση αυτή διηύθυνε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή Κόζιακα και οργάνωσε τις τοπικές μονάδες Μ.Α.Υ.. Την περίοδο Μαρτίου 1948 - Ιουλίου 1949 ήταν βοηθός του Α΄ υπαρχηγού ΓΕΣ υπεύθυνος για την οργάνωση των Τ.Ε.Α.. Τον Ιούλιο του 1949 τέθηκε σε αυτεπάγγελτη αποστρατεία με το βαθμό του ταξίαρχου.

³⁰⁷ Για παράδειγμα, ο Ναπολέων Ζέρβας, Γενικός Αρχηγός των Ε.Ο.Ε.Α. Ε.Δ.Ε.Σ. είχε προμηθεύσει εξ αρχής (31/12/1944) τον Πλούμη με «Εκθεσιν» εξαιρετικά επαινετική και λεπτομερή, για τη δράση του στο Αρχηγείο Ν. Ελλάδος ενώ τον πρότεινε για ηθική αμοιβή. Ο Δκτης του Λόχου Εθνοφυλακής Ναυπάκτου Φαίδων Γκιζίκης πιστοποιούσε στις 23/6/1945 ότι το σπίτι του «ελεηλατήθη υπό ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ.», ο Βεντήρης σε επιθεώρηση την 13^η Δεκεμβρίου του 1947 του έπλεκε το εγκώμιο και ο Αντγος Γιαγτζής στις 31/5/1949 τον επαινούσε «διά το επιτευχθέν έργον της Ταξιαρχίας».

εμπιστοσύνη της Διοικήσεως, ως αδυνατών να προσαρμοστή στην κρατούσαν κατάστασιν και ότι ουδέν καλό δύναται να προέλθῃ ἐξ αὐτού»³⁰⁸.

Ἡ πλειοψηφία, ωστόσο, τῆς συγκροτηθείσας επιτροπῆς δὲν τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ στράτευμα. Ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσῃ, ὁμῶς, ὅποιος διατρέχει τὰ γραπτά του, δὲν ἔμεινε καθόλου ἀμέτοχος στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις.

«Ὅταν ὑπῆρέτουν εἰς τὸν Στρατὸν δις ἔγιναν ἀνακρίσεις ἐναντίον μου καὶ παρ' ὀλίγον νὰ παρεπεμπόμην τότε εἰς ἀνακριτικὸν συμβούλιον, διότι με ἐπιστολάς μου καὶ ἀνοικτὰ μου τηλεγραφήματα ἐζήτησα τότε ἀπὸ τοὺς φίλους μου καὶ συγγενεῖς μου τὴν κατὰ τὰς ἐκλογὰς υποστήριξίν Σας»,

ἔγραφε στὸν ἀποστάτη πρωθυπουργὸ καὶ «κουμπάρο» τοῦ Γεώργιου Ἀθανασιάδη-Νόβα στὶς 29 Νοεμβρίου τοῦ 1966.

Οἱ πολιτικὲς τοῦ ἀπόψεως, οἱ γνωριμίες καὶ ἡ προῖστορία τοῦ οδήγησαν τὸν Πλούμη, μετὰ τὴν ἀποστρατεία του, νὰ ἐκτεθεῖ ὡς υποψήφιος βουλευτῆς τῆς Ε.Π.Ε.Κ. στὴν Αἰτωλοακαρνανία (1950, 1951), με συνυποψήφιους τὸν Τχη ε.α. καὶ πρῶην ὑπουργὸ Μπουρδάρᾳ Γεώργιῳ καὶ τὸν μετέπειτα βουλευτὴ τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. Νίκο Παπαϊωάννου. Παρὰ τὴν ἀποτυχία του, οἱ ἐλπίδες τοῦ ἀναπετρώθηκαν ὅταν ἡ κυβέρνησις τῆς Ε.Π.Ε.Κ., συνέστησε, ὑπὸ τὸ Ὑ.ΕΘ.Α., τὸ 1952, Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Ἀντγους ε.α. Δράκο Μάρκο, Πιτσικὰ Ἰωάννη καὶ Δρομάζο Γεώργιῳ, ποῦ ἐξέτασε τὰ «παράπονα» τῶν ἀποστρατευθέντων Ἀξκῶν τῆς περιόδου 1949-1951, ἀποφαινόμενη ὅτι ὑπῆρχε χρεῖα συγκρότησις συμβουλίου γιὰ τοὺς αὐτεπαγγέλτως ἀποστρατευθέντες. Φυσικὰ, ἡ κυβέρνησις Παπάγου δὲν συγκρότησε στὴ συνέχεια κανένα συμβούλιο.

Ὁ Πλούμης ἐνεργοποιήθηκε καὶ ὡς στέλεχος τοῦ Κ.Φ. τοῦ Σοφοκλή Βενιζέλου καὶ μετέπειτα τῆς Ε.Κ.. Ἀπὸ τὴ Νέα Σμύρνη, ὅπου διέμενε, καὶ τὴ θέση τοῦ στὴν Ε.Ε.Α.Α., ἐν συνεχείᾳ δε καὶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Π.Σ.Α.Π.Α.Α., εἶχε ἢ ἐπεδίωκε νὰ ἔχει λόγο, ἢ, τουλάχιστον αὐτὴ τὴν ἐντύπωση δίνει ὁ ὄγκος τῆς ἀλληλογραφίας του με τὸ Ὑ.ΕΘ.Α., ἀπὸ τὴν ἓνα μεριά, καὶ ἀπλοῦς πολίτες τῆς περιφερείας τοῦ ἢ τοὺς ἀπανταχοῦ Αἰτωλοακαρνανίαν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὡς «μεσάζων» στὶς «ἀναγνωρίσεις» τῶν ἀντιστασιακῶν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς εἰσαγωγικῶν, τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ., ἀκόμη καὶ μετὰ πάροδο 20 ἢ 25 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσι. Ἡ ληφθεῖσα ἀλληλογραφία, μάλιστα, περιλαμβάνει ἀνθρώπους ποῦ δηλώνουν μακρινοὺς συγγενεῖς ἢ γνωστοὺς ἢ γνωστοὺς γνωστῶν, ποῦ ἐπιχειροῦν νὰ ὑπενθυμίσουν ἢ νὰ «ὑπενθυμίσουν» στὸν Πλούμη τὴ συμμετοχὴ τοὺς στὴν Ἀντίστασι, φέροντας τὶς μαρτυρίες τῶν ἀδελφῶν τοὺς ἢ κάποιων συγγωριανῶν τοὺς ποῦ, ἀτυχῶς, ἀπεβίωσαν. Ἐνας Αἰτωλὸς ὑπενωμοτάρχης, μάλιστα, ποῦ ὑπηρετοῦσε στα Τρίκαλα ὑπολόγιζε ὅτι τὰ συντάξιμά του χρόνια, λόγῳ ὀρίου ἡλικίας, δὲν θὰ τοῦ προσφέρουν ἐπαρκὴ σύνταξι, ὅποτε ἡ ἀναγνώρισις τῆς δράσεως τοῦ στὸν Ε.Δ.Ε.Σ. γιὰ μερικὸς μῆνες κρινόταν ἐξαιρετικὰ ἀναγκαῖα (!).

Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πλούμη ὑπάρχουν προσπάθειες ταξινόμησις σε ονομαστικοὺς πίνακες τοῦ Ἀρχηγείου τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. Ν. Ἑλλάδος (Ὑπαρχηγεία Ναυπάκτου καὶ Δωριδος) τῆς δράσεως μερικῶν ἑκατοντάδων ἀγωνιστῶν, ὁλόκληρων χωριῶν, ἀπὸ τὸν παπὰ καὶ τὸ χωροφύλακα μέχρι τὸν τελευταῖο χωρικὸ καὶ τσομπάνη, ποῦ τοῦ χρησίμευαν γιὰ διασταύρωσι στοιχείων καὶ μαρτυριῶν, ἀλλὰ καὶ σαν ὁδηγὸς χειρισμοῦ τῶν πολιτικῶν τοῦ πελατῶν. Αὐτὸ, φυσικὰ, δὲν τὸν ἐμπόδιζε ἀλλὰ μάλλον τὸν παρότρυνε νὰ διατηρεῖ προσωπικὲς καὶ οἰκογενειακὲς ἐπαφὲς με παλιούς τοῦ συμπολεμιστῆς ἢ συναδέλφους, ποῦ δὲν συνέπλεαν πολιτικά³⁰⁹.

Καὶ, βέβαια, τὸ Δ.Σ. τοῦ Συνδέσμου δὲν ἔμεινε ἀνενεργό, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἀνοδο τῆς Ε.Κ. στὴν ἐξουσία. Οἱ «πρωτοφανεῖς ἀδικίες τῆς Πολιτείας πρὸς τοὺς Πολεμιστὰς Ἀξιωματικοὺς τῆς» ὑπενθυμίζονταν σε ἐπισκέψεις γραφείων βουλευτῶν, με καταθέσεις ὑπομνημάτων καὶ ἐπίμονες ἐπιστολὲς στὴ σχετικὴ Διεύθυνσι τοῦ Ὑ.ΕΘ.Α., τὴ

³⁰⁸ Ἰδιόχειρο ἀντίγραφο τοῦ υπ' ἀριθμ. 61 (ἀριθμὸς ἐπετηρίδος) - Βιβλίον Ἀξιωματικῶν Πεζικοῦ ἀπὸ Συνταγματάρχου μέχρι Λοχαγού, σελ. 108^α, στὸ προσωπικὸ τοῦ ἀρχεῖο.

³⁰⁹ Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ὁ Α/Γ.Ε.Σ. Ἀντγος Γεννηματὰς Ἰωάννης, ποῦ, τὸ 1964, σε ἐπιστολὴ του, ἐπαινετικὴ γιὰ μελέτη του, τὸν ἀποκαλοῦσε «ὁδηγὸ καὶ διδάσκαλο», προσφωνώντας τὸν «ἀγαπητὸ καὶ φίλατο καὶ σεβαστό», Ἐπιστολὴ Α/Γ.Ε.Σ. πρὸς Ταξχο ε.α. Πλούμη Δημήτριον, 18/5/1964.

Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α.. Οι «παραστάσεις» που πραγματοποίησαν τους έδιναν μόνο αόριστες υποσχέσεις, με επίκεντρο τον ντόπιο βουλευτή και ποιητή του «γαργάλα τα, γαργάλα τα», σε βαθμό που ο Πλούμης τελικά να εκραγεί:

«Ο Διευθυντής του γραφείου Σας, επί ένα ολόκληρον δίμηνον, άλλοτε μεν διετείνεται ότι τα έχετε κρατήσει να τα διαβιβάσετε, άλλοτε ότι το σχέδιον της ενεργείας είναι προς δακτυλογράφησιν, άλλοτε ότι απουσιάζετε και θα το υπογράψητε όταν θα επανέλθητε κ.λ.π. κ.λ.π., διά να αποδειχθή μετά ένα δίμηνον ότι δεν είχε γίνη τίποτε απολύτως...Εξ αυτού και μόνο του καταστατικού καταφαίνεται και δικαιολογούνται πλήρως τα εύλογα παράπονα των κατοίκων της Επαρχίας μας Ναυπακτίας, οι οποίοι έχουν εκ μέρους Σας πλήρως εγκαταλειφθή εις την τύχην των, παρά τας προεκλογικάς Σας υποσχέσεις και αναμένουν τας προσεχείς εκλογάς διά να Σας πληρώσουν με το ίδιο νόμισμα»³¹⁰.

Οι κάτοικοι της Ναυπακτίας δεν μπόρεσαν να πληρώσουν με το ίδιο νόμισμα τον ποιητή, επιβεβαιώνοντας τη ρήση του Πλουτάρχου και του De Maistre ότι «αν ο Ύψιστος τιμωρεί ήδη στη ζωή τούτη, πρέπει τουλάχιστον να παραδεχθούμε ότι δεν βιάζεται ιδιαίτερα»³¹¹. Ο Π.Σ.Α.Π.Α.Α., ωστόσο, με το Ν.Δ. 179/1969³¹² δικαιώνεται απολύτως και ο αναγνωρισμένος αρχηγός της οργάνωσης Ταξχος ε.α. Πλούμης Δημήτριος καλείται από το Υ.ΕΘ.Α./Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α. να υποβάλλει ονομαστικές καταστάσεις 150 ατόμων³¹³. Η Χούντα, όχι μόνο μαστιγώνει τις εξελίξεις που πελαγοδρομούσαν επί χρόνια, μέσα από μια αρχηγοκεντρική και πελατειακή ομάδα, αλλά παραχωρεί και δικαιώματα κριτικής του μηχανισμού της. Ο Πλούμης ζητά επισταμένα αντίγραφα των «κατά παράβασιν των διατάξεων υποβληθεισών χαρτιών» από άλλους επίδοξους προς αναγνώρισιν αγωνιστές, «ανυπάρκτων οργανώσεων» ζητώντας να ελέγξει και ζητώντας «να διαταχθή το Γραφείον Εθνικής Αντιστάσεως να παράσχη τα αιτηθέντα στοιχεία»³¹⁴. Στην τελική επιτυχία του εγχειρήματος πρέπει να αναζητηθεί, πιθανώς, η αιτία ύπαρξης των αντιγράφων των πρακτικών ορκωμοσίας του Λγου (ΠΖ), τότε, Ζωιτάκη Γεωργίου και του Λγου (ΠΒ) Πατίλη Δημητρίου στον Ε.Δ.Ε.Σ. Ναυπάκτου, πλέον Αντιβασιλέως και Β' Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως, καθώς και οι πιστοποιήσεις για τη δράση τους από το Φεβρουάριο ως το Δεκέμβριο του 1943 και από τον Ιανουάριο του 1943 ως τον Ιούνιο του 1944 αντιστοιχώς.

Παρολαυτά, εν έτει 1982, το ιδιόχειρο βιογραφικό σημείωμα του Πλούμη τελείωνε με πολύ συγκεκριμένες λέξεις:

«Συμπέρασμα: Συνεχείς αγώνες μια ζωή ολόκληρη για τα ιδανικά της Δημοκρατίας...».

2.11. Εκμοντερνισμός των ε.α. Αξκων

Ολοκληρώνοντας τους «εναλλακτικούς» τύπους διεκδίκησης αμοιβών των ε.α. Αξκων, πρέπει να αναφερθεί ότι, την οκταετία Καραμανλή χαρακτήρισε η μερική αλλαγή πλευσης της κυρίαρχης Δεξιάς, που δηλώθηκε στο στρατό με την κατανόηση της σημασίας της επαγγελματικής κατάρτισης, της συγκεντρωτικής διοίκησης των κλάδων των Ε.Δ. από τον Υ.ΕΘ.Α. διά του Α/Γ.Ε.ΕΘ.Α., με την υποτιθέμενη προστασία του τελευταίου από κάθε πολιτική παρέμβαση και την καλλιέργεια μιας ορισμένης επαγγελματικής ηθικής. Δεν τίθεται θέμα «εκδημοκρατισμού» με τη σύγχρονη έννοια, αφού το παρασύνταγμα παραμένει ενεργό και οι υπέρμαχοι της συνωμοσιολογικής εθνοσωτήριας επιφυλακής και αναμόχλευσης του πάθους και του εμφυλιοπολεμικού μίσους προΐστανται στα επιτελεία και τις κεντρικές μονάδες, αλλά και στην πολιτική και κοινωνική ζωή, με τη δραστηριότητα Αξκων ε.α., όπως θα αναδειχθεί στην επόμενη παράγραφο.

Τίθεται, όμως, παράλληλα με το «όραμα» Καραμανλή για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, το ζήτημα του ισοζυγίου δύο κυρίως κατηγοριών Αξκων: του κοινωνικοπολιτικού ελληνικού παραδοσιακού προτύπου και του δυτικοτεχνοκρατικού στρατιωτικού προτύπου,

³¹⁰ Επιστολή Ταξχου ε.α. Πλούμη Δημητρίου προς βουλευτή Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα, 29/11/1966.

³¹¹ Κανελλόπουλος Παναγιώτης, *Ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος*, Αθήνα 1974, Τόμος Δ1, σελ. 515.

³¹² Νομοθετικό Διάταγμα 179/1969 «Περί Εθνικής Αντιστάσεως».

³¹³ Επιστολή Δντη Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α. Υπτγου Κοσμόπουλου Παναγιώτη προς τον Ταξχο ε.α. Πλούμη Δημήτριο, 26/1/1971.

³¹⁴ Επιστολή Ταξχου ε.α. Πλούμη Δημητρίου προς Δ.Ε.Π.Α.Θ.Α., 18/12/1971.

που μέλουν να χαρακτηρίσουν και τους ε.α. Αξικούς και την πολιτική τους παρουσία και αξιοποίηση, όπως θα αναδειχθεί στην επόμενη παράγραφο.

Στο πρώτο κατατάσσονται οι αξιωματικοί με «ηρωικές-αρχέγονες» απόψεις, με συστατικά ντόπιων κοινωνικών και πολιτιστικών αξιών, όπως η παλληκαριά, η λεβεντιά και το φιλότιμο. Στο δεύτερο οι «τεχνοκράτες», με συστατικά τεχνολόγου-διοικητικού-ειδικού. Από μελέτες στη διάρκεια της Χούντας διατυπώθηκε αργότερα η άποψη ότι ο ελληνικός στρατός παρέμενε σε ένα στάδιο «μικτό» με σταθερή κίνηση από τον «ηρωικό» στον «τεχνοκράτη» και υπερίσχυση των πρώτων στις μεγαλύτερες ηλικίες, άρα και στους ε.α.³¹⁵.

Άλλωστε, οι δαπάνες για την Εθνική Άμυνα, εκτός από τις δαπάνες για τις Ε.Δ και τα Σ/Α, τις στρατιωτικές συντάξεις και τις συντάξεις της Χ/Φ της ειρηνικής περιόδου περιλάμβαναν δαπάνες απαλλοτρίωσης στρατιωτικών χώρων, δαπάνες για τη συμμετοχή της χώρας στο Ν.Α.Τ.Ο. και έργα υποδομής με βάση υποχρεώσεις προς το τελευταίο και δαπάνες που δεν είχαν άμεση σχέση με τη συντήρηση των Ε.Δ. περιλαμβάνοντας αρκετά εκατομμύρια δραχμών:

- μισθοδοσία και περίθαλψη αξιωματικών πολεμικών καταστάσεων,
- μισθοδοσία και περίθαλψη αναπήρων,
- δαπάνες Κρατικής Υπηρεσίας Πληροφοριών,
- δαπάνες Στρατιωτικής Υπηρεσίας Κατασκευών και Έργων Ανασυγκροτήσεως,
- δαπάνες Υπηρεσίας Φάρων,
- δαπάνες Κρατικής Πλωτής Δεξαμενής,
- δαπάνες Εθνικής Μετεωρολογικής Υπηρεσίας,
- επιχορηγήσεις σε οργανισμούς (Υ.Ε.Ν.Ε.Δ., Ν.Ι.Μ.Τ.Σ., Α.Ο.Ο.Α. κλπ)³¹⁶.

Εκτός αυτών, η αφθονία του τεχνικού εξοπλισμού, που όφειλε (και οφείλει) να συντηρείται και στην ειρήνη, επέβαλλε τη συχνή τριβή των εφεδρών, μέχρι σημείου καθορισμού επαγγελματικού προσανατολισμού, κατά το γνωστό των μεταπολεμικών δεκαετιών «ειδικότης κηθείσα εν τω στρατεύματι», με, αποτέλεσμα, κατά μέσο όρο, 10.000 τεχνίτες αποδιδόμενους στην κοινωνία ανά κλάση και, εμμέσως, την αναγνωρισιμότητα και καταξίωση των εκπαιδευτών τους αξιωματικών:

- 95% των επαγγελματιών οδηγών αυτοκινήτων,
- 80% των χειριστών μηχανουργικών μηχανημάτων,
- 90% των τεχνιτών τηλεπικοινωνιών,
- το σύνολο των υπηρεσιών της Πολιτικής Αεροπορίας,
- ατμομηχανικοί και πετρελαιομηχανικοί, ηλεκτρολόγοι, ξυλουργοί, υδραυλικοί, σιδηρουργοί, οικοδόμοι, σχεδιαστές³¹⁷.

Εκτός αυτών, ιδιαίτερα μετά το 1944, το Μηχανικό του Σ.Ξ. ανέλαβε την κατασκευή εκατοντάδων χιλιομέτρων εθνικών οδών και την αποκατάσταση γεφυρών, όπως επέβαλλαν άλλωστε και οι συνθήκες εκστρατείας με τις συνεχιζόμενες επιχειρήσεις 1946-1949. Μετά το δεύτερο Γράμμο, μάλιστα, ο στρατός ανέλαβε μεγάλο μέρος της αποκατάστασης των «συμμοριοπλήκτων» περιοχών με μικρά εγχειοβελτιωτικά έργα, χωρίς, βέβαια, πάντα, κεντρική οργάνωση και πιο μακροπρόθεσμη πνοή. Η αναγνώριση αυτού του γεγονότος, αλλά και ο κατασκευαστικός οργασμός που έπρεπε να ακολουθήσει, σε οποιαδήποτε κατεύθυνση ανάπτυξης και αν ακολουθούνταν, οδήγησε στη συγκρότηση τον Απρίλιο του 1957 των τριών πρώτων Μικτών Ομάδων Μηχανημάτων Ανασυγκροτήσεως (Μ.Ο.Μ.Α.), που οργανώθηκαν την επόμενη χρονιά υπό τη Στρατιωτική Υπηρεσία Κατασκευής Έργων Ανασυγκροτήσεως (Σ.Υ.Κ.Ε.Α.).

Από την τελευταία πενταετία Καραμανλή μέχρι και αρκετά χρόνια μετά τη μεταπολίτευση, η εκάστοτε πολιτική ηγεσία του Υ.Ε.Θ.Α., που επέπτευε τις Μ.Ο.Μ.Α., οι οποίες αυξήθηκαν και διεσπάρησαν παντού στην Ελλάδα, δεν μπορούσε να αρνηθεί την ανάγκη τους και την αξία να γίνονται έργα σε βραχύ χρόνο, με μικρό κόστος, κινητοποιώντας με παραγγελίες την αγορά και την εμβρυϊκής μορφής ελληνική βιομηχανία, αλλά και τις

³¹⁵ Σμοκοβίτης Δ., ό.π., σελ.286-287.

³¹⁶ Σμοκοβίτης Δ., ό.π., σελ.128-129.

³¹⁷ Ό.π., σελ.142-143 & 171, αναλυτικοί πίνακες στις σελ.145-147.

εισαγωγές από τους δυτικούς και τις άμεσες επενδύσεις, που έφερναν εγγύτερα το γυμνό κεφάλαιο στην εκτελεστική δύναμη του σώματος των αξιωματικών και τη διοικητική αρχή των ε.α. συναδέλφων τους. Ακόμη κι αν τα αποτελέσματα ήταν ενίοτε ακαλαίσθητα ή τυποποιημένα, χαρακτηρίζοντας την εποχή της ανασυγκρότησης, την εποχή της ανάγκης, η Ελλάδα του 1950, του 1960, του 1970 και του 1980 σφραγίστηκε από αυτές τις πολιτικές πρακτικές³¹⁸.

2.12. Το διακυβευόμενο «τέλος εποχής»

Όσον αφορά στα νέα πολιτικά δεδομένα, μετά τις εκλογές του 1963, οι επιφανείς απόστρατοι της «επαράτου» εισπράττουν αντιστοίχως προς το διακυβευόμενο «τέλος εποχής». Είναι χαρακτηριστικό, όπως το θέτει ο Στυλιανός Παττακός, που θυμάται, χωρίς να ξεχνά να τηρεί ανωνυμίες, ότι:

«...εις το στόμα όλων ήτο το “κάτι δεν πάει καλά”, “κάτι πρέπει να γίνη”, “τι κάνει ο Στρατός”, “όχι πάλι εκλογές”, “όχι άλλο αίμα”. Κάποιαν ημέραν συνήντησα έναν Αντιστράτηγο ε.α. εις διάδρομον του Γ.Ε.Σ., ήτο γνωστός μου από την εποχήν του Κ/Σ πολέμου. Τον εχαιρέτησα. Μου είπε, μεμφομένος με: “Και σεις – εννοούσε ημάς τους εν ενεργεία – φουστάνια φοράτε;” Τον ηρώτησα: “Εσείς οι ανώτεροί μας, οι διδάσκαλοί μας, τι εφορούσατε;” Εκείνος συνέχισε: «Θα αφήσετε βρε να γίνουν αυτές οι εκλογές; Θα αφήσετε να αλληλοσφαγούμε; Θα αφήσετε τον Ανδρέα να παραδώση την Ελλάδα μας στο Παραπέτασμα” και άλλα πολλά, προσβλητικά, απειλητικά, απογοητευτικά και προκλητικά...»³¹⁹.

Μετά το Κίνημα της 21^{ης} Απριλίου, η σύγχρονη ελληνική ιστορία κατέγραψε το θλιβερό φαινόμενο ότι, ανάμεσα στους 12.000 περίπου αξιωματικούς του Σ.Ε., του Β.Ν. και της Ε.Β.Α., δε βρέθηκε ένας, έστω και τρελός, να αντισταθεί με τα όπλα. Ελάχιστοι, ελαχιστότατοι παραιτήθηκαν από το Β.Ν. και το Σ.Ε. και, επειδή, ισχύοντος του Στρατιωτικού Νόμου, απαγορεύονταν οι παραιτήσεις, αποτάχθηκαν³²⁰. Το Συμβούλιο της Επικρατείας συνέχισε να λειτουργεί, όπως και όλος ο μηχανισμός απονομής δικαιοσύνης, αφού προσαρμόστηκαν στη νέα κατάσταση. Έτσι, απορρίπτονται προσφυγές Αξκών κατά αποφάσεων για αποστρατεία τους με το απλό αιτιολογικό πως απαγορεύεται στους Αξκούς η προσφυγή εναντίον πράξεως της διοικήσεως για δυσμενείς κρίσεις³²¹. Με αυτόν τον τρόπο, η Χούντα αποστράτευσε 5 Αντγους και αντικατέστησε όλους τους διοικητές των μεγάλων μονάδων. Με το «πρώτο κύμα» εκκαθάρισης, τους πρώτους μήνες, 400-500 αξιωματικοί αποστρατεύτηκαν, κυρίως από τους βαθμούς Λγων-Τχων και από Σχη και πάνω³²².

Η δικτατορία προετοιμάζε άμεσα και την αποστράτευση μεγάλου αριθμού βασιλοφρόνων αξιωματικών, που δεν ένιωθε ότι ελέγχει απόλυτα. Αν ήθελαν να κάνουν κάτι τα Ανάκτορα έπρεπε να βιαστούν γιατί ο χρόνος ήταν περιορισμένος, αφού οι αποστρατείες θα πραγματοποιούνταν ως το τέλος Δεκεμβρίου του 1967. Το Κίνημα, τελικά, πραγματοποιήθηκε τη 13^η Δεκεμβρίου. Περιφρονώντας εν γένει την ιστορία των κινημάτων στην Ελλάδα, εφόσον δρούσαν πάντα από το κέντρο και θέσεις διοικητικής και οργανωτικής ισχύος, οι βασιλόφρονες κινηματίες δεν προσπάθησαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τις

³¹⁸ Ο.π., σελ.148-199. Αναλυτικοί πίνακες στις σελ.154-157.

³¹⁹ Παττακός Στ., 21^η Απριλίου 1967. *Διατί; Ποίοι; Πώς;*, Αθήναι 1996, σελ.101.

³²⁰ Παραδείγματα από το Β.Ν. στο Κακαράς Α., ό.π., Τ.Γ', σελ.124-145. Π.χ. ο Πλχης Τζανετάκης Τζανήμπεης παραιτείται προφορικά την 21^η Απριλίου 1967 στον τότε Α/ΓΕΝ Αντχο Εγκολφόπουλο «διότι ούτος κατετάγη εις το Β.Ν. και ωρκίσθη εις πολίτευμα Βασιλευομένης Δημοκρατίας». Ο Τζανετάκης θα κριθεί αποστρατευτέος τον Αύγουστο «δι' ουσιώδην έλλειψιν προσόντων. Ούτος πολιτικολογεί, γεγονός αποδεικνύον ότι δεν έχει ανωτέραν αντίληψιν περί των εκ του αξιώματός του απορρεουσών υποχρεώσεων και αφοσίωσιν και προσήλωσιν εις το στρατιωτικόν καθήκον. Δεν θεωρείται κατάλληλος διά την ενάσκησιν καθηκόντων του βαθμού του».

³²¹ Κακαράς Α., ό.π., Τ.Β', σελ.118-122.

³²² Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.1089, 1096-1097. Βλ. επίσης για το Β.Ν. Κακαράς Α., ό.π., Τ.Β', σελ.61-78, από τους πρώτους μήνες της επταετίας μέχρι τη μεταπολίτευση και την αποκατάστασή τους σε τρεις φάσεις (1975-1984-1995), με τις σχετικές ανακλύπτουσες απορίες για την «αντιστασιακότητα» κάθε περίπτωσης.

μεγάλες πόλεις Αθήνα και Θεσσαλονίκη, ή τουλάχιστον μόνο την τελευταία, κι έτσι απομονώθηκαν άμεσα στην Κομοτηνή, την Καβάλα και τη Λάρισα.

Με την de facto εκθρόνιση του βασιλιά, κατέβηκαν τα πορτραίτα του βασιλικού ζεύγους από τους τοίχους του «Πενταγώνου» και οι τρεις κορυφαίοι της Ε.Ε.Ν.Α. και της 21^{ης} Απριλίου, Παπαδόπουλος, Παττακός και Μακαρέζος αποστρατεύθηκαν, θέλοντας να κάνουν την «επαναστατική» κυβέρνηση πιο «πολιτική». Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, τον Αύγουστο του 1971, ο Παπαδόπουλος υποχρέωσε 8 πρώην μέλη της Διοικούσας Επιτροπής της Ε.Ε.Ν.Α. και τότε Γενικούς Γραμματείς υπουργείων να περάσουν στην αποστρατεία³²³. Ήταν η κίνηση που ανέτρεπε τις εσωτερικές ισορροπίες της χούντας και συμπληρώθηκε, το Μάρτιο του επόμενου έτους, με την αποστράτευση και αντικατάσταση του Αντιβασιλέως Ζωιτάκη από τον ίδιο τον Παπαδόπουλο. Ο Παπαδόπουλος έμενε πλέον Αντιβασιλεύς, πρωθυπουργός, Υ.ΕΘ.Α., ΥΠ.ΕΞ., Υπουργός Κυβερνητικής Πολιτικής, εκτελώντας συγχρόνως και καθήκοντα Προέδρου της «Βουλής»! Έτσι, από τους «ιστορικούς» ηγέτες της Ε.Ε.Ν.Α. παρέμειναν στο στρατό μόνο οι Σχες Λέκκας, Ιωαννίδης Δημήτριος, Ρουφογάλης και Καραμπέρης. Ο Παπαδόπουλος επεχείρησε, έτσι, να απαλλαγεί από τους υπόλοιπους μνηστήρες της εξουσίας, εκμεταλλευόμενος τις πολιτικές τους φιλοδοξίες. Αργότερα, οι περισσότεροι από τους αποστρατευθέντες ανέλαβαν υπουργεία.

Οι κατώτεροι, όμως, αξιωματικοί της χούντας, ως επί το πλείστον Λγοι και Τχες, καθώς και οι πιο «σκληροί» Σχες, συνέχιζαν να πιέζουν και να διαφωνούν με τους «παλιούς» της Ε.Ε.Ν.Α., θεωρώντας ότι τους έθελγε η «μεγάλη ζωή», ενώ είχαν συμφωνήσει να μείνουν όλοι τους απλοί και φτωχοί, γενόμενοι παράδειγμα για το λαό. Αργότερα, η, κατά Παπαδόπουλο, σεμνή και ακίνδυνη «Αρσακεία» Ιωαννίδης, θα αναλάμβανε σκιάδης επικεφαλής τη δεύτερης φάσης της «Επανάστασης».

Όσον αφορά στους επιφανείς ε.α. Αξκους της «καχεκτικής δημοκρατίας», ακολούθησαν, ακόμη μια φορά, τους νικητές. Ο **Αντγος ε.α. Γκίκας Σόλων**, για παράδειγμα, επίτιμος Α/Γ.Ε.Σ. και πρώην υπουργός Δημοσίων Έργων κυβερνήσεως Καραμανλή αρθρογραφούσε με τίτλο «Διατί θα ψηφίσω το Νέον Σύνταγμα» στο χουντικό «δημοψήφισμα» της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1968 υπογραμμίζοντας ευπειθώς:

«Η Επανάσταση, προϊόν αδηρίτου ανάγκης, διά να εμποδίση την κατολίσθησιν της χώρας εις το Σιδηρούν Παραπέτασμα, προσέφερε πραγματικήν υπηρεσίαν εις το Έθνος, υπηρεσίαν ήτις οφείλει να τυγχάνει γενικής αναγνωρίσεως»³²⁴.

Ο εναπομείνας, μάλιστα, εν ζωή και ομιλητικότατος αρχικινηματίας Παττακός, στα απομνημονεύματά του «δίνει» τον Γκίκα, συχνό επισκέπτη του «υπόστεγου», γιατί δεν τήρησε τα υπεσχημένα:

«Με επεσκέπετο κατά μήνα και μου έδιδε συμβουλές. Και με εβεβαίωνεν ότι δεν θα αντέδρα κατά της Κυβερνήσεώς μας εν όσω αυτή θα επίγαινε καλά και ότι θα με πληροφόρει όταν θα ήρχιζεν αντίδρασιν εναντίον αυτής. Αργότερον, αυτός ο ίδιος συνέβαλεν αποφασιστικώς εις την εκτόπισίν μας και εις την εν συνεχεία ποινικήν δίωξίν μας. Παρά ταύτα, όμως, μεγαλόψυχος ων, με εβεβαίωνεν ότι αι ταιλαιωφρίαι μας αυταί θα διήρκουν το πολύ δύο έτη. Ε, τι δύο, τι δεκαοκτώ!».

σε αντίθεση με τον συμμαθητή του στη Σ.Σ.Ε. Πανουργιά Πανουργιά, που, ενώ συμμεριζόταν γενικότερες ανησυχίες του, «μετά την επανάστασιν μετετράπη εις φοβερόν πολέμιον». Η σχετικότητα της προσωπικής θέσης και ευθύνης αναδεικνύεται από το γεγονός

³²³ Αυτοί ήταν οι Σχες Καρύδας Κωνσταντίνος, Αναστασόπουλος Ιωάννης, Μπαλόπουλος, Κωτσέλης Πέτρος, Γκαντώνας Νικόλαος, Λαδάς Ιωάννης, Μέξης Αντώνιος, Σταματελόπουλος, Παπαδόπουλος Κωνσταντίνος, ο Αγχης Ασλανίδης Κωνσταντίνος, ο Σμχος Παλαιολόγος, ο Ταξχος της Αεροπορίας και πρωτεργάτης της Δίκης των Αεροπόρων Σκαρμαλιωράκης και ο Πλχος Λαγωνίκας. Για την «εκμηδένιση των συνταγματαρχών βλ. Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.1117-1121, Ρούσσοσ Γ., ό.π., Τ. Ζ', σελ.612-613. Ο Ζωιτάκης «απολύθηκε» ενώ δεν είχε πολλές συμπάθειες στο στρατό, αποτέλεσε όμως τρόπον τινά συμβολικό όριο, γιατί έφερνε προσκόμματα στη νομοθετική ρύθμιση της κατάργησης των κοινωνικών φρονημάτων, που, για λόγους επικοινωνιακούς, είχε δρομολογήσει ο αρχιδικτάτορας, Γεροζήσης Τρ., ό.π., σελ.1128-1132.

³²⁴ Ελεύθερος Κόσμος 11/9/1968.

ότι στο κίνημα του Ι.Δ.Ε.Α. το 1951, ο Πανουργιάς ήταν υπέρμαχος, ενώ ο Α/ΓΕ.Σ. Γκίκας διατηρήθηκε νομιμόφρων³²⁵.

Η Χούντα ασχολήθηκε και με τη μάζα των ε.α. Αξκών, εμπλουτισμένων με τους νέους ανεπιθύμητους του καθεστώτος, επιφέροντας μεγάλες αλλαγές, ακόμη εν ισχύ, στην Ε.Ε.Α.Α.³²⁶. Το Ν.Δ. 1171/1972³²⁷, όρισε ότι η Ε.Ε.Α.Α., ο Σ.Α.Α.Β.Ν. και η Ε.Α.Α.Β.Α., «νομικά πρόσωπα λειτουργούντα κατά τας μέχρι τούδε ισχύουσας διατάξεις», θα αποτελούσαν στο εξής Ν.Π.Δ.Δ. με έδρα την Αθήνα, ονομαζόμενα στο εξής «**Ενώσεις Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού**» (Ε.Α.Α.Σ.), «**Ναυτικού**» (Ε.Α.Α.Ν.) και «**Αεροπορίας**» (Ε.Α.Α.Α.) αντιστοίχως και υπαγόμενα στην εποπτεία του Υ.ΕΘ.Α. διά των Γ.Ε.Σ., Γ.Ε.Ν. και Γ.Ε.Α.. Με απόφαση, μάλιστα, του Υπουργού θα μπορούσε να συγκροτηθεί Συντονιστικό Συμβούλιο από τους Προέδρους και τους Διευθύνοντες Συμβούλους των Ενώσεων, για να επιλαμβάνεται θεμάτων γενικότερου και κοινού ενδιαφέροντος.

Οι σκοποί ενοποιούνταν κατά το πρότυπο του αρχικού νόμου, με προσθήκη της έκφρασης της αλληλεγγύης με παροχή βοήθειας και περίθαλψης στα «λόγω εκτάκτων περιστατικών έχοντα ανάγκη μέλη των» και στα «έχοντα αρίστην επίδοσιν εν ταις σπουδαίς των τέκνα των οικονομικώς ασθενεστέρων μελών», μετά από αποφάσεις των Δ.Σ., καθώς και της μέριμνας για τη διατήρηση «αμειώτου του Εθνικού φρονήματος των μελών των και των μελών των οικογενειών τούτων».

Τακτικά μέλη θα αποτελούσαν στο εξής και οι απόστρατοι του Λ.Σ., ενώ, με ξεκάθαρη διάθεση αποκλεισμού τους, οριζόταν ότι οι υπαγόμενοι «εις τας πολεμικάς εν γένει καταστάσεις», καθώς και οι απότακτοι και οι διαγραφέντες από το Στέλεχος της Εφεδρείας, μετά από καταδίκη ή απόφαση Ανακριτικού Συμβουλίου, δεν θα είχαν θέση στις Ενώσεις. Τα κεντρικά Δ.Σ. σμικρύνονταν σε 7μελή, με τριετή θητεία, υποχρεωτική παρουσία απόστρατου της Χ/Φ και του Λ.Σ. στην Ε.Α.Α.Σ. και Ε.Α.Α.Ν. αντίστοιχα, αλλά και ενός εκ των Σωμάτων Ο και Σ/Δ. Η λεπτομερής οργάνωση και λειτουργία του Δ.Σ. και των εσωτερικών υπηρεσιών των Ενώσεων θα καθορίζονταν με Β.Δ. και νέο Κανονισμό, μετά από σύνταξή του από τα Δ.Σ. τους και σχετική πρόταση του Υ.ΕΘ.Α. εντός έτους³²⁸.

Δύο, όμως, ήταν οι διατάξεις, με τις οποίες η Χούντα ενίσχυσε τις Ενώσεις³²⁹. Επιμερίζοντας, καταρχήν, τους πόρους στο μέγιστο του 1% των μερισμάτων των μελών, όπως ίσχυε εξαρχής, αλλά και στο μέγιστο του 2% των ετησίων εισφορών των ε.ε. αξιωματικών και ανθυπασπιστών, μετά από εκάστοτε διυπουργικές αποφάσεις, δημιουργούνταν μια ικανότατη πηγή εσόδων. Κατά δεύτερο λόγο, με κοινές αποφάσεις Υ.ΕΘ.Α. και Οικονομικών, ορίζονταν αποζημιώσεις του Προέδρου και των μελών των Δ.Σ., καθώς και των επικεφαλής των εσωτερικών τμημάτων-υπηρεσιών, κατά συνεδρίαση και ως τεσσάρων μηνιαίως, δημιουργώντας κίνητρο συμμετοχής και τακτικότερης ενασχόλησης.

Με τον ίδιο νόμο της σύστασης των Ενώσεων, επαναλαμβανόταν ότι απαγορευόταν στους ασκούντες βιοποριστικό επάγγελμα η χρήση της ιδιότητας του απόστρατου Αξκου, μαζί με το δηλωτικό ή διαφημιστικό είδος του επαγγέλματός τους, με ποινή παράβασης φυλάκιση μέχρι 6 μηνών.

2.13. Μεταπολίτευση

³²⁵ Παττακός Στ., *ό.π.*, σελ.60, 75 & 123.

³²⁶ Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό ότι, με την ενδυνάμωση της συσσωμάτωσης σε μία Ένωση, των ε.α. Αξκών ασχολήθηκαν βασικά οι δικτατορίες της 4^{ης} Αυγούστου και της 21^{ης} Απριλίου.

³²⁷ Νομοθετικό Διάταγμα 1171.20/5/1972, Φ.Ε.Κ. 82.2/6/1972, Τεύχος Α' «Περί Ενώσεων Αποστράτων Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων».

³²⁸ Όπως ήδη αναφέρθηκε, τελικά ο Κανονισμός άλλαξε, με αρκετά διαφορετικούς όρους, το 1981.

³²⁹ Και σήμερα, ακόμη, στην Ε.Α.Α.Σ., μαζικότερη και συντηρητικότερη από τις τρεις κεντρικά ελεγχόμενες Ενώσεις, είναι διάχυτη η αίσθηση ότι η Χούντα, ή, κατ' άλλους η «επταετία», ή κατ' άλλους η «Επανάσταση» στήριξε τους απόστρατους αξιωματικούς, γι' αυτό και εκείνοι την εκτίμησαν. Χαρακτηριστική έκφραση είναι «τους αγκάλιασε και την αγκάλιασαν».

Η μεταπολίτευση εγκαινιάστηκε με την ανοχή και η «κατανόηση» της μεταβατικής κυβέρνησης Καραμανλή προς τους κινηματίες ήταν ευρεία. Ο «χρυσός γεφυροποιός» Υ.ΕΘ.Α. Αβέρωφ και ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης Γκίκας διακρίθηκαν σε αυτές, «κρατώντας ισορροπίες» και «αναγνωρίζοντας» τις συμβολές μερίδας πρώην κινηματιών στη μεταπολίτευση. Η Εθνική Οικουμενική Κυβέρνηση, όμως, αντί να επιβάλλει την επαναφορά στην ενέργεια όλων των αξιωματικών, που είχαν αποστρατευτεί, και ορισμένοι διωχθεί περαιτέρω, από τον Ιούλιο του 1965 ως τον Ιούλιο του 1974, για τα δημοκρατικά τους φρονήματα ή τις αντιδικτατορικές τους ενέργειες, με εξαίρεση, βέβαια, όσους είχαν καταληφθεί από το όριο ηλικίας ή συνεργάστηκαν με τη Χούντα μετά την αποστρατεία τους, επέλεγε προσεκτικά και επανέφερε τους βασιλόφρονες ή τους πολιτικούς φίλους του υπουργού! Με το Π.Δ. 519.26/7/1974 παραχωρήθηκε αμνηστία στη Χούντα και τους υπαίτιους της! Πέραν αυτού, ένα μήνα μετά την αλλαγή, ο Αβέρωφ ενέκρινε την προαγωγή του Ιωαννίδη σε Υπτογο!

Διατηρώντας, άλλωστε, τον Υπτογο ε.α. Γκιζίκη Φαίδωνα στην Προεδρεία της Δημοκρατίας μέχρι το Δεκέμβριο του 1974 και αναγνωρίζοντας τη συμβολή του στην αλλαγή, οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις διατήρησαν τη σύνταξη και τα προνόμια του ως πρώην Προέδρου στον ίδιο και κατόπιν στη χήρα του. Πρωτοτυπώντας διεθνώς, μόνο με τη Συντακτική Πράξη της 3/10/1974, Φ.Ε.Κ.277, Τεύχος Α΄ η αμνηστία ανακλήθηκε και η βουλή ψήφισε, μόλις τη 18^η Ιανουαρίου 1975 το Δ΄ Ψήφισμα, ως ποινικό νόμο με αναδρομική ισχύ, που τελικά φυλάκισε τους αρχικινηματίες. Η δίωξη, άλλωστε, των υπευθύνων της δικτατορίας ξεκίνησε χάρη σε πρωτοβουλίες απλών πολιτών, που κατέθεσαν μήνυση για παραβάσεις του Ποινικού Κώδικα, εξέγερση και προδοσία, οδηγώντας τους σε προφυλάκιση μόλις τον Ιανουάριο του 1975. Μέχρι το «Κίνημα της Πιτζάμας» του Φεβρουαρίου μόλις 62 είχαν κριθεί αποστρατευτέοι με βάση την εμπλοκή τους στην κατάλυση της Δημοκρατίας. Το κίνημα αυτό έγινε αφορμή να αποστρατευτούν άλλοι 141, που ήταν γνωστοί από τη δράση τους στην επταετία. Η ολιγοπία της πρώτης δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης ήταν τέτοια, ώστε ο αριθμός να μην ξεπεράσει ποτέ τους 203!

Ακόμη λιγότεροι, φυσικά, ήταν αυτοί που καθαιρέθηκαν. Οι αρχικινηματίες έγιναν απλοί στρατιώτες, τους αφαιρέθηκαν οι ηθικές αμοιβές της προηγούμενης καριέρας τους, τους στερήθηκαν τα πολιτικά δικαιώματα, η σύνταξη και η περίθαλψή τους ως αποστράτων και καταδικάστηκαν σε θάνατο, ποινή που μετετράπη σε ισόβια κάθειρξη³³⁰.

Ωστόσο,

«Κατά τον Camus, σύγχρονον Γάλλον συγγραφέα, δεξιόν το φρόνημα, νεκρόν ήδη: "...οι δεξιοί όλου του κόσμου, όταν κινδυνεύουν, εναποθέτουν τας ελπίδας των εις τον Θεόν ή εις τον Βασιλέα ή εις τον Στρατηγόν". Έπρεπε να προσέθετεν: Όταν τους σώζη ο Θεός τον σταυρώνουν. Όταν τους σώζη ο Βασιλεύς, τον εκθρονίζουν. Όταν τους σώζη ο Στρατηγός, τον θανατώνουν. Και όταν τους σώζη ο «Λοχίας»-Συνταγματάρχης, η Ελληνική «Δεξιά» καταδικάζει εις θάνατον τους «Συνταγματάρχας» που την έσωσαν»³³¹.

Όπως μεταφέρει ο Κακαράς, που αποτάχθηκε και φυλακίστηκε στη Χούντα, πρόθεση υπήρξε:

«...να "ξεμουτρώσει" ο στρατός και να ξαναβρεί τον προσανατολισμό του...Η καραμανλική επείκεια αποβλέπει στο να εξασφαλιστεί η υποταγή και η αφοσίωση του στρατού στο κόμμα που κυβερνάει και στις κοινωνικές δυνάμεις που εκφράζονται με το κόμμα αυτό...Πρόκειται δηλαδή για μια ανανέωση της πατροπαράδοτης πολιτικής του ελληνικού κατεστημένου απέναντι στο Στρατό, της πολιτικής ιδιοποίησης και εκφεουδαρχισμού του Στρατού, προς όφελος της ομάδας στην εξουσία»³³².

Αλλά, πέρα από τη θεωρία και τις εκατέρωθεν ηθικολογίες, αυτό που τραυματίζει τη Δεξιά του Στρατού είναι το «χτίσιμο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. μέσα στο κράτος»³³³. Η «ταμπακιέρα»,

³³⁰ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.1227-1242, Παττακός Στ., *ό.π.*, σελ.208. Λόγω ανηκέστου βλάβης της υγείας του ο Παττακός νοσηλεύεται «οίκου» από το 1991, με δικαστική απόφαση που ανανεώνεται ανά 5μηνο.

³³¹ Παττακός Στ., *ό.π.*, σελ.27.

³³² Κακαράς Α., *ό.π.*, Τ.Β΄, σελ.319-320.

³³³ Πανταζόπουλος Ανδρέας, *Με τους πολίτες κατά του λαού*, Αθήνα 2006, σελ.22.

όπως συνηθίζει να αποκαλείται, είναι οι από παρθενογένεση απόστρατοι «πρασινοφρουροί», οι κάθε είδους αντιστασιακοί, που εξαργυρώνουν το προσωπικό τους κεφάλαιο, χωρίς ποτέ να αποκλείονται και οι ειλικρινείς ή σεμνοί, που αρκούνται στην αναγνώρισή τους από τη Δημοκρατία:

«Όταν edικάζοντο ηρνούντο την κατηγορία του συνωμότου...Από τον Οκτώβριο του 1981 και μέχρι σήμερα, εμφανίζουν εαυτούς ως ήρωας της Α.Σ.Π.Ι.Δ.Α.ϊκής εποχής...Μερικοί εξ αυτών ημειφθησαν πλουσιοπαρόχως αναλαμβάνοντας υψηλές και παχυλώς αμειβομένες θέσεις: Υπουργοί, Υφυπουργοί, Γενικοί Γραμματείς Υπουργείων, Βουλευταί «λίστες», Νομάρχαι, Διοικηταί Δ.Ε.Κ.Ο., κλπ. Ευάριθμοι εξ αυτών, καβαλλήσαντες το καλάμι, εκλαμβάνουν τούτο ως Πήγασον, τον οποίον σπηρουνίζουν προσπαθώντας να ανέβουν εις τα σύννεφα...Άλλοτε, ημείς οι εις το ένδοξον Όπλον του Ιππικού ανήκοντες ελέγομεν ότι: «το πιο ατίθασο άλογο είναι το καλαμάκι». Αποδεδειγμένως δε, όποιος το καβαλλάει, πέφτει και τσακίζεται»³³⁴.

Απομακρυνόμενοι από τα στενά συντεχνιακά ζητήματα, ανάγκη ιδιαίτερης μνείας έχει ένα μοναδικό γεγονός, που αγκαλιάζει ολόκληρη την κοινωνία και αφαιρεί το ισχυρότερο όπλο, από το μονοπώλιο της εθνικής αξιοπρέπειας των ελλήνων ε.α. Αζκων. Μόλις το καλοκαίρι του 1982 ψηφίστηκε ο νόμος³³⁵ που αναγνώριζε επίσημα το Ε.Α.Μ., τον Ε.Λ.Α.Σ., την Εθνική Αλληλεγγύη και την Ε.Π.Ο.Ν. ως οργανώσεις της Εθνικής Αντίστασης, καταργώντας τα χουντικά διατάγματα, βάσει των οποίων η δράση στα Τ/Α θεωρούνταν αντιστασιακή δράση. Η τότε αξιωματική αντιπολίτευση (Νέα Δημοκρατία) αποχώρησε, πλην Παναγιώτη Κανελλόπουλου, από την αίθουσα συνεδριάσεων της Βουλής, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την «αναμόχλευση παθών», που δίνει «συγχωροχάρτι στο Κ.Κ.Ε.» και διασπά την ενότητα του Έθνους»³³⁶.

Οι ε.α. Αζκοι, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, δεν κατανόησαν ποτέ το πνεύμα αυτού του νόμου. Εν έτει 2008, ιδού η αλληλογραφία 92χρονου Ταξχου ε.α. με την Εθνική Ηχώ, όργανο της μεταπολιτευτικής Ε.Α.Α.Σ., για το θέμα:

«(τα εθνοδιχαστικά και αντιχριστιανικά -πάντως αρχιερατικά- μνημόσυνα που ετέλεσε η ΕΑΑΣ στον Γράμμο και στο Βίτσι) είναι παράνομα γιατί παραβαίνουν τους σχετικούς νόμους των κυβερνήσεων Α. Παπανδρέου το 1982 και Τζανετάκη το 1989 και εθνοδιχαστικά γιατί επιδιώκουν να νεκραναστήσουν το αιμοβόρο μίσος που επικρατούσε στις δύο παρατάξεις του λαού στον εμφύλιο πόλεμο 1946-49. Δεν ετελούντο ως παράνομα επί 15 χρόνια 1982-1997. Τα επανέφερε η Ε.Α.Α.Σ. το 1996-2007 με πρόεδρο τον Αντγο Καλεντερίδη και τα συνεχίζει ο Αντγος Κοράκης. Αντικατέστησε την αρετή της πειθαρχίας με την κακία της παρανομίας. Ίσως η Ε.Α.Α.Σ. να επιπλήξει με εθναρχική αυστηρότητα στην εφημερίδα της όλες τις πολιτειακές, πολιτικές και τοπικές Αρχές επειδή δεν παρέστησαν αν και εκλήθησαν. Δεν μετέχει ο λαός και κανένα ΜΜΕ δεν παρίσταται»³³⁷.

Και αργότερα, εφόσον διαπίστωσε ότι ομιλούσε εις ώτα μη ακουώντων:

«Το εκάστοτε Δ.Σ./ΕΑΑΣ, με προέδρους τους Αντγους ε.α. Καλεντερίδη και Κοράκη έχει περιπέσει στα εξής βαριά λάθη τα οποία κατήγγειλα την 1/12/2001: α) Βοήθησε, αντί να αντιδράσει σφόδρα, στο να τιμηθεί ο απόλεμος Στρατάρχη (;) Παπάγος με τη μεγαλύτερη πολεμική τιμή του έφιππου ανδριάντα. β) Τελεί κάθε τέλος Αυγούστου τα παράνομα και μονομερή αρχιερατικά διχαστικά μνημόσυνα σε Γράμμο-Βίτσι χωρίς λαϊκή συμμετοχή και με επιδίωξη: να διατηρείται το κατά τον Εμφύλιο 1946-49 αδελφοκτόνο μίσος ενώ έχουν περάσει 59 χρόνια από τη λήξη του και γ) Παντελώς ανόητα προσπάθησε να υψώσει τον Παπάγο σε ιδρυτή πόλεως! Το Δ.Σ./ΕΑΑΣ την 1/3/2002 με κάλεσε με εξώδικο να ανακαλέσω τις απόψεις μου αυτές απειλώντας με δικαστήρια στα οποία δεν κατέφυγε και έτσι απέφυγε τον εξευτελισμό. Παρουσιάζεται ως θεσμικός εκπρόσωπος των αποστράτων ενώ στις ανά τριετία εκλογές μετέχουν μόνο το 1/4 περίπου των ψηφοφόρων. Με τα αναφερθέντα αχαρακτήριστα λάθη του ζητά ένωση; ... Με σεβασμό ζητώ: α) από τον υπουργό Εθνικής Άμυνας να απαγορεύσει την τέλεση τον ερχόμενο Αύγουστο 2009 των παράνομων εθνοδιχαστικών μνημοσύνων σε Γράμμο-Βίτσι και β) από το υπουργείο Δικαιοσύνης να διατάξει τη διόρθωση της επιγραφής στον έφιππο ανδριάντα του στρατάρχη Παπάγου που χαρακτηρίζει εθνικό πόλεμο την περίοδο της δεύτερης αρχιστρατηγίας του (20/1-30/8/49), ενώ ήταν εμφύλιος ως ορίζει ο νόμος 1863/89 "Άρση συνεπειών Εμφυλίου Πολέμου 1946-49"».

³³⁴ Παττακός Στ., ό.π., σελ.25.

³³⁵ Ν.1285/20-9-1982, Φ.Ε.Κ. 115/1982, Τεύχος Α΄.

³³⁶ Κωστόπουλος Τ., ό.π., σελ.158-159.

³³⁷ Ευάγγελος Κυπριωτάκης, Ταξχος (ΠΖ) ε.α., Ελευθεροτυπία 8/10/2008.

Τα χρόνια της μεταπολίτευσης συστάθηκαν μερικές δεκάδες Συνδέσμων πανελληνίως, κυρίως, βέβαια, στις μεγάλες πόλεις, εξυπηρετώντας πολλαπλές ανάγκες των νεότερων αποστράτων. Όπως γράφει και ο Κακαράς:

«Ο σκοπός και της ομαδοποίησης των εν ενεργεία αλλά και των ενώσεων/συλλόγων των αποστράτων δεν διαφέρει σε τίποτα από όλες τις ανάλογες των υπολοίπων εργαζομένων. Είναι η αλληλοϋποστήριξη, η διεκδίκηση των δικαιωμάτων, οι κοινωνικές και άλλες εκδηλώσεις, η σύσφιξη σχέσεων, η ανάγκη να βρίσκονται άνθρωποι με κοινές αναμνήσεις. Για τα σωματεία του Ναυτικού προστίθενται και ως στόχοι/σκοποί «η προβολή της ιστορίας των παραδόσεων, του έργου του Π.Ν. ως και της Θαλασσίας Ισχύος του Έθνους», που συναντάμε στο Καταστατικό π.χ. του Συνδέσμου Αποστράτων Αποφοίτων Σ.Ν.Δ.»³³⁸.

Συσχετιζόμενος άμεσα, ο απόστρατος αξιωματικός, με το κύρος και την ισχύ του ενεργού στρατού, απώλεσε σταδιακά, μετά το 1974, τα περισσότερα από τα διακριτικά κοινωνικά και ιδεολογικά γνωρίσματα και τις ιδιαίτερες «κατακτήσεις» του, προσομοιάζοντας περισσότερο με τον μέσο συνταξιούχο του δημοσίου. Οι νέοι Σύνδεσμοι που, είτε φιλοξενούνται άμεσα από τις κεντρικές Ενώσεις, είτε πραγματοποιούν τις δραστηριότητές τους σε Λέσχες Αξιωματικών, είτε στεγάζονται ανεξάρτητα σε μισθωμένα γραφεία, του κέντρου κυρίως της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, αδρά και επιγραμματικά, δημιουργούνται με σκοπούς:

- κοινωνικούς, μεταξύ φίλων και συμμαθητών, ως λέσχες-καφενεία ενάντια στη μοναξιά της πόλης και την ανία της σύνταξης, για πραγματοποίηση εκδρομών, συνεστιάσεων, εορτών, εθελοντικών αιμοδοσιών, ερασιτεχνικών αγώνων ποδοσφαίρου κλπ. Τέτοιοι είναι οι Σύνδεσμοι Αποφοίτων κυρίως της Σ.Σ.Ε. όλων των μεταπολεμικών χρόνων, όπως π.χ. των 1947, 1950, 1968, 1971, 1974 και άλλοι. Όπως είναι λογικό, οι σύνδεσμοι αυτοί ακολουθούν τη βιολογική φθορά και «έρχονται και παρέρχονται»³³⁹. Συναποτελούν τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Αποστράτων Αξιωματικών των Τάξεων, τυπική κεντρική οργανωτική δομή, που περισσότερο εξυπηρετεί την οριζόντια ενημέρωση και μια γενικότερη ομογενοποιητική επαφή.
- και, φυσικά, ο νεότερος, Σύνδεσμος Πολεμιστών ΕΛ.ΔΥ.Κ..
- μεταξύ πρώην συναδέλφων του ίδιου όπλου ή σώματος, όπου κυριαρχούν οι διαθέσεις για ενασχόληση και εκσυγχρονισμό στην σχετική τους επιστήμη του πολέμου ή της άμυνας, σε τεχνολογικό ή επίπεδο διοικητικό και οργανωτικό, όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς φυλλομετρώντας τις πολλές εφημερίδες ή περιοδικά, που εκδίδουν από διμηνιαίως ως τριμηνιαίως οι περισσότεροι εξ αυτών, υπερασπιζόμενοι την χρησιμότητα του σώματος ή όπλου τους και ενημερώνοντας τα μέλη και φίλους για τις νεότερες εξελίξεις. Δεν λείπουν, βέβαια, και οι κοινωνικές δραστηριότητες που περιγράφτηκαν στην προηγούμενη παράγραφο. Τέτοιοι είναι οι Σύνδεσμοι Αποστράτων του Μηχανικού, του Σώματος Εφοδιασμού-Μεταφορών, του Τεχνικού, του Πυροβολικού, των Τεθωρακισμένων και άλλοι.
- ιδεολογικούς και εθνικούς, όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι, θέλοντας να συμβάλλουν με διαλέξεις, παρουσιάσεις βιβλίων, εκθέσεις, σεμινάρια και άλλες δραστηριότητες, με τις γνώσεις και τις υπόλοιπες δυνάμεις τους, στην ενημέρωση των αποστράτων και του στρατιωτικού προσωπικού, αλλά και, με τη σύμπραξη μη αποστράτων στους Σύνδεσμούς, του ευρύτερου κοινού για ζητήματα που αφορούν εθνικά, κοινωνικά και

³³⁸ Κακαράς Α., ό.π., Τ.Α', σελ.571-572.

³³⁹ Η ιεραρχική πυραμίδα είναι η βάση πάνω στην οποία δομούνται οι Ε.Δ., επιτρέποντας τη διοίκηση και την άσκηση ελέγχου. Από τα χρόνια της φοίτησης στη σχολή οικοδομείται η σχέση ανωτέρου και κατωτέρου, που διατηρείται μέχρι και στην αποστρατεία. Άλλωστε, το ρητό «η οικειότητα τάφος της διοικήσεως» επιβιώνει, που δεν χαρακτηρίζει μόνο τη σχέση μονίμου-εφέδρου, αλλά και τη σχέση μεταξύ αξιωματικών. «Ο κατώτερος θα προσφωνεί πάντα στον πληθυντικό τον «ανώτερο», όποια κι αν είναι η εξέλιξή τους, από όποιο βαθμό κι αν αποστρατεύθηκαν», συμφωνεί ο Κακαράς, ό.π., Τ.Α', σελ.298. Λογικό είναι, λοιπόν, να αναζητείται στην αποστρατεία ένας χώρος οικειότητας μεταξύ ομοιοβάθμων και συμμαθητών, που χάνει, όμως, λόγω τρυφηλότητας και «νοσταλγίας της νεότητας» κάθε δυνατότητα διαπραγμάτευσης, ως πιθανή ομάδα πίεσης.

πολιτικά θέματα. Τέτοιους Συνδέσμους, με διαφορετικούς προσανατολισμούς, αποτελούν ο Σύνδεσμος Επιτελών Σχολής Εθνικής Άμυνας και η Κίνηση για την Εθνική Άμυνα. Στην ίδια ομάδα τοποθετείται και ο Σύνδεσμος «Φίλοι του Πολιτισμού», με μέλη απόστρατους, στη Θεσσαλονίκη, που συνεργάζεται με τη Σ.Φ.Ε.Β.Α., αναλαμβάνοντας φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας στην Κορυτσά³⁴⁰.

- άσκησης πίεσης, διά της εκπροσώπησης ομάδων. Στο γράφοντα δόθηκε πολλάκις η απάντηση:

«Εμένα με ψήφισαν, αυτοί (της Ε.Α.Α.Σ.) είναι διορισμένοι»,

που δε συμβαδίζει, βέβαια, με ριζοσπαστικές συνδικαλιστικές, αλλά πελατειακές διεκδικήσεις, ενίοτε δε αντιελιτίστικης διάθεσης. Πρόκειται, ωστόσο, για ομάδες που, όσο μεγαλύτερες και όσο πιο ομοιογενείς, πιθανόν, είναι, τόσο ισχυρότερο είναι και το διαπραγματευτικό τους χαρτί απέναντι στην πελατειακή διάσταση της πολιτικής, καθιστώντας τους εκλεγμένους «παράγοντες» των Συνδέσμων τακτικούς συνομιλητές της τοπικής εξουσίας (πολιτευτών, βουλευτών, τοπικής αυτοδιοίκησης) και ενίοτε και της κεντρικότερης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, με αυτές τις παραμέτρους, δεν είναι δόκιμο να δοθούν³⁴¹.

³⁴⁰ «Η ελληνική γλώσσα να γίνει επίσημη γλώσσα των Βαλκανίων και οι Απόστρατοι πρέπει να συμβάλλουν στη διάδοση-εκμάθησή της», Φλόγα της Μακεδονίας, Ιανουάριος-Φεβρουάριος & Μάρτιος-Απρίλιος 2006. Η Σ.Φ.Ε.Β.Α. (Συντονιστική Φοιτητική Ένωση Βορειοηπειρωτικού Αγώνα), τελώντας υπό την αιγίδα του Αγίου Δρυνουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης, άνοιξε, τα τελευταία 14 χρόνια, 80 φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας σε όλη την Αλβανία. Επικεφαλής του Συνδέσμου είναι ο Αντγος ε.α. Πολυμερόπουλος Γεώργιος. Συστάθηκε επίσης «Επιτροπή Τιμών των Πεσόντων Αξκών», που ενεργοποιείται σε πρωτοβουλίες αναζήτησης αγνώστων τάφων και, κυριολεκτικά, οστών, σε τόπους όπου έγιναν πολύνεκρες μάχες. Με τη συνεργασία, μάλιστα, του ΥΠ.ΕΞ., του Υ.ΕΘ.Α. και της Αρχιεπισκοπής Αλβανίας εγκαινιάστηκε την 28^η Οκτωβρίου 1999, νεκροταφείο στους Βουλιάρατες, χωριό μεταξύ Κακαβιάς και Αργυροκάστρου με 60 τάφους, ενώ γίνονται προσπάθειες να δημιουργηθούν αντίστοιχα νεκροταφεία στην Κλεισούρα και την Κορυτσά. Μυτιληναίος Ιωάννης, Αντγος ε.α., Εθνική Ηχώ, Νοέμβριος 2004.

³⁴¹ Ταπεινή γνώμη του γράφοντος, από τη μικρή του περιδιάβαση στο χώρο, είναι ότι, όλοι οι Σύνδεσμοι αποτελούν, σε κάποιο βαθμό, πυρήνες μικροπολιτικής και, μάλιστα, πλην ελαχίστων περιπτώσεων Προέδρων Δ.Σ., που έχουν «δουλέψει» το λόγο τους και την κινησιολογία τους, αναζητώντας κάποιο «χάρισμα», ο ερασιτεχνισμός, η αδυναμία κρίσης και κριτικής και προσαρμογής στον ιδιωτικό μετά την αποστρατεία βίο τους είναι περισσότερο από έκδηλη. Θα έλεγε κανείς ότι, ασκούν σειρές ηττοπαθών μικροπιέσεων, κατανοώντας εξ αρχής τους λόγους μη ικανοποίησης των συλλογικών αιτημάτων. Περαιτέρω, προβάλλονται λόγοι συντεχνιακοί ή προσωπικοί, για τη σύσταση ξεχωριστού συνδέσμου, αλλά ο πραγματικός λόγος είναι η λήψη μεριδίου αυτής της πελατειακής διαπραγματεύσεως. Βλ. και «Φλόγα της Μακεδονίας», Μάρτιος-Απρίλιος 2007, όπου συστήνεται στους ε.α. αξιωματικούς «να υποβάλλουν ΟΛΟΙ αγωγή κατά του Δημοσίου» για συνταξιοδοτικό θέμα (κεφαλαία στο κείμενο).

3. Απόπειρα εξαγωγής συμπεράσματος

Κυρίαρχη ιδεολογία της κοινωνικής ομάδας των αποστράτων, την περίοδο που μελετούμε, είναι, αναμφισβήτητα, ο αντικομμουνισμός.

Ο αντιτουρκισμός του στρατού, ιδεολογία διαρκείας και ίδιον του επαγγέλματος, επαγγελματική προϋπόθεση στην ουσία, από συστάσεως ελληνικού κράτους, ακόμη δε και πριν από αυτό, εντείνεται μόνο σε βραχείες περιόδους, τα Σεπτεμβριανά και τις αρνητικές εξελίξεις του Κυπριακού. Ωστόσο, η αίσθηση ότι ο Έλληνας έχει μάθει να ζει με τον εξ Ανατολών «εχθρό», που πλέον τυγχάνει υπάκουος και επιφανειακά έμπιστος στη συμμαχία της Δύσης, διακατέχει την πλειοψηφία των αποστράτων, ακόμη και των βετεράνων του Μακεδονικού Αγώνα και της Μικράς Ασίας. Προφητικός, για μιαν ακόμη φορά, ο Φεσσόπουλος, προτείνει, χαρακτηρίζοντας την εποχή που μελετούμε:

«Ας μεταδώσωμεν εΐτα την ιδέαν ταύτην και μόνον εις τους υποδεεστέρους μας, διά να εμφυτεύσωμεν εις την ψυχήν των την αυταπάρνησιν, την αφοσίωσιν, την αυτοθυσίαν. Και όταν έλθη η νίκη να εξαλείψη το όνειδος της τελευταίας Εθνικής Καταστροφής, θα δυνηθώμεν να είπομεν υπερηφάνως ότι εξεπληρώσαμε το καθήκον μας»³⁴².

Ο νέος στρατός της επόμενης μέρας, της μετά τη Μεγάλη Ιδέα εποχής, αναμένει μια νέα νίκη, ως επιβεβαίωση της ύπαρξης και χρησιμότητάς του. Ο νέος εχθρός, μετά την απελευθέρωση από την τριπλή κατοχή, πολύ δε περισσότερο μετά τον Εμφύλιο, πολυπλόκαμος και, κυρίως, με δυνατότητες να εμφανίζεται ως «εσωτερικός», ομιλώντας την ελληνική και διαμένοντας στη συνοικία σε απόσταση που εγγυάται ελάχιστη ασφάλεια, είναι ο κομμουνισμός, προσωποποιημένος ή καθεστωτικός.

Παλιός εχθρός οι Σλάβοι. Μετά τα μακρινά βυζαντινά χρόνια ενδυναμώνονται από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, με εθνικά συμφέροντα αντίθετα στα ελληνικά και φέροντες κύρια εμπόδια στην επιδιωκόμενη εθνική ολοκλήρωση. Με τρόπο, μάλιστα, αρχαιοελληνικό, το σύνολο της κοινωνίας, εδώ και χρόνια και μέχρι σήμερα, ενοποιεί στους βάρβαρους, ανατολικούς, βαλκάνιους, φτωχούς, ή όπως αλλιώς χαρακτηρίζονται οι όμοροι εχθροί και τους εκσλαβισμένους Βούλγαρους, που ενσαρκώνουν, ενίοτε, μαζί με τους Νοτιοσλάβους, της πρώην Γιουγκοσλαβίας, την κυριότερη απειλή. Ο αντισλαβισμός, όμως, δεν μπορεί να θεωρηθεί απομονωμένα και αποστραγγισμένα από την πολύπαθη «δημοκρατία» της εποχής. Το έθνος, βέβαια, κινδυνεύει, αλλά από τον εχθρό που έχει δύο μορφές: ο σλαβισμός μεταλλάσσεται και εκλαμβάνεται, χωρίς ιδιαίτερα επιχειρήματα, εύκολα, ως ιδεολογία και ο διεθνής και ελληνικός κομμουνισμός ως ανθελληνισμός!

«Πας εχέφρων, όστις πιστεύει εις την ανάγκην της Ελληνο-Νοτιοσλαβικής φιλίας, επί απολύτω όμως ισοτιμία και αμοιβαιότητα, οφείλει να επιζητή την λήθην του προσφάτου παρελθόντος. Όταν όμως προκαλούμεθα οφείλωμεν να απαντώμεν ευθαρσώς. Ο Νοτιοσλαύος αρθρογράφος συμβουλεύει τον ελληνικόν λαόν να μιμηθή τον νοτιοσλαβικόν λαόν όστις, μετά την τελικήν ρύθμισιν του ζητήματος της Τεργέστης, εχορήγησε προνόμια εις τους ιταλικούς πληθυσμούς. Λησμονεί, όμως, ο αρθρογράφος ότι, τοιαύτη τι σύγκρισις είναι αδύνατος. Ιταλοί έπεσαν επί των πεδίων των μαχών αγωνιζόμενοι υπέρ της Πατρίδος των, είτε υπό τας σημαίας του Φασισμού, είτε υπό τας Δημοκρατικές σημαίας. Δεν έχομεν όμως πληροφορηθή, είτε εν Κροατία, είτε εν Σλοβενία, είτε εν Δαλματία, στρατόπεδον ανάλογον προς το «Μπούλκες», εις ο να είχεν οργανωθή η γενοκτονία του ιταλικού λαού»³⁴³.

Όσον αφορά δε το πολιτειακό, η μοναρχία είχε γίνει οριστικά αποδεκτή μετά το δημοψήφισμα του 1946. Μετά το θάνατο του Γεωργίου, βέβαια, μπορεί να ανιχνευθεί μια ομολογημένη ή πιθανολογούμενη δυσπιστία προς τη δυναστεία.

«Εξάλλου τον Παπάγο και τους εμπνευστές της “κινήσεως” του τους εξυπηρετεί να εμφανίζονται εχθροί των “κατεστημένων συμφερόντων” και της “ολιγαρχίας του πλούτου”. Αυτός ο λαϊκισμός, ιδιαίτερα σε θέματα ισότητας στο εκτελεστικό απόσπασμα, ήταν ένα καλό όπλο προπαγάνδας απευθυνόμενης κυρίως στους κατώτερους αξιωματικούς και στους “μικρούς

³⁴² Φεσσόπουλος Θ. Γεώργιος, Σχης (ΠΖ), *Η ψυχολογία εν τω στρατώ*, Αθήναι 1924, σελ. 127.

³⁴³ Γυαλίστρας Σ., *ό.π.*, σελ.293.

εθνικόφρονες», που είχαν υποστεί από τη μεριά τους, τα βάρη και τις θυσίες του Εμφυλίου Πολέμου»³⁴⁴.

Η παρεμβολή, όμως, επαγγελματικών, συντεχνιακών ή γενικότερων διοικητικών ζητημάτων, που πρόβαλλε πάντα το ρόλο του στρατεύματος και του ακούραστου Έλληνα αξιωματικού, χωρίς να αναζητεί την πηγή της «φασυλότητας» και εκμαιεύοντας τη συναίνεση σε πράξεις της καθημερινότητας, δεν άφηνε περιθώρια παρερμηνειών για την αδιαμφισβήτητη αποδοχή της βασιλείας, εκτός, ίσως, από κύκλους του παλιού Ε.Δ.Ε.Σ. ή του νεότερου Ι.Δ.Ε.Α.. Άλλωστε, είναι ίδιον του λανθάνοντος και καταδυομένου φασισμού η εναλλαγή ή σύνδεση ροπών προς τον αντικοινοβουλευτισμό και τη στρατοκρατική αντίληψη με τη νεοφοβία και τη δυσπιστία προς το «σύστημα».

Η Δεξιά ενοποιείται, μετά από τις πρώτες απαραίτητες τριβές στην κατανομή απολύτων εξουσιών, υπό τον Παπάγο και μόνο μετά την εκλογική επικράτησή του³⁴⁵. Λαμβάνει δε τις «κύριες σκοπιές» της επιφυλακής για τον κυοφορούμενο «τέταρτο γύρο», αφού η εμπιστοσύνη στο Κέντρο δεν είναι απόλυτη και οι καιροί πονηροί. Η Δεξιά είναι η μητέρα του νέου στρατού, στηρίζεται από το στρατό και «κορφολογεί» από νωρίς ότι δεν μπορεί να ελέγχει. Το παιγνίδι παίζεται, από την απελευθέρωση και μετά, στα σπλάγγνα της, στις φατρίες, τις τάσεις, τις ομάδες και τα μυστικά τους σχέδια, παρόμοια πάντα, για την ανύψωση του Γένους. Μέχρι να γίνει, βέβαια, κατορθωτό το τελευταίο, πάντα προβάλλεται η πολεμική αρετή του Έλληνα και η τελευταία του αξέχαστη νίκη: η πάταξη των Κ/Σ.

Μπορούμε, λοιπόν, σχηματικά, να απλοποιήσουμε τη μελετώμενη εποχή, για τους ε.α. Αξκους, ορίζοντας, με κεντρική διαίρεση την Κατοχή, την πρακτική της πελατειακής και μικροπολιτικής πολυδιάσπασης, κατά τα φιλελεύθερα πρότυπα, προπολεμικά, που επιχειρεί να διακόψει η μεταξική αντίληψη, και την κυρίαρχη ιδεολογία της άμεσης και απομακρυσμένης μεταπολεμικής περιόδου: τη βασιλοφροσύνη και τον εθνικισμό, δηλαδή, με μια λέξη, τον αντικομμουνισμό. Ο βενιζελισμός από την ακραιφνή βασιλοφροσύνη έδειχνε να απέχει πλέον ελάχιστα και «η σεμνή και περήφανη διάκριση», κατά Παναγή Τσαλδάρη, της Δημοκρατίας από τη Βασιλευόμενη Δημοκρατία δεν γινόταν κατανοητή. Ο κίνδυνος, για το έθνος, ελλόχευε αλλού.

Και ήταν αντικομμουνισμός οργανωμένος, καταναγκαστικά και πολυδιάστατα, από τα εθνικά μέχρι τα θρησκευτικά, τα κοινωνικά και οικογενειακά ζητήματα, αντικομμουνισμός από πίστη και ενίοτε από αυτονόητη και αδιαπραγμάτευτη υπηρεσιακή υποχρέωση, που δεν είναι δυνατό να διασαφηνιστεί αν εφέρετο βαρέως και πόσο. Από τη μελέτη αυτοβιογραφικών, ιστορικών και ποικίλης άλλης ύλης εγχειριδίων των αποστράτων, προκύπτει ότι ήταν μια αξιωματική αρχή για την ύπαρξη του Έθνους, ή της Φυλής, της Ελλάδας και του στρατεύματος, εξίσου αξιωματική όσο η πίστη στους Νόμους και το Σύνταγμα της εποχής, στα οποία ορκίζονταν οι νέοι Αξκοι, ή τον σωφρονιστικό χαρακτήρα του σύγχρονου τους συστήματος απονομής Δικαιοσύνης.

Η διάσταση μεταξύ εθνοφροσύνης και κομμουνισμού, εντελώς πλασματική, κατέληγε σε μια «κοινωνική Δικτατορία» μέσα σε μια νόθα «πολιτική Δημοκρατία». Ο αντικομμουνισμός έγινε «εθνική ιδεολογία», πίσω από τη δουλοφροσύνη και την υποταγή του «κατεστημένου» στους ξένους προστάτες, ενός κατεστημένου που καθόριζε πολιτικά ο στρατός να προέρχεται από το 1/3 του ελληνικού λαού: τη Δεξιά. Όσο για τις νέες γενιές, που θα ορκίζονταν Αξκοι μεταπολεμικά, ήταν παιδιά αγροτών, μικροεπαγγελματιών ή παλιότερων στρατιωτικών, αλλά, αν τύχαινε ο πρόεδρος του χωριού ή ο ενωμοτάρχης της τοπικής χωροφυλακής, να θυμάται κάποιον συγγενή, που δεν ψήφισε το 1946 ή, ακόμη χειρότερα, συνέχιζε να είναι αριστερός, εξόριστος ή στο «Παραπέτασμα», ο υποψήφιος αποκλείονταν και μόνη ελπίδα ήταν το «μέσο», δηλαδή πάλι ο «μύλος της Δεξιάς»³⁴⁶.

Η αδυναμία συναλλαγής με τη διεθνή πραγματικότητα και την όποια διαφορετικότητα είναι εμφανής. Η πίστη, άλλωστε, ότι η Δημοκρατία της Ελλάδας είναι μια φυσιολογική φιλελεύθερη κοινοβουλευτική δημοκρατία, μιλά μέσα στην καρδιά κάθε στρατιωτικού, που

³⁴⁴ Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Τ. Α', Αθήνα 2009, σελ. 243.

³⁴⁵ Παπαδημητρίου Ι.Δέσποινα, *ό.π.*, σελ.223-242.

³⁴⁶ Γεροζήσης Τρ., *ό.π.*, σελ.946.

δεν έχει και καμιά κοσμοπολίτικη κουλτούρα, αλλά πολέμησε στο βουνό για μια ελεύθερη δημοκρατική Ελλάδα, γιόρτασε τη νίκη του, τον κυβέρνησε ο γνωστός Στρατηγός και ο γνωστός Στρατάρχης του, αλλά η «μοίρα» και οι ξένοι κρατούν τους Έλληνες χωρισμένους:

«Πάντα ταύτα αποτελούν συνέπειαν της εκτροπής εκ της Νενομισμένης Πολιτικής Δεοντολογίας του Καταστατικού Χάρτου της Χώρας, περί του τρόπου λήψεως αποφάσεων επί των εκρεμμούντων Εθνικών ζητημάτων, χωρίς ταυτοχρόνως να επέρχεται σύγχυσις περί τας ευθύνas της Κυβερνήσεως, μόνης αρμοδίας και υπευθύνου διά την λήσιν πάσης τελικής αποφάσεως. Εις ουδεμίαν ευνοιουμένην Δημοκρατίαν ο χειρισμός των Εθνικών ζητημάτων επιτελείται, κατά τρόπον τοσούτον προχειρολόγον, και ως μονοπώλιον διαχειρίσεως εκ μέρους ολίγων ατόμων, ως παρ' ημίν από της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1933 και μεταγενεστέως. Μόνον, εάν και εφ' όσον θα ετηρείτο η Νενομισμένη Πολιτική Δεοντολογία, το έργον της Εθνικόφρονος Αντιπολιτεύσεως θα καθίστατο πράγματι και τούτον δημιουργικόν. Θα απεφεύγετο η δημιουργία και η πολυπραγμοσύνη, θα απεφεύγετο η μεταφορά της διαχειρίσεως των Εθνικών μας προβλημάτων εις το πεζοδρόμιον. Απαραίτητος προς τούτο προϋπόθεσις, η συνεργασία των εθνικοφρόνων κομμάτων επί των εθνικών μας ζητημάτων, ως επίσης και η συνεργασία μεταξύ Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας. Άλλως, θα εξακολουθήσωμεν αναλαμβάνοντες, ελαφρά τη καρδία, ετεροβαρείς αβασανίστους δεσμεύσεις έναντι των Γειτόνων μας»³⁴⁷.

Ακόμη και στα σύγχρονα χρόνια, όποιος ε.α. Αξκος επιθυμεί να γράψει ιστορία, ακολουθεί την πεπατημένη, αλλάζοντας μόνο το όνομα του καθ' εκάστην κρινόμενου. Η επανάληψη, πέρα από μητέρα της μαθήσεως, καθιστά αντίστοιχους λόγους ανιαρούς, με την κοινοτυπία να επιδιώκει να βαδίζει επί αξιωματικά παραδεκτών αληθειών και να στηρίζει επιχειρήματα. Ο έφηβος που, στη Βουλή των Εφήβων, παρατάσσει πλάι στους εθνικούς ήρωες τον Άρη Βελουχιώτη, καλείται να συνειστέει και να απέχει «από μίση, πάθη και μισαλλοδοξίες», ιδιαίτερα δε σε ότι έχει να κάνει

«με τον αρχισυμμορίτη του Ε.Λ.Α.Σ., που έχει μεγάλο μέρος των ευθυνών για εγκλήματα ιδιαίτερος ειδεχθή και ξένα προς τα ήθη και τις παραδόσεις των Ελλήνων, όπως εκείνα του Φενεού, της Πηγάδας του Μελιγαλά, του παιδομαζώματος, της συγκαταθέσεώς του στον ακρωτηριασμό της εδαφικής ακεραιότητος της πατρίδος μας, του ολεθρίου συμμοριτοπολέμου, που τελευταίως εβαπτίσαμε «Εμφύλιο», και πολλών άλλων μικροτέρας σημασίας, τα οποία εκόστισαν στη χώρα μας εκατόμβας θυσιών και ποταμούς αίματος, στερώντας της ακόμα την ικανοποίηση από τους συμμάχους μας δικαίων εθνικών διεκδικήσεων και οικονομική ανάπτυξη παράλληλη με τις σύμμαχες και δημοκρατικές χώρες της Ευρώπης»³⁴⁸.

Ο σεβαστός απόστρατος μάλλον λησμονεί ένα σεμνό στρατιωτικό ρητό που, τουλάχιστον στο γράφοντα, έκανε μεγάλη εντύπωση:

Η διοίκηση (και η διδασκαλία) ασκείται διά του παραδείγματος.

Απομακρυνόμενοι, προς στιγμήν, από τη θεωρητική άποψη, επιχειρούμε να ενσωματώσουμε και εμπειρικότερα συμπεράσματα. Η στρατιωτική κοινωνιολογία³⁴⁹ είναι κλάδος, που τα συμπεράσματά του μπορούν να αξιοποιηθούν στην πολιτική ανάλυση, αφού, προκειμένου να δημιουργήσουν στερεή γνώση, επιχειρούν από κοινού να αναλύσουν την επίδραση στο άτομο και στο σύνολο:

- της σημασίας της μικρής ομάδας, της χρόνιας συμβίωσης, υπό ειρηνικό ή καθεστώδες εκστρατείας και του συνδέσμου ανάμεσα στα μέλη, για τη συνολική τους απόδοση,
- της επιδίωξης σκοπών με τη νόμιμη χρησιμοποίηση της βίας,
- της επιδιωκόμενης αποκλειστικής αφοσίωσης στην ομάδα, με εξιδανίκευση των ομαδικών συναισθημάτων,
- της σημασίας της οργάνωσης κατά τρόπο αυστηρό και σύμφωνο προς κανονισμούς, με ποινές που φτάνουν μέχρι το θάνατο, σε περίοδο εκστρατείας,
- του καθορισμένου αριθμού, με περιορισμούς στην κατάταξη και ανάδειξη ή προαγωγή, με είσοδο στο σύστημα μόνο από κάτω,

³⁴⁷ Γυαλίστρας Σ., *Ο.π.*, σελ.297-298.

³⁴⁸ Τασιαδάκης Αθανάσιος, Ταξχος ε.α., Εθνική Ηχώ, Νοέμβριος 2004.

³⁴⁹ Βλ. και Συμοκοβίτης Δ., *ό.π.*, σελ.32-34, 54-55.

- της ατμόσφαιρας της μαζικής ψυχολογίας, που δημιουργείται μεταξύ άλλων από το ομοίωμα της στολής, του σκοπού ή του καθήκοντος, πολλώ δε μάλλον όταν φορτίζεται από το εθνικό πάθος ή κάποιο «πεπρωμένο» στα όρια ανάμεσα στην ιστορία και το θρύλο,
 - της επίδρασης του στρατού στην πολιτική, την οικονομία και την επιστήμη,
 - του ρόλου και των επεμβάσεων του στρατού στη στήριξη ή την ανατροπή του πολιτικού συστήματος και του κοινωνικού καθεστώτος,
 - του ανθρώπινου παράγοντα, του «χαρίσματος», της δεσμευτικότητας της διαταγής, των επιλογών κατά τη στρατολόγηση ή μετά την απόταξη ή αποστρατεία.
- Μια τέτοια σύνδεση των δύο επιστημών, ουσιαστικά επιχειρείται και στην παρούσα παράγραφο.

Μιλώντας ιδιαίτερα για τους απόστρατους αξιωματικούς, είδαμε ότι, με ιδιαίτερη βαρύτητα σε κάθε μεταπολεμική πραγματικότητα και, τελικώς, μετεμφυλιακά, αποτέλεσαν μια διακριτή «κοινωνική ομάδα», που, χρησιμοποιώντας τον ηρωικό ρομαντισμό της εκάστοτε μεταπολεμικής κοινωνίας για τους υποστηρικτές του τρόπου ζωής της αλλά και την «ειδική» και «ισχυρή» θέση που κατείχε ο ενεργός τακτικός στρατός μέσα στην ελληνική κοινωνία, πέτυχαν οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προνόμια.

Αντίληψη που, τουλάχιστον για τη μεγάλη μάζα των απόστρατων αξιωματικών, είναι υπερβολική, αφού μικρή μερίδα, μόνο, των ανώτερων και ανώτατων αξιωματικών διετέλεσε σε υπεύθυνες και ύπατες θέσεις, αντανακλώντας λίγη από τη φήμη της στους εν γένει συνταξιούχους ένστολους. Οι υπόλοιποι συντάχθηκαν, όπως ήταν φυσικό, πίσω από τους εγγύτερους «άνδρες βάσεως», κατά το στρατιωτικό πρότυπο συγκρότησης της φάλαγγας, τους συντεχνιακούς τους ηγήτορες και γνώριμους από την μετεφηβική ηλικία της πρώτης κατάταξης, συναποτελώντας, μαζί με κάποια εκατομμύρια άλλων Ελλήνων, τη ραχοκοκαλιά της μικρο- και μεσοαστικής ανερχόμενης τάξης, που εξορμούσε από την αγροτική υπαίθρο και διεκδικούσε το μερίδιο των «νομιμοφρόνων νοικοκυραίων» σε μια αναπτυσσόμενη, ημιανεξάρτητη, αυταρχικά κυβερνώμενη, μικρή χώρα της περιφέρειας.

Η πελατειακότητα της πολιτικής, άλλωστε, αναζήτησε τον προσεταιρισμό και τη συναίνεση των αποστράτων, προσεκτικά επιλέγοντας τους εκπροσώπους τους, τοποθετώντας τους στο χώρο των «εθνοκοφρόνων» νικητών του Εμφυλίου, στον ιδιότυπο χώρο της ελληνοχριστιανικής συντήρησης και των φίλων της δυναστείας των Γλύξμπουργκ.

Πρόκειται για μια ομάδα που το αληθινό αστικό «κατεστημένο» προσπαθούσε πάντα να διατηρεί απομονωμένη από τα κοινωνικά στρώματα, τις κοινωνικές του ρίζες και, φυσικά, τα κοινωνικά κινήματα κάθε περιόδου. Μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους, διεμφυλιακά και μετεμφυλιακά, η αστική τάξη και το προπολεμικό πολιτικό σύστημα αναζήτησαν, στην προσπάθεια παλινόρθωσής τους, τη συναίνεση των αναγνωρίσιμων «ηρώων», που αποτελούσαν και τη σύνδεση, τη γέφυρα της άρχουσας τάξης, μέσα από λαϊκές, ηρωικές ή τεχνοκρατικές φιγούρες, που δεν μεγάλωσαν σε σαλόνια και δεν κρατούσαν από «τζάκια», με τις μάζες των μεγάλων πόλεων και της κατεστραμμένης υπαίθρου, ιδιαίτερα όταν διατηρούσαν ως ευχάριστη ανάμνηση την «Ελεύθερη Ελλάδα» και το ρόλο του Ε.Λ.Α.Σ., όταν ασφυκτιούσε από την κακή σοδειά, την ανύπαρκτη ασφάλιση και την έλλειψη πόρων ή όταν γέμιζε τα τραίνα για τη Γερμανία. Οι απόστρατοι, που υιοθετήθηκαν στην πολιτική αντιπροσώπευση και τη διοικητική οργάνωση των μεταπολεμικών συνθηκών, απέκτησαν έτσι ένα σαφώς οριζόμενο κεφάλαιο δικό τους στην οικοδόμηση των μεταπολεμικών και, τελικά, του μετεμφυλιακού κράτους, αλλά και του Βενιζελισμού, της Ε.Α.Μ.ογενούς Αριστεράς και της Λαϊκής Δεξιάς.

Το μεγαλύτερο, και πιο πρόσφατο, μέρος της μελετώμενης περιόδου εξειδικεύει τα συμπεράσματα. Η μεταπολεμική Ελλάδα, μετά τη συμφορά του Εμφυλίου, συγκροτήθηκε πάνω στο μύθο του προδοτικού Κ.Κ.Ε., ταυτίζοντας την, με όποιο τρόπο, εξαρτημένη ηγεσία του με το μεγάλο ρεύμα αρχικά της Εθνικής Αντίστασης και εν συνεχεία της απαίτησης για Δημοκρατία. Οι έννοιες «έθνος» και «εθνική ταυτότητα» νοηματοδότησαν ιστορικές πράξεις που δεν μπορούν να θεωρηθούν ασύνδετες χρονικά. Κάθε άλλη προσέγγιση αποδυνάμωνε την πιθανή χρήση τους, ακόμη και σήμερα, θεωρώντας

αναλλοίωτη και αμετάβλητη μια εφάπαξ κατασκευασμένη έννοια. Κάθε σύγχρονη χρήση των εννοιών «έθνος» ή «εθνικόφρων», ακόμη και σήμερα, εμπεριέχει συγκεκριμένη πολιτική στράτευση. Λαμβάνοντας, όμως, υπόψιν ότι, επίσης, κάθε σύγχρονη χρήση των όρων αυτών:

«πρέπει να αναπαράγει τη γλωσσολογική της παράδοση, που δομεί το περιεχόμενό τους και την κατανόησή του»³⁵⁰,

επιχειρούμε μια σαφέστερη ανάλυση της συντήρησης και ανατροφοδότησης αυτής της πολιτικής, ουσιαστικά, ανορθολογικής θέσης, που εμφιλοχωρούσε σε κάθε σταθμό της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας των ε.α. Αξκών.

Η αντιπαράθεση των τοπικών ηγεμονικών ομάδων προς την κεντρική κρατική εξουσία, συνέπηξε σταδιακά τη νομιμοποιημένη κεντρική εξουσία με τη δύναμη των προεστών, προέκταση των κοινωνικών συνθηκών και των πολιτικών σχέσεων της τουρκοκρατίας³⁵¹. Οι βάσεις των τοπικών πελατειών, με τις όποιες δημοκρατικές διαδικασίες συνεισέφεραν καίρια στην προσπάθεια προσεταιρισμού των στρατιωτικών, των οικογενειών τους, ως ψήφων, αλλά και της κοινωνικής τους ισχύος. Η κοινωνική συναίνεση, έτσι, πέρασε μέσα από τις πελατειακές σχέσεις χωρίς να αντικειμενικοποιείται και να ονοματίζεται ως τέτοια στο θεσμικό σύστημα εξουσίας³⁵². Το εξωθεσμικό πλαίσιο αποτέλεσε, με αυτόν τον τρόπο το πεδίο συγκρότησης και αναπαραγωγής της κοινωνικής ειρήνης αλλά και το πεδίο της αναπαραγωγής της κοινωνικής κυριαρχίας. Η κοινωνία, δηλαδή, παρέμεινε ανοικτή στον ανορθολογισμό, έξω από σαφές κοινωνικό συμβόλαιο και τη διάκριση των εξουσιών, αλλά λειτουργική και συγκροτημένη ως άθροισμα ατομικών ορθολογισμών.

Όπως αναφέρει και ο Vilfredo Pareto, ο ρωμαϊκός στρατός, ακόμη και στην ωριμότερη περίοδό του, εξαρτούσε τις αποφάσεις των στρατηγών του από το «διάβασμα» εντοσθίων των ζώων που θυσιάζονταν στους θεούς της Ρώμης. Το ανορθολογικό γεγονός, αν θεαθεί μεμονωμένα, συνέτεινε, συνήθως, στην αύξηση της πολεμικής χάριτος του στρατού, συνδυαζόμενο στερεότατα με την πολεμική τεχνολογία και την επιστήμη της διεξαγωγής του πολέμου, αν δεν αποτελούσε και συστατικό τους³⁵³. Και η ανάγκη ομοιομορφίας ήταν αυτή που δημιουργούσε τη ροπή προς τη δίωξη των αιρετικών ή των αντιφρονούντων, που διασπούσαν το μέτωπο, στην περίπτωση μας, πρώτα του αλυτρωτισμού, στα αντίπαλα στρατόπεδα του Διχασμού, και μετά σε αυτό της εθνοφοροσύνης ή του ανήκειν στη Δύση:

«Ο καθένας μας έχει την τάση να θεωρεί ότι ο τρόπος που ζει είναι ο τρόπος που θα έπρεπε να ζει. Καμιά κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει αν δεν επιβάλει στα μέλη της ορισμένους τρόπους σκέψης, πίστης και δράσης»³⁵⁴.

Σχηματοποιώντας τα προλεχθέντα, σε επίπεδο πολιτικής θεωρίας, μπορούμε μόνο να κατευθύνουμε στη γενική θεώρηση του Gramsci. Οι Αξκοί, όπως οι ιερείς και οι δάσκαλοι, λογίζονταν, τη υπό μελέτη εποχή, ως «λειτουργοί του εποικοδομήματος». Ο όρος ερμηνεύεται ως εξής:

«...είναι τα πρόσωπα εκείνα, χαμηλής κοινωνικής προέλευσης, που το κυρίαρχο κοινωνικό σύστημα τους δίνει την δυνατότητα να ανέβουν κοινωνικά...και στη βάση ελεγχόμενης μόρφωσης (τους καλλιεργείται η) ψευδαίσθηση μέθεξης στη δύναμη και τα προνόμια του "κατεστημένου"...(αφού) στους μάνατζερ, τους αξιωματικούς και την ανώτερη υπαλληλία παρέχεται η δυνατότητα συμμετοχής στα επίπεδα λήψης των αποφάσεων...»³⁵⁵.

Αυτή η ψευδαίσθηση ερείζεται στις συνήθειες πρακτικές της εκτελεστικής εξουσίας. Το Ταμείο για την Εθνική Άμυνα, καθόλου ευκαταφρόνητο τμήμα του ετήσιου κρατικού προϋπολογισμού, αποτέλεσε κατά τη μεταξική περίοδο συγκοινωνούν δοχείο με το

³⁵⁰ Διαμαντής Απόστολος, *Μαρτυρίες και ιστορική έρευνα*, «Ε» Ιστορικά, ό.π., σελ.118.

³⁵¹ Χαραλάμπης Δημήτρης, *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, Αθήνα 1989, σελ.26.

³⁵² *Ο.π.*, σελ.30-31.

³⁵³ Aron Raymond, *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης*, Τ. Β', Αθήνα 1991, σελ.155-156.

³⁵⁴ *Ο.π.*, σελ.185.

³⁵⁵ Φίλιας Βασίλης, *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα 1983, σελ.11.

ασφαλιστικό ταμείο των εργαζομένων στο Υπουργείο Στρατιωτικών, το Μ.Τ.Σ., συνήθεια που διατηρήθηκε και επιτάθηκε τις επόμενες εμπόλεμες περιόδους εξυπηρετώντας πολιτικά οφέλη και αποτελώντας εθνική στρατηγική. Με αυτόν τον απλό τρόπο πραγματοποιήθηκε η απόλυτη νοητική και πρακτική διαπλοκή ανάμεσα στο εθνικό συμφέρον της χρηματοδότησης της Εθνικής Άμυνας (και της μισθοδοσίας των ε.ε. και συνταξιοδότησης των ε.α.) και της παραδειγματικής προνομιακής μεταχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού του κλάδου. Και αν οι μισθοί και οι συντάξεις δεν αυξήθηκαν υπέρμετρα, συγκρινόμενες με άλλων δημόσιων λειτουργών, οι κυβερνητικές κρίσεις προς αποστρατεία, αναξιοκρατικές και πελατειακής χροιάς, σε συνδυασμό με τη συνδικαλιστική «άγνοια» των ε.α. Αξκών, έφεραν προσωπικά αιτήματα στα υπουργικά γραφεία και τους «ημέτερους» υψηλόβαθμους και αναγνωρίσιμους απόστρατους σε διοικητικές θέσεις προς συμπλήρωση εισοδήματος ή κοινωνικής προβολής.

Χαρακτηριστικές επιβιώσεις, μέχρι σήμερα, των παραπάνω φαινομένων, η αξιοποίηση «ημετέρων» ε.ε. στελεχών του στρατού σε παροπλισμένες θέσεις στα κεντρικά παραρτήματα της Ε.Α.Α.Σ., του Μ.Τ.Σ., του Α.Ο.Ο.Α.. Ο Α.Ο.Ο.Α., μάλιστα, που διαθέτει σήμερα γραφεία στην οδό Κατεχάκη, με λειτουργία πληθώρας τμημάτων στελεχωμένων και με ε.ε. Αξκούς, που μισθοδοτούνται από το Υ.ΕΘ.Α. όπως όλοι οι Έλληνες Αξκοί, καθώς και αργόσχολους υπαλλήλους αποσπασμένους ευνοϊκά, «κατά τον ελληνικό τρόπο» και από άλλα υπουργεία, για να εκτελούν υπηρεσία εκτός της Εθνικής Άμυνας και για το όφελος ενός συνεταιρισμού που δημιουργήθηκε με αναγκαστικό νόμο μετεμφυλιακά, εξυπηρετώντας την προστασία μιας ορισμένης κοινωνικής ομάδας και που διατηρείται για λόγους πολιτικής πελατείας, αποσκοπεί στην εύνοια της όποιας πολιτικής ηγεσίας του Υ.ΕΘ.Α. με διακύβευμα τα άδεια πλέον στρατόπεδα στα κέντρα μεγάλων αστικών κέντρων, που μέλλουν να στεγάσουν 60άρηδες ή 70άρηδες ε.α. μετόχους, μετόχους, όπως αναφέρθηκε, από τον καιρό της Χούντας.

Ο Pareto που, στην πιο προοδευτική του εκδοχή, μπορεί να καταγραφεί πολιτικά ως «δεξιός φιλελεύθερος», διέβλεπε τη δεκαετία του '20 τη γοητεία του πολιτισμού, όπως αναδεικνυόταν μέσα από το γόητρο της ισχύος των κατεστημένων αξιών και των κυρίαρχων ελίτ. Ως κοινωνιολόγος ανήγγειλε την άνοδο της ισχύος των «βιαίων ελίτ», όπως και των στρατιωτικών, αποδέχθηκε τη θέση του γερουσιαστή από το Μουσολίνι, ενώ την είχε αποποιήσει από την ασθμαίνουσα ιταλική δημοκρατία του Μεσοπολέμου, αλλά δεν είχε ενδοιασμούς στην ελλογίκευση και «απομάγευση» των νέων κοινωνικών διεξόδων. Παρατίθεται εδώ ως αντιδιαστολή στο σύγχρονό του Σαρδηνό, για να υποστηριχθεί ότι, ελλογικευμένα και απομαγευμένα, η συναίνεση των νέων συμπαγών κοινωνικών σωμάτων, των στρατιωτικών ε.α. στη συγκεκριμένη περίπτωση, προς τα νέα εξουσιαστικά σχήματα, μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο, είχε και στην Ελλάδα μια συσσωματωτική και συντεταγμένη κατεύθυνση, διαδραματίζοντας σαφή ρόλο για μισό και πλέον αιώνα.

Κατ' αντιστοιχία, οι βετεράνοι ε.α. Αξκοί συντηρούσαν και επανατροφοδοτούσαν μια εσωτερική ομαλότητα, μια κοινωνική πραγματικότητα, που τους ήθελε μετόχους, από υπηρεσιακό καταρχήν καθήκον, της επιδιωκόμενης εθνικής ολοκλήρωσης ή, αργότερα, πρωταγωνιστές της αστικής ανάπτυξης και υπερασπιστές του status quo από την τιμητική θέση των παρατηρητών στα όποια "events" των εθνικών επετείων.

Έτσι, οι αστικές ελευθερίες και οι συνταγματικές εγγυήσεις θεωρούνταν μονομερής μηχανισμός κυριαρχίας επί των κυριαρχουμένων, αφού είχαν ως συνέπεια ένα είδος «ψευδούς συνειδήσεως» της ελευθερίας και της ισότητας, αφού τα ήθη απαιτούσαν τις σχετικές αυταρχικές εγγυήσεις. Οι στρατιωτικοί συνέπεσε να βγαίνουν από τη φιλόξενη, γι' αυτούς, πολιτικοκοινωνική αγκαλιά του μεσοπολέμου με ήττες και ατιμώσεις, για το Σώμα των αξιωματικών και το εθνικό αίσθημα εν γένει. Ο συμμαχικός παράγοντας, το Παλάτι και οι αστικές οικογένειες που επανέκαμψαν στην πολιτική και κοινωνική ζωή, αποτελούσαν τις μόνες στέρεες βάσεις ενός νομιμόφρονος υποκειμένου για την επανεισοχή στη Δύση, την ανάπτυξη και την κοινωνική ηρεμία.

Ο χώρος των αποστράτων ήταν προκατοχικά μια ομάδα με πολιτικές φιλοδοξίες και την επιθυμία να παίξει ρόλο πολιτικό, με επιρροή σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, έχοντας επιτύχει σε καίριες πολιτικές εκπροσωπήσεις. Ήταν ένας ελεγχόμενος κλάδος υπαλλήλων, με διευρυμένο σκοπό ύπαρξης, εντός και εκτός συνόρων, που είχε καταστεί, από το ζύπνημα

του 1909 και σε όλη τη διάρκεια της αστικής τριβής βενιζελικών-βασιλοφρόνων, σημαντικός, αν όχι ο σημαντικότερος, παράγων επικράτησης. Μετά την Απελευθέρωση θεώρησε ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται, ακολούθησε συντεταγμένα τους θεσμικούς νικητές και στο Γράμμο επιβεβαιώθηκε. Είναι αξιοσημείωτο το αντικομμουνιστικό μένος, για παράδειγμα, απόστρατων συγγραφέων, που αποστρατεύθηκαν μετά τη Μικρασία, αλλά προσαρτούσαν στα απομνημονεύματά τους συμπεράσματα με δεδομένο τον φημισμένο εθνοπροδοτικό ρόλο, όπως έφταναν στην Αθήνα από τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, όσων εμπλέκονταν σε σφαγές αθώων με «κονσερβοκούτια» ή όσων ζεσταίνονταν με «γουρουνοτσάρουχα» στα χιονισμένα μακεδονικά βουνά πολεμώντας για να παραδώσουν τη Μακεδονία στους Σλάβους.

Εκτός από σύμβολα εθνικού γοήτρου, άλλωστε, οι ε.α. Αξκοί, όπως είδαμε, απολάμβαναν ηθικές και υλικές αμοιβές από τη συνεισφορά τους σε ρόλους εσωτερικής ασφάλειας, όπως την περιπολία της υπαίθρου και τον έλεγχο των ταραχών ως επίκουρος σχηματισμός της Α/Π και της Χ/Φ, την παροχή βοήθειας σε θεομηνίες και καταστροφές, την τεχνική εκπαίδευση των στρατευσίμων μέχρι του βαθμού χορήγησης επαγγελματικού τίτλου, τη διοίκηση δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών, ελλείπει πεπειραμένων και «έμπιστων» ανώτερων λειτουργών.

Η μεσοπολεμική κραταιά παράδοση, που και αυτή στηριζόταν στη μεγαλοαστική καταγωγή των πρώτων αποφοίτων παραγωγικών σχολών των Αξκων των Ε/Δ, επέβαλε την άρνηση συσσωμάτωσης των αποστράτων στο κοινωνικό σώμα, στη λαϊκή μάζα. Η αποστρατεία δεν ήταν επιστροφή στην ιδιωτική ζωή. Επιδιώχθηκε και επιτεύχθηκε να είναι μια νέα στράτευση.

Είδαμε ότι οι πρώτοι Σύνδεσμοι αποτελούσαν μονάδες φιλανθρωπικές, απευθυνόμενες στους λίγους καπετάνιους, που, η συμπαράσταση της αστικής τάξης στην τελευταία τους «μετάθεση» στον ιδιωτικό βίο, αποτελούσε μια ηθική και εθνική υποχρέωση.

Τα χρόνια της άνθησης των φιλελεύθερων κοινωνικών πρακτικών, την προηγούμενη διάθεση διαδέχθηκε η συντεχνιακότερη και «συνδικαλιστικότερη» εκδοχή των Συνδέσμων, που έφερνε τη συνδιαλλαγή για τις συντάξεις και τις αποκαταστάσεις στα γραφεία των πολιτευτών και υπουργών. Η Β' Ελληνική Δημοκρατία στάθηκε ιδιαίτερα ευένοχη στις αξιώσεις και προετοίμασε, με τον τρόπο αυτό, την κατάρρευση και διαδοχή της από τους ίδιους τους ευεργετούμενούς της.

Έτσι, η ελεύθερη πρωτοβουλία του συνταξιούχου στρατιωτικού-δημόσιου λειτουργού προσδέθηκε στο άρμα της 4^{ης} Αυγούστου, ακολουθώντας, έκτοτε, την πρωτοβουλία του Υπουργείου Στρατιωτικών. Στην Κατοχή, τη μεταπολεμική και μετεμφυλιακή Ελλάδα, η κύρια μάζα των αποστράτων Αξκων είδε αποστασιοποιημένα την κοινωνική κινητικότητα άλλων ομάδων. Ότι την αφορούσε άμεσα ήταν υπόθεση της αυξομείωσης των ηθικών και υλικών αμοιβών μεταξύ Ε.Ε.Α.Α. και Υπουργού Στρατιωτικών.

Δημιουργήθηκε, έτσι, ένα κραταιό προηγούμενο, που διασταύρωνε τη δυναμική του μεσοπολεμικού στρατού με την αποδοχή, από τον κρατικό μηχανισμό και την κεντρική πολιτική σκηνή, του ενιαίου και μη διακριτού της εξωτερικής (και εσωτερικής) ασφάλειας και της κεντρικής διοίκησης. Η Ε.Ε.Α.Α. γεννήθηκε και στηρίχθηκε στη διαπλοκή αυτή των εξουσιών. Οι εξέχοντες απόστρατοι, όπως είδαμε, οι αναγνωρίσιμοι ανώτατοι από την στρατιωτική ή εθνική «ευδόκιμο» υπηρεσία τους, με επιβιώσεις χαρακτήρων κοινωνικής καταγωγής και αναζωπύρωση στην εστίαση στο κοινωνικό και πολιτικό τους φρόνημα, εξυπηρετήσαν και εξυπηρετήθηκαν αναλαμβάνοντας καίριες και υπεύθυνες θέσεις, προέχοντας κατά πολύ, συχνά, των πολιτών ανταγωνιστών τους, στο κοινωνικό και πολιτικό προσκήνιο.

Όσον αφορά δε τους θεωρούντες ότι αδικήθηκαν, στην ε.ε. υπηρεσία τους ή με την μετά την αποστρατεία πενιχρή ή μη κάλυψη τους με ηθικές ή υλικές αμοιβές και προσωπική αξιοποίησή τους, επιχείρησαν να κινητοποιηθούν κατά το πελατειακό, ανεξάρτητο, παραδοσιακό ελληνικό πρότυπο. Το πελατειακό αυτό πρότυπο, λαμβάνοντας όπως είδαμε, τις μορφές του «υπόστεγου», της «αντιπροσωπευτικής διαμαρτυρίας» ή της «παρατάσεως», σε γραφεία πολιτευτών, βουλευτών, υπουργών και πρωθυπουργών, κρινόταν αξιοπρεπέστερο για τον «διά βίου» στρατευμένο Αξκο, που δεν μπορούσε να αποκολληθεί

από την ενεργό του υπηρεσία, θεωρώντας ότι αντιπροσωπεύει ισόβια μια εθνική αξία. Βέβαια, οι πρακτικές αυτές δεν αποτελούσαν ιδιαιτερότητες της αποστρατείας, αλλά κυοφορούνταν και χρησιμοποιούνταν «καθ' ἑξίν» από μακρού χρόνου, υποτάσσοντας, όπως είδαμε, τον ε.ε. Αξκο σε χρήσιμες γνωριμίες, ομαδώσεις, προστασίες ή και αμιγείς κομματικοποιήσεις.

Τα αιτήματα, που οι άλλοι εργαζόμενοι διεκπεριώνουν μέσα από τις συνδικαλιστικές τους ενώσεις, τα στελέχη των Ε.Δ. υπέβαλαν (και υποβάλλουν) με αναφορές τους ιεραρχικά. Συμπεραίνουμε, όμως, ότι, μόνο μεμονωμένα και μέσω ισχυρών γνωριμιών, κυρίως μέσω των καταστάσεων πολιτικής πελατείας ή σε συνθήκες «κορπορατισμού», όπως αυτές που ξεκάθαρα αναπτύχθηκαν την περίοδο της Χούντας, χωρίς να αποκλείουν και τις επιβιώσεις της «φαιλοκρατίας», που η τελευταία εξανέστη για να πατάξει, δύνανται να αποκομίσουν οφέλη, ακόμη κι όταν το «όφελος» έγκειται σε απλή «έφεση» για πιθανή άδικη κρίση ή επίκληση για τήρηση των προβλεπομένων κανονισμών ή της αξιοκρατικής μεθόδου.

Η υπέρβαση, λοιπόν, της ιεραρχίας, που θα συνιστούσε παράπτωμα σύμφωνα με τον Στρατιωτικό Κανονισμό 20-1, αποτελούσε νομιμοποιημένη μορφή διεκδίκησης για τον ε.α. Αξκο. Ήταν μια ιδιόμορφη «αναγκαστική» πολιτική συναλλαγή, αναμενόμενη και συνήθης, που συνδυαζόταν, άλλωστε, με οικεία πρόσωπα στις Γενικές Διοικήσεις των περιφερειών, τις Γενικές Γραμματείες των Υπουργείων, τις Διοικήσεις κεντρικών υπηρεσιών και οργανισμών, πολιτευτές και βουλευτές γνώριμους από την ενεργό υπηρεσία.

Οι σχέσεις αυτές επιτύγχαναν, πολλές φορές, την εξαργύρωση του προσωπικού κεφαλαίου. Άλλες, επανέφεραν τους αιτούντες άπρακτους στο «μαντρί». Ακόμη και σήμερα, από τη μεριά της, η επίσημη Ε.Α.Α.Σ. και οι τυπικοί της θαμώνες ανταπαντούν, υπερασπιζόμενοι την κεντρική Ένωση, με την ιστορία και την οργάνωσή της:

«Μία είναι η Ένωσις. Οι υπόλοιποι είναι Σωματεία»,

εννοώντας ότι δεν ταιριάζει σε αξιωματικό του ελληνικού στρατού, έστω και ε.α., ο τυπικός «συνδικαλισμός», η «χυδαιότητα», η αναξιοπρεπής διεκδίκηση κάθε είδους αμοιβών «δημοσία». Κρατούν, έτσι, ακόμη μια φορά, μια στάση μακριά από τη μέση οδό, ορίζοντας τον «πολίτη» ως υποδεέστερο ον του στρατιωτικού, αναξιόπιστο και αντιδρώντας, για μια ακόμη φορά, στο άκουσμα του ποικίλου και πολύχρωμου, αυτού που δεν ελέγχεται από ένα συντεταγμένο σώμα, όπως είναι η Ένωση, ή την έκδοση κάποιας νομικής διάταξης, αλλά από ιδιωτικές πράξεις περιφερειακών πρωτοδικείων.

Το κλασσικό, άλλωστε, φιλελεύθερο κοινοβουλευτικό σύστημα, από τη στιγμή της καθιέρωσης της καθολικής ψηφοφορίας οδηγήθηκε σε συνεχείς μετασχηματισμούς ώστε, η συμμετοχή του πολίτη στη λήψη των αποφάσεων να ελεγχθεί και να παραμείνει τυπική, εφόσον δύναμει μπορούσε να ανατρέψει τις κοινωνικές σχέσεις και το πολιτικό σύστημα. Το παραπολιτικό και εξωθεσμικό πλαίσιο αποδοχής, που αναίρεσε την κοινωνική απειλή, από το 1909, εμπεριείχε σε πρωτεύουσα θέση τους ε.α. Αξκους. Οι κρίσεις του πολιτικού συστήματος ήταν κρίσεις αναπροσαρμογής και αναζήτησης νέων συμμαχικών σχηματισμών στις, κάθε φορά, νέες συνθήκες άσκησης της εξουσίας. Ο αλυτρωτισμός και η Μεγάλη Ιδέα ή, αργότερα, ο αντικομμουνισμός ήταν, στην πράξη, οργανωμένοι βαθείς αντικοινοβουλευτισμοί, διάχυτες κοινωνικές υποψίες ριζωμένες στην κοινωνική οργάνωση και την πολιτική πρακτική³⁵⁶. Είναι αυτονόητο ότι οι κρατικοδίαιτες δομές ιεραρχίας και υπακοής αγκιστρώθηκαν στον κλασσικό φιλελευθερισμό της αγοράς ως μηχανισμοί εγγύησης και συνέχειας των κυρίαρχων, ηθικοπλαστικά «εθνικών» ή «θρησκευτικών», αλλά πρακτικά, εσωτερικών κοινωνικών σχέσεων. Οι πολλαπλές συνδέσεις, άλλωστε, των αντιδραστικών αγροτομικροαστικών ιδεολογιών με την αυταρχική αστική διαχείριση και τον κρατικιστικό³⁵⁷ μιλιταρισμό, αποτελούσαν ιδανικό πεδίο δράσης των Ελλήνων Αξκων, που ήταν, συνηθέστατα φορείς και γνώστες και των τριών χώρων. Ήταν, άλλωστε και κύριοι

³⁵⁶ Χαράλαμπος Δημήτρης, *ό.π.*, σελ.35, 40, 105, 112, 114, 179.

³⁵⁷ Με το βενιζελισμό και τη εκσυγχρονιστική συγκρότηση συντεχνιακών δομών, που συνδιαλεγόταν με μια υπερσυγκεντρωτική εκτελεστική εξουσία, στο χώρο των ε.α. Αξκων με την Ε.Σ.Ε. και τον Σ.Α.Α.Ξ., που εξέφραζαν την οικονομική και τη χροιά της ομάδας πίεσης, αντίστοιχα.

μέτοχοι του «κράτους έκτακτης ανάγκης», που αντιπαρατασσόταν σε ένα κλασικό κράτος «γενικού δικαίου».

Οι κατοχικές συμπεριφορές του δωσιλογισμού ή της επανάπαυσης στους ε.α. Αζκους ήταν φυσικά επακόλουθα της μεσοπολεμικής μικροπολιτικής. Μόνο το Ε.Α.Μ. και η Π.Ε.Ε.Α., και αυτά μόνο μετά την απελευθέρωση αποτέλεσαν ουσιαστικές απειλές κατά των γνώριμων σχέσεων εξουσίας. Η διά της βίας επιβολή του νέου καθεστώτος διαδέχτηκε την επανάκαμψη του παλαιοκομματισμού, όπως περιγράφηκε, με τη σύσταση δεκάδων νέων συνδέσμων. Οι εκκαθαρίσεις στον τακτικό στρατό φιλοδόξησαν να κυριαρχήσουν ως μορφή λύσης του μεταπελευθερωτικού πολιτικού προβλήματος συμπαρασύροντας την απόλυτη πλειοψηφία των παλαιών αποστράτων και εξοβελίζοντας τους Ε.Λ.Α.Σ.ίτες συνταξιούχους στο «δάσος της σιωπής» και τους μη δικαιούμενους σύνταξη στο Δ.Σ.Ε., την εκτόπιση ή την εκ νέου αγορά (άλλης) εργασία. Το κράτος-εργοδότης (-συνταξιοδότης) μεταφέρει τη σχέση πατρωνείας-πελατείας στο διακύβευμα της μαζικής συναίνεσης προς τη συγκροτούμενη πολιτική πραγματικότητα.

Μετά τη βασιλική παλινόρθωση και ιδιαίτερα μετά το δεύτερο Γράμμα, η αγγλική πολιτική και κατόπιν η αμερικανική επανερχόμενες συμφιλιώθηκαν απόλυτα με τις εξωθεσμικές διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης, που επιβίωναν από το μεσοπόλεμο, και η στρατηγική διατήρησης του κοινοβουλευτισμού μετατράπηκε σε ιδεολογικό όπλο ενάντια στο «συμμοριτισμό», απογυμνωμένο από τις φιλελεύθερες αξίες που προϋπέθετε η συμμετοχή στη Δύση. Ο «εσωτερικός εχθρός» και ο «τέταρτος γύρος» πανθομολογούνται για να δικαιολογήσουν την καχεξία της Δημοκρατίας. Τα αθροίσματα, ωστόσο, των ατομικών ορθολογισμών επαναφέρουν τις πρακτικές και στήνουν τη μεταπολεμική πελατειακή πραγματικότητα, αφού οι νεότεροι ε.α. Αζκοι υποκύπτουν σε επισκέψεις στις γενικές γραμματείες του Υ.ΕΘ.Α. ή σε απεγνωσμένα διαβήματα προς πολιτευτές, διεκδικώντας διοικητικές θέσεις, ηθικές και υλικές αμοιβές ή βελτιώσεις, ακόμη και αναδρομικές, ακόμη και πολλά χρόνια μετά την αποστρατεία.

Τα τελευταία συνοδεύουν την προσπάθεια συγκέντρωσης της ισχύος στην εκτελεστική εξουσία και υπαγωγής του στρατιωτικού κέντρου εξουσίας σε αυτή. Ανεξαρτήτως των προθέσεων του καραμανλισμού, ο ενεργός στρατός διατηρεί διαύλους επικοινωνίας με τη μοναρχία ή και αυτόνομες ομάδες. Οι ε.α. Αζκοι αποτελούν απόλυτα πιο συναινετικό χώρο, αφού εξατομικευμένα διαθέτουν κατά εκατοντάδες τις επιτελικές ή διοικητικές τους ικανότητες στην αναπτυξιακή ανασυγκρότηση και την κυβερνητική διαχείριση αλλά και, μαζικότερα, διοχετεύοντας τις πνευματικές τους δυνάμεις στην αποτροπή των ρήξεων ή και των πλέον απλών κοινωνικών αμφισβητήσεων.

Άλλωστε, στο «κράτος της Ε.Ρ.Ε.» αντιπαράθενται οι πενιχρές επιβιώσεις μικροπολιτικής του πιο συντηρητικού τμήματος ενός Κέντρου που, με τις αγχές παρακαταθήκες, ή διαθήκες, των παλαιοβενιζελικών ή πλαστηρικών κεκτημένων εξουσίας, μόνο παρηγορητικά μπορούσαν να εγγυηθούν το αλώβητο του περί δικαίου αισθήματος των όποιων αδικημένων του νόμου «Περί Καταστάσεως Αξιοματικών». Ενός Κέντρου που δεν μπορούσε να αντέξει την έξαρση των αιτημάτων, αφού εκπροσώπησε τη λαϊκή κινητοποίηση αντίρροπα στις συνθήκες συναίνεσης και ανορθολογικής αποσπασματικότητας που οικοδόμησε στο πλαίσιο της ευρύτερης εθνοφοροσύνης. Αυτό, άλλωστε, αποδεικνύουν και οι αθρόες μεταστεγάσεις των αιτημάτων των συνδέσμων των ε.α. Αζκων και των εφεδροπολεμικών οργανώσεων, αρχικά στις κυβερνήσεις της Αποστασίας και τελικά στην αγκαλιά της Χούντας, που θα λάμβανε και τις περισσότερες τελικές αποφάσεις.

«Εμείς δε νομοθετήσαμε, επανέρχεται η σπηλαιώδης φωνή του δικτάτορα, μόνο εφαρμόσαμε». Η συναίνεση και η «άσφογος στάση» της μαζικής πλειοψηφίας των ε.α. Αζκων οφείλει να αφήνει έξω, τουλάχιστον όταν αναφερόμαστε σε αυτόν τον καλά περιχαρακωμένο χώρο, οποιαδήποτε ορθολογική αιτιολόγηση, που εμπλέκει «άφρονες» Αζκους, μυθικές αντιπαραθέσεις του δημοκρατικού λαού υπό την ηγεσία του Κέντρου προς το θρόνο και το κομματικό κράτος ή ακόμη και τον ιμπεριαλισμό των υπερατλαντικών συμμάχων. Για τους ε.α. Αζκους και τις εφεδροπολεμικές οργανώσεις, η Αποστασία και η Χούντα ήταν συνέχειες του κομματικού κράτους, με τις οποίες διαπραγματεύονταν συντάξεις, θέσεις και παράσημα. Δεν υπήρξε, άλλωστε, υπόβαθρο ή καθοδήγηση, που να εξηγεί την αντίφαση της κοινωνικής

ομαλότητας σε ένα κράτος εκτάκτου ανάγκης, όπου ο ανορθολογισμός της περιστασιακότητας του δικαιώματος ή της αξιοκρατίας ήταν αυθύπαρκτος και σύμφυτος με το υπηρεσιακό καθήκον. Ανορθολογισμός που θεωρητικά αποσειστήκε με τη νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε. και πρακτικά αποδυναμώθηκε, χωρίς να συναντήσει την εύνοια ή καμιά κατανόηση από την κεντρική Ε.Α.Α.Σ., με την ανίχνευση «σοσιαλιστών» αποστράτων μετά τον Οκτώβρη του 1981 ή και την παλιννόστηση και αποκατάσταση των χαμηλόβαθμων μόνιμων Αξκών και εφέδρων της Τασκένδης, που παρέδωσαν στην κρίση όλων την εναλλακτική θεώρηση.

Όπως σε όλες τις «προστατευμένες» συνθήκες, έτσι και στη μεταπολεμική στέγαση των Αξκών, ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός και, κατά μείζονα λόγο, η οικονομική κρίση και ύφεση πρόκειται, πιθανότατα, να «αυτορυθμίσει» και τον Α.Ο.Ο.Α. προς περισσότερο ανταγωνιστικές, με οικονομικούς και κοινωνικούς όρους, δομές, ανεξαρτήτως των διαθέσεων «επανάδρυσης» ή «προοπτικής», που διαβλέπουν ή ελπίζουν οι ε.α. Αξκοί³⁵⁸.

Κι αν κάποιος θεωρεί ότι, η σταχυολόγηση που πραγματοποίησε η εργασία δεν ήταν και η πιο εύστοχη δυνατή, είναι απαραίτητο να αναφερθεί μια σύγχρονη πραγματικότητα: Ο Υπτος ε.α. Χριστοδούλου Νικόλαος, έλεγε στο 6^ο Τακτικό Συνέδριο της Ν.Δ. (23/7/2004), αναμεταδιδόμενος από το επίσημο όργανο της Ε.Α.Α.Σ.:

«Περιμένω άμεσα από την Κυβέρνηση να υλοποιήσει τις δεσμεύσεις για επέκταση των νόμων 2838/2000 και 3016/2002 για όλους τους απόστρατους και να δικαιώσει τους εξαναγκασθέντες σε παραίτηση, τους διωχθέντες και τους αδικηθέντες από τους πρασινοφρουρούς και τους εκσυγχρονιστές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και να τονίσω με έμφαση ότι η αδικία δεν έχει ηλικία».

Εξάλλου, τόνιζε,

«κάποιοι που μας λέγαν γερασμένο κόμμα τώρα μας αποκαλούν παλαιοδεξιούς και θέλουν να μας βάλουν στη γωνία, αυτοί με τις αφελείς πολιτικές τους απόψεις ανακάλυψαν το μύθο του κεντρώου και μεσαίου χώρου καπηλεύόμενοι τους νικηφόρους αγώνες μας, εμείς τους λέμε ότι είμαστε Νεοδημοκράτες, Δεξιοί, περήφανοι για την ιδεολογία μας, την φιλοσοφία μας για την ανάπτυξη και την οικονομία, τις στρατηγικές εθνικές επιλογές μας, την προσφορά αίματος για να γίνει η πατρίδα μας ελεύθερη και Δημοκρατική, και έχουμε τις ρίζες μας στο Λαϊκό Κόμμα, τον Ελληνικό Συναγερμό και την Ε.Ρ.Ε.. Να μάθουν ότι ο κορμός του κόμματός μας είναι η Δεξιά παράταξη σε ποσοστό 85%...».

Και κατέληγε στο λόγο του, επαναλαμβάνοντας το ίδιο ποσοστό και φτάνοντας στο ζητούμενο:

«Προέρχομαι από τις Ένοπλες Δυνάμεις, μια κοινωνική ομάδα με γνώσεις και εμπειρίες, καταξιωμένη στην συνείδηση του λαού μας, με την υψηλότερη αξιοπιστία 85% έναντι όλων των άλλων κοινωνικών ομάδων, πλην όμως, η χρησιμοποίησή μας στην κυβερνητική μηχανή είναι δυσανάλογη προς τις ικανότητες και την προσφορά μας... Κύριε Πρόεδρε, εμπιστευθείτε μας, εκμεταλλευθείτε τις γνώσεις, τις εμπειρίες και την εντιμότητά μας, για να φέρετε σε πέρας το δύσκολο έργο που έχετε αναλάβει, εμείς ήμασταν, είμαστε και θα είμαστε μαζί σας. Ευχαριστώ»³⁵⁹.

Ο Υπτος ε.α. Χριστοδούλου Νικόλαος, μπορεί να μην είδε την υλοποίηση των δεσμεύσεων «για όλους τους απόστρατους», αλλά διατελεί την τελευταία 5ετία υπεύθυνος του Γραφείου Αποστράτων Αξωματικών του Υ.ΕΘ.Α., ακόμη και σήμερα που, όπως είδαμε, το «υπόστεγο» έχει, ως χώρος, τουλάχιστον, καταργηθεί.

Οι Έλληνες ε.α. Αξκοί δύσκολα αλλάζουν επιλογές!

Απομένει, εν έτει 2009, η «άψογος στάση» της διορισμένης Ε.Α.Α.Σ., που οι διαπραγματευτικές της δυνατότητες έχουν περιοριστεί στον πελατειακό χειρισμό των μελών του Δ.Σ. και κάποιων ελάχιστων αναξιοπαθούντων ή «γκρινιάρηδων» θαμώνων των εντευκτηρίων της, που διαταράσσουν το τάβλι ή την οργάνωση του 60χρονου του προσκυνήματος στο Γράμμο, από όσους πιστούς προσέρχονται.

³⁵⁸ Εθνική Ηχώ, Μάρτιος 2009, άρθρο Ταξχου ε.α. Παναγιωταρέα Χαράλαμπου.

³⁵⁹ Εθνική Ηχώ, Νοέμβριος 2004.

Ταιριάζει στον Έλληνα ε.α. Αξιο και τις εναπομείνουσες συσσωματώσεις του το 4στιχο των Λιανοτράγουδων, που γράφτηκε κάτω από μια σκιά μες στο λιοπύρι ενός αιγαιοπελαγίτικου ξερονησιού την εποχή που ο κλάδος του μεσουρανούσε:

Και τώρα πας χωρίς φωνή
εδώ στην άκρη του καιρού
εδώ στην άκρη του καιρού
και πίσω σου ο δρόμος.

ή, κατά μια λογοτεχνική εκδοχή του γερμανικού νεομαρξισμού:

«Δεν βόσκει κανείς ατιμώρητος στα λιβάδια της ανώτερης τάξης, δεν σπουδάζει ατιμώρητος στα πανεπιστήμιά της, δεν διαβάζει ατιμώρητος τα βιβλία της, δεν χρησιμοποιεί ατιμώρητος τις επιστήμες της, τα προνόμιά της, τις γυναίκες της. Σε μικρές-μικρές δόσεις, σχεδόν ανεπαίσθητα, καταπίνει το δηλητήριό της, παραλύει...»³⁶⁰.

Σκληρή εξήγηση, αλλά από την περιορισμένη διαθέσιμη σχετική βιβλιογραφία, που αποπειράθηκε να διατρέξει ο γράφων, δεν προκύπτει σαφέστερα άλλη.

³⁶⁰ Struck Karin, *Ταξική αγάπη*, Αθήνα 1976, σελ.59-60.

Επίλογος

Αντικείμενο της παρούσας αποτέλεσε η διερεύνηση των σχέσεων ανάμεσα στις οργανωμένες ενώσεις και μεμονωμένες προσωπικότητες, του χώρου των ε.α. Αξκών των Ε/Δ και των Σ.Α. με τις κατά τόπους αρχές και διοικήσεις αλλά και την κεντρική εξουσία, κατά την περίοδο από τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου μέχρι τη μεταπολίτευση. Την εργασία απασχόλησαν και οι τοποθετήσεις των ανθρώπων αυτών, μεμονωμένα ή ως ομάδων, απέναντι στο πολιτικό σύστημα και την κοινωνική πραγματικότητα.

Υπόθεση της εργασίας ήταν η ανάδειξη διακριτών στοιχείων ανάμεσα στα πρόσωπα και τις Ενώσεις που δημιούργησαν, με τις αντίστοιχες εικόνες συνταξιοχικών ενώσεων άλλων επαγγεμάτων και της διαπραγμάτευσης της συναίνεσής τους στα βαθμιαία σχηματιζόμενα πολιτικά συστήματα, στα όρια μιας αυταρχικής εποχής, που οι απόστρατοι δεν είδαν αποστασιοποιημένα, αφού τάχθηκαν ξεκάθαρα, κάθε φορά, υποστηρίζοντας και υποστηριζόμενοι από τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, υπέρ ή εναντίον.

Στην **1^η ενότητα** έγιναν αναφορές σε προσωπικά κεφάλαια αναγνωρίσιμων και πολλαπλά αξιοποιούμενων, πολιτικά, διοικητικά και κοινωνικά, ακούραστων ε.α. Αξκών, κατά το μεσοπόλεμο και τη μεταπολεμική περίοδο, όπου αναδείχθηκε το εύρος της δράσης τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Τέθηκαν οι διακρίσεις ανάμεσα στους απόστρατους αξιωματικούς και τα ιδεολογικά και πραγματιστικά πολιτικά ζητήματα, που τους απασχόλησαν.

Στη **2^η ενότητα** δόθηκε η δράση συλλογικών φορέων παράλληλα με την αδρή ιστορική εξέλιξη, και η συσχέτισή ή συμμετοχή τους στις τοπικές και κεντρικές πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Μια επιγραμματική πολιτική και ιστορική αναψηλάφηση της πραγματικότητας των τελευταίων χρόνων του μεσοπολέμου, εστιαζόμενη στην μερική οπτική των ε.α. Αξκών διαδέχθηκαν οι πρώτες ομαδοποιήσεις σε Συνδέσμους, με τις διακηρυκτικές επιδιώξεις τους, και εξιστορήθηκε η συγκρότηση της κεντρικά ελεγχόμενης Ε.Ε.Α.Α., με αναφορές στη δόμηση, τη σύσταση, την οργάνωση, την καταστατική τους λειτουργία.

Η εργασία ολοκληρώθηκε με προσωπικές κρίσεις και συμπεράσματα, με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, όσον αφορά στην ιδιότυπη κοινωνική ομάδα των ε.α. Αξκών, μέσα στα πολιτικά συστήματα των ιστορικών περιόδων που εμπλέκονται και έγινε απόπειρα να αναδειχθεί η συσχέτισή τους ή η κάθετη άρνηση και αντίδρασή τους στην κοινωνική πραγματικότητα ή την εναλλακτική ιστορία.

Δεδομένης της ανυπαρξίας συγκροτημένης επιστημονικής πολιτικής και ιστορικής καταγραφής για το ζήτημα, ισορροπώντας ανάμεσα σε βιογραφικές αφηγήσεις και προσωπικά αρχεία επιδιώχθηκε μια συνεπής, κατά το δυνατόν, πρώτη πολιτική καταγραφή της ιστορίας των αποστράτων αξιωματικών και των ενώσεών τους, που να καθιστά λιγότερο εργώδη μια μελλοντική πιθανή σύνδεση με το κεντρικό πολιτικό σύστημα.

Μια καταγραφή όλων των απόψεων που υποστηρίχθηκαν και για κάθε ζήτημα ή γεγονός της μεσοπολεμικής, κατοχικής και μετεμφυλιακής συγκυρίας δεν θα ήταν δυνατή, αφού εμπλέκει χιλιάδες, κυριολεκτικά, ανθρώπων και δεν μπορεί να θεαθεί ανεξάρτητα από συγγενείς κοινωνικούς και πολιτικούς κλάδους, όπως αυτές των εφέδρων, των αναπήρων, των βετεράνων, των θυμάτων πολέμου και των συνδέσμων τους, αλλά και επιστημονικές οντότητες, όπως της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής και πολιτικής ψυχολογίας.

Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που η εργασία αποτελεί έργο μη τελειωθέν, αλλά φιλόδοξο να δημιουργήσει τη βάση για νέα ερωτήματα και αναζητήσεις, στην ευρύτερη προσπάθεια ερμηνείας των βάσεων, που στηρίχθηκε και η σύγχρονη ελληνική δημοκρατία και με μοναδική της αξία να στοιχειοθετήσει μια απόδειξη ότι τίποτε, και στην πολιτική ανάλυση, δεν αποτελεί αυθύπαρκτο αξίωμα.

Παράρτημα 1: Η κουλτούρα μιας εποχής

- Στρατηγός:** Αποστόλη! Ο Αποστόλης! Ξάδερφος!
Αποστόλης: Λοιπόν, Λάμπρο... μεγάλα πράγματα!
Στρατηγός: Τι μεγάλα πράγματα, Αποστόλη;
Αποστόλης: Τιμές και δόξες, ξάδερφε!
Στρατηγός: Τι τιμές και δόξες, Αποστόλη;
Αποστόλης: Α ρε τυχερέ άνθρωπε...
Στρατηγός: Τι είναι βρε Αποστόλη;
Αποστόλης: Άκουσε να δεις! Το Υπουργείο Εθνικής Αποκαταστάσεως αποφάσισε να τιμήσει τους ήρωές μας. Μεταξύ των πρώτων, φυσικά, δεν μπορούσε να μην περιλάβει και το στρατηγό Λάμπρο Δεκαβάλλα. Τιμές και δόξες, ξάδερφε!
- Στρατηγός:** Δηλαδή; Δηλαδή;
Αποστόλης: Έλα 'δω βρε! (βγαίνουν) Πώς τη λεν αυτήν την πλατεία;
Στρατηγός: Ποια πλατεία;
Αποστόλης: Αυτή εδώ απ' έξω...
Στρατηγός: Πλατεία Κατσιγιάννη.
Αποστόλης: Ε! Σε 4-5 μήνες το πολύ θα λέγεται «Πλατεία Στρατηγού Λάμπρου Δεκαβάλλα»!
- Στρατηγός:** Πώς θα λέγεται, Αποστόλη;
Αποστόλης: «Πλατεία Στρατηγού Λάμπρου Δεκαβάλλα»! Και τι έχει τώρα στη μέση της;
Στρατηγός: Τι έχει; Τίποτα. Σκουπίδια έχει.
Αποστόλης: Σε 4-5 μήνες θα φύγουν τα σκουπίδια και θα στηθεί το άγαλμά σου!
Στρατηγός: (Μπαίνουν) Για στάσου ρε ξάδερφε! Τι 'ν' αυτά που μου λες; Με δουλεύεις, τώρα;
- Αποστόλης:** Γιατί; Δεν σου αξίζει, δηλαδή; Εσύ δεν είσαι ο νικητής των περισσότερων μαχών των τελευταίων πολέμων...;
Στρατηγός: (διστάζει) Ναι... ναι...
Αποστόλης: ...εσύ δεν είσαι ο άνθρωπος που έγραψες, με το αίμα σου, τις ενδοξότερες σελίδες της νεότερης ελληνικής στρατιωτικής ιστορίας...;
(κολακεύεται) Ναι, δεν λέω... Βέβαια!
Αποστόλης: ...εσύ δεν είσαι ο Στρατηγός Λάμπρος Δεκαβάλλας, που τ' όνομά σου έχει γίνει πια θρύλος...;
Στρατηγός: Ναι... ναι...
Αποστόλης: ...εσύ δεν είσαι, που, με το τιμημένο σπαθί σου...
Στρατηγός: Το σπαθί μου, Ειρήνηρη!
Αποστόλης: ...άνοιγες το δρόμο της νίκης και της δόξας;
Στρατηγός: (κοντανασαίνοντας) Μ' έλιωσες, Αποστόλη... (ξεφυσάει, κάθεται).
Αποστόλης: Η Πατρίδα δεν ξεχνάει, Λάμπρο μου, τους ήρωές της!
Στρατηγός: Δηλαδή... να σου πω... εγώ το καθήκον μου έκανα... εγώ... όταν πολεμούσα, Αποστόλη, δεν πήγαινα ούτε για πλατεία, ούτε για άγαλμα. Έκανα το καθήκον μου, όπως το ' νιωθα εγώ. Τώρα, αν η Πατρίς νομίζει ότι το αξίζω (βουρκώνει)... νομίζει ότι το αξίζω...
Ειρήνη: Έλα, τώρα. Μην κάνεις έτσι...
Στρατηγός: Τι λες, βρε. Βρε, καταλαβαίνεις τι πάει να πει αυτό, βρε. Βρε! Βρε, με κάνουμε άγαλμα, βρε...
Ειρήνη: Ε, κι ύστερα; Εδώ κάνανε άγαλμα τον Κένταυρο, που ' ναι μισός άνθρωπος και μισός άλογο³⁶¹.

³⁶¹ Σκηνή της πικρής κωμωδίας του Αλέκου Σακελλάριου «Ένας ήρωας με παντούφλες» (1958), με τον παρασημοφορημένο από τον βασιλιά Παύλο, με τον Χρυσό Σταυρό του Φοίνικος, Βασίλη Λογοθετίδη στο ρόλο του απόστρατου στρατηγού και ήρωα παλαιότερων πολέμων. Σημειώνεται το συμβολικό

Παράρτημα 2: Στατιστική βάση (1928 & 1958)

Πίνακας 1 (1928)

A/A	Όνοματεπώνυμο-Πατρώνυμο	Γέννηση-Καταγωγή	Στρατολόγηση	Αποστρατεία-Απόταξη	Πολιτική θέση	Κοινωνική ή διοικητική τοποθέτηση
1	Αβραάμ Βασιλείος Κωνσταντίνου	1883 Φθιώτιδα	ΠΖ	Σχης 1924		
2	Αβραμέας Πέτρος Ευστρατίου	1888 Λακωνία	ΠΒ	Τχης 1924		
3	Αβράμιος Δημήτριος Θεοδώρου	1890 Ευρυτανία	ΠΖ	Τχης (τ.απ.) 1926		
4	Αβράσαγγος Ιωάννης	1869 Βουλγαρία	ΠΒ	Σχης 1927		
5	Αβέλλιος Χρήστος Αθανασίου	Ξηροχώριον	ΠΖ	Ανχης 1926		
6	Αγαθόνκος Ορέστης Αγιλλέα	1886 Αθήνα	ΥΙ	Τχης 1924		
7	Αγάθος Ευστάθιος Ανδρέα	1888 Κέρκυρα	ΠΖ	1923		
8	Αγαλλόπουλος Χρήστος	1895	ΛΣ	Τχης 1926		
9	Αγγελάκης Παναγιώτης Εμμανουήλ	1892 Λασιθί	ΥΙ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
10	Αγγελής Πέτρος Γεωργίου	1874 Μεσολόγγι	ΧΦ	Τχης 1923		
11	Αγγελόπουλος Αθάνατος Αριστείδου	1868 Αθήνα	ΠΒ	Ανχης 1923		
12	Αγραφιώτης Χαράλαμπος Σωκράτους	1869 Λοκρίδα	ΠΖ	Ανχης 1922		
13	Αγραφιώτης Κωνσταντίνος Ευαγγέλου	1890 Δομοκός	ΠΙ	Τχης 1923		
14	Αθανασιάδης Κωνσταντίνος Παναγιώτου	1870 Καστανιά Ευρυτανίας	ΠΖ	Ανχης 1922		
15	Αθανασιάδης Γεώργιος Αποστόλου	1872 Λαγκάδια Γορτυνίας	ΠΒ	Σχης 1923		
16	Αθανασιάδης Κωνσταντίνος	1876	Π.Ν.	Υπνχος 1920		
17	Αθανασιάδης Δημήτριος Ελευθερίου	1878 Προυσός Αιτωλοακαρνανίας	ΠΖ	Τχης 1922		
18	Αθανασίου Φραγγάκης	1863 Στυλίδα	ΔΧ	Ανχης 1918		
19	Αθανασίου Νικόλαος Ιωάννου	1871 Ερμούπολη	Ο	Τχης 1921		
20	Αθανασίου Νικόλαος	1875	Π.Ν.	Υπνχος 1926		
21	Αθανασίου Αθανάσιος Νικολάου	1883 Πάτρα	ΠΙ	Τχης 1927		
22	Αθανασίου Ευάγγελος Πέτρος	1888 Αθήνα	ΠΒ	Τχης 1922		
23	Αθανασόπουλος Χαράλαμπος Νικολάου	1857 Αμφισσα	ΠΖ	Τχης 1910		
24	Αθανασόπουλος Ιωάννης Παναγιώτου	1865 Λαπαναοί Καλαβρύτων	ΔΧ	Ανχης 1916		
25	Αθανασούλας Αλέξανδρος	1838 Στυλίδα	ΠΖ	Ανχης 1901		
26	Αθηναίος Παντελής Δημητρίου	1888 Ερμούπολη	ΠΖ	Τχης 1927		
27	Ατγαλίδης Ατγαλιεύς	1853 Σκιάθος	ΥΙ	Σχης 1916		
28	Ατγινίτης Ιωάννης Μιχαήλ	1873 Νάουσα Πάρου	ΔΧ	Τχης 1921		
29	Ακριβούλης Πολυχρόνης Ευθυμίου	1888 Νεμπεγλέρ Λαρίσης	ΠΖ	Ανχης 1923		
30	Αλαντζάς Σπυρίδων Αρ	1891 Καλαμάτα	ΠΖ	Τχης 1927		
31	Αλβανάκης Παναγιώτης	1865 Καλαμάτα	ΜΧ	Σχης 1921		
32	Αλεξάκης Περικλής	1838 Καλαμάτα	ΧΦ	Τχης 1898		
33	Αλεξάκης Χαρίλαος	1861 Καλαμάτα	ΠΖ	Σχης 1919		
34	Αλεξάκης Γεράσιμος Σπυρίδωνος	1877 Κέρκυρα	ΠΖ	Τχης 1923		
35	Αλεξανδρής Κωνσταντίνος	1860 Βόνιτσα	ΠΖ	Σχης 1919		
36	Αλεξανδρόπουλος Κωνσταντίνος Ανδρέα	1889 Κουνενί Αχαΐας	ΠΙ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
37	Αλεξάνδρου Γεώργιος Θομά	1869 Αστακός Βόνιτσας	ΠΖ	Σχης (ειδ.απ.) 1922		
38	Αλεξίδης Παναγιώτης Θομά	1890 Δεμίρ Ισάρ	ΠΖ	Ανχης 1923		
39	Αλεξίου Ιωάννης Νικόλαος	1887 Αθήνα	ΚΤ	Σχης 1927		
40	Αλεξόπουλος Γεώργιος	1860 Κονίσκη Ναυπακτίας		Υπνχος 1917		
41	Αλεξόπουλος Δημοσθένης Αλεξίου	1867 Ναζήριον Μεσσηνίας	ΔΧ	Ανχης 1928		
42	Αλεξόπουλος Δημοσθένης Αλεξίου	1867 Ναζήριον Μεσσηνίας	ΠΒ	Τχης 1914		
43	Αλεξόπουλος Σίμων Σωκράτους	1877 Πύργος Αχαΐας	ΠΙ	Τχης 1923		
44	Αλιμπέρτης Γεώργιος Ιωάννου	1882 Αθήνα	ΜΧ	Ανχης 1927		
45	Αμούργης Ιάσων Σπυρίδωνος	1884 Βραγατά Κεφαλληνίας	ΠΒ	Ανχης (αποστ.) 1923		
46	Αμπαδογιάννης Ιωάννης	1889 Μεσολόγγι	ΜΧ	Τχης 1927		
47	Αμπάτης Σθενέλαος	1838 Μεθόνη	ΧΦ	Υπνχος 1905		Επιθεωρητής Αρχηγείου ΧΦ
48	Αμπελάς Αλέξανδρος	1847 Πάτρα		Υπνχος 1917		
49	Αμπελάς Δημήτριος Τιμολεόντος	1887 Αθήνα	ΠΒ	Ανχης 1923		
50	Αμπλιανίτης Γεώργιος Δημητρίου	1860 Χαμηρήγιαν Υπάτης	ΠΖ	Τχης 1912		
51	Αναγνωσταράς Ελευθέριος	1863 Αθήνα	Μ	Σχης 1920		
52	Αναγνωσταράς Ευγένιος	1865 Καλαμάτα	Σ	Σχης 1922		
53	Αναγνωσταράς Κωνσταντίνος	1882 Αθήνα	ΠΖ	Ανχης 1923		
54	Αναγνωσταράς Παναγιώτης Ιωάννου	1885 Καλαμάτα	ΥΙ	Τχης (ειδ.απ.) 1927		
55	Αναγνωστιάδης Κλεομένης	1881 Νεοχώρι Φθιώτιδος	ΠΖ	Ανχης 1922		
56	Αναγνωστόπουλος Κωνσταντίνος	1850 Κλίμα Δωριδος	ΠΖ	Ανχης 1910		
57	Αναγνωστόπουλος Αριστοτέλης	1854 Παλαιοζάριον Δωριδος		Υπνχος 1916		
58	Αναγνωστόπουλος Χαρίλαος	1860 Μεσολόγγι	ΠΒ	Σχης 1921		
59	Αναγνωστόπουλος Γεώργιος Ιωάννου	1863 Βιδάβρες Φθιώτιδος	ΠΖ	Ανχης 1919		
60	Αναγνωστόπουλος Δημήτριος Χαλαλάμπους	1863 Παλαιοζάριον Δωριδος	ΠΖ	Τχης 1924		
61	Αναγνωστόπουλος Αθανάσιος Χαλαλάμπους	1866 Παλαιοζάριον Δωριδος	ΔΧ	Ανχης 1926		
62	Αναγνωστόπουλος Ανδρέας Νικολάου	1871 Μεσολόγγι		Υπνχος 1923		
63	Αναγνωστόπουλος Φώτιος Αθανασίου	1872 Μπλάντζι Τρικάλων	ΠΖ	Σχης 1922		
64	Αναγνωστόπουλος Γεώργιος Κωνσταντίνου	1878 Αθήνα	ΠΖ	Τχης 1923		
65	Αναγνωστόπουλος Δημοσθένης Χαλαλάμπους	1880 Παλαιοζάριον Δωριδος	Σ	Τχης 1926		
66	Αναγνωστόπουλος Δημοσθένης Θ	1889 Κιούπρετζι Τρικάλων	ΠΖ	Τχης 1927		
67	Αναγνωστόπουλος Λυκούργος Θεμιστοκλή	1891 Μεσολόγγι	ΠΖ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
68	Αναγνωστόπουλος Ιωάννης Δημητρίου	1894 Λάρισα	ΠΒ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
69	Αναγνώστου Γεώργιος Χρήστου	1892 Γότιστα Ιωαννίνων	Σ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
70	Αναγνώστου Μενέλαος Βασιλείου	1898 Θήβα	ΠΒ	Τχης (ειδ.απ.) 1926		
71	Αναλογίδης Κωνσταντίνος Σπυρίδωνος	1869 Άρτα	Σ	Σχης 1922		
72	Ανανιάδης Κωνσταντίνος Γεωργίου	1884 Στρέζοβα Αχαΐας	ΠΖ	Τχης 1923		
73	Αναργύρου Γεώργιος	1856 Αθήνα	ΠΖ	Τχης 1906		
74	Αναστασίου Άγγελος	1857	Π.Ν. (ναυπηγός)	Σχης 1915		
75	Αναστασίου Αναστάσιος Σταύρου	1871 Ξηροχώριον	ΠΙ	Τχης 1923		
76	Αναστασόπουλος Δημήτριος	1862 Κυπαρισσία	ΜΧ	Σχης 1914	Κ.Φ.	Βουλευτής Ηλείας 1923, 1926.
77	Αναστασόπουλος Δημήτριος Αναστασίου	1869 Αμφισσα	ΧΦ	Τχης 1919		
78	Αναστασόπουλος Ιωάννης Θ	1881 Τρίπολη	ΠΖ	Ανχης 1923		

όνομα της πραγματίστριας στρατηγίνας, με τις συνεχείς και απεγνωσμένες προσπάθειες να συνεφέρει τον ιδεαλιστή βετεράνο στη μεταπολεμική κατάσταση.

79	Αναστασόπουλος Κωνσταντίνος Νικολάου	1885 Κουνιάνικα Αργολιδοκορινθίας	ΠΖ	Τγης 1923		
80	Αναστασόπουλος Παναγιώτης Αργυρίου	1886 Καλάβρυτα	ΠΒ	Τγης 1923		
81	Ανδρέαδης Ιωάννης	1856 Καλαμάτα	ΥΙ	Αγνης 1905		
82	Ανδρέαδης Αναστάσιος	1869	Π.Ν.	Υπγος 1923		
83	Ανδρέαδης Γεώργιος Στυλιανού	1884 Ερμούπολη	ΠΖ	Αγνης 1923		
84	Ανδρέαδης Ιωάννης	1860 Χικλιά Ουτίλου	ΠΖ	Σγης 1917		Πρόεδρος Σ.Α.Α.Ξ.
85	Ανδριανός Κωνσταντίνος Σωτηρίου	1870 Αθήνα	ΠΖ	Σγης 1922		
86	Ανδρίτσος Αθανάσιος	Λιδωρική Φθιώτιδος	ΠΖ	Τγης 1922		
87	Ανδρόνικος Σταύρος	1866	ΜΧ	Αγνης 1923		
88	Ανθρουτσέλης Ανδρέας Ιωάννου	1880 Κέρκυρα	ΠΖ	Τγης 1923		
89	Αντζουλός Σπυρίδων Βασιλείου	1869 Ναύπλιο	ΠΖ	Τγης 1922		
90	Αντζουλίνος Μιχαήλ	1832 Κόρινθος	ΠΖ	Σγης 1897		
91	Αντζουλίνος Πέτρος	1842 Αθήνα	ΠΖ	Αγνης 1903		
92	Αντύπας Αναστάσιος Δημητρίου	1881 Αντιπάτα Πυλαρέων	ΚΤ	Σγης 1927		
93	Αντωνάκης Παύλος Κωνσταντίνου	1891 Ρούματα Χανίων	ΠΖ	Τγης (ειδ.απ.) 1928		
94	Αντωνικόπουλος Λεωνίδας Κωνσταντίνου	1870 Πτέρη Αργιέων	ΔΧ	Τγης 1920		
95	Αντωνιόπουλος Νικόλαος Δημητρίου	1863 Φυλιερά Τριφυλλίας	ΠΒ	Σγης 1920		
96	Αντωνιάδης Μάρκος	1837 Ναύπλιο	ΠΖ	Υπγος 1903		
97	Αντωνιάδης Νικόλαος	1843 Ναύπλιο	ΠΖ	Υπγος 1909		
98	Αντωνιάδης Δημήτριος	1852 Σίμο Ναυπακτίας	ΠΖ	Υπγος 1913		
99	Αντωνιάδης Νικόλαος	1851 Κέα	ΠΖ	Σγης 1910		
100	Αντωνιάδης Σταμάτιος	1857 Σκύρος	ΥΙ	Σγης 1919		
101	Αντωνιάδης Αντώνιος Ιωάννη	1862 Μηλέα Λαρίσης	ΠΠ	Αγνης 1921		
102	Αντωνιάδης Ανδριανός	1862 Αθήνα	ΠΖ	Τγης 1912		
103	Αντωνιάδης Ξενοφών Θεοδώρου	1869 Τύρναβος	ΠΖ	Σγης (τ.δ.) 1913		
104	Αντωνιάδης Αντώνιος Δημητρίου	1878 Κέα	ΠΖ	Σγης 1922		
105	Αντωνιάδης Αντώνιος Γεωργίου	1886 Σίμη Αιτωλοακαρνανίας	ΥΙ	Τγης (αποτ.) 1923		
106	Αντωνόπουλος Παναγιώτης	1850 Αγ. Βασίλειος Καλαβρύτων	ΠΖ	Τγης 1906		
107	Αντωνόπουλος Γεώργιος	1854 Ανδριτσaina	ΥΙ	Τγης 1911		
108	Αντωνόπουλος Γεώργιος	1857 Καλαμάτα	ΠΒ	Σγης 1914		
109	Αντωνόπουλος Νικόλαος	1868 Σπάρτη	Φ	Αγνης 1922		
110	Αντωνόπουλος Ηρακλής Ανδρέου	1872 Πάτρα	ΠΖ	Τγης 1924		
111	Αντωνόπουλος Κωνσταντίνος Δημητρίου	1878 Αθήνα	ΠΖ	Τγης 1923		
112	Αντωνόπουλος Σταύρος Ηλία	1888 Λαμία	ΠΖ	Τγης (τ.απ.) 1926		
113	Αξελός Νικόλαος	1834 Ναύπλιο	ΠΖ	Σγης 1899		
114	Αξελός Ηρακλής	1867 Κωνσταντινούπολη	ΠΖ	Υπγος 1922		
115	Αξιότης Αντώνιος Περικλέους	1875 Πύλος	ΠΖ	Αγνης 1923		
116	Αουτέριος Λουκάς	1851 Ιταλία Λαρίσης	ΚΤ	Αγνης 1910		
117	Απέργης Νικόλαος Α	1865 Τήνος	Μ	Αγνης 1922		
118	Αποκορίτης Χρήστος	1847 Δεπενού Βάλτου	ΠΖ	Σγης 1910		
119	Αποκορίτης Τριαντάφυλλος Κωνσταντίνου	1874 Παλαιοξήριον Δωριδος	ΠΖ	Σγης 1920		
120	Αποκορίτης Παναγιώτης Χρήστου	1895 Αμφιλοχία Βάλτου	ΠΖ	Τγης 1926		
121	Αποκίτης Ηλίας Κωνσταντίνου	1889 Βελημάχιον Αρκαδίας	Εξ εθελοντών Ανθλος (ΥΙ) 1913	Αγνης 1926	Κ.Φ.	Βουλευτής Γορτυνίας 1923, 1928 & Αρκαδίας 1926 Υπουργός Προνοίας 30/8/1926-16/10/1926 (Κυβέρνηση Κονδύλη).
122	Αποστολάκης Γεώργιος Ιωάννου	1886 Κρησιά Κρήτης	ΠΖ	Τγης (τ.απ.) 1926		
123	Αποστολιάς Δημήτριος Αντωνίου	1890 Καρπενήσι	ΠΖ	Τγης 1923		
124	Αποστολιάς Θεοφάνης Αντωνίου	1896 Καρπενήσι	ΜΧ	Τγης (ειδ.απ.) 1926		
125	Αποστολίδης Δημοσθένης	1858 Αγ. Γεώργιος Κορινθίας	ΔΧ	Τγης 1917		
126	Αποστολίδης Πέτρος Κωνσταντίνου	1866 Μαρσιόπολη Ρωσίας	Εξ εθελοντών Σμρος (ΥΙ) 1890	Πλγος 1920		Λογοτέχνης (Παύλος Νιρβάνας), Μέλος Ακαδημίας Αθηνών 1928, Δημοσιογράφος στις εφημερίδες «Αστύ», «Ακρόπολη» & «Εστία».
127	Αποστολίδης Ιωάννης	1871	Π.Ν.	Πλγος 1917		
128	Αποστολίδης Μιχαήλ	1872 Μύκονος	ΜΧ	Σγης 1923		Πρόεδρος Μ.Τ.Σ. 1923-1925.
129	Αποστολίδης Κίμων	1888 Αθήνα	ΠΠ	Σγης 1924		
130	Αποστολίδης Βασίλειος Δημητρίου	1890 Μεσσηνικόλα Τρικάλων	ΠΖ	Τγης (ειδ.απ.) 1926		
131	Αποστολίδης Χαράλαμπος Γεωργίου	1895 Χαλκίδα	ΠΒ	Τγης (αποτ.) 1923		
132	Αποστολόπουλος Απόστολος Αθανασίου	1870 Ναύπακτος	ΠΖ	Τγης (ειδ.απ.τρ.) 1926		
133	Αποστολόπουλος Θεόδωρος	1884 Πύργος Ηλείας	Ε	Σγης 1927		
134	Αποστολόπουλος Διογένης Κωνσταντίνου	1887 Μεθόνη	ΠΖ	Τγης (αποτ.) 1923		
135	Αποστολόπουλος Αθανάσιος Αθανασίου	1888 Παλαιοξήριον Φθιώτιδος	ΠΖ	Τγης 1923		
136	Αποστόλου Απόστολος Γεωργίου	1842 Μονεμβασιά	ΜΧ	Σγης 1905		Πρόην Α.Τ.Ε.Σ.
137	Αποστόλου Ιωάννης	1869 Δαδί Λοκρίδος	ΠΖ	Αγνης 1923		
138	Αποστόλου Αλεξανδρόρος	1876 Μονεμβασιά	ΠΖ	Σγης (ειδ.απ.τρ.) 1926		
139	Αποστόλου Δημήτριος Αποστόλου	1894 Αθήνα	Α/Σ	Αγνης 1927		
140	Αραπάκης Νικόλαος	1872 Χορτιά Λακωνίας	ΠΖ	Τγης 1923		
141	Αράπης Πολυζώης	1880 Λαμαρίστια Λακωνίας	ΧΦ	Τγης 1926		
142	Αρβανιτάκης Κωνσταντίνος Ιωάννου	1870 Λαγκαδάκι Ζακύνθου	Ο	Αγνης 1926		
143	Αρβανίτης Κωνσταντίνος Πέτρου	1892 Υπάτη	ΠΒ	Τγης (ειδ.απ.) 1926		
144	Αργεΐτης Δημήτριος Γεωργίου	1867 Μονεμβασιά	ΧΦ	Αγνης 1923		
145	Αργυριάδης Θεόδωρος Αργυρίου	1874 Σελιάννα Αχαιοηλίδος	ΠΖ	Τγης 1927		
146	Αργυρίου Ανδρέας Θεοδώρου	1877 Άμφισσα	ΠΖ	Αγνης 1923		
147	Αργυρόπουλος Παναγιώτης Λαζάρου	1877 Πύργος Ηλείας	ΠΖ	Τγης 1922		
148	Αργυρόπουλος Κίμων	1885	Π.Ν.	Υπγος 1927		
149	Αργυρόπουλος Χριστόφορος Παναγιώτου	1895 Λέζα Μεσσηνίας	ΠΖ	Τγης 1926		
150	Αργυρόπουλος Περικλής Ιακώβου	1871 Αθήνα	Π.Ν.	Υπγος 1922	Κ.Φ.	Υπουργός Συγκοινωνιών 21/4/1917-14/6/1917 (Κυβέρνηση Ζαΐμη), & 19/7/1926-22/8/1926 (Κυβέρνηση Ευταξία).
151	Αργυρός Νικόλαος Ανδρέου	1881 Παξοί	Φ	Αγνης 1928		
152	Αριστείδου Χάρων	1849 Σορούτσι Δωριδος	ΠΖ	Τγης 1905		
153	Αρκαδικός (Μιχαλόπουλος) Νικόλαος Κωνσταντίνου	1858 Κυπαρισσία		Υπγος 1921		
154	Άρης Ιωάννης	1861 Μεσολόγγη		Υπγος 1921		
155	Άρης Νικόλαος	1869 Μεσολόγγη	Ε	Τγης 1923		
156	Αρτινόπουλος Παναγιώτης	1881 Ναύπακτος	ΜΧ	Τγης 1923		
157	Αρτινόπουλος Αριστείδης Γεωργίου	1885 Αθήνα	ΥΙ	Τγης (ειδ.απ.) 1926		
158	Αργαντζικάκης Εμμανουήλ	1879 Ζήρα Κρήτης	ΧΦ	Τγης 1927		
159	Αργαυής Ιωάννης Νικολάου	1886 Κρησιά Λασηθίου	ΠΖ	Τγης (τ.απ.) 1926		
160	Ασημάκης Ανδρέας	1843 Ναύπλιο	ΥΙ	Υπγος 1910		
161	Ασημάκης Σπυρίδων	1844 Κρίκελο Ευρυτανίας	ΠΒ	Τγης 1897		

162	Ασημακόπουλος Κωνσταντίνος	1876 Ακράτα	ΧΦ	Σγης (ειδ. απ.) 1926	
163	Ασημακόπουλος Διονύσιος	1877 Πύργος Ηλείας	ΠΖ	Τγης 1922	
164	Ασιπιάκης Μιχαήλ Ζαχαρία	1892 Επισκοπιανά Ηρακλείου	ΠΖ	Τγης 1923	
165	Αστεριάδης Αστέριος Σωτηρίου	1895 Άνω Τσουμαγιά	ΜΧ	Τγης (αποτ.) 1923	
166	Αυγερινός Νικόλαος Θεμιστοκλέους	1886 Καβαλλάρια Κερκύρας	ΠΙ	Αγης 1927	
167	Αυγουστής Νικόλαος Γεωργίου	1897 Πάνοριος Κυκλάδων	ΠΒ	Τγης 1927	
168	Αφθονίδης Γεώργιος	1880 Αθήνα	ΣΣΕ Ανθλγος (ΜΧ) 1902	Υπτος (αποτ.) 1926	Πρόην Αντς ΜΧ, Προσωπάρχης Υπ. Στρατιωτικών, ΑΓ.Ε.Σ.
169	Αφθονίδης Θεόδωρος	1890 Αθήνα		Υπτος 1927	
170	Άγιος Χρήστος	1885 Πύργος Ηλείας	ΠΖ	Τγης (ε.π.δ.) 1926	
171	Βάββαρης Αριστείδης	1882 Αθήνα	ΧΦ	Τγης 1925	
172	Βαβούρας Ιωάννης Δημητρίου	1884 Άργος	ΧΦ	Τγης 1926	
173	Βαγενάς Κωνσταντίνος	1867 Πάτρα		Υπτος 1922	
174	Βαγιακάκος Δράκος	1876 Κίττα Λακωνίας	ΠΒ	Τγης 1923	
175	Βαγιακάκος Παναγιώτης	1871 Οίτυλο	ΠΒ	Σγης 1925	
176	Βάγιας Πέτρος Κυριάκου	1875 Υπάτη	ΧΦ	Αγης 1922	
177	Βάθης Νικόλαος Ξ	1868 Αθήνα	ΜΧ	Αγης 1922	
178	Βαϊδής Δημήτριος Θεοδώρου	1891 Τρικάλα	ΠΖ	Τγης 1926	
179	Βακαλόπουλος Αδαμάντιος	1851 Νικομήδεια	ΠΖ	Τγης 1907	
180	Βακαλόπουλος Ηλίας Αδάμ	1888 Αθήνα	ΠΒ	Αγης 1923	
181	Βακαλούλης Επαμεινώνδας Μ	1872 Κρανιά Λαρίσης	ΠΖ	Τγης 1921	
182	Βακάλας Νικόλαος Κωνσταντίνου	1891 Λιάσκοβο Τρικάλων	ΠΖ	Τγης 1924	
183	Βαλαβάνης Φώτιος Γεωργίου	1868 Πετρίδος Φθιώτιδος	ΠΖ	Τγης 1922	
184	Βαλασάκης Κωνσταντίνος Ορέστου	1869 Αθήνα	ΠΖ	Τγης 1923	
185	Βαλασάκης Ευγένιος Ορέστου	1893 Αθήνα	Π.Ν.	Ανπτος 1926	
186	Βαλάσης Βασίλειος Κωνσταντίνου	1879 Καλαμάτα	ΠΖ	Αγης 1923	
187	Βαλασιδής Κυριάκος	1890 Κωνσταντινούπολη	ΔΧ	Τγης 1926	
188	Βαλατσός Μιλτιάδης Αθανασίου	1887 Λαμία	ΠΖ	Τγης 1926	
189	Βάλβης Παντολέον	1854 Μεσολόγγι	ΧΦ	Σγης 1916	
190	Βάλβης Ζαφείριος		Σ/Δ	Σγης 1918	
191	Βάλβης Λεωνίδα Σπυριδίου	1865 Μεσολόγγι	ΠΒ	Τγης 1923	
192	Βάλβης Αντώνιος Ιωάννη	1868 Ζάκυνθος	ΠΙ	Τγης 1923	
193	Βαλέτας Γεώργιος	1870 Αθήνα	ΣΣΕ Ανθλγος (ΜΧ) 1891	Υπτος 1923	Επιτελάρχης Χατζηανέστη 1922
194	Βαλιαντός Περικλής Σταύρου	1880 Βαλιανάτα Κεφαλληνίας	ΠΖ	Τγης 1922	
195	Βαλαμακίης Ιωάννης Γεωργίου	1879 Σκόπελος	ΠΖ	Αγης 1924	
196	Βαλαμακίης Γεώργιος Αλεξάνδρου	1884 Σκόπελος	ΠΖ	Σγης 1926	
197	Βαλαμάκης Βασίλειος Δημητρίου	1869 Λαμία	ΠΖ	Τγης 1920	
198	Βαλαδόρος Δημήτριος Ιωάννου	1862 Αθήνα	ΧΦ	Τγης 1915	
199	Βαλετσιώτης Κωνσταντίνος Μιχαήλ	1880 Αθήνα	ΠΖ	Τγης 1922	
200	Βαμβάτσικος Ιωάννης Δημητρίου	1871 Παλαιοξάριον Δωριδος	ΠΖ	Τγης 1922	
201	Βανδώρας Θεόδωρος	1851 Αγγιλιά Σάμης	Ε	Σγης 1914	
202	Βάος Γεώργιος Πέτρος	1899 Μήλος	ΠΙ	Τγης 1926	
203	Βάππας Δημήτριος	1837 Αθήνα	ΥΙ	Σγης 1902	
204	Βάρας Νικόλαος Κωνσταντίνου	1893 Αγρίνιο	ΠΖ	Τγης 1927	
205	Βαρβέρης Κωνσταντίνος Νικολάου	1873 Τρίπολη	ΠΖ	Αγης 1922	
206	Βαρβέτας Λυσάνδρος	1852 Σπάρτη	ΠΙ	Αγης 1909	
207	Βάρβογλης Νικόλαος	1854 Τρίπολη		Υπτος 1914	
208	Βαρδής Αριστοφάνης	1842 Αθήνα	ΠΖ	Τγης 1898	
209	Βαρδουλάκης Κυριακούλης	1857 Μολάοι Λακωνίας		Υπτος 1919	
210	Βάρθης Νικόλαος Σπυριδίου	1879 Κέρκυρα		Υπτος 1922	
211	Βάρναλης Κωνσταντίνος	1857 Γαλάσιον	ΠΙ	Αγης 1909	
212	Βαρύτσης Πέτρος Γεωργίου	Γαρούνα Κερκύρας	ΠΖ	Αγης 1923	
213	Βαρούτσος Εμμανουήλ Γεωργίου	1891 Σπάρτη	ΠΖ	Τγης (ειδ. απ.) 1927	
214	Βαρούτσος Κωνσταντίνος	1856 Σούλι	Φ	Σγης 1915	
215	Βαρούτσος Γεώργιος	1860 Μεσολόγγι		Υπτος 1916	
216	Βαρσόπουλος Θεμιστοκλής Ιωάννη	1877 Λαμία	ΠΒ	Τγης 1923	
217	Βαρυγάννης Ανδρέας Δημητρίου	1891 Πάτρα	ΔΧ	Τγης 1927	
218	Βάρφης Ανδρέας	1854 Αθήνα	ΧΦ	Αγης 1906	
219	Βάρφης Γρηγόριος Αριστείδου	1869 Μεσολόγγι	ΔΧ	Αγης 1923	
220	Βασιλάκης Σπυρίδων	1854 Σίτσοβα Καλαμών	ΥΙ	Αγης 1912	
221	Βασιλάκης Κωνσταντίνος Σπυριδίου	1895 Καλαμάτα	ΠΒ	Τγης (ειδ. απ.) 1926	
222	Βασιλακόπουλος Ιωάννης Χρήστου	1878 Πάτρα		Υπτος 1923	
223	Βασιλακόπουλος Κωνσταντίνος Χαράλαμπος	1888 Πάτρα	ΜΧ	Τγης 1923	
224	Βασιλάς Σπυρίδων Χ	1865 Κέρκυρα	ΠΖ	Σγης 1919	
225	Βασιλάτος Παναγιώτης Νικολάου	1887 Αθήνα	ΠΒ	Τγης 1927	
226	Βασιλειάδης Σπυρίδων	1847 Βόνιτσα		Υπτος 1922	
227	Βασιλειάδης Γεράσιμος Βασιλείου	1888 Αθήνα	ΣΝΔ Σμρος 1907	Ανπτος 1920 Πλτος 1928	Κίνημα Εθν. Αμύνης Κ.Φ. Υπασιπτής Προέδρου Δημοκρατίας 1923-1925, Ναυτικός ακόλουθος πρεσβείας Λονδίνου 1925-1927, Βουλευτής Λοκρίδος 1928, Βουλευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1932, 1936, Πολιτευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1933, Υπ. Ναυτικών & Αεροπορίας 5/6/1932-4/11/1932 (Κυβέρνηση Βενιζέλου).
228	Βασιλειάδης Γεώργιος Χρήστου	1896 Γραδέσνιτσα Μοναστηρίου	ΜΧ	Τγης 1923	
229	Βασιλείου Κωνσταντίνος	1842 Κρανίδιον	ΠΖ	Αγης 1907	
230	Βασιλείου Κωνσταντίνος	1851 Ναύπλιον	ΠΖ	Τγης 1907	
231	Βασιλείου Ανδρέας	1856 Ναύπλιον	ΠΒ	Τγης 1910	
232	Βασιλείου Παντελεήμων Βασιλείου	1878 Κρανίδιον	ΧΦ	Αγης 1926	
233	Βασιλείου Δήμος	1882 Κρανίδιον	ΥΙ	Αγης 1925	
234	Βασιλείου Σπυρίδων Δημητρίου	1886 Αστακός Αιτωλοακαρνανίας	ΥΙ	Αγης 1925	
235	Βασιλείου Θωμάς Κωνσταντίνου	1888 Χαλκίδα	ΠΖ	Τγης 1923	
236	Βασιλακόπουλος Γεώργιος	1846 Σοσπότο Καλαβρύτων	ΠΖ	Τγης 1898	
237	Βασιλόπουλος Σπυρίδων	1866 Πάτρα		Υπτος 1922	
238	Βασιλόπουλος Κωνσταντίνος Βασιλείου	1894 Αθήνα	ΜΧ	Τγης 1927	
239	Βασιλούνης Δημήτριος	1861 Σολιά Γυθείου		Υπτος 1922	
240	Βάσσοις Αλέξανδρος	1831 Αθήνα	ΠΒ	Υπτος 1898	Α.Κ.
241	Βάσσοις Τιμόλεον	1836 Λαμία		Αντος 1906	Βουλευτής Αθηνών 1928 Υπασιπτής Γεωργίου Α΄

						Δκτης εκστρατευτικού σώματος Κρήτης 1897, Αρχηγός Στρατού Κρήτης 1897.
242	Βάσσης Γεώργιος	1870 Αθήνα			Σχης 1923	
243	Βάσσης Κωνσταντίνος Τιμολέοντος	1886 Αθήνα	Στρατ. Σχολή Modena & Pinerolo, Ανθλγος (ΠΙ) 1908		Σχης 1922	Πρώην Υπαπιστής Α.Μ. Β. Αλεξάνδρου & Γεωργίου Β'.
244	Βάσσης Νικόλαος Τιμολέοντος	1888 Αθήνα		ΠΙ	Σχης 1923	
245	Βασιάνης Ευάγγελος Εμμανουήλ	1880 Χανιά		ΥΙ	Ανχης 1927	
246	Βαρεϊόπουλος Δημήτριος	1868 Τρίπολη		ΚΤ	Ανχης 1921	
247	Βαγιάργου Θεόδωρος Σάββα	1878 Θράκη		ΠΖ	Ανχης (τ.απ.) 1926	
248	Βαζιλιώτης Χρήστος Θεοδώρου	1873 Βάγια Ελευσίνος		Σ/Δ	Τχης	
249	Βαζιλιώτης Αθανάσιος Ανδρέα	1891 Βάγια Αρκαδίας		ΥΙ	Ανχης 1927	Κ.Φ.
250	Βέγκος Αντώνιος Γεωργίου	1887 Ύδρα		ΠΖ	Ανχης 1922	
251	Βελιτσιάνος Κλεομένης Χρήστου	1888 Μεσολόγγι		ΠΖ	Τχης 1927	
252	Βελής Θεόδωρος Ιωάννου	Βυτίνα		ΥΙ	Σχης 1923	
253	Βελιανίτης Αλκίνοος	1844 Γάιος Παζών		ΠΖ	Τχης 1898	
254	Βελιανίτης Γεώργιος	1867		ΦΡ	Σχης 1927	
255	Βελίνης Δημήτριος	1862 Ναύπλιον		ΠΙ	Σχης 1912	
256	Βελίνης Νικόλαος	1873		Π.Ν.	Υπνχος 1922	
257	Βελισσάρης Δημήτριος Ηλία	1871 Καλαμάτα		ΠΖ	Τχης 1922	
258	Βελισσαρόπουλος Παναγιώτης Νικολάου	1869 Ακράτα		ΠΖ	Τχης 1923	
259	Βέλος Βασίλειος	1859 Αταλάντη		ΠΖ	Σχης 1914	
260	Βενετάκης Δημήτριος	1878 Σπρούγγα Καρδίτσας		ΠΖ	Τχης 1923	
261	Βενετανόπουλος Αναστάσιος	1874 Πάτρα		ΠΖ	Σχης 1922	
262	Βενετσάνος Γεώργιος	1863 Αμοργός		Ε	Σχης 1923	
263	Βενιζέλος Ξενοφών	1826 Αίγινα		ΠΙ	Σχης 1896	
264	Βενουκάς Διονύσιος Θθανος	1878 Αθήνα		ΠΖ	Σχης 1922	
265	Βεντίκας Παναγιώτης	1845 Νύμφη Γυθείου		ΠΖ	Τχης 1908	
266	Βεντήρης Γεώργιος	1858 Γαϊτσού Ουτύλου		ΠΖ	Τχης 1914	
267	Βεντούρης Γεώργιος Κωνσταντίνου	1878 Κιμωλος		ΠΖ	Τχης 1923	
268	Βεόπουλος Θεόδωρος Θεοδώρα	1872 Λαμία		Ο	Ανχης 1918	
269	Βερμανίτης Χρήστος	1886		Φ	Αντπχος (τ.απ.) 1926	
270	Βερέτας Διονύσιος	1869 Λαμία			Υπνχος 1925	
271	Βερικίος Ανδρέας Αναστασίου	1873 Λευκάδα		ΠΙ	Σχης 1920	
272	Βερνάρδος Ελευθέριος Σπυριδωνος	1876 Αθήνα			Υπνχος 1922	
273	Βερούτσος Γεώργιος	1864 Γαλαξειδιον		Σ/Δ	Σχης 1926	
274	Βερροϊόπουλος Εμμανουήλ Ιωάννου	1868 Άργος		ΠΖ	Ανχης 1923	
275	Βερροιώτης Κλεομένης Ευσταθίου	1893 Λευκάδα		ΠΖ	Τχης (τ.απ.τρ.) 1926	
276	Βερσής Γεώργιος Θ	1872 Αθήνα		ΠΒ	Τχης 1923	
277	Βεστάργης Νικόλαος Κωνσταντίνου	1882 Αθήνα		ΜΧ	Σχης 1927	
278	Βίγκος Ασημάκης Κωνσταντίνου	1880 Λυκοσυρνιά Αχαΐας		ΠΖ	Τχης 1922	
279	Βιδάκης Δημήτριος Παναγιώτου	1886 Θέρισσος Χανίων		ΠΖ	Ανχης 1923	
280	Βιδάλης Αντώνιος	1860 Σύρος		ΠΖ	Ανχης 1914	
281	Βισβίλης Τιμολέον	Αθήνα		Σ/Δ	Σχης 1922	
282	Βισβίλης Αθανάσιος Ιωάννου	1877 Γραβιά		ΠΖ	Ανχης 1924	
283	Βισβίλης Δημήτριος Μιχαήλ	1882 Μεγάλα Λαμποτινά Ναυπακτίας		ΠΖ	Τχης 1922	
284	Βιτσεντίνης Διονύσιος Αντωνίου	1877 Κέρκυρα		ΠΖ	Τχης 1923	
285	Βλαδίμηρος Γεώργιος	1857 Αθήνα		ΠΒ	Ανχης 1911	
286	Βλαντασόπουλος Γεώργιος	1867 Καλαμάτα		ΠΖ	Σχης 1919	
287	Βλάσης Παναγιώτης Α	1869 Σπάρτη		ΜΧ	Ανχης 1916	
288	Βλάσης Περικλής Χρήστου	1871 Άργος		ΠΒ	Σχης 1923	
289	Βλασόπουλος Ανδρέας	1873 Πάτρα		ΠΖ	Ανχης 1923	
290	Βλασόπουλος Δημήτριος Παναγιώτου	1887 Αθήνα		ΠΙ	Ανχης (επδ.απ.) 1926	
291	Βλαχάκης Λεωνίδας Ευστρατίου	1871 Γύθειο		ΠΖ	Τχης 1917	
292	Βλαχάκης Δημήτριος Σταύρου	1878 Αθήνα		ΧΦ	Ανχης 1923	
293	Βλαχάκης Αθανάσιος Αντωνίου	1890 Γαρδικιον		ΠΖ	Τχης 1923	
294	Βλαχογιάννης Γεώργιος	1864 Ναύπακτος			Υπνχος 1923	
295	Βλαχογιάννης Κωνσταντίνος	1879 Ναύπακτος		ΠΖ	Σχης 1922	
296	Βλαχοπούλος Κωνσταντίνος Νικολάου	1865		ΠΒ	Τχης 1910	
297	Βλαχοπούλος Αριστοτέλης	1866 Κέρκυρα		ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΙΒ) 1887	Αντγος 1923	Πρώην Δκτης Γ' Σ.Σ. Μ. Ασίας 1920 & Στρ. Δκτης Σμύρνης
298	Βλαχοπούλος Νικόλαος Ξ	1868 Χαλκίδα		ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΙΒ) 1888	Αντγος 1922	Πρώην Α/Τ.Ε.Σ.
299	Βλαχοπούλος Αλέξανδρος	1869			Αντγος 1923	
300	Βλαχοπούλος Βασίλειος Αλεξάνδρου	1883 Αγγρίνιο		ΠΒ	Σχης 1926	
301	Βλαχοπούλος Μιχαήλ Δημητρίου	1891 Αθήνα		ΔΧ	Τχης 1927	
302	Βλάχος Τριαντάφυλλος	1863 Εξάνθια Κερκύρας		ΠΖ	Σχης 1922	
303	Βλάχος Σπυρίδων Παναγιώτου	1876 Κέρκυρα		ΠΖ	Τχης 1923	
304	Βλάχος Γεώργιος Χρήστου	1886 Ιωάννινα		ΠΖ	Ανχης 1923	
305	Βλάχου Ευάγγελος	1830 Μοσουργάκι Τυμφρηστού		ΠΒ	Τχης 1889	
306	Βλάχου Ευάγγελος Γεωργίου	1877 Κολοκυθιά Φθιώτιδος		ΠΖ	Τχης 1927	
307	Βλυσιάς Γεώργιος	1855 Ιθάκη		ΥΙ	Σχης 1915	
308	Βλων Βάιος Αθανασίου	1874 Ζάρκο Τρικάλων		ΠΖ	Τχης 1922	
309	Βλων Δημήτριος Αθανασίου	1876 Ζάρκο Τρικάλων		ΠΖ	Σχης (τ.απ.) 1926	
310	Βογιακίης Γεώργιος Μ	1877 Τζερμιάδες Λασιθίου		ΧΦ	Τχης 1925	
311	Βογιατζάκης Εμμανουήλ	1879 Χρομωναστήρι Κρήτης		ΧΦ	Τχης 1921	
312	Βογιατζής Νικόλαος Ιωάννου	1867 Μακρονήσια Λαρίσης		ΧΦ	Σχης 1923	
313	Βογιατζής Αλέξανδρος Χ	1870 Δημητσάνα		ΠΖ	Τχης 1923	
314	Βολάνης Γεώργιος Ιωάννου	1876 Λάκκοι Χανίων		ΠΖ	Τχης 1924	
315	Βοτέας Σπυρίδων Ιωάννου	1865 Πλάτα Λακωνίας		ΥΙ	Τχης 1925	
316	Βοτίλιας Λουκάς	1865 Δελφοί		Σ	Σχης 1922	
317	Βότσαρης Ιωάννης	1836 Μεσολόγγι			Υπνχος 1903	Πρώην Επιθεωρητής Σ
318	Βότσαρης Χρήστος	1841 Αθήνα			Υπνχος 1908	
319	Βότσαρης Τιμολέον	1848 Ναύπακτος		ΠΖ	Τχης 1898	
320	Βότσαρης Αθανάσιος	1860 Αθήνα		ΠΒ	Σχης 1911	
321	Βότσης Νικόλαος	1877 Ύδρα		Π.Ν.	Υπνχος 1922	Υπνχος Αρμολής Ελλάδος στην Κων/πολη 1921-1922
322	Βότσης Δημήτριος Αθανασίου	1891 Γαρδικιον		ΠΖ	Τχης 1926	
323	Βούας Κωνσταντίνος	1881 Ναύπλιον		ΠΖ	Σχης 1926	
324	Βουγιάς Δημήτριος	1875 Σταφακάδα Καρδίτσης		ΠΖ	Τχης 1924	
325	Βουγιούκας Κωνσταντίνος Νικολάου	1883 Ναύπλιον		ΠΖ	Ανχης 1922	

326	Βουλγαράκης Αλέξανδρος	1842 Λαμία	ΠΖ	Αγης 1907	
327	Βουλγαράκης Δημήτριος Αλεξάνδρου	1885 Λαμία	ΠΖ	Της 1923	
328	Βούλγαρης Θεμιστοκλής	1835 Αθήνα	ΠΖ	Της 1887	
329	Βούλγαρης Γεώργιος	1862 Κέρκυρα	ΠΒ	Της 1911	
330	Βούλγαρης Αναστάσιος Κωνσταντίνου	1869 Αθήνα	ΠΖ	Της 1923	
331	Βούλγαρης Κωνσταντίνος	1870	Π.Ν.	Αγης 1928	Αρχηγός Στόλου 1922 Υπ. Ναυτικών 1922-1924 (Κυβέρνηση Γονατά)
332	Βουλγαρίδης Δημήτριος	1877 Χανιά	ΥΙ	Της 1923	
333	Βουλιώτης Κωνσταντίνος	1857 Δραχμάνιον Λοκρίδος	ΠΒ	Της 1914	
334	Βουλιώτης Νικόλαος	1867 Αιτωλικόν		Υπης 1922	
335	Βούλτσος Διονύσιος Κωνσταντίνου	1885 Ζάκυνθος	ΠΒ	Της 1922	
336	Βουργίδης Παύλος Χρήστου	1880 Καποδελιάδα	ΠΖ	Της 1923	
337	Βουρέκας Κωνσταντίνος	1866	ΦΡ	Της 1923	
338	Βουρέκας Δημήτριος	1880	Π.Ν.	Πλγος 1920	
339	Βούρης Βίκτωρ	1855 Κύμη	ΠΖ	Της 1917	
340	Βουρνάκος Δημήτριος Α	1868 Αθήνα	ΠΒ	Της 1918	
341	Βουτέας Παναγιώτης	1856 Πλάτσα Οιτύλου	ΠΒ	Της 1913	
342	Βουτσινάς Θεόφιλος Σοκράτους	1868 Λευκάδα	ΠΖ	Της 1927	
343	Βουτυράς Κλεάνθης Κωνσταντίνου	1876 Κέα	ΧΦ	Αγης 1923	
344	Βράτμιος Κωνσταντίνος	1858 Πειραιεύς	Φ	Της 1907	
345	Βρατσάνος Ιωάννης	1868	Π.Ν.	Υπης (ειδ. απ.) 1927	
346	Βρατσάνος Αντώνιος	1869	Π.Ν.	Υπης 1915	
347	Βρατσάνος Τιμοθέων Τιμοθέοντος	1887 Ψαρά	ΠΖ	Αγης 1922	
348	Βραγάτης Κούμανης Μιχαήλ	1876 Αρεόπολις	Σ	Της 1921	
349	Βρέντζος Γεώργιος Εμμανουήλ	1881 Κιθαρίς Κρήτης	ΧΦ	Της 1926	
350	Βρεττός Θρασύβουλος Ευστρατίου	1870 Βαυκερή Λευκάδος	ΠΖ	Της 1922	
351	Βρεττός Χρήστος Σ	1875 Βαυκερή Λευκάδος	ΠΖ	Της 1928	
352	Βρονταμίτης Μιχαήλ	1843 Ναύπλιον	ΠΖ	Αγης 1909	
353	Βρυάκος Κάρολος	1875	Π.Ν.	Υπης 1923	
354	Βυβός Αλκιβιάδης	1888 Πύργος Ηλείας	ΠΖ	Της (ειδ. απ.) 1926	
355	Βώκος Θεόδωρος	1857	Π.Ν.	Πλγος 1901	
356	Βώκος Σπυρίδων	1865	ΜΧ	Πλγος 1923	
357	Βώκος Δημήτριος	1868	ΜΧ	Πλγος 1923	
358	Βώκος Δημήτριος Ανδρέου	1872 Ύδρα	ΔΧ	Αγης 1919	
359	Βώκος Σταμάτιος	1878	ΜΧ	Πλγος 1925	

Πίνακας 2 (1958)

A/A	Όνομα	Γέννηση	Κατάταξη & Αποκατάσταση	Ποινές & Αποστρατεία	Πολιτική τοποθέτηση & Κινήματα	Κομματική τοποθέτηση	Πολιτική ή Διοικητική θητεία – Κοινωνική κινητικότητα
1	Αβέρωφ Νικόλαος Αυγερινού	Αθήνα 1904	ΣΝΔ Σμρος 1923 Μετάταξη ΕΒΑ 1930 Επαναφορά 1945	Σμχος 1943 Αποστρατεία ως Υποπτεράρχος το 1947	Μ.Α. (1941-1943) Ν. Αφρική (1943-1944)		Τεχνικός Σύμβουλος στη Διάσκεψη της Ειρήνης 1946, Γεωργικά Επιχειρήσεις εν Ροδεσία 1947-1955, 1957-1958, Δντης Τ.Α.Ε. 1955-1957.
2	Αβραμιδής- Ραδανλής Χρήστος Αβραάμ	Γευγελή 1892	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1913	Αντγος 1946	Ανώτερος Στρατιωτικός Δκτης Β. Ελλάδος 1944-1945, Θεσσαλίας & Δ. Μακεδονίας 1944-1946	Κ.Φ. (1952) Φ.Δ.Ε. (1956)	Πολιτευτής Κιλκίς 1952, Βουλευτής Κιλκίς 1956.
3	Αγαπητός Νικόλαος Παναγιώτου	Βόλος 1895	Χ/Φ Ανθμχος 1919 Επαναφορά 1944	Απόταξη ως Ανγης το 1941 Αποστρατεία ως Υπτγος το 1951	Μ.Α. 1941 Εκποσιμός στο Σουδάν ως το 1944 Ανώτερος Δκτης Χ/Φ Αθηνών 1948-1951		
4	Αγγελής Παναγιώτης Σταύρου	Αθήνα 1892	ΣΝΔ Σμρος 1912	Αντγος 1947			Μέλος Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός».
5	Αθανασιάδης Ιωάννης Δημητρίου	Αθήνα 1894	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1916	Υπτγος 1949			
6	Αθανασιάδης Κωνσταντίνος Αντωνίου	Αθήνα 1898	ΣΝΔ Σμρος (Ο) 1919	Πλγος 1947			Καθηγητής Στατιστικής Α.Σ.Ο.Ε.Ε. 1956-1968, Μέλος Στατιστικής Εταιρείας Παρισίων & Διεθνούς Εταιρείας Μελέτης Δημογραφικών Προβλημάτων.
7	Αθανασόπουλος Παναγιώτης Σωτηρίου	Αθήνα 1897	ΣΝΔ Σμρος 1917	Υποναύαρχος 1953	Δντης Παρακτιου Αμόνης 1936-1940, Δντης ΠΒ Ναυστάθμου 1940-1941		Πρόεδρος Τεχνικού Συμβουλίου Υπ. Ναυτικών 1945-1953, Αντιπρόσωπος Ελλάδος Επιτροπή Πυρομαχικών Ν.Α.Τ.Ο. 1954, Δντης Τεχνικού Εφοδιασμού Ε.Π.Κ. 1955-1962.
8	Αλεξάκης Ιωάννης Περικλέους	Κέρκυρα 1889	Εξ εθελοντών ΠΣΥ Ανθλγος 1914 Μετάταξη το 1923 στο Σόμα Ε	Υπτγος 1948			Οικονομικός Δντης Ε.Δ.Μ.Ε. 1949-1951, Πρόεδρος Επιτροπής & Υπηρεσίας Κρατικών Προμηθειών 1952-1961, Μέλος Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός».
9	Αλεξάκης Ιωάννης Σωτηρίου	Έξω Ποταμίο Λασιθίου 1886	Εξ εθελοντών ΠΣΥ Ανθλγος (ΠΖ) 1912 Επαναφορά 1940	Αποστρατεία ως Αντγος το 1937 & το 1947	Στρατιωτικός Δκτης Κρήτης 1940-1941		Πρόεδρος Παγκρητίου Ενώσεως, Μέλος Ιστορικής & Εθνολογικής Εταιρίας, Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός», Εταιρίας Βυζαντινών Σπουδών, Εταιρίας Μεσαιωνικών Γραμμάτων, Εταιρίας Κρητικών Ιστορικών Μελετών.
10	Αλεξανδρής Γεώργιος Αποστόλου	Κόμη 1900	ΣΝΔ Σμρος 1918 Μετάταξη ΕΒΑ 1929 Αποκατάσταση 1940	Απόταξη 1933 Υποπτεράρχος 1946	Κίνημα 1933 Μ.Α. Α/Γ.Ε.Ν. 1945-1946		Υφυπ. Αεροπορίας 1945 Βούλαρη (υπηρεσιακός), Υπ. Αεροπορίας Διαμασκηνού, Γεν. Δντης Ναυπηγείων «Βασιλειάδη» 1947-1962.
11	Αλεξανδρής Κωνσταντίνος Αποστόλου	Κόμη 1894	ΣΝΔ Σμρος 1914 Επαναφορά 1940	Αποστρατεία ως Πλγος το 1935 & ως Υπτγος το 1947	Κίνημα 1935 Ναυτικός Ακόλουθος στο Λονδίνο 1941, Αρχηγός Στόλου 1943-1944, Αρχηγός Ναυστάθμου και Ναυτικών Διοικήσεων 1945-1947		Υ.Ε.Ν. 1/11/1945-22/11/1945. Τεχνικός Δντης Ε.Π.Κ. 1936-1940, Πρόεδρος Οργανισμού Ανεκτίσεως Ναυαγίων 1947-1952, Πρόεδρος Μ.Τ.Β.Ν. 1951-1957, Πρόεδρος Δ.Σ. Σηλησιπούλειου Νοσοκομείου «Η Αγία Ελένη» 1954-1962, Πρόεδρος Ναυτικού Μουσείου 1957-1962. Πρόεδρος Ελληνοβραζιλανίου Συνδέσμου 1954-1962, Πρόεδρος Ναυτικού Ομίλου Ν. Φαλήρου 1954-1962, Μέλος Ελληνικής Αρχαιολογικής Εταιρίας.
12	Αμπλιαντής Χριστόφορος Δημητρίου	Λαμία 1909	ΣΙΣ Ανθλγος (ΥΙ) 1935	Αρχίατρος 1952	Μ.Α.		Γεν. Δντης Νοσοκομείου-Σανατορίου «Σωτηρία» 1954-1963.
13	Αναγνωστόπουλος Γεώργιος Νικολάου	Αγλαδόκαμ πος Άργους 1896	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1917	Σχης 1946			Τακτικός Καθηγητής Ειδικής Χημικής Τεχνολογίας Ε.Μ.Π. 1931-1962, Δντης Στρατιωτικών Πυροτεχνουργιών 1934-1938, Δντης Κέντρου Χημικού Πολέμου 1939-1940, Δντης Εποπτείας Εκπαιδεύσεως Λέκτων Ε.Μ.Π. 1940-1945.
14	Αναγνωστόπουλος Κωνσταντίνος Αθανασίου	Λευκάδα 1905	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΖ) 1924 Επαναφορά 1953	Αποστρατεία ως Σχης το 1951 & ως Υπτγος το 1956	Γ.Δ.Ε.Α. Κίνημα 1951		Δντης Διοικητικού Ε.Ι.Ρ. 1951-1953.
15	Ανδρεάδης Κωνσταντίνος Εμμανουήλ	Σκοπός Αν. Θράκης 1896	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΖ) 1916	Αντγος 1949	Δντης ΠΖ/Τ.Ε.Σ. 1948-1949		Μέλος Δ.Σ. Ελληνικής Εριουργίας (1954-1956).
16	Ανδρονικακάκης Ανδρέας Φιλίππου	Τυμπάκι Ηρακλείου 1908	Εξ εθελοντών Ανθλγος (ΥΙ)	Επτρος 1951			Δντης Ουρ. Κλιν. Δημ. Νοσοκομείου Αθηνών 1951-1962, Υφηγητής Ουρολογίας Ιατρικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών 1955, Μέλος Ελληνικής Χειρουργικής Εταιρείας & Ελληνικής & Διεθνούς Ουρολογικής Εταιρείας.

17	Αντωνόπουλος Αντώνιος Βασιλείου	Γραβιά Παρνασσίδος 1878	Εξ εθελοντών ΠΣΥ Ανθλγος (ΠΖ) 1909	Αντγος 1929	Δκτης ΠΣΥ 1928-1929		
18	Αντωνόπουλος Αριστοτέλης Δημητρίου	Αϊδίνιον Μεσσηνίας 1899	Ανθλγος (ΠΒ)	Υπτγος			Πρόεδρος Ε.Ε.Α.Α. 1946.
19	Αντωνόπουλος Μιχαήλ Βασιλείου	Σμύρνη 1896	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΖ) 1916 Αποκατάσταση 1943	Απόταξη ως Αντγος το 1935 Αποστρατεία ως Υπτγος το 1949	Κίνημα Εθν. Αμόνης Κίνημα 1935 Ανώτερος Στρατιωτικός Δκτης Αθηνών 1948-1949		
20	Αντωνόπουλος Περικλής Παναγιώτου	Λαμία 1896	ΣΝΔ Σμρος 1914	Αντγος 1953	Βασιλόφρον Μ.Α. Α/Γ.Ε.Ν. 1947-1951		Αρχηγός Στρατιωτικού Οίκου Βασιλέως 1951-1953.
21	Αποκορίτης Ευάγγελος Χρήστου	Αμφιλοχία 1897	ΣΣΕ Ανθλγος (ΔΒ) 1915	Υπτγος 1947	Στρατιωτικός Ακόλουθος στην Άγκυρα 1940-1945, Δκτης ΜΧ/Γ.Ε.Σ. 1945-1947		Στρατ. Σύμβουλος Βαλκανικής Επιτροπής Ο.Η.Ε. 1949-1951, Δκτης Τύπου & Διαφωτισμού Γ.Ε.Σ. 1951-1953, Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Ι.Ρ. 1953-1955, Γεν. Δκτης Ε.Ι.Ρ. 1955-1957.
22	Αποσκήτης Ηλίας Κωνσταντίνου	Βελιμάχιο ν (Απόσκια) Γορτυνίας 1889	Εξ εθελοντών Ανθλγος (ΥΙ) 1913	Αρχίατρος 1923	Κ.Φ. Ε.Κ.Ε. (1932) Λ.Κ. (1933 & εξ) Ε.Ε. (1946) Π.Α.Π. (1950)		Βουλευτής Γορτυνίας 1923, 1928, 1933, Αρκαδίας 1926, 1932, 1935, 1936, Υπ. Προνοίας 30/8/1926-16/10/1926 (Κυβέρνηση Κονδύλη), Υπ. Γεν. Δκτης Κρήτης 25/5/1934-1/6/1935 (Κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη), Βουλευτής Αρκαδίας 1946, Πολιτευτής Αθηνών 1950 (κατέλαβε έδρα εκλεγέντος Δημάρχου Αθηναίων Κ. Κοτζιά 1951).
23	Αρβανίτης Επαμεινώνδας Χαραλάμπους	Γαλαξειδί 1896	ΣΣΕ Ανθλγος (ΜΧ) 1916	Υπτγος 1949			Αντιπρ. Γεωδαιτικής και Γεωφυσικής Επιτροπής του Κράτους. Αντιπρ. Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρίας.
24	Αυγερόπουλος Γεράσιμος Δημητρίου	Κρίκελο Αργινίου 1887	ΠΣΥ Ανθλγος (ΠΖ) 1914 Επαναφορά 1939	Αποστρατεία ως Σχης το 1938 & ως Υπτγος το 1939 ³⁶²	Ε.Α.Α.Σ.	Ε.Δ.Α.	Βουλευτής Αθηνών 1956.
25	Αφθονίδης Γεώργιος Φωτίου	Αθήνα 1880	ΣΣΕ Ανθλγος (ΜΧ) 1902	Αντγος 1926	Κίνημα 1909, Εθν. Αμόνης Α/Γ.Ε.Σ. 1923-1924 Δκτης Ε.Β.Α. 1926		Πολιτικός Μηχανικός, Μέλος Αθηναϊκής Λέσχης (από το 1910).
26	Βαβούρης Ιωάννης Δημητρίου	Αργος 1884	ΣΥΧΦ Ανθλγος 1914 Μετάταξη εις Α/Π 1928 Επαναφορά 1945	Αποστρατεία το 1941 & 1945 ως Α/Α.Π.	Δκτης Αστυνομίας Αθηνών 1936-1941		
27	Βακάς Δημήτριος Μάρκου	Γαλάσιον Ρουμανίας 1893	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1914 Επαναφορά 1944	Απόταξη 1935, Αποστρατεία ως Αντγος 1948	Κίνημα 1935, Ε.Δ.Ε.Σ.		Πρόεδρος Πανελληνίου Σκοπευτικής Εταιρίας, Πρόεδρος Πανελληνίου Ενώσεως Προστασίας Αμύχου Πληθυσμού, Μέλος Ενώσεως Πυθαγορείων Ελλάδος.
28	Βαλασάκης Ευγένιος Ορέστου	Αθήνα 1891	ΣΝΔ Σμρος 1911 Επαναφορά 1943	Αποστρατεία ως Αντγος το 1926 & ως Υπτγος 1948	Αρχηγός «Αλίκη» Μ.Α. Ναυτικός Ακόλουθος στο Λονδίνο 1944-1947 & Βερολίνο 1947-1948		
29	Βαλνός Δημήτριος Αναστασιου	Αθήνα 1904	ΣΝΔ Σμρος 1923	Υπνχος 1953	ΥπΑ/Γ.Ε.Ν. 1950		
30	Βανδός Παναγιώτης Γερασίμου	Αθήνα 1893	ΣΝΔ Σμρος 1911	Υπνχος 1945	Βασιλόφρον		Υπασπιστής Πρίγκηπος Γεωργίου 1948-1957, Έκτακτος Τελετάρχης Α.Μ. Βασιλέως 1953-1962.
31	Βαρβαρίτης Βάσιος		Ανθλγος (ΠΖ)	Ταχχος			Πρόεδρος Σ.Α.Α.Σ.
32	Βάρσος Γεώργιος		Ανθλγος (ΠΖ)	Υπτγος			Πρόεδρος Ε.Ε.Α.Α. 1948-1949.
33	Βασιλάς Ευθύμιος Κωνσταντίνου	Κέρκυρα 1898	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1917	Αντγος 1952	Ε.Α.Α.Σ. Αυγ.-Δεκ. 1943 Μ.Α. Δκτης Β' Σ.Σ. 1952		Μέλος Ιστορικής & Εθνολογικής Εταιρίας.
34	Βασιλειάδης Γεράσιμος Βασιλείου	Αθήνα 1888	ΣΝΔ Σμρος 1907 Αποκατάσταση 1922	Απόταξη 1920 Αποστρατεία ως Πλχος 1928	Κ.Φ. πρόην βενιζελικός βουλευτής & υπουργός Μ.Α.		Υπασπιστής Προέδρου Δημοκρατίας 1923-1925, Ναυτικός ακόλουθος πρεσβείας Λονδίνου 1925-1927, Βουλευτής Λοκρίδος 1928, Βουλευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1932, 1936, Πολιτευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1933, Υπ. Ναυτικών & Αεροπορίας 5/6/1932-4/11/1932 (Κυβέρνηση Βενιζέλου), Βουλευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1946, 1950, 1951, Πολιτευτής Φθιώτιδος-Φωκίδος 1952, 1956, Υ.Ε.Ν. 5/1944-9/1944,

							Υπ. Ναυτικών 1/1949-1/1950, Υπ. Τύπου & Εφοδιασμού 21/8/1950-13/9/1950.
35	Βασιλόπουλος Θεόδωρος Ηλία	Λόγγος Αιγίου 1897	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΖ) 1918	Αντγος 1956	Μ.Α. (1944) Δκτης Γ' Σ.Σ. 1955		Πρόεδρος Δ.Σ. Μ.Τ.Σ., Τράπεζας Μ.Τ.Σ. και Ν.Ι.Μ.Ι.Τ.Σ. 1956-1958, Πρόεδρος Δ.Σ. ασφαλιστικής εταιρίας «Ασις Πρόνοια» 1958-1962.
36	Βασιλόπουλος Ιωάννης Ηλία	Λόγγος Αιγίου 1895	Σ.Α.Β.Χ. Σ.Α.Π. Ανθμχος 1920	Αρχηγός Α/Π 1943	Αρχηγός Α/Π 1941-1943		Αντιπρόεδρος Οργανισμού Προλήψεως Ατυχημάτων.
37	Βάσος Κωνσταντίνος Τιμολέοντος	Αθήνα 1886	Στρατ. Σχολή Modena Ανθλγος (ΠΠ) το 1907 Αποκατάσταση 1910, 1920 & 1940	Απόταξη 1909, 1917 & 1922 Αποστρατεία ως Υπτγος το 1945	βασιλόφρων Μ.Α. (Στρατιωτικός Ακόλουθος στο Κάιρο)	Ε.Σ.	Υπασπιστής Α.Μ. Β. Αλεξάνδρου & Γεωργίου Β', Νομάρχης Κυκλάδων 1933-1938, Βουλευτής Αθηνών 1952.
38	Βαφέας Χρήστος Νικολάου	Αλεξάνδρει α 1899	Εξ εθελοντών στην Εθν. Άμυνα Ανθλγος (ΠΖ) 1918 Επαναφορά 1940	Αποστρατεία ως Λγος 1926 & ως Τχης 1941	πρώην βενιζελικός βουλευτής	Κ.Φ. (1950) Ε.Σ. Ε.Ρ.Ε.	Πολιτευτής Λέσβου 1928, 1936, Βουλευτής Λέσβου 1932, 1933, Πολιτευτής Λέσβου 1950, Βουλευτής Λέσβου 1952, 1956. Υπάλληλος Α.Τ.Ε. 1937-1952.
39	Βαζιλιώτης Αθανάσιος Ανδρέου	Βάχλια Γορτυνίας 1888	Εξ εθελοντών Ανθλγος (ΥΙ) 1914, Επαναφορά 1943	Αποστρατεία ως Γεν. Αρχίατρος το 1933 & ως Υπτγος το 1944	πρώην βενιζελικός βουλευτής	Κ.Φ. Βενιζελικοί Φιλελεύθεροι (1946) Ε.Π.Ε.Κ. (1951) Κ.Φ. (1956)	Πολιτευτής Γορτυνίας 1933. Βουλευτής Αρκαδίας 1936, Βουλευτής Αρκαδίας 1946, 1951, 1956, Υπ. Δημ. Τάξεως 3/1950-4/1950.
40	Βενέτης Κωνσταντίνος Σπηριού	Κων/πολη 1905	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1927	Σχης 1950		Ε.Σ. Ε.Ρ.Ε.	Βουλευτής Καβάλας 1951, 1952, 1958, 1961. Προϊστάμενος Πολιτικού Γραφείου Αποκαταστάσεως Συμμοριοπλήκτων 1950-1951.
41	Βενιζέλος Σοφοκλής Ελευθερίου	Χανιά 1894	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1914	Σχης 1930	Μ.Α.	Κ.Φ. Ε.Κ.	Βουλευτής Χανίων Υπ. άνευ χαρτοφυλακίου 4/4/1946-18/4/1946, 20/1/1949- 30/6/1949 & 30/6/1949-6/1/1950, Υπ. Στρατιωτικών 24/1/1947-29/8/1947 & 3/4/1950-14/4/1950, Υπ. Αεροπορίας 24/1/1947-27/1/1947 & 3/4/1950-14/4/1950, Υπ. Υγιεινής 24/1/1947-27/1/1947, Αντιπρ. Υπουργ. Συμβουλίου 27/1/1947-17/2/1947, 27/10/1951-11/10/1952 & 8/11/1963-31/12/1963, Υπ. άνευ χαρτοφυλακίου για τον συντονισμό των Υπουργείων για την ασφάλεια της χώρας & Υπ. 3Τ 27/1/1947-17/2/1947, Υπ. Ναυτικών 17/2/1947-29/8/1947 & 3/4/1950-14/4/1950, Υ.Ε.Ν. 17/2/1947-29/8/1947 & 20/1/1949-27/1/1949, Υπ. Εθν. Οικονομίας 17/2/1947-29/8/1947, Υπ. Εργασίας 14/4/1949-30/6/1949, Β' Αντιπρ. Κυβερν. 30/6/1949-6/1/1950, Προθυπουργός 23/3/1950-15/4/1950 & 21/8/1950-27/10/1951, ΥΠ.ΕΞ. 23/3/1950-15/4/1950, 21/8/1950-28/8/1950, 13/9/1950- 9/8/1951, 27/10/1951-11/10/1952 & 8/11/1963-31/12/1963, ΥΠ.Ε.Σ. 21/8/1950-28/8/1950, Υ.ΕΘ.Α. 14/4/1950-15/4/1950, 21/8/1950-28/8/1950, 3/11/1950- 30/7/1951 & 10/4/1952-24/7/1952.
42	Βεντήρης Κωνσταντίνος Αντωνίου	Καλαμάτα 1892	ΠΣΥ Ανθλγος (ΠΖ) 1914 Επαναφορά 1949	Αντγος 1948 & 1951	Κίνημα 1935 Αρχηγός Ρ.Α.Ν. Μ.Α. Α/Γ.Ε.Σ. 1947-1948 Γεν. Επιθεωρητής Στρατού 1949		Επίτιμος Γεν. Υπασπιστής Α.Μ. Βασιλόως 1951-1958.
43	Βήλος Παναγιώτης						Υφυπ. Αεροπορίας 3/1/1945-8/4/1945.
44	Βιμπλής Μιλτιάδης Λεονίδου	Κορυτσά 1895	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1916	Αντγος 1949	Π.Α.Ο. (αρχιάλωτος Ε.Λ.Α.Σ. Νοε. 1945- Φεβ. 1946), Υπ.Α/Γ.Ε.Σ. 1948-1949		Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Ο.Μ.Α. 1951-1952.
45	Βλαχόπουλος Αριστοτέλης Ιωάννου	Κέρκυρα 1866	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1887 Αποκατάσταση 1920 & 1927	Απόταξη 1917 & 1923 Αποστρατεία ως Αντγος το 1928	βασιλόφρων Πρώην Δκτης Γ' Σ.Σ. Μ. Ασίας 1920 & Στρ. Δκτης Σμύρης		
46	Βούλγαρης Πέτρος	Ύδρα 1883	ΣΝΔ Σμρος 1906	Απόταξη το 1925 Αποστρατεία ως Υπνγος το 1935 & ως Αντγος το 1944	πρώην βενιζελικός, Μ.Α.		Προθυπουργός 8/4/1945-17/10/1945, Υπ. Ναυτικών & Αεροπορίας 8/4/1945-17/10/1945, Υπ. Στρατιωτικών 8/4/1945-22/8/1945, ΥΠ.Ε.Σ. 11/8/1945-30/8/1945.
47	Βουργουράκης Ιωάννης Εμμανουήλ	Βραχάτι Λασηθίου 1895	Εξ εφέδρων Ανθλγος (ΠΖ) 1918	Υπτγος 1954	Κατοχικός Γεν. Γραμ. Ε.Ο.Χ.Α. Φρούραρχος Αθηνών 1953- 1954		
48	Βουρδουμπάς Δημήτριος Γεωργίου	Θήβα 1898	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1918 (ανεκλήθη 1927 αλλά δεν απεδέχθη)	Λγος 1923	βασιλόφρων, πρώην βουλευτής	Α.Κ. Γ.Α.Ρ.Ε. (1936) Α.Κ. Ε.Σ. Ε.Ρ.Ε.	Βουλευτής Αττικοβοιωτίας 1935, 1936, Βουλευτής Αττικοβοιωτίας 1946, 1950, Πολιτευτής Αττικοβοιωτίας 1951, Βουλευτής Θηβών 1952, Αττικοβοιωτίας 1956, Βοιωτίας 1958, Υφυπ. Στρατιωτικών 11/1946-2/1947

							(Κυβέρνηση Κ.Τσαλδάρη & Μαζιμίου), Υπ. Παιδείας 5/1948-1/1949 (Κυβέρνηση Σοφούλη), 3Τ 1/1949-1/1950 (Κυβέρνηση Σοφούλη & Διομήδη), ΥΦ.ΕΘ.Α. 12/1954-2/1956 (Κυβέρνηση Παπάγου & Καραμανλή).
49	Βουρλάκης Ευάγγελος Σταματίου	Σμύρνη 1907	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΒ) 1927 Μετάταξη Ε.Β.Α. 1938	Υπτχος			Υπότιης Ε.Μ.Υ. 1945-1947, Δντης Ε.Μ.Υ. 1947-1951, Γεν. Δντης Ε.Μ.Υ. 1951-1958, Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδος στον Παγκόσμιο Μετεωρολογικό Οργανισμό. Μέλος Κρατικής Γεωδατικής & Γεωφυσικής Επιτροπής.
50	Βουσαράς Θεοφάνης Χρίστου	Αθήνα 1899	ΣΝΔ Σμρος 1918	Υπνχος 1947			Πρόεδρος Ελληνικής Ομοσπονδίας Ερασιτεχνικής Αλκείας & Τεχνικής Επιτροπής Διεθνούς Συνομοσπονδίας Αθλητικής Αλκείας.
51	Βρανόπουλος Δημήτριος Μιλτιάδου	Αθήνα 1899	ΣΑΠ Υπαστ. β' 1923	Αστ. Δντης 1953	Δντης Αστυνομίας Πατρών 1943-1945	Ε.Ρ.Ε.	Υπομ. Δήμαρχος Αθηνών 1954, 1958, Βουλευτής Αθηνών 1956, 1958, 1961, Υπ. Συγκοινωνιών 1961-1963, Μέλος Αθηνάϊκής Λέσχης, Συλλόγου Αθηναίων, Ε.Ε.Σ. & Ε.Λ.Π.Α..
52	Βρατσάνος Τιμολέων Τιμολέοντος	Αθήνα 1887	ΣΣΕ Ανθλγος (ΠΖ) 1909 Αποκατάσταση 1920	Απόταξη το 1917 Αποστρατεία το 1923 Προαγωγή σε Υπτγο το 1935	βασιλόφρων		Πρόεδρος Θεοσοφικής Εταιρίας Ελλάδος 1957-1962, Μέλος Διεθνούς Θεοσοφικής Εταιρίας.
53	Βραχός Βασίλειος (Βάσσος) Παναγιώτου	Ναύπλιο 1887	Εξ εφέδρων Ανθλγος (ΠΖ) 1914 Αποκατάσταση 1927	Απόταξη 1923 Αντγος 1948	βασιλόφρων «Άγνωστος Μεραρχίας» 1941-1942	Ε.Σ.	Βουλευτής Αργολιδοκορινθίας 1951, Ναυπλίας 1952, Υφυπ. Δημ. Τάξεως 16/4/1954-15/12/1954.
54	Βύζας Σπυριδών Βασιλείου	Δερβέτι Αργολίδος 1897	Εξ εφέδρων ΣΕΑ Ανθλγος (ΠΖ) 1918	Υπτχος 1955 Προαγωγή σε Αντγο 1957	Α/ΠΖ/Γ.Ε.Σ. 1952-1955		Δντης Υπηρεσίας Εφοδίων Υ.ΕΘ.Α. 1957-1958.
55	Βύζας Σπυριδών Παναγιώτου	Μεθώνη 1886	Εξ εθελοντών «κατ' εκλογήν» Λγος (Δ) το 1919	Αντγος 1946			Πρόεδρος Αναθεωρητικού Δικαστηρίου 1946-1952.

Ευρετήριο κυρίων ονομάτων (πλην Παραρτημάτων)

- Αβραάμ Νικόλαος Σχης ε.α. 19,
Αβραμίδης-Ραδανλής Χρήστος Αντγος ε.α. 23,
Αβέρωφ Ευάγγελος 111,
Αβέρωφ Νικόλαος Υπτγος ε.α. 63,
Αγαπητός Νικόλαος Υπτγος ε.α. 64,
Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος 105, 106,
Αλεξάκης Ιωάννης (Περικλέους) Υπτγος ε.α. 32, 40,
Αλεξάκη Ιωάννη (Σωτηρίου) Αντγο ε.α. 40,
Αλεξανδρής Γεώργιος Υπτγος ε.α. 23, 32,
Αλεξανδρής Κωνσταντίνος Υπνχος ε.α. 23, 32,
Αλεξάτος Δημήτριος 41,
Αλογοσκούφης Γιώργος 38,
Αμπλιανίτης Χριστόφορος Αρτρος ε.α. 32,
Αναγνωστόπουλος Γεώργιος Σχης ε.α. 36,
Αναγνωστόπουλος Σχης 92,
Αναστασόπουλος Ιωάννης Σχης 109,
Αννίνος Θεόδωρος 38,
Αντωνόπουλος Περικλής Αντγος ε.α. 64,
Αποκορίτης Ευάγγελος Υπτγος ε.α. 33, 63, 64,
Αποσκήτης Ηλίας Αρτρος ε.α. 19, 24,
Αποστολίδης Πέτρος Πλχος ε.α. 52,
Αργυρόπουλος Περικλής Υπνχος ε.α. 19, 20,
Ασλανίδης Κωνσταντίνος Ανχης 109,
Αυγερόπουλος Γεράσιμος Υπτγος ε.α. 26, 63, 64, 73,
Αφθονίδης Γεώργιος Αντγος ε.α. 39,
Βαλέτας Γεώργιος Υπτγος ε.α. 59,
Βανδώρας Παναγιώτης Υπνχος ε.α. 64,
Βαρβαρέσος Κυριάκος 28, 29, 48,
Βαρβαρίτης Βλάσιος Ταξχος ε.α. 99, 103,
Βαρδάνης Μιχαήλ Αντγος ε.α. 43,
Βασιλάς Ευθύμιος Αντγος ε.α. 49-51, 64,
Βασιλειάδης Γεράσιμος Πλχος ε.α. 19, 23, 59,
Βασιλόπουλος Θεόδωρος Αντγος ε.α. 64,
Βάσσης Κωνσταντίνος Υπτγος ε.α. 24, 34, 59, 64,
Βαφέας Χρήστος Λγος ε.α. 19, 24,
Βαχλιώτης Αθανάσιος Γεν. Αρτρος ε.α. 19, 23,
Βελουχιώτης Άρης 118,
Βενέτης Κωνσταντίνος Σχης ε.α. 24,
Βενετσανόπουλος Βασίλειος Ταξχος ε.α. 63, 73,
Βενιζέλος Ελευθέριος 19, 20, 21, 38, 68, 71, 72,
Βενιζέλος Σοφοκλής Ανχης ε.α. 16, 19, 21, 23, 63, 72,
101, 105, 106,
Βεντήρης Κωνσταντίνος Αντγος ε.α. 52, 64, 77, 105,
Βικέλας Δημήτριος 38,
Βλασσάρας Βασίλειος 51,
Βλησιδής Θρασύβουλος 40,
Βολανάκης Τχης 71,
Βουδικλάρης Θεόδωρος Ανχης ε.α. 51-52,
Βούλγαρης Πέτρος Αντγος ε.α. 16, 21, 23, 63, 84,
Βουργουράκης Ιωάννης Υπτγος 31,
Βουρδουμπάς Δημήτριος Λγος ε.α. 20, 24,
Βουρλάκης Ευάγγελος Υπτγος ε.α. 32, 63,
Βρανόπουλος Δημήτριος Δντης Α/Π 24,
Βραχνός Βασίλειος Αντγος ε.α. 24,
Βρεττός Επαμεινώνδας Αντγος ε.α. 99, 100, 101, 103, 104,
Γαρδέλη Αλέξανδρο Επσο ε.α. 34,
Γεννηματάς Ιωάννης Αντγος 106,
Γερακίνης Χρήστος Αντγος ε.α. 24, 33, 85,
Γερογιάννη Χριστόδουλο Αντγο ε.α. 40,
Γέροντας Αησιόλαος Αντγος ε.α. 21,
Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος Στρατ. Δικ. α' τάξεως
ε.α. 16, 20, 24, 32, 73,
Γεώργιος Β' 71, 80, 116,
Γεωργόπουλος Νικόλαος Σχης ε.α. 40,
Γεωργούλης Σπυρίδων Αντγος ε.α. 24,
Γιατζής Αντγος 105,
Γκαντώνας Νικόλαος Σχης 109,
Γκιζίκης Φαίδων Υπτγος ε.α. 105, 111,
Γκίκας Σόλων Αντγος ε.α. 24, 110, 111,
Γκικόκας Κωνσταντίνος Υπνχος ε.α. 32,
Gramsci 120,
Γλύκας Μιχαήλ Αστυνομικός Δντης α' ε.α. 24,
Γονατάς Στυλιανός Αντγος ε.α. 16, 19, 20, 21, 24, 71, 82,
83,
Γόντικας Κωνσταντίνος Υπτγος ε.α. 39,
Γούναρης Βασίλης 86,
Γούναρης Δημήτριος 68,
Γρηγοριάδης Νεόκοσμος Αντγος ε.α. 19, 26, 71, 78,
Γρηγοριάδης Φοίβος Λγος 83, 84,
Γρίβας Γεώργιος Ανχης ε.α. 24, 101,
Γρίβας Δημήτριος Ανχης ε.α. 24,
Γυαλιστράς Σέργιος Αντγος ε.α. 24, 32, 49, 73,
Γωγουσής Νικόλαος Υπτγος ε.α. 92,
Δαβάκης Δημήτριος Λγος ε.π.δ. 24,
Δαβάκης Κωνσταντίνος Υπτγος 73,
Δαγκλής Παναγιώτης Αντγος ε.α. 19, 68,
Δαλκαφούκης Αθανάσιος Υπτγος ε.α. 33,
Δαμασκηνός Σπυρίδων Υπτγος ε.α. 32,
De Gaulle 92,
Δελαγραμμάτης Γεώργιος Αντγος ε.α. 39,
Δεληγιάννης Θεόδωρος 38,
Δεμερτζής Κωνσταντίνος 72,
Δεμέστιχας Ιωάννης Αντγος ε.α. 20, 22, 70, 71,
Δεμέστιχας Παναγιώτης Υπτγος ε.α. 21, 80,
Δερτιλής Παναγιώτης Αντγος ε.α. 83,
Δημαράτος Σωκράτης Αντγος ε.α. 24,
Διαλέτης Δημοσθένης Αντγος ε.α. 21, 83,
Διάμεσης Ηλίας Σχης ε.α. 70, 73, 77,
Δόβας Κωνσταντίνος Αντγος ε.α. 16,
Δουρέντης Ιωάννης Υπτγος ε.α. 21, 40,
Δούσμανης Βίκτωρ Αντγος ε.α. 67, 68,
Δούσμανης Σοφοκλής Αντγος ε.α. 20, 39,
Δράκος Μάρκος Υπτγος ε.α. 40, 73, 106,
Δρομάζος Γεώργιος Αντγος ε.α. 25, 83, 106,
Eisenhower 92,
Ζακόπουλος Κωνσταντίνος Επτρος ε.α. 37,
Ζακυνθινός Ανχης 92,
Ζαχαριάδης Νίκος 47,
Ζέρβας Ναπολέων Σγο ε.α. 25, 70, 105,
Ζερβόπουλος Γεώργιος Επτρος ε.α. 37,
Ζωιτάκης Γεώργιος Αντγος ε.α. 107, 109, 110,
Θεμελής Γεώργιος Σμχος ε.α. 31, 34, 100,
Θεοτόκης Γεώργιος 38, 72,
Θεοχάρης Λεωνίδας Πλχος ε.α. 19,
Ιωαννίδης Δημήτριος Ταξχος 93, 110,
Καββαδιάς Επαμεινώνδας Αντγος ε.α. 21,
Κάβδας Περικλής Σχης ε.α. 21, 24,
Καθενιώτης Δημήτριος Αντγος ε.α. 71, 77,
Κακαράς Αντώνιος Αρπχος ε.α. 11, 93, 112, 114,
Καλαμπαλικής Ευάγγελος 77, 84,
Καλλιγιάς Παύλος 38,
Καλλισουνάκης Ιωάννης 40,
Καλλιφρονάς Δημήτριος 38,
Καλογεράς Ιωάννης Σχης ε.α. 19,
Καλτεζιώτης Κωνσταντίνος Σχης ε.π.δ. 24,
Καμμένος Δημήτριος Αντγος ε.α. 31,
Καναβαριώτης Στυλιανός Υπνχος ε.α. 25, 39, 40,
Καναβός Ευάγγελος Τχης ε.α. 34,
Κανελλόπουλος Κωνσταντίνος Αντγος ε.α. 40,
Κανελλόπουλος Παναγιώτης 73, 84, 92, 96, 113,
Καραβίτης Σχης 92,
Καραμανλής Κωνσταντίνος 25, 48, 98, 99, 107, 110, 111,
Καραμπέρης Σχης 110,
Καραμπότσος Ανχης 92,
Καραπαναγιώτης Βύρων 83,
Καρασεβδάς Παπαντολέων Υπτγος ε.α. 19,
Καρδαμάκης Υπτγος 100, 101,
Καρούσος Γεώργιος Αντγος ε.α. 104,
Καρυδάκης Νικόλαος Σχης ε.α. 40,
Καρούδας Κωνσταντίνος Σχης 109,
Κατεχάκης Γεώργιος Αντγος ε.α. 19,

Κατσιμήτρος Χαράλαμπος Υπτιος 21,
 Κατσώτας Παισιανίας Υπτιος ε.α. 34, 94, 95, 96,
 Καφαντάρης Γεώργιος 85,
 Κελαϊδής Εμμανουήλ Αντχος ε.α. 32,
 Κιζάνης Θεόδωρος Πλχος ε.α. 19, 23,
 Κιούρτσολου Ανχης 92,
 Κοιμήσης Μιλτιάδης Αντχος ε.α. 70, 71,
 Κόκκινος Βασίλειος 38,
 Κοκκόλης Ιωάννης Υπνχος ε.α. 32,
 Κοκορέτσα Ιωάννη Αντγο ε.α. 40,
 Κολιαλέξης Ανδρέας Πλχος ε.α. 71,
 Κολοκοτρώνη Βλαδίμηρο Υπτιο ε.α. 40,
 Κονδύλης Γεώργιος Αντχος ε.α. 16, 19, 70, 71, 72,
 Κοντόπουλος Ταξχος 92,
 Κορομηλάς Λάμπρος 38,
 Κορυζής Αντώνιος 80,
 Κοσίντας Νικόλαος Υπτιος ε.α. 25,
 Κοσμάς Γεώργιος Αντχος ε.α. 25,
 Κοσμόπουλος Κωνσταντίνος 96,
 Κοσμόπουλος Παναγιώτης Υπτιος 107,
 Κούκουρας Δημήτριος Τχης 73,
 Κουρκουλάκος Νικόλαος Τχης (ΠΖ) ε.α. 33, 68,
 Κουρούκλης Σχης 92,
 Κουντουριώτης Παύλος Νχος ε.α. 16, 38, 59,
 Κράσσο Χρήστο Αντγο ε.α. 40,
 Κρεμμύδας Βασίλειος Γεν. Αρτρος ε.α. 37,
 Κροντήρης Αθανάσιος Αρτρος ε.α. 37,
 Κρυστάλλης Βασίλειος Αντχος ε.α. 25,
 Κυπριωτάκης Ευάγγελος 113,
 Κυριακού Παναγιώτης 52,
 Κυρίμης Γεώργιος Υπτιος ε.α. 21,
 Κωνσταντίνος Α΄ 38, 42,
 Κωτούλας Ιωάννης Αντχος ε.α. 83,
 Κώτσαλο Γεώργιο Υπτιο 25,
 Κωτσέλης Πέτρος Σχης 109,
 Λαγωνίκας Πλχος 109,
 Λαδάς Ιωάννης Σχης 109,
 Λαμπράκης Γρηγόρης 98,
 Langrod Georges 29, 30,
 Λεβίδης Δημήτριος Σχης ε.α. 100,
 Λέκκας Σχης 110,
 Λελούδας Γεώργιος Πλχος 42,
 Λεονάρδος Διονύσιος Σχης ε.π.δ. 20, 26,
 Λιάκος Υπτιος 34,
 Λογοθετόπουλος Ιωάννης 21, 81,
 Λουήδρας Δημήτριος Υπνχος ε.α. 34,
 Μαζαράκης-Αινιάν Αλέξανδρος Αντχος ε.α. 20, 71, 77,
 80,
 Μαζαράκης-Αινιάν Κωνσταντίνος Αντχος ε.α. 77,
 Μακαρέζος Νικόλαος Σχης 109,
 Μακρίδης Θεόδωρος Τχης 84,
 Μανέτας Θεόδωρος Αντχος ε.α. 20, 23,
 Μανέτας Ιωάννης Αντχος ε.α. 96,
 Μανέτας Κωνσταντίνος Αντχος ε.α. 20, 23, 70, 80, 83,
 Μανιαδάκης Κωνσταντίνος Σχης ε.α. 21, 25,
 Μάντακας Εμμανουήλ Υπτιος ε.α. 26, 73, 83,
 Μάντζος Ταξχος 92,
 Μαντούβαλος Δρακούλης Τχης ε.π.δ. 20, 25,
 Μανωλίδη Λεωνίδα Υπτιο ε.α. 35,
 Μαραγκόπουλος Γεώργιος 28,
 Μαρκεζίνης Σπυρίδων 52,
 Μάρτης Νικόλαος 96,
 Ματαλάς Κωνσταντίνος Υπτιος ε.α. 32, 40,
 Μαυροθαλασσίτη Σταύρο Τχη ε.α. 35,
 Μαυρομιχάλης Κυριακούλης 38,
 Μαυρομιχάλης Περικλής Αντχος ε.α. 20, 38, 39,
 Μαυρομιχάλης Πέτρος 84,
 Μαχάς Δημήτριος Υπτιος ε.α. 23,
 Μελάς Βασίλειος Αντχος ε.α. 39,
 Μελάς Κωνσταντίνος Υπνχος ε.α. 20, 42,
 Μελάς Μιχαήλ 38,
 Μελάς Παύλος 53,
 Μέξης Αντώνιος Σχης 109,
 Μερκούρης Σταμάτιος Τχης ε.α. 20, 26, 39,
 Μεταξάς Άγγελος Ανχης ε.α. 34,
 Μεταξάς Ιωάννης Αντχος ε.α. 16, 68, 68, 71, 72, 73, 74,
 75, 77,
 Μηλιώτης Κομνηνός Αντχος ε.α. 39,
 Μητακίδης 100,
 Μητσοτάκης Κωνσταντίνος 38,
 Μιχαλακόπουλος Ανδρέας 19, 73,
 Μίχος Σμχος 84,
 Μολυβιάτης Πέτρος 38,
 Μοσχοβίτης Πολύμερος 52,
 Μουτούσης Σωτήριος Υπτιος 21,
 Μπάκας Γεώργιος Αντχος ε.α. 39,
 Μπακιρτζής Ευριπίδης Σχης 71, 77, 84,
 Μπάκος Γεώργιος Αντχος 21, 73, 80, 81,
 Μπαλή Παναγιώτη Υπτιο ε.α. 40,
 Μπαλόπουλος Σχης 109,
 Μπαλτατζής Αλέξανδρος 101,
 Μπίστης Λεωνίδας Υπνχος ε.α. 25,
 Μπότσαρης Δημήτριος Υπτιος ε.α. 20, 41,
 Μπουρδάρης Γεώργιος Τχης ε.α. 20, 23, 106,
 Μυτιληναίος Ιωάννης Αντχος ε.α. 114,
 Ναούμ Νικόλαος Αντχος ε.α. 92,
 Νάτσινας Αντχος ε.α. 47, 92,
 Νικλαμπος Δημήτριος Σχης ε.α. 71,
 Οθωναίος Αλέξανδρος Αντχος ε.α. 16, 20, 71, 77, 80, 83,
 84,
 Πάγκαλος Θεόδωρος Αντχος ε.α. 16, 71, 72, 83,
 Παλαιολόγος Σμχος 109,
 Παληατσάρας Τιμόθεος 95,
 Παναγιωτάκος Χαράλαμπος Αντχος ε.α. 71,
 Παναγιωταρέας Χαράλαμπος Ταξχος ε.α. 70,
 Παναγόπουλος 101,
 Πάνας Γεώργιος Υπνχος ε.α. 20, 42,
 Πανουργιάς Πανουργιάς Αντχος ε.α. 110,
 Παπαβασιλείου Ιπποκράτης Αντχος ε.α. 21,
 Παπαβασιλείου Χρήστος 100,
 Παπάγος Αλέξανδρος Στρατάρχης 16, 23, 28, 42, 51, 52,
 60, 73, 75, 91, 92, 96, 99, 105, 106, 116, 117,
 Παπαδάκης Παντελής 25,
 Παπαδήμας Άγγελος Άγος 34,
 Παπαδήμας Νικόλαος Σχης ε.α. 21, 32, 72, 74, 75,
 Παπαδημητρίου Αντώνης 38,
 Παπαδόπουλος Αλέξανδρος Σχης ε.α. 25, 54,
 Παπαδόπουλος Γεώργιος Σχης 54, 93, 109, 110,
 Παπαδόπουλος Ιωάννης Πλχος 21,
 Παπαδόπουλος Κωνσταντίνος Σχης 109,
 Παπαδόπουλος Σταύρος Ανχης ε.α. 95,
 Παπαθανασόπουλος Χρήστος Αντχος ε.α. 85,
 Παπαθεμελής Στυλιανός 97,
 Παπαϊωάννου Νίκος 106,
 Παπακάτσικας Νικόλαος 95,
 Παπαμιχαλόπουλος Δημήτριος Πλχος ε.α. 20, 23,
 Παπαναστασίου Αλέξανδρος 19,
 Παπανδρέου Γεώργιος 21, 38, 73, 85, 101, 104,
 Παπαπολίτης Σάββας 101,
 Παπαρτεμίου Ιωάννης Σχης ε.π.δ. 20, 23,
 Παπασταματιάδης Νικόλαος Σχης 84,
 Παπούλας Αναστάσιος Αντχος ε.α. 71,
 Παππός Αλέξανδρος Ανχης ε.α. 36,
 Παρασκευόπουλος Λεωνίδας Αντχος ε.α. 20,
 Pareto 120, 121,
 Πασπάτης Νικόλαος 42,
 Πατίλης Δημήτριος Υπτιος ε.α. 33, 107,
 Παττακός Στυλιανός Σχης 108, 109, 110,
 Παυλόπουλος Προκόπης 38,
 Παύλος 42, 87,
 Πεζόπουλος Κυριάκος Υπνχος ε.α. 31, 32, 36,
 Πετρίτης Δημήτριος Αντχος ε.α. 31, 71,
 Πετρουλάκης Σχης 84,
 Πέτσας Αντχος ε.α. 83,
 Πιτσκάς Ιωάννης Αντχος ε.α. 34, 106,
 Πλαστήρας Νικόλαος Αντχος ε.α. 16, 28, 55, 70, 71, 72,
 74, 83, 85, 105,
 Πλούμης Δημήτριος Ταξχος ε.α. 104, 105, 106, 107,
 Πλυτζανόπουλος Νικόλαος Τχης ε.α. 53,
 Πλυτζανόπουλος Ιωάννης Αντχος 73, 85,

Πολυμερόπουλος Γεώργιος Αντγος ε.α. 114,
 Ποταμιάνος Χαράλαμπος Υπτγος ε.α. 32,
 Πράσσο-Βλάχος Κωνσταντίνος Αντγος ε.α. 71,
 Προβελέγγιος Αριστομένης 38,
 Πυριόχος Σχης 84,
 Ράλλης Ιωάννης 21, 81, 82, 86,
 Ρεδιάδης Δευκαλίων Αντγος ε.α. 21,
 Ρέππας Αντγος 73,
 Ρικάκης Αντώνιος Αντγος ε.α. 34,
 Ροΐδης Εμμανουήλ 38,
 Ρουφογάλης Σχης 110,
 Ρωσσέτος Ιωάννης Υπνχος ε.α. 36,
 Σακελλαρίου Αλέξανδρος Αντγος ε.α. 21, 75, 85,
 Σαμαράς Αναστάσιος Αρτρος ε.α. 37,
 Σαράφης Στέφανος Υπτγος ε.α. 26, 71, 77, 80, 83, 84,
 Σαρηγιάννης Πτολεμαίος Αντγος ε.α. 83,
 Σκαλκέας Γρηγόρης 38,
 Σκανδάλης Γεώργιος Αντγος ε.α. 70,
 Σκαρανάβος Μανώλης 96,
 Σκαρμαλιωράκης Ταξχος 109,
 Σκληρός Αντγος 92,
 Σκυλακάκης Θεόδωρος Σχης ε.α. 21, 72, 73,
 Σλίμαν Ερρίκος 38,
 Σμολένσκης Κωνσταντίνος 38,
 Σοφούλης Θεμιστοκλής 20, 52, 72, 80, 85, 87,
 Σουμπασάκος Αντγος ε.α. 83,
 Σπαής Λεωνίδα Αντγος ε.α. 23, 50-51, 70, 77, 84,
 Σπυρίδωνος Γεώργιος Υπτγος ε.α. 21,
 Σταθάκης Λγος 85,
 Σταματελόπουλος Σχης 109,
 Σταματιάδης Πλάτων 37,
 Σταυρόπουλος Κωνσταντίνος Επτρος ε.α. 37,
 Στεριόπουλος Σωτήριος Αντγος ε.α. 32,
 Στρατηγός Ξενοφών Σχης 68,
 Συνοδινού Άννα 95,
 Ταβουλάρης Ταξχος 92,
 Τερζής Αργύριος Επτρος ε.α. 37,
 Τζάκος Κωνσταντίνος Επτρος ε.α. 37,
 Τζανακάκης Εμμανουήλ Σχης ε.α. 21, 70, 82,
 Τζανετής Σοφοκλής Αντγος ε.α. 96,
 Τζιτζικώστας Γιώργος 96,
 Τίτο 100,
 Τούμπας Ιωάννης Αντγος ε.α. 23, 40, 100, 101,
 Τουρκοβασίλης 86,
 Τριανταφυλλίδης Ανδρέας Πλχος ε.α. 23,
 Τρικούπης Νικόλαος Αντγος ε.α. 34, 77, 83,
 Τρικούπης Χαρίλαος 38,
 Τσαγγαρίδης Υπτγος 73,
 Τσκαλώτος Θρασύβουλος Αντγος ε.α. 41, 51, 52, 85, 91,
 94, 95, 96, 97,
 Τσαλδάρης Κωνσταντίνος 38,
 Τσαλδάρης Παναγής 72, 117,
 Τσαμάκος Κωνσταντίνος Αντγος ε.α. 70, 77,
 Τσαμπάκος Σχης 92,
 Τσέλλος Επαμεινώνδας Τχης ε.α. 73,
 Τσιγάντες Ιωάννης Αντγος ε.α. 71, 77,
 Τσιγάντες-Σβορώνος Χριστόδουλος Υπτγος ε.α. 32, 52,
 77, 94, 95, 96,
 Τσιμικάλης Ευθύμιος Αντγος ε.α. 71,
 Τσιμιτίδης Ελευθέριος Ταξχος ε.α. 94, 95, 96, 97,
 Τσίπουρας Νικόλαος Υπτγος ε.α. 21, 34, 72,
 Τσολάκογλου Γεώργιος Αντγος 21, 80, 81, 86,
 Τσόντος Γεώργιος Αντγος ε.α. 20,
 Churchill 92,
 Τσουδερός Ιωάννης 48, 74,
 Τσουκάλας Κωνσταντίνος 87,
 Φεσσόπουλος Γεώργιος Υπτγος ε.α. 31, 32, 43-48, 78, 83,
 116,
 Φλωρίνης Αθηναίος Υπτγος ε.α. 23,
 Φραγκούλης Βασίλειος Πλχος ε.α. 36,
 Φροντιστής Αντγος 92,
 Φωστηρίδης Αντώνιος Αντγος ε.α. 25,
 Χαβίνης Θεόδωρος Σχης ε.α. 20, 23,
 Χαραλαμπούπουλος Ιωάννης Αντγος ε.α. 23,
 Χατζανέστης Αντγος 59,
 Χατζηκυριάκου Αλεξάνδρου Υπνχου ε.α. 70,
 Χατζημιχάλης Μιχαήλ Αντγος ε.α. 78,
 Χατζημιχάλης Χρήστος Αντγος ε.α. 78,
 Χατζήμπεης Σταμάτιος Σχης ε.π.δ. 20, 26,
 Χατσόπουλος Ιωάννης 36, 40,
 Χηνοφώτης Παναγιώτης Νχος ε.α. 23,
 Χρηστέας Ταξχος 92,
 Χριστοδούλου Νικόλαος Υπτγος ε.α. 125,
 Χριστόπουλος Παναγιώτης Αντγος ε.α. 33,
 Χριστόπουλος Σχης 92,
 Ψάλης Παναγιώτης Υπτγος ε.α. 101,
 Ψαρρός Δημήτριος Σχης 71, 77,
 Ψυχάρης Σταύρος 38,
 Ωνάσης Αριστοτέλης 63.

Βιβλιογραφία

Αξιοποιήθηκε η βιβλιογραφία που αναφέρεται στη συνέχεια. Οι ευθύνες για τα γραφόμενα, όπου δεν παρέχονται βιβλιογραφικές αναφορές, βαρύνουν το συγγραφέα, όπως φυσικά, και για το συνολικό μεθοδολογικό χειρισμό και τις κατά τόπους γνωμοδοτήσεις, που επιδιώχθηκε να πληρούν βασικά λογικά κριτήρια.

I. Συγγράμματα

1. Αγγελής Βαγγέλης, «Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...», Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006.
2. Aron Raymond, Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης, Τόμος Β', Γνώση, Αθήνα 2001.
3. Βαρβαρέσος Κυριάκος, Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος, Σαββάλας, Αθήνα 2000.
4. Βασιλάς Ευθύμιος, Αντγος ε.α., Μικροί ηρωισμοί και μεγάλες αθλιότητες, Αθήνα 1966.
5. Βενετσάνοπουλος Βασίλης, Ταξχος (ΠΖ) ε.α. – Αξιωματικός Ε.Λ.Α.Σ. και Δ.Σ.Ε., «Παρών», Μια ζωή στην πρώτη γραμμή, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2004.
6. Βλασσάρας Βασίλειος, Ανώτερος Αξκος ε.α., Η Ελλάς ενώπιον ενδεχομένου Γ' Παγκοσμίου Πολέμου, Αθήνα 1949.
7. Βουδικλάρης Δρ. Θεόδωρος, Ανχης ε.α., Τι εξέχασεν ο Κύριος Κρούστσεφ, Αθήνα 1961.
8. Βουρνάς Τάσος, Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, Τόμος 2^{ος}, Πατάκη, Αθήνα 2007.
9. Βρανάς Φαίδων (επιμ.), Ιωάννης Μεταξάς: Το προσωπικό του ημερολόγιο, Τόμος 4^{ος}, Γκοβόστη, Αθήνα, χ.χ.
10. Γεροζήσης Αθ. Τριαντάφυλλος, Το σώμα των αξιωματικών και η θέση του στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία 1821-1975, 3 τόμοι, Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1996.
11. Γιαννήρης Ισ. Σταμάτιος, Στρατιωτικός Δικ. Σύμβουλος, Μελέτη του νέου νόμου Περί Καταστάσεως Αξιωματικών του Στρατού, Α.Α.Παπασπύρου, Αθήνα 1927.
12. Γιαννήρης Ισ. Σταμάτιος, Ταξχος (Σ/Δ) ε.α., Νόμος περί καταστάσεως Αξιωματικών του κατά γην στρατού (Α.Ν. 25/1/1936 ως ετροποποιήθη και συνεπληρώθη μεταγενεστέρως) μετά νομολογίας του Συμβουλίου Επικρατείας επί των καθ' έκαστον άρθρων του, Αθήνα 1951.
13. Γούναρης Κ. Βασίλης, Εγνωσμένων Κοινωνικών Φρονημάτων, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2005.
14. Γρηγοριάδης Σόλων, Μετά τον Εμφύλιο, Η άνοδος του Παπάγου στην εξουσία, Αθήνα 1979.
15. Γυαλίστρας Α. Σέργιος, Αντγος ε.α., Εθνικοί Αγώνες 1909-1959, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1963.
16. Δαφνής Γρηγόριος, Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940, τόμος 2^{ος}, Κάκτος, Αθήνα 1997.
17. «Ε» Ιστορικά, Νίκος Ζαχαριάδης-Άρης Βελουχιώτης-Νίκος Μπελογιάννης, Βίοι παράλληλοι και τεμνόμενοι, Ελευθεροτυπία, Αθήνα χ.χ. (2008).
18. Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Η «σύντομη» δεκαετία του '60, Καστανιώτη, Αθήνα 2008.
19. Ελληνική Στρατιωτική Ένωσις, Καταστατικών, Τύποις Δ. Χ. Τρεμπέλα, Αθήνα (1926?).
20. Ελληνικός Συναγερμός, Οι πρώτοι δώδεκα μήνες της κυβερνήσεως Συναγερμού, Αθήνα 1953.
21. Ένωσις Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών, «Κανονισμός», Αθήνα 1940.
22. Ζαφειρόπουλος Γ. Δημήτριος, Υπτγος ε.α., Τακτικόν απόσπασμα, Τεύχος 6, Αθήνα 1957.
23. Ιδεολογική Επιτροπή της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Ο αντικομμουνισμός χθες και σήμερα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2006.

24. Ιωακείμ Γ.Ιωακείμ, Ιωάννης Μεταξάς: Η ανοδική πορεία του από την στρατιωτική στην πολιτική δράση (1871-1922), Παπαδήμα, Αθήνα 2005.
25. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2002.
26. Κακαράς Αντώνης, Αρχιπλοίαρχος Π.Ν. ε.α., Οι Έλληνες στρατιωτικοί (Αξιωματικοί και υπαξιωματικοί στη μεταπολεμική Ελλάδα), 3 τόμοι, Παπαζήση, Αθήνα 2006.
27. Καλλιγιάς Π. Κωνσταντίνος, 1^η Μαρτίου 1935, Φυτράκης, Αθήνα 1974.
28. Καλλιγιάς Π. Κωνσταντίνος, Παλινόρθωση και 4^η Αυγούστου, Φυτράκης, Αθήνα 1974.
29. Καμπούρης Δ. Ιωάννης, Η νομοθεσία περί προστασίας των αποστρατευομένων πολεμιστών, Αθήναι 1950.
30. Καμπούρης Δ. Ιωάννης, Η προστασία των αποστρατευομένων πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου, Αθήναι 1952.
31. Κανελλόπουλος Παναγιώτης, Ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος, Τόμος Δ1, Αθήναι 1974.
32. Κωστόπουλος Τάσος, Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη, Φιλίστωρ, Αθήνα 2005.
33. Λιναρδάτος Σπύρος, Από τον Εμφύλιο στη Χούντα, Τ. Α΄, Το Βήμα, Αθήνα 2009.
34. Μακρυδημήτρης Α. & Μιχαλόπουλος Ν. (επιμ.), Εκθέσεις εμπειρογνομόνων για τη δημόσια διοίκηση 1950-1998, Παπαζήση, Αθήνα 2000.
35. Μαραντζίδης Νίκος, Γιασασίν Μιλλέτ Ζήτω το Έθνος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001.
36. Μαργαρίτης Γιώργος, Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, Τ. 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2005, & Τ. 2, Αθήνα 2002.
37. Μαυρογορδάτος Θ.Γιώργος, «Εθνικός διχασμός και μαζική οργάνωση 1. Οι Επίστρατοι του 1916», Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.
38. Μελάς Σπύρος, Η Επανάσταση του 1909, Το Βήμα, Αθήνα 2009.
39. Μετοχικόν Ταμείον Στρατού/Τμήμα Μελετών και Στατιστικής, Η Ιστορία του Μετοχικού Ταμείου Στρατού 1853-1937, Πυρσός, Αθήναι χ.χ. (193?).
40. Μουρέλος Γιάννης, Τα «Νοεμβριανά» του 1916 από το Αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των Θυμάτων, Πατάκη, Αθήνα 2006.
41. Πανταζόπουλος Ανδρέας, Με τους πολίτες κατά του λαού, Εστία, Αθήνα 2006.
42. Παπαγιάννης Στέφανος, Από Εύελπις αντάρτης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1991.
43. Παπαδημητρίου Ι.Δέσποινα, Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων- Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967, Σαββάλας, Αθήνα 2006.
44. Παττακός Γ.Στυλιανός, 21^η Απριλίου 1967. Διατί; Ποίοι; Πώς;, 3^η Έκδοσις, Βιοβίβλ, Αθήναι 1996.
45. Πετρίδης Β.Παύλος, Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία, Τόμος 3^{ος} 1917-1940, Γκοβόστη, Αθήνα χ.χ.
46. Ρούσσος Γεώργιος, Νεότερη Ιστορία του ελληνικού έθνους 1826-1974, Τόμοι ΣΤ΄ & Ζ΄, Γιοβάνης, Αθήνα χ.χ.
47. Σαράφης Στέφανος, Στρατηγός, Άπαντα, Τ. Α΄, Ο ΕΛΑΣ, Τ. Β΄, Ιστορικές Αναμνήσεις, Σύγχρονο Βιβλίο, Αθήνα 1964.
48. Σβώλος Αλέξανδρος, Λουκάς Αξελός (επιμέλεια), Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986, Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος, Στοχαστής, Αθήνα 1998.
49. Σμοκοβίτης Β.Δημήτριος, Μια ιδιότυπος κοινωνική ομάδα: Αι ένοπλοι δυνάμεις, Δ.Δ. Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1977.
50. Σπαής Λεωνίδα, Αντγος ε.α., Πενήντα χρόνια στρατιώτης στην υπηρεσία του Έθνους και της Δημοκρατίας, Αθήνα 1970.
51. Σύλλογος Ο «Απόστρατος Έλλην», Καταστατικόν, Τύποις Ρενιέρη Πρίντζη, Εν Ερμουπόλει Σύρου, 1883.
52. Σύνδεσμος των Αποστράτων Αξιωματικών της Ξηράς, Καταστατικόν, Εν Αθήναις, 1924.
53. Τζανακάρης Ι. Βασίλης, Οι βουλευτικές εκλογές στα Σέρρες 1915-1996, Έκδοση Περιοδικού Γιατί, Σέρρες 2000.
54. Τζανακάρης Ι. Βασίλης, Τότε που ξημέρωνε σκοτάδι, Η άγνωστη Ελλάδα του 1936, Καστανιώτη, Αθήνα 2005.
55. Τσιμπίδης Ι. Ελευθέριος, Ταξχος ε.α., Αγναντέματα ΙΙ, Ερωδιός, Θεσσαλονίκη 2007.

56. Τσιμπίδης Ι. Ελευθέριος, Ταξχος ε.α., Αίμα και Δάφνες, Θεσσαλονίκη 2005.
57. Φεσσόπουλος Θ.Γεώργιος, Συνταγματάρχης, Η εξέλιξις του Κομμουνισμού εν Ρωσσία και η πρόοδος αυτού εν Ελλάδι, 1929.
58. Φεσσόπουλος Θ. Γεώργιος, Σχης (ΠΖ), Η ψυχολογία εν τω στρατώ, Αθήναι 1924.
59. Φεσσόπουλος Θ.Γεώργιος, Στρατηγός, Το Κράτος, Η μαρτυρική ζωή του αγρότου – Σοβαροί εθνικοί κίνδυνοι, Α΄ Τόμος, 1957, Β΄ Τόμος, 1959.
60. Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Έκθεσις πεπραγμένων της Εφορείας του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» διά το έτος 1955-1956, Αθήναι 1957.
61. Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Εορτασμός Εκατονταετηρίδος 1865-1965, Αθήναι 1966.
62. Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» - Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών, Στρατηγός Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρης – Τιμητική Εκδήλωσις, Αθήναι 1973.
63. Χαραλάμπης Δημήτρης, Πελαταιακές σχέσεις και λαϊκισμός – Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, Εξάντας, Αθήνα 1989.
64. Χατζηωσήφ Χρήστος (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Τόμοι Β₁ & Β₂, Ο Μεσοπόλεμος, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002.
65. Χρηστίδης (επιμ.), Μεταξάς Ιωάννης: Το προσωπικό του Ημερολόγιο, Τόμος 2^{ος}, Γκοβόστη, Αθήνα χ.χ.

II. Τόμοι άντλησης βιογραφικών στοιχείων

1. Γρηγοριάδης Ν. Φοίβος, Το Αντάρτικο Ε.Λ.Α.Σ.-Ε.Δ.Ε.Σ.-Ε.Κ.Κ.Α.-5/42, Εκδόσεις Καμαρινόπουλου, Αθήναι 1964, Τόμοι 5.
2. Γρηγοριάδης Ν. Φοίβος, Το Δεύτερο Αντάρτικο, Εκδόσεις Καμαρινόπουλου, Αθήναι 1964, Τόμοι 4.
3. Εγκυκλοπαίδεια Δήμων & Κοινοτήτων της Ελλάδος, Αθήναι 1963.
4. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Απολογισμός έτους 1969, Αθήνα 1970.
5. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Απολογισμός έτους 1970, Αθήνα 1971.
6. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Απολογισμός έτους 1971, Αθήνα 1972.
7. Εκδοτικός Οργανισμός Who's who, Ποίος είναι ποίος εις την Ελλάδαν, Βιογραφικών Λεξικόν, Αθήναι 1958.
8. Εκδοτικός Οργανισμός Who's who, Ελληνικόν Who's Who 1962, Βιογραφικών Λεξικόν Προσωπικότητων, Αθήναι 1962.
9. Εκδοτικός Οργανισμός Who's who, Ελληνικόν Who's Who 1965, Τις, Πόθεν, Βιογραφικών Λεξικόν Προσωπικότητων, Αθήναι 1965.
10. Εκδοτικός Οργανισμός Who's who, Ελληνικόν Who's Who 1979, Βιογραφικών Λεξικόν Προσωπικότητων, Αθήναι 1979.
11. Καρανικόλας Στέργιος, Έργα και Ημέραι ενός αφανούς σιδηροδρομικού ήρωα εις τον Επιβατικόν Σταθμόν Θεσσαλονίκης, Ε΄ έκδοσις, Θεσσαλονίκη 1983.
12. Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμοι 6, Αθήναι χ.χ. (192?). «Εκδιδόμενη συνεπεία της υπ' αριθμ. 81440/1047/21-2-1927 εγκριτικής Διαταγής του Υπουργείου Στρατιωτικών (Γ.Ε.Σ.) και της υπ' αριθμ. 2014/22-3-1927 ομοίως του Γ.Ε.Ν.».
13. Νικολακόπουλος Ηλίας, Η καχεκτική δημοκρατία, Κόμματα και εκλογές 1946-1967, Πατάκης, Αθήνα 2003.
14. Οργανισμός Ελευθέρας Ζώνης & Λιμένος Θεσσαλονίκης, Λεύκωμα 1966, Θεσσαλονίκη 1966.
15. Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς, Στατιστικόν Δελτίον 1970, Πειραιεύς 1971.
16. Παπαδάκη-Κάκαρη Κούλα, Προσωπικότητες από τον πολιτικό κόσμο της Ελλάδος, Who is Who, Αθήναι 1978.
17. Στεργιανόπουλος Γ. Αθανάσιος, Εκλογές από το 1946 μέχρι σήμερα, Αθήναι χ.χ.

III. Νόμοι - Φ.Ε.Κ.

1. Α.Ν. 1284.20/6/1938, Φ.Ε.Κ. 239.23/6/1938, Τεύχος Α΄ «Περί συστάσεως Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».
2. Α.Ν. 1714.21/4/1939, Φ.Ε.Κ. 165.27/4/1939, Τεύχος Α΄ «Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως του Α.Ν.1284/1938».
3. Α.Ν. 1975.15/6/1939, Φ.Ε.Κ. 395.18/9/1939, Τεύχος Α΄ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως ενίων διατάξεων του υπ' αριθμ.1284/1938 Α. Νόμου».
4. Α.Ν. 1988.26/9/1939, Φ.Ε.Κ. 414.30/9/1939, Τεύχος Α΄ «Περί συστάσεως Μετοχικού Ταμείου της Βασιλικής Αεροπορίας».
5. Α.Ν. 2632.7/11/1940, Φ.Ε.Κ. 378.9/11/1940, Τεύχος Α΄ «Περί συμμετοχής των εν αποστρατεία αξιωματικών της Βασιλικής Αεροπορίας εις την Ένωσιν Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».
6. Α.Ν. 2674.26/11/1940, Φ.Ε.Κ. 407.28/11/1940, Τεύχος Α΄ «Περί παρατάσεως της θητείας του διοικητικού συμβουλίου της Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».
7. Α.Ν. 779.29/12/1945, Φ.Ε.Κ. 321.31/12/1945, Τεύχος Α΄ «Περί συστάσεως Ενώσεως Αποστράτων Αξιωματικών της Βασιλικής Αεροπορίας».
8. Α.Ν. 1113.9/3/1946, Φ.Ε.Κ. 105.19/3/1946, Τεύχος Α΄ «Περί Κυρώσεως των υπ' αριθμ. 286, 448, 497 και 364/1945 πράξεων του υπουργικού συμβουλίου περί παροχής εφ' άπαξ αποζημιώσεως εις απολυομένους οπλίτας Στρατού Ξηράς, Θαλάσσης, Αέρος καταταγέντας εις ενόπλους ελληνικάς δυνάμεις εν Μέση Ανατολή».
9. Α.Ν. 564/27/9/1968, Φ.Ε.Κ. 220.31/9/1968, Τεύχος Α΄ «Περί διατάξεων αφορωσών την σύστασιν Οικοδομικού Συνεταιρισμού Αξιωματικών του Στρατού Ξηράς».
10. Α.Ν. 1400.22/5/1973, Φ.Ε.Κ. 114.28/5/1973, Τεύχος Α΄ «Περί καταστάσεων των Αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων».
11. Β.Δ. 13/8/1890.
12. Β.Δ. 843.20-5-1912, Φ.Ε.Κ. 179.9-6-1912, Τεύχος Α΄.
13. Β.Δ. 323.14-5-1969, Φ.Ε.Κ. 95, Τεύχος Α΄.
14. Ν. 413.14/11/1914, Φ.Ε.Κ. 350.26/11/1914, Τεύχος Α΄, «Περί υποχρεωτικής πληρωμής των οφειλομένων προς την ανώνυμον εταιρείαν υπό την επωνυμίαν Έλληνική Στρατιωτική Ένωσις' υπό των μετόχων αυτής διά κρατήσεις εκ του μισθού ή μερισμάτων αυτών».
15. Ν. 1119.15/3/1946, Φ.Ε.Κ.118.1946, Τεύχος Α΄ «».
16. Ν.1285.20/9/1982, Φ.Ε.Κ. 115.1982, Τεύχος Α΄ «».
17. Ν.Δ. 1066.1917, Φ.Ε.Κ. 268. 21/11/1917, Τεύχος Α΄.
18. Ν.Δ. 3000.10/8/1922, Φ.Ε.Κ. 143, Τεύχος Α΄.
19. Ν.Δ. 561.18/10/1925, Φ.Ε.Κ. 398.12/12/1925, Τεύχος Α΄, «Περί τροποποιήσεως του Νόμου 602 περί συνεταιρισμών».
20. Ν.Δ. 5/2/1926, Φ.Ε.Κ. , Τεύχος Α΄ «Περί Καταστάσεως Αξιωματικών του Στρατού».
21. Ν.Δ. 12/11/1927, Φ.Ε.Κ. , Τεύχος Α΄ «Τροποποιήσις του νόμου Περί Καταστάσεως των Αξιωματικών».
22. Ν.Δ. 90.23/5/1941, Φ.Ε.Κ. 180.29/5/1941, Τεύχος Α΄ «Περί παρατάσεως της θητείας του διοικητικού συμβουλίου της Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».
23. Ν.Δ. 94.28/5/1941, Φ.Ε.Κ. 29/5/1941, Τεύχος Α΄ «Περί τακτοποιήσεως των εν ενεργεία Αξιωματικών».
24. Ν.Δ. 1040.12/1/1942, Φ.Ε.Κ. 33.20/2/1942, Τεύχος Α΄ «Περί μέτρων προστασίας των αναπήρων πολέμου οπλιτών εν γένει».
25. Ν.Δ. 1232.28/3/1942, Φ.Ε.Κ. 86.10/4/1942, Τεύχος Α΄ «Περί παρατάσεως της θητείας του διοικητικού συμβουλίου της Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών».
26. Ν.Δ. 1667.22/7/1942, Φ.Ε.Κ. 212.22/8/1942, Τεύχος Α΄ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Α. Νόμου 1284/1938».
27. Ν.Δ. 1799.2/9/1942, Φ.Ε.Κ. 245.28/9/1942, Τεύχος Α΄, «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του υπ' αριθμ. 1040/1942 περί μέτρων προστασίας των αναπήρων πολέμου οπλιτών εν γένει και άλλων τινών διατάξεων».
28. Ν.Δ. 2207.12/2/1943, Φ.Ε.Κ. 59.18/3/1943, Τεύχος Α΄ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Α.Ν. 1284/1938».

29. Ν.Δ. 2234.16/3/1943, Φ.Ε.Κ. 73.31/3/1943 Τεύχος Α΄ «Περί διαλύσεως της Κεντρικής Επιτροπής Συσσιτίων και ασκήσεως ελέγχου επί της Εθνικής Οργανώσεως Χριστιανικής Αλληλεγγύης».
30. Ν.Δ. 3910.10/11/1958, Φ.Ε.Κ. 198.11/11/1958, Τεύχος Α΄ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Α.Ν. 779/1945 περί συστάσεως Ενώσεως Αποστράτων Αξιωματικών της Β. Αεροπορίας και άλλων τινών διατάξεων».
31. Ν.Δ. 14.28/11/1968, Φ.Ε.Κ. 280.2/12/1968, Τεύχος Α΄ «Περί συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Α.Ν. 1284/1938 περί συστάσεως Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών και περί συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Α.Ν. 779/1945 περί συστάσεως Ενώσεως Ελλήνων Αποστράτων Αξιωματικών της Β. Αεροπορίας».
32. Ν.Δ. 3944.1959, Φ.Ε.Κ. 51.20/3/1959, Τεύχος Α΄.
33. Ν.Δ. 179.1969, Φ.Ε.Κ. . 1969, Τεύχος Α΄ «Περί Εθνικής Αντιστάσεως»
34. Ν.Δ. 1171.20/5/1972, Φ.Ε.Κ. 82/2/6/1972, Τεύχος Α΄ «Περί Ενώσεων Αποστράτων Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων».
35. Ν.Δ. 3/9/8/1974, Φ.Ε.Κ. , Τεύχος Α΄.
36. Ν.Δ. 232.9/12/1975, Φ.Ε.Κ. 205, Τεύχος Α΄.
37. Ν.Δ. 434.21/4/1981, Φ.Ε.Κ. 118.5/5/1981, Τεύχος Α΄ «Περί κυρώσεως Κανονισμού Οργανώσεως και Λειτουργίας Ενώσεως Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού».
38. Π.Δ. 519.26/7/1974.
39. 3/10/1974, Φ.Ε.Κ.277, Τεύχος Α΄

IV. Ημερήσιος και Περιοδικός Τύπος

1. Ακρόπολις 6/2/1966.
2. Εθνική Ηχώ (μηνιαία εφημερίδα) Τα τεύχη των ετών ως 2009.
3. Ελεύθερος Κόσμος 30/7/1968, 11/9/1968.
4. Το Βήμα 23/7/1959, 24/7/1959, 25/7/1959.
5. Τύπος της Κυριακής 18/11/2007, 1/3/2009.
6. Τύπος της Κυριακής: Οι 300 της Βουλής των Ελλήνων, ένθετο για τα τελικά αποτελέσματα των εκλογών της 22/9/1996, τεύχος Β΄.
7. Φλόγα της Μακεδονίας (διμηνιαία εφημερίδα) Τα τεύχη των ετών 2002 ως 2009.

V. Κινηματογραφικές Ταινίες

Σακελλάριου Αλέκου (σενάριο-σκηνοθεσία, από το ομώνυμο θεατρικό του έργο με τον Χρήστο Γιαννακόπουλο) «Ένας ήρωας με παντούφλες» (1958).

VI. Δικτυακοί Τόποι

1. Αυτόνομος Οικοδομικός Οργανισμός Αξιωματικών www.aooa-mod.gr
2. Δήμος Θεσπρωτικού www.thesprotiko.gr
3. Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών www.nis.gr
4. Ένωση Αποστράτων Αξιωματικών Αεροπορίας – Παράρτημα Λάρισας www.eaaalar.gr
5. Ένωση Αποστράτων Αξιωματικών Ναυτικού www.eaan.gr
6. Ένωση Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού www.eaas.gr.
7. Ένωση Αποστράτων Αξιωματικών Στρατού – Παράρτημα Θεσσαλονίκης www.eaasthes.gr
8. Μετοχικό Ταμείο Ναυτικού www.mtn.gr
9. Μετοχικό Ταμείο Στρατού www.mts-mod.gr
10. Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων www.ssas.gr
11. Σύλλογος Αποφοίτων Σ.Τ.Υ.Α. www.sastya.gr
12. Σύνδεσμος Αποστράτων Αξιωματικών Ιππικού – Τεθωρακισμένων www.saith.gr
13. Σχολή Ευελπίδων www.sse.gr
14. Σχολή Ικάρων www.haf.gr
15. Σχολή Μονίμων Υπαξιωματικών www.smy.gr

16. Σχολή Ναυτικών Δοκίμων www.hna.gr
17. Σώμα Ελλήνων Προσκόπων www.sep.org.gr

VII. Προσωπικά Αρχεία

1. Βρεττός Επαμεινώνδας, Αντγος ε.α. (πολιτευτής Κεφαλληνίας Ε.Κ.).
2. Δούσμανης Σοφοκλής, Αντγος ε.α. (πρώην υπουργός).
3. Ναούμ Νικόλαος, Αντγος ε.α. (αρχισυντάκτης εφημ. «Φλόγα της Μακεδονίας»).
4. Νικητιάδης Μιχαήλ, Αρχηγός Αντικομμουνιστικής Σταυροφορίας.
5. Οθωναίος Αλέξανδρος, Αντγος ε.α. (πρώην πρωθυπουργός).
6. Παπαρρόδου Νικόλαος, Αντγος ε.α. (πρώην Αυλάρχης Α.Μ.Β. Παύλου).
7. Πλούμης Δημήτριος, Ταξχος ε.α. (πολιτευτής Αιτωλοακαρνανίας Ε.Π.Ε.Κ.).
8. Τσιμπίδης Ελευθέριος, Ταξχος ε.α. (Πρόεδρος Πανελληνίου Συνδέσμου Πολεμιστών Εκστρατευτικών Σωμάτων Μέσης Ανατολής Ριμνιτών-Ιερολοχιτών, Κεντρικών Παράρτημα Β. Ελλάδος 1984-2009)
9. Φωστηρίδης Αντώνιος, Ανγης ε.α. (αρχηγός Ε.Ο.Ε.Α. Ανατολικής Μακεδονίας, πρώην βουλευτής Δράμας).

VIII. Δημόσια Αρχεία – Βιβλιοθήκες - Υπηρεσίες

1. Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων (Κτήριο Κοινοβουλίου, Αθήνα).
2. Βιβλιοθήκη Τμήματος Νομικής Α.Π.Θ.
3. Ε.Α.Α.Σ. – Κέντρο (Χαρ.Τρικούπη 18Α & Ακαδημίας, Αθήνα).
4. Ε.Α.Α.Σ. – Παράρτημα Ν.Θεσσαλονίκης (Νικηφ.Φωκά 1, Θεσσαλονίκη).
5. Ε.Α.Α.Σ. – Παράρτημα Ν. Σερρών (Κωνσταντινουπόλεως 6, Σέρρες).
6. Ε.Λ.Ι.Α. – Ελληνικό Λογοτεχνικό & Ιστορικό Αρχείο (Αγ. Ανδρέου 5, Αθήνα).
7. Κεντρική Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
8. Κεντρική Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης (Εθν. Αμύνης & Σβάλου).
9. Μετοχικό Ταμείο Στρατού (Κολοκοτρώνη 15, Αθήνα).
10. Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι. – Κέντρο (Χαρ.Τρικούπη & Φειδίου 1, Αθήνα).
11. Π.Ε.Σ.Μ.Α.Ρ.Ι. – Παράρτημα Β. Ελλάδος (Βασ.Ηρακλείου 18, Θεσσαλονίκη).
12. Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων (Στρατόπεδο Γουδή, Αθήνα).